

Літературный додатокъ „Дѣла“

БІБЛІОТЕКА НАЙЗНАМЕНИТШИХЪ ПОВѢСТЕЙ

пѣдъ редакцією И. Белея

Томъ XL.

ОЛІВЕРЪ ТВІСТЪ

НОВѢСТЬ

КАРОЛЯ ДІКЕНСА

У ЛЬВОВѢ

Накладомъ редакціи „Дѣла“

Зъ друкарнѣ Товариства имени Шевченка, пѣдъ зар. К. Бедварского

1891.

ГЛАВА ПЕРША.

Де и при якихъ обставинахъ родивъ ся Оліверъ
Твістъ.

Мѣсто Мудфога славить ся, побѣчь иншихъ публичныхъ будынкѣвъ, такожь „Домомъ праці и захисту для бѣдныхъ“. Въ тѣмъ домѣ родивъ ся, тогдѣ а тогдѣ, дарма о дату, Оліверъ Твістъ. Лѣкарь-цируликъ ввѣвъ его на той свѣтъ нужды и горя, але довго ще по тѣмъ дуже не бувъ певный, чи буде дитина жити, чи нѣ. Перше услѣвье житя — бѣддыхъ, а дитина довго не ворухнула навѣтъ грудьми, находилась на роздорожу сего и того свѣта. Если бы надъ нею були падькали ся печаливѣ бабки, запопадливѣ тѣтки, досвѣднѣ пѣстунки та высокоученѣ докторы, — то дитина безъ сумнѣву не пережила бы була й години. Але що коло неи не було нѣкого, кромѣ старои, заголомшенои пивомъ бабы и цирулика, котрый за контрактомъ повнивъ службу акушера, то Оліверъ наконецъ зазначивъ домашнымъ свѣй прихѣдъ на свѣтъ голоснымъ крикомъ. Коли се стало ся, молода блѣда женщина припѣдняла голову зъ подушки и скликала слабымъ дрожащимъ голосомъ:

— Позвольте, нехай погляну на дитину и умру!

Лѣкарь упоминавъ ей не говорити о смерти.

— Охъ, пане, — вповѣла баба, — коли отся молодиця постарѣсь такъ, якъ я, и приведе тринацатеро

дѣточокъ такъ, якъ я, зъ котрыхъ живе лишъ двое въ домѣ убогихъ, якъ я сама, — то не находили-бъ на ней такій сумнѣй думки. Будь супокѣйна, голубонько, и тѣшь ся тымъ, що стала матѣрю!

Розрада, бачилось, не помагала. Недужа похитала головою и простягла руки за дитиною. Лѣкаръ подавъ їй дитину. Она, сильно зворушена, притиснула холоднѣй бѣлы уста до чола дитины, провела руками по своему лицу, поглянула дико навкруги, здригнулась, упала навznakъ и — умерла.

— Вже по нѣй! — сказавъ лѣкаръ по недовгѣмъ даремнѣмъ заходѣ привести ея назадъ до житя.

— Бѣдна дитина! — сказала баба.

— Не треба посылати за мною, якъ буде кричати, — говоривъ лѣкаръ, натягаючи холоднокровно рукавички. — Оно буде мабутъ дуже неспокѣйне. Въ такихъ хвиляхъ давайте ему по-трохи кашки.

Взявъ капелюхъ на голову, але приступивъ ще разъ до лѣжка и сказавъ:

— Мати виглядала не зле. Зъ-вѣдки она?

— Ёи принесли вчера вечеромъ, — ѳдповѣла баба. — Знайшли ея, якъ лежала на улицѣ, а мусѣла зайти зъ-далека, бо черевики мала зовсѣмъ подертѣй. Але зъ-вѣдки прибула та куды йшла, не знае нѣхто.

Лѣкаръ похиливъ ся надъ покѣйницею и, пѣднявши лѣву ея руку въ-гору, мовивъ, покиваючи головою:

— Стара исторія! Слюбной обручки не видко. Гмъ! Добра нѣчь!

Пѣшовъ на вечерю, а баба почала задягати дитину. Доси нѣхто не бувъ бы сказавъ, чи то дитина яко-го шляхтича, чи жебрака. Теперъ же убоге и споловѣле платѣе дому убогихъ заразъ указало на теперѣшнѣй будуче становище дитины въ свѣтѣ, цѣлу ея долю — си-

роты зъ дому убогихъ, на-пѣвъ заголожденной, збѣдованной, нѣкимъ не пожалуваной, всѣми погорджуваной.

ГЛАВА ДРУГА.

Першій дитинний лѣта Олівера Твіста.

За першихъ десять мѣсяцѣвъ „выкормлено“ Олівера Твіста, а потѣмъ ѡддали его до філіи дому убогихъ, ѡддаленой три милѣ. Двацять до трицять другихъ такихъ малыхъ переступникѣвъ закона о убогихъ выховувалось ту пѣдъ материнскимъ наглядомъ старшой женщины, котра дѣставала на кожного по пѣвосѣма пенса тыжднево и малі росли анѣ занадто добре живлені, анѣ надто тепло одягані, анѣ пещені. Пѣвосѣма пенса — то було досыть, але старуха була розумна и досвѣдна. Она знала, якъ легко дѣти могли бы перетяжити жолудокъ, знала, щѣ для нихъ добре, але ще лучше знала, щѣ добре для неи самой. Длѣятого она лишала значну часть для себе, въ найглубшѣй глубинѣ вынаходила ще глубшу, и тымъ доказала, щѣ докладно зглубила експериментальну філософію.

Кождый знае исторію о иншѣмъ експериментальнѣмъ філософѣ, котрый поставивъ славну теорію, щѣ конь може жити безъ ѣды. Сю свою теорію выказавъ такъ знаменито, щѣ въ живленію свого власного коня довѣвъ нарештѣ до одного стебла соломы на день, и безъ сумнѣву зробивъ бы бувъ зъ него незвычайно быстре, дуже и нѣчо не ѣдяче звѣря, коли бъ оно на двадцять и чотири годинъ передъ днемъ свого цѣлковитого посту не було погибло. Наша старуха дуже часто примѣняла ту саму систему до дѣтей заведеня зъ подѣбнымъ

нещастємъ, бо якъ-разъ коли вже зъ великимъ трудомъ довела до того, що дѣти при найменшій скѣлькості їды могли жити, — тогдѣ немало зъ нихъ изъ студени або голоду, потовченя або попареня умирало, переносились на той свѣтъ до своихъ батькѣвъ, котрыхъ за життя не знали.

Часомъ директоры заряджували неприємнй слѣдства, або присяжнй ставили прикрй допыты, та все була противъ того оборона въ свѣдоцтвѣ лѣкаря и сторожа. Першій за кождый разъ поровъ тѣло и въ серединѣ не находивъ нѣчого (розумѣя ся само собою), а сторожъ присягавъ усе такъ, якъ зарядови було приємно, и тымъ дававъ доказы великого самопожертвованя и щирости. Въ ряды-годы навѣдувавъ ся на філію и цѣлый центральный зарядъ, а днемъ попередъ пославъ сторожа, щобы заповѣвъ ревизію. Дѣти выглядали тогдѣ все добре и чисто, а чого-жъ можна було бѣльше бажати?

Оліверъ Твистъ въ осьмй роковины уродження бувъ блѣдою, слабосильною, невеличкою дитиною, але духъ въ нѣмъ бувъ здоровый и сильный та й, завдяки строгій діетѣ заведеня, мавъ доволъ простору розширювати ся. День своихъ уродинъ празнувавъ Оліверъ въ комѣрцѣ на углѣ, котру по спорѣй пайцѣ ударѣвъ призначили ему за те, що бѣдваживъ ся бути голоднымъ, — ажъ наразъ добросердечна панѣ Маннѣ побачила, що сторожъ панѣ Бумблѣ наближає ся до фѣрты бѣдъ ого-рода, и немало злякала ся.

— Охъ, Боже! то вы, пане Бумблѣ? — скликнула она крѣзь ѣкно, нѣбы-то дуже урадувана. — Сузанно, принеси по заразъ Олівера, та й тамтыхъ двоухъ хлопцѣвъ и прихари ихъ... Охъ, якъ довго вы не показувались, пане Бумблѣ!

Але панѣ Бумблѣ лютевъ ся дуже, що ѣнъ, уряд-

никъ, мусить такъ довго ждати, заки отворять браму, тымъ бѣльше, коли приходитъ въ справахъ заведеня. Але панъ Маннъ знала вже солодкими словечками та сильнымъ напиткомъ приборкати его такъ, що ѳнъ по коротенькомъ ѳдмаганю принявъ чарочку. Тогдѣ приступивъ до орудки.

— Правда, панъ Маннъ, що Оліверъ Твістъ сегодня скѳнчивъ якъ-разъ вѳсѣмъ лѣтъ?

— Люба дитина! нехай его Богъ благословить! — перебила панъ Маннъ и почала запаскою отирати очи.

Панъ Бумбль вѣвъ дальше:

— Мимо обѣцанныхъ десять фунтѳвъ штерлінгѳвъ нагороды, потому двадцать фунтѳвъ, мимо надлюдскихъ заходѳвъ заряду, не були мы въ силѣ розвѣдати ся анѣ хто его батко, анѣ про мѣсеце побуту, имя або станъ матери.

— А якъ же то стало ся, що ѳнъ має прѳзвище? — спытала панѣ-господиня.

Сторожъ вказавъ пальцемъ на груди и ѳдказавъ:

— То я ему вынайшовъ!

— Вы пане Бумбль?

— Я, панѣ. Мы называемо нашихъ знайдѳвъ пѳсля азбуки. Последному дѳстало ся „С“ — я назвавъ его: Свубль. Сему припало „Т“ — отъ и Твістъ. О, я маю прѳзвища въ запасѣ ѳдъ „А“ до „V“. А скѳнчу до последнои, то зачинаю зновъ зъ кѳнця.

— Справдѣ, якѣ вы ученѣ, пане Бумбль!

— Ну... Але досыть о тѳмъ. Оліверъ уже теперь за старый тутъ лишати ся, тожъ коллегія постановила взяти его зъ-вѳдси назадъ. Я самъ пришовъ по него. Де ѳнъ?

Панъ Маннъ выбѣгла, а за хвилю вернула зъ Оліверомъ, котрого за той часъ вымыли и приодягнули.

— Поклонись панови, Олівере! — сказала.

Оліверъ низенько поклонивъ ся сторожеви, що сидѣвъ на крѣслѣ, и его трикутному капелюхови на столѣ.

— Олівере, підешъ зѣ мною? — запытавъ его по-важно Бумблѣ.

Оліверъ хотѣвъ ѡдповѣсти, що ѡнъ якъ найрадше пѡйшовъ бы зъ вѡдси зъ кимъ-небудь, але припадкомъ пѡднявъ очи на паню Маниѣ, котра станула за крѣсломъ сторожа и грѣзно нахмурена наживувала кулакомъ. іль знавъ дуже добре, що се значить.

— А она пѡйде такожъ зъ нами? — запытавъ Оліверъ.

— Нѣ, того не може бути, — ѡдрѣкъ Бумблѣ, — але она часомъ буде тебе ѡдвѣдувати.

Ся вѣсть не була великою ѡдрадою для хлопця. Та, мимо молодыхъ лѣтъ, мавъ на тѡлько розуму — удавати, мовъ-бы ему прикро приходилось сей дѡмъ опускати. А й безъ того за-для голоду та недавныхъ побо-ѣвъ до слѣзъ було ему дуже близенько. Панѣ Маниѣ обняла его кѡлькама наворотами и дала ему — а того ѡнъ найбѡльше потребувавъ — здоровый кусокъ хлѣба зъ масломъ, щобы зайшовъ на мѣсце не голодный.

Зъ кускомъ хлѣба въ рукахъ покидавъ Оліверъ то мѣсце, де нѣ одинъ промѣнь ласкавого погляду не освѣтивъ темрявы першихъ его дитячихъ лѣтъ. А однако ѡнъ розплакавъ ся зъ дѣточого жалю, коли ворота за нимъ зачинились. Лишавъ же-жь ѡнъ своихъ товаришѣвъ недолѣ, одинокихъ другѡвъ, якихъ зазнавъ въ житю, и першій разъ, ѡдъ коли пробудила ся въ нѣмъ свѣдомѡсть, почувъ свою самотнѡсть, сирѡтство на широкомъ свѣтѣ.

Прийшли до дому убогихъ. Бумблѣ ввѣвъ Олівера до великой побѣленои комнаты, де якъ-разъ ѡдбувалось

засѣданье [За столомъ сидѣло вѣсьмохъ до десятиохъ товстыхъ панѡвъ. Найгрубшій панъ зъ округлымъ, червонымъ лицемъ, — ѡнъ проводивъ засѣданю, — почавъ переслуханье :

— Якъ ты зовешъ ся, хлопче ?

Побачивши такъ богато панѡвъ, Оліверъ залякавъ ся до безпам'яті. Бумблѣ старавъ ся оживити его здоровымъ штовханомъ палицею. Хлопчина почавъ плакати ѡдповѣдавъ тихо и поволи. Щобы ему привернути ѡдвагу, уживъ оденъ панъ, въ бѣлѡй камізольцѣ, знаменитого способу : назвавъ его дурнемъ.

— Хлопче, — обѣзвавъ ся проводячій, — слухай, що я тобѣ буду казати. Ты чей знаєшь, що ты сирота ?

— А що то таке, пане ? — запытавъ нещастный Оліверъ.

— Не дурный же хлопецъ ? Я заразъ пѡзнавъ, — вповѣвъ панъ въ бѣлѡй камізولي.

— Але чей-же знаєшь, — заговоривъ зновъ провѣдничій до Олівера, — що въ тебе нема нѣ батька нѣ матери, та що тебе виховавъ дѡмъ для убогихъ ?

— Знаю, — ѡдповѣвъ Оліверъ плачучи гѡрко.

— Чого-жъ ты ревешъ ? — запытавъ панъ въ бѣлѡй камізولي.

Оно й справдѣ було дуже дивно, що Оліверъ плакавъ.

— Сподѣваюсь, що ты каждого вечера говоришь молитву, — вмѣшавъ ся иншій панъ грубо, — и молишь ся за тыхъ, котрѣ тобѣ дають вѣсти и про тебе дбають ?

— Молюсь, пане ! — прошептавъ Оліверъ.

— Мы казали тебе привести сюды на то, щобы ты учивъ ся якого користного ремесла, — сказавъ провѣдничій. — Завтра о шестѡй годинѣ рано почнешъ скубти клоче.

Потѣмъ вывели Олівера и бѣгъ хлипавъ доти, доки не заснувъ. На щастье для него, якъ-разъ недавно передъ тымъ бѣкрыла коллегія, що за богато люнѣхѣвъ, способныхъ до работы и зарѣбку, уважавъ собѣ дѣмъ убогихъ за якійсь рай, и длятого выдала розпорядокъ — спинити наплывъ убогихъ. Не смѣло бути въ заведеню нѣякихъ выбагѣвъ, розлучували супругѣвъ одно бѣдъ одного, бѣдѣлювали родичѣвъ бѣдъ дѣтей и таке инше.

Хата, въ котрѣй вѣли хлопцѣ, подобала на кухню, а начальникъ кухнѣ роздѣлявъ имъ зъ месячного кѣтла порціи бѣсяной юшки, кождому повне горня, и нѣчого бѣльше, — хѣба въ недѣлю и свѣта додавали ще по невеличкому кусникови хлѣба. Горнятъ не треба було мыти нѣколи, бо хлопцѣ чистили ихъ усе ложками доти, доки не стали чистѣи, та ще й облизували ложки та пальцѣ. У дѣтей бувавъ завсѣгды дуже добрый апетитъ. Оліверъ и его товаришѣ выдержали три мѣсяцѣ голодову діету, але довше вже не були въ силѣ. Оденъ хлопецъ, на свои лѣта дуже великій, сынъ бувшого кухаря, сказавъ иншимъ, що если не дѣстане що динны по два горнята юшки, то не ручить, чи за коротшій або довшій часъ не зѣѣсть свого товариша, що спавъ коло него, малого слабосилого хлопчину. Его очи блукали далеко, мовъ у збожеволѣлого. Зголодженіи хлопцѣ повѣрили, зѣбрались на нараду и постановили тягнути льосъ, хто по вечери має пѣйти до начальника кухнѣ и просити о бѣльше. Льосъ выпавъ на Олівера Твѣста.

Надѣйшовъ вечеръ. Начальникъ кухнѣ станувъ коло кѣтла, роздавъ юшку, и почала ся широка молитва надъ вузенькою стравою. Страва зникла въ мѣть, и дѣти почали щось шептати мѣжъ собою, кивати на Олівера, а тѣ, що сидѣли коло него, стали его поштовхувати. Голодъ казавъ ему забути на всѣ сумнѣвы и огляды.

Вставъ, приступивъ зъ тарѣлкою и ложкою до начальника кухнѣ и, очевидно зъ страхомъ, сказавъ :

— Выбачте, пане, я бы просивъ ще троха...

Товстий, червонопикій начальникъ кухнѣ поблѣдъ, вытрѣщивъ очи на малого бунтѣвника, мовъ заголомшениый зъ дива, ажъ мусѣвъ тримати ся кѣтла. Оліверъ повторивъ ще разъ свою просьбу, трясучись зъ боязни. Теперь начальникъ кухнѣ прийшовъ уже до себе, луснувъ хлопця ложкою по головѣ и голосно закликавъ сторожа.

Якъ-разъ було тогдѣ засѣданье коллегіи и Бумбль, незвычайно зворушениый, здавъ панамъ справу: Оліверъ Твистъ зажадавъ бѣльше.

Коллегія обурилась.

— Мы мабуть зле зрозумѣли, — заговоривъ панъ Лямениъ, — якъ то? кажете: бнъ зажадавъ, зѣѣвши свою приписану порцію?

Бумбль подтвердивъ.

— Згадаєте мое слово, панове, той хлопчиско колись повисне, — обѣззавъ ся панъ въ бѣлѣй камізоли.

Панове ѣдбули дуже поважну нараду, а наслѣдкомъ ен було, що Олівера треба замкнути, а ѣдтакъ оголосити нагороду пять фунтѣвъ для того, хто бы взявъ собѣ Олівера Твиста. Иными словами: хто-будъ, хто потребувавъ хлопця або побѣгайка до якого-небудь ремѣсла або занятя, мѣгъ взяти собѣ Олівера Твиста.

ГЛАВА ТРЕТЯ.

Якъ то Оліверъ Твістъ туй-туй не дѣставъ посады,
котра зовсѣмъ не була бы синенурою.

Если-бъ Оліверови було йшло о те, щобы самъ адѣйствивъ вѣщунство пана въ бѣлой камізоли, то бо-дай мавъ на те досыть часу, бо пересидѣвъ у-зѣпертѣ вѣсѣмъ днѣвъ. Але щобы въ тюрмѣ повѣситись, хибувало ему по перше платка до носа — хустина до носа була выклята якъ выбагливѣсть — а по друге, онъ бувъ ще за-надто дитина. Онъ лише цѣлый день плакавъ, а засыплавъ, коли вже знемѣгъ ся. Мѣжь тымъ дбали о те, щобы Оліверови не хибувало руху, товариства та релігійной потѣхи. Бумбль провадивъ его що-рана до кирницѣ, а й безъ того онъ за-для студени мусѣвъ бѣгати въ вязници одъ кута до кута. День-у-день Бумбль вводивъ его до їдальнѣ, де були всѣ хлопцѣ, и тутъ при всѣхъ частували его рѣзками на острогу и для примѣру другимъ. Бумбль тащивъ его що вечера до спѣльной молитвы, въ котрій умѣщено для хлопцѣвъ ще спеціальный уступъ: „Боже, учини зъ насъ добрыхъ, вдоволенихъ та слухняныхъ, стережи насъ передъ злобою Олівера Твіста...“

Коли такъ зъ Оліверомъ дѣяло ся, переходивъ одного ранку въ своихъ орудкахъ коминарь, панъ Іам-фільдъ, по-при дѣмъ убогихъ. Онъ сушивъ собѣ голову, а по-при те й своего осла, бо не мѣгъ анѣ рушь вынай-ти способу, оддати довгъ кѣлькохъ фунтѣвъ, за котрый его дуже тиснули. На брамѣ була прибита звѣстна оповѣстка дотычно Олівера — коминарь прочитавъ и зрадѣвъ. Обѣцювали суму, якои онъ якъ-разъ потребувавъ. Знаючи діету въ домѣ убогихъ, онъ не дуже журивъ ся додаткомъ — хлопцемъ. Онъ не сумнѣвавъ ся, що хло-

пець мусить бути делікатний и досить стрункій, а та-кій якъ-разъ надає ся до тїснихъ коминѡвъ и каголь.

Коминарь увійшовъ до дому, казавъ оповѣстити панамъ директорамъ о своїмъ приходѣ, заявивъ їмъ, що потребує ученика до поважного интересу коминарства, и предложивъ, чи бы єму не ѡдступили того хлопця, про которого стоить въ оповѣстцѣ.

Та пану Ляймбкінови не подобалось се ремѣсло, а й другій панъ покликавъ ся на примѣры, що хлопцѣ задушували ся въ коминахъ.

— Е, то стало ся лишъ длятого, — сказавъ Гамфільдъ, — бо солома, яку запалили, мусѣла бути вохка. Хлопецъ, панове, упертїй и лївюхи; добрый огонь розвеселяє ихъ и не дає въ коминѣ заснути, або будить ихъ, коли заснули....

Панови въ бѣлѡй камізоли подобалось се поясненє, але панъ Ляймкінъ мавъ ще бѡльше замѣтѡвъ. Мѣжь тымъ директоры стали нараджувати ся, по тихо, такъ що коминарь зачувавъ лише урывчато слова: „ощаднѡсть“, „выдатокъ“... Наконецъ заявили коминареви, що на его предложенє не можуть згодити ся.

Панъ Гамфільдъ не хотѣвъ заходити въ довгїй переговори. Панове були бы допытувались, а при тѡмъ легко зновъ могла зѡйти бесѣда на те, що вже три чи чотири хлопцѣ, якъ єму закидувано, у него вѣремѣслѣ погинули. Отже лагодивъ ся вже ѡдходити.

— Такъ, панове, не даєте таки того хлопця до мене? — запытавъ ѡнъ ще разъ, задержавшись при дверехъ.

Ѡдповѣли єму, що коминарство — ремѣсло нездале и ѡнъ бодай не дѡставъ бы цѣлої нагороди, яку назначено. Тогдѣ Гамфільдъ почавъ торгъ, сцустивъ десять, потому зновъ десять шиллінгѡвъ, — нарештѣ добыто тор-

гу и Бумблеви поручили завести Олівера Твіста до мирового судьї, щоби урядово затвердивъ угоду.

Бумбль пійшовъ до Олівера, повѣдомивъ его о будучій его доли и упоминавъ, щоби бувъ вдячний заведеню, котре поносить такъ великій выдатки, щоби его, такъ нужденну сироту, вывести въ люде. Оліверъ тільки плакавъ. Бумбль вылаявъ его, прозвавъ его дурнемъ, наказавъ строго, щб має ѡдповѣдати на питання мирового судьї, и казавъ ему йти зъ собою. Пань Ляймкінъ и коминарь уже ждали. Бумбль представивъ Олівера и Оліверъ поклонивъ ся ще низше якъ звичайно, бо ѡнъ ще доси не видѣвъ панѡвъ зъ напудроваными перуками.

— Отже сей хлопець хоче бути коминаремъ? — запытавъ судья.

— На силу пре ся, — сказавъ Бумбль — на силу, благородный пане! Якъ бы мы завтра ѡддали его до иншого ремѣсла, ѡнъ бы позавтру зновъ утѣкъ.

Судья звернувъ ся до коминаря.

— А вы обѣцуете обходити ся зъ нимъ добре, порядно годувати, одягати и взагалѣ, що до васъ належить?

— Я вже разъ сказавъ, що хочу, то й при тѡмъ стою, — ѡдповѣвъ коминарь грубо.

— Ваша бесѣда, друже, грубовата, але менѣ бачить ся, вы чесный, отвертый чоловікъ, — замѣтивъ судья и вже забиравъ ся пѡдписати дотычный документъ... въ-тѡмъ впало ему въ око, що Оліверъ дрожавъ цѣлый а на лиці его ѡдбивавъ ся перелякъ. Судья ѡдложивъ перо, поглянувъ на Ляймкіна, котрый зъ заклопотаня взявъ ся до табаки, нахиливъ ся по-надъ стѡлъ и промовивъ до Олівера такъ сердечно, що хлопець здрогнувъ ся, почавъ дрожати ще бѡльше и розплакавъ ся. Судья

осмѣлививъ его и кѣлька разѣвъ казавъ, щоби виявивъ безъ страху усе, щѣ має на серци.

Оліверъ упавъ на колѣна, піднісъ зложені руки, и хлипаючи благовъ, нехай его назадъ ѡдведуть у темну вязницю, морять голодомъ, бьють, навѣть на смерть убьють, тѣлько нехай не ѡддають его тому страшному чоловѣкови.

Бумбль почавъ удавати неказане здивованье и обуренье, та судья велѣвъ ему мовчати. Бумбль запытавъ, чи судья его мавъ на думцѣ, а той повторивъ ще разъ свѣй наказъ. Бумбль страшно зъумѣвъ ся й обуривъ ся. Ему наказують — мовчати!

— Я не можу потвердити тѣя угоды, — заявивъ мировой судья, неприязно ѡдсунувши папѣръ ѡдъ себе.

— Надѣюсь, — почавъ икаючи п. Ляймкінъ — що вы не схочете, лише на основѣ свѣдоцтва сего хлопчины, гадати, що дирекція поступає не такъ, якъ повинна.

— Я, яко мировой судья, не маю права выдавати про те гадки, — ѡдрѣзавъ судья. — Берѣть хлопця назадъ та й обходѣть ся зъ нимъ по людски. Се мабуть ему здалось бы.

Другого ранку вивѣшено на брамѣ въ-друге оповѣстку, що хто возьме собѣ Олівера, дѣстане пять фунтѣвъ штерлінгѣвъ.

ГЛАВА ЧЕТВЕРТА.

**Оліверъ Твістъ починає нове житье мѣжъ дома-
винами.**

Директоры наказали Бумблеви розвѣдати ся, чи часомъ якій мореплавець не потребує хлопця, — якъ то буває, що хто захотѣвъ позбути ся молодшого сына або

сироты, то старавъ ся пѣслати на море. Бумбль якъ-разъ вертавъ ся, коли зустрѣвъ підприємця похоронного, котрый мимо свого ремѣсла, любивъ таки жартувати.

— Осъ тѣльки взявъ я мѣру зъ двохъ жѣнокъ, що померли вчера въ вечеръ — сказавъ панъ Соерберрі до Бумбля, частуючи его зъ табакирки, гарненького моделю патентованою домовины.

— Вы ще гараздъ забогатѣете, пане Соерберрі, — замѣтивъ Бумбль.

— Давъ бы Богъ! Кобы ваші директоры лучше платили...

— Але-жъ бо ваші домовины дуже малі, пане Соерберрі.

— При новѣмъ розпорядку о вѣдѣ въ вашѣмъ закладѣ зовсѣмъ не треба бѣльшихъ...

Бумблеви не по нутру була ся розмова и длятого старавъ ся звернути еи на иншій предметъ. Почавъ бавити ся гузикомъ бѣдъ сукманы, на котрѣмъ бувъ вытисненый емблемъ институтскій — милосердный Самаритянинъ — и заговоривъ о Оліверѣ. Панъ Соерберрі якъ-разъ потребувавъ хлопця до прислуги, длятого Бумбль завѣвъ его заразъ до директорѣвъ. Дѣло покѣнчили скоро. Оліверъ мавъ ще того самого вечера пѣйти до него „на пробу“. То значило, що майстеръ даного ему зъ закладу хлопця може держати у себе на науцѣ кѣлька лѣтъ и робити зъ нимъ що захоче, коли по короткѣмъ часѣ пробы побачить, що хлопецъ ему досыть робить, а мало вѣсть, отже не коштуе богато. Малому Оліверови сказали, що если не пѣйде добровѣльно або коли ще разъ покаже ся въ закладѣ, то его здорово пошлють а бѣдакъ бѣдадутъ на корабель, де онъ мусять утопити ся. Олівера зворушило се такъ мало, що

всѣ узнали его] теперь уже за зовсѣмъ пропащего. На дѣлѣ-жъ Оліверъ мавъ не за мало, а за богато чувства, тѣльки звѣстный обходъ зъ нимъ приголомшивъ его и на часину зовсѣмъ притупивъ. Бумбль повѣвъ Олівера до пана Соерберрі, а по дорожѣ ставъ наказувати его по своѣй методѣ. Оліверови выступили на очехъ слезы.

— Чого плачешь, бовване? Нѣ, я таки правду казавъ, що ты найгѣрше, найневдячнѣйше сотворѣнье на свѣтѣ. Що тобѣ? Говори!

— Охъ, я такій полишенный, пане, такій одинокій! Всѣ такъ ненавидять мене. Зѣ мною такъ, якъ бы я отутъ гинувъ и мусѣвъ згинути! — и дѣтвакъ притиснувъ руку до серця и глянувъ вохкими очима въ лице своего проводника.

Бумбль закашлавъ ся, ѡдтакъ сказавъ:

— Ну, ну, ведись лише порядно...

И мовчки пѣйшли дальше.

Коли прийшли до дому, панъ Соерберрі промовивъ несмѣливо до своей неконче ладной жѣнки:

— Отсе той хлопецъ, про которого я тобѣ говоривъ.

— Господи! та такій малый! — скрикнула панѣ Соерберрі.

— Ну, що правда, малый — сказавъ Бумбль, спозираючи дуже неохотно на Олівера, немовъ-бы то его вина, що ѡнъ не бувъ бѣльшій, — але ще вырасте.

— О, певно, на нашѣй вѣдѣ! — ѡдрубала панѣ Соерберрі розлючено. — Я не бачу, щобы на дѣтяхъ зъ закладу можна заощадити; они все коштуютъ бѣльше, нѣжъ варта. Коли-жъ мужчины думаютъ, що они все знаютъ найлѣпше...

Ова штовхнула Олівера по схѣдцяхъ до темной нужденной кухѣ и сказала неопрятнѣй служниці, щобы

ѣму дала з'ясти те, що було полишене для пса, котрий не прийшовъ до дому.

О, кобы то неодивъ, у кого кровь якъ лѣдъ, серце якъ камѣнь, а прецѣнь ѡнъ присвоює собѣ право говорити за добро або горе убогихъ, ■ справдѣ говоритъ — кобы то ѡнъ бувъ видѣвъ, якъ хлопчина прямо пожиравъ те, чого навѣтъ собака на хотѣла! Тымъ то приятелямъ людскости побажати бы такой ■ не инакшою дієты!

Панѣ Соерберрі приглядала ся хлопцеві зъ жахомъ ■ мовчки. Ѡвъ переставъ їсти, вычистивши миску до дна.

— Ну, прецѣнь уже скѡнчивъ! — сказала она. — Теперъ ходи, спати будешъ въ склепѣ пѡдъ столомъ. Чей же не буде тобѣ боязко ночувати мѣжь домовинами? Якъ собѣ схочешъ, а иншого мѣсяця для тебе нема.

Несмѣло поступавъ Оліверъ послушно за свою новую панею.

ГЛАВА ПЯТА.

Оліверъ середъ нового окруженя и при однѡмъ похоронѣ.

Коли Оліверъ оставъ ся самъ въ склепѣ похоронного предпріємця, поставивъ лямпу и ставъ спозирати довкола зъ трепетомъ и тревогою. По серединѣ комнаты стояла нова, майже готова домовина. Готові вже дошки, поспирані довкола стѣнъ, виглядали при млавѡмъ свѣтлѣ, немовъ які духи. По землі валяли ся великі цвяхи, трѣски, шматки чорного сукна та емблемы на домовину. На стѣнѣ по-надъ столомъ висѣвъ страшвый образъ — змальований похоронный похѡдъ. Въ комнатѣ

було дуже душно, Оліверови здавалось, що се гробовый воздухъ, а порожнє мѣсце підъ столомъ, де було єго леговиско, виглядало єму, мовъ челюсти гробу.

Не лишъ тоті чувства непокоїли Олівера. Їнь чувъ ся одинокимъ и оцущенимъ на свѣтѣ, а хотяй не чувъ жалю по розлуцѣ зъ товаришами, то таки єму було тяжко на серцю. А якъ влазивъ на своє вузке леговиско, то бажавъ собѣ, щобъ оно єму стало за домовину, щобъ єго зъ-вѣдси понесли на кладовище: тамъ росла бы по-надъ нимъ висока неподвижна трава и шелестѣла бы при подувѣ вѣтру, а сумный гомѣнь старого дзвона наводивъ бы на него красні привиды въ єго солодкій дрѣмотѣ.

Раннимъ-раномъ грѣмкій стукъ до дверей розбудивъ єго зъ неспокѣйного сну. Їнь схопивъ ся и побѣгъ ѳдчиняти дверѣ. Зъ гукомъ-стукомъ увѣйшовъ до комнаты хлопецъ, богато бѣльшій ѳдъ Олівера, и остро та влѣзливо ставъ розпытувати єго, чи ѳнь новий ученикъ, кѣлько має лѣтъ и т. и. Боязко и невинно запытавъ єго Оліверъ, чи ѳнь може потребує домовини.

— Чекай, — ѳдповѣвъ той гнѣвно, — небавомъ ты самъ потребувати-мешъ домовини, коли собѣ жартуєшь зъ тыхъ, що мають право тобѣ розказувати. Чи знаєшь ты, хто я? Я Ной Кляйполь, а ты мѣй слуга, пане безбачченку! Повѣдчиняй ѳконницѣ, дармоѳде!

Оліверъ зробивъ, що єму казали, а небавомъ потѣмъ вѣйшли до комнаты панъ и панѣ Соерберрі. Оліверъ и єго новий тиранъ пѣйшли до кухнѣ на свѣданье. Кухарка Чарльота доглядала Ноя добре, а про Олівера не дбала; єго ще загнавъ Ной въ темный кутъ та глузувавъ собѣ зъ него не въ мѣру.

Ной бувъ вѣльнымъ ученикомъ а не сиротою зъ дому убогихъ. Їнь знавъ дуже добре себе, якого ѳнь роду; родичѣ єго мешкали въ сусѣдствѣ. Мати була

прачкою, а отець вѣчно запитымъ, ѡдставнымъ воякомъ. Знакомѣй^шх^лопцѣ склеповѣ прозывали Ноя згѡрдно „камашею“ и иншими словами, але ѡнъ зносивъ все те мовчки. За те тымъ радше и тымъ зухвалѣйше знущавъ ся ѡнъ надъ слабшимъ и безрѡднымъ и на такого дививъ ся ѡнъ дуже зъ горы... Що за пышный матеріалъ до розважуваня любой вдачи людской, котрой прикметы показываютъ ся такъ у знатного лѡрда, якъ и у хлопця жебручого!...

Оліверъ проживъ уже у пана Соерберрі три чи чотири тыжднѣ, коли ѡнъ разъ въ розмовѣ зъ жѣнкою згадавъ за хлопця.

— Той Оліверъ выглядає справдѣ добре.

— Не диво, — ѡдиовѣла она, — бо вѣсть добре.

— Яке у него незмѣрно мелянхолійне лице, а такий все засумований, що мѡгъ бы бути знаменитымъ „нѣмымъ“.*)

Жѣнка зъ пѡдивомъ глянула на чоловіка, а ѡнъ говоривъ дальше:

— Я думаю, не при старшихъ, але при дятячихъ похоронахъ бувъ бы добрый. То щось буде нового, якъ такихъ малыхъ нѣмыхъ уставить ся, заробити щось на тѡмъ можна.

Пана Соерберрі подобалась тая гадка, тѡлько зробила замѣтку, чому ей недотепный чоловікъ не впавъ давнѣйше на тую думку. Отже панъ Соерберрі рѣшивъ зазнакомити Олівера зѡ вѣсьми тайнами похоронного предпріяня и заразъ уже до першого похорону, який приходить ся, взяти его зъ собою. На нагоду не треба було

---

*) Слуга предпріяемця похоронѡвъ, котрый мовчки стоить передъ домомъ жалобы.

довго ждати, бо вже за півъ години прийшовъ Бумблъ и замовивъ новий похоронъ.

Соерберрі запорядивъ потрібнй приготования и взявъ Олівера зъ собою. Пйшли до вказаного дому взяти мѣру на домовину. Тутъ представивъ ся ихъ очамъ видъ найстрашнйшой нужды. Олівера, хотъ бнъ уже досыть навикъ до нужды, сей видъ вразивъ безконечно прикро.

Другого дня, холодного и слотного, они зновъ зайшли до хаты мерця. Трупъ вложено въ домовину и на все даный бувъ розпорядокъ. Панъ Соерберрі сказавъ тымъ, що мали мерця нести, нехай спѣшать ся и на священника не чекають, бо й такъ уже пбзно. Тй поспѣшили зъ домовиною майже бѣгцемъ и Оліверъ мусѣвъ бѣгти, щобы поспѣвати. Священника ще не було. Домовину зложено тымчасомъ въ кутъ цвинтаря при гробѣ, а панъ Соерберрі и Бумблъ зайшли до закрестія, сѣли собѣ при огнику и взяли читати газеты.

Въ якой пбвъ години появилъ ся священникъ. Бумблъ розбгнавъ уличныхъ хлопцѣвъ, котрй забаву робили собѣ зъ того, що перескакували черезъ домовину. Священникъ бдчитавъ скоренько похороннй молитвы и пйшовъ. Домовину спущено до гробу, присыпано землею, и всѣ стали розходити ся домѣвъ.

— Ну, Олівере, якъ тобѣ сподобало ся? — запытавъ панъ Соерберрі.

— Дякую, пане, досыть добре, — бдповѣвъ пиняво Оліверъ, — але, правду сказати, не дуже добре.

— Зъ часомъ привыкнешъ — сказавъ предприемець, — потому вже зовсѣмъ нѣчо...

Оліверъ радъ бувъ дбзнати ся, кѣлько панъ Соерберрі потребувавъ часу, заки навикъ до того всего, але

не смѣвъ пытати ся. Онъ вертавъ зѣ своимъ паномъ до дому и думавъ о тѣмъ, що видѣвъ ■ що чувъ.

ГЛАВА ШЕСТА.

Рішучій виступъ Олівера.

Настала тогдѣ якъ-разъ нездорова пора ■ Оліверъ мавъ нагоду въ кількохъ тыждняхъ набрати багато досвѣду. Успѣхи остроумної спекуляції пана Соерберрі перейшли всѣ єго ожиданя. Найстарші люде не затирили, щоби коли тѣльки дѣтей умирало на кѣрѣ, якъ тогдѣ, а Оліверъ въ капелюсѣ зъ чорними, по колѣна сягаючими биндами, ѡдводивъ на кладовище оденъ похоронъ за другимъ. Матерѣ невмѣру подивляли єго и були несказано зворушені. А що онъ мусѣвъ часто ходити зѣ своимъ паномъ и на похорони дорослыхъ, щоби навчитись рѣвнодушности и панованя надъ собою, такъ потрібного для взѣрцевого предпріємця похоронѣвъ, то мавъ онъ часто нагоду видѣти, якъ багато людей спокѣйно пѣддає ся судьбѣ ■ показує велику силу духа въ такъ тяжкѣмъ горю и по такѣй втратѣ.

На прикладъ хоронивъ панъ Соерберрі яку стару, богату даму, або старого, богатого пана. А той панъ мавъ багато сестрѣнцѣвъ та сестрѣницъ, братанкѣвъ та внукѣвъ, котрі пѣдчасъ єго слабости не могли собѣ ѡдрады найти, а навѣть въ очахъ великои, а неразъ ■ дуже великои публики не могли запаувати надъ своимъ жалемъ. Але рѣдко коли лучало ся, щоби они мѣжь собою не були такъ веселі, якъ сего собѣ лишъ бажати можна; безжурні и вдоволені розмовляли они мѣжь собою, або й смѣяли ся, якъ коли-бъ они нѣколи не за-

знали нїякого смутку. Чоловїки переносили утрату своїхъ жївнокъ зъ лицарскимъ спокоємъ, а жїнки надягали по своихъ чоловїкахъ жалобнїи сукнї въ такїи способъ, якъ коли бъ черезъ те бажали робитись приманливими, а не заявляти свою печаль. Богато панъ и панївъ, котрїи при похоронї, здавалося, божеволїють зъ роспуки, утихомирювались вже по дорожї до дому, и тїльки випили чай, ставали вже зовсїмъ спокїйнїи. Все-му тому приглядатись було приємно и поучаючо и Оліверъ глядївъ на се зъ великимъ подивомъ.

Не можу на певно сказати, чи примїръ такъ многихъ терплячихъ горе настроївъ Олівера до терпеливости и резигнаціи, але то скажу, що онъ цїлыми тыжднями зносивъ покїрно наруги и знущаня одъ Ноя, котрый изъ зависти стававъ ся що-разъ бїльше завзятымъ супротивъ него. И Чарльота обходила ся зъ Оліверомъ зле, бо такъ робивъ Ной, и панї Сюрберрі була его ворожицею, бо ен чоловїкъ поступавъ зъ нимъ досить людяно. И такъ при тыхъ ворогованяхъ и при безнастанныхъ трудахъ похоронныхъ Оліверови не було зовсїмъ такъ выгїдно, якъ тому поросяти, що за-для недогляду замкнено его въ коморї одного бровару.

Теперь же мусимо розказати о однїи пригодї, котра, хоть сама собою маловажна, спроводила велику змїну въ Оліверї самїмъ и въ его доли.

Разъ въ полудневїи порї въ кухнї мучитель Ной почавъ допїкати Оліверови ще бїльше, якъ звичайно, и очевидно задумавъ роздрочити его до безпамяти такъ, щоби ажъ плакавъ. Тїльки-жъ се довго ему не удавалось. Наконецъ Ной сказавъ жартомъ, що онъ не залишить приглянутись, якъ Олівера будуть вїшати, а потїмъ додавъ :

— Тільки що на те скаже твоя мати?.. Якъ же їй поводити ся?

— Моя мати померла, — відповівъ Оліверъ, розчервонівши зъ лютої, — и не важь ся мені про неї сказати нічого злого!

— А зъ чого-жъ она померла? — пытавъ Ной дальше.

— Зъ горя и зъ муки серця. Такъ сказала мені одна наша стара бабуса, — відповівъ Оліверъ, наче розмовляючи більше зъ самимъ собою, ніжъ відповідаючи на pytanie Ноя. — Мені бачить ся, я розумію, що то значить на те умирати...

По его лиці сточила ся сльоза. Ной засвиставъ веселу арію и повівъ дальше:

— За кимъ ты плачешъ? — за своєю матірью?

— Не смій говорити мені про неї більше ні слова, бо.. памятай собі! — скрикнувъ Оліверъ.

— Що? я маю памятати? я? Маю боятися такого безвѣстного дармоїда? И про кого то не вільно сказати ні слова? Про твою матір? О, она мусїла бути гідна — ха, ха, ха!

Оліверъ закусивъ зъ бїлю зуби и мовчавъ. Тоді Ной прибравъ тонъ зневажливого милосердія.

— Ну, ну, успокой ся.. того вже не переіначишь.. О, я тебе дуже жалую, якъ устї. Однакъ то правда, я знаю, твоя мати була ледащо, цїлкомъ пропаша людина, и отъ добре зробила, що померла, бо теперъ було бы досить зле зъ нею... ну, коли бъ ви були куды не вывели або не повїсили. Не правду-жъ я кажу, годованче?

Оліверъ вже не выдержавъ. Онъ скочивъ, хвапивъ Ноя за горло, стрясъ нимъ и, збравши всї свої сили, однимъ замахомъ кинувъ нимъ до землі. Здавалось, немовъ онъ нагле перемїнивъ ся, ставъ зовсїмъ инчою

людиною. Передъ часинкою бувъ се тихій, покôрний, несмѣлый, загулюканий хлопчина.

Ной обуривъ ся и почавъ страшно кричати:

— Ратуйте! хоче мене убити! Чарльото! панѣ Соерберрі! Оліверъ збожеволѣвъ! Ратуйте!

Не тревало довго, а на его крикъ озвавъ ся другій. Надбѣгла Чарльота. Панѣ Соерберрі задержалась ще на сходахъ, щоби впередъ пересвѣдчити ся, чи би житю не грозить небезпечнôсть. Вкôнца прибѣгла и она на мѣсце. Чарльота схопила Олівера и давай обкладати сильнимъ кулакомъ; панѣ Соерберрі зловила его за другу руку и додрала ему лице, а Ной, пôднявши ся зъ землѣ, почавъ стусавити въ плечѣ. Коли вже потôмили ся, заволѣкли Олівера до смѣтниковою комôрки и замкнули.

Панѣ Соерберрі повалила ся знеможена на стôлець и голосно дякувала Богу, що би вкупѣ зъ Чарльотою и Ноемъ не вымордувавъ Оліверъ. Чарльота сказала, що прецѣвъ буде для пана маленька научка, щоби не бравъ до дому креатуръ, щô вже бдѣ колыски призначені на злодѣвъ и розбôйникôвъ. Ной остерѣгъ, що Оліверъ хоче вывалити дверѣ своєї вязницѣ. Пана Соерберрі не було дома, то выслано чимъ скорше Ноя, щоби заразъ покликавъ пана Бумбля.

ГЛАВА СЕМА.

Оліверъ остаєсь тани упертымъ.

Ной вбѣгъ до дому убогихъ зъ такимъ жалѣсовымъ крикомъ и зъ такимъ видомъ лица, що Бумбля выбѣгъ зъ своєї комнаты безъ капелюха и безъ пали-

цѣ и давъ доказъ, якъ неразъ такъ важныи чоловікъ, якъ ѓнъ, впадає въ гнѣвъ и забуває на своє личне достоинство.

— Пане Бумбль! пане! — кричавъ Ной, — Оліверъ, пане, Оліверъ Твістъ!..

— Якъ? що? Чи — чи може втѣкъ?

— Нѣ, пане! ѓнъ уже зовсѣмъ безбожникъ, ледачий! Онъ хотѣвъ убити мене, Чарльоту и паню Соерберрі. Ой, пане, моя потылиця, моя голова, мое тѣло, мое все тѣло! — стогнавъ Ной, показуючи.

На сей зойкъ надбѣгъ панъ въ бѣлѡй камізоли.

— Пане, — кликнувъ до него Бумбль — отсе хлопець, котрого Оліверъ Твістъ мало-що не вбивъ.

— Тажъя заразъ спершу пѡзнавъ по тѡмъ чортику, що ѓнъ кандидатъ на шибеницю, — зауваживъ панъ въ бѣлѡй камізоли.

— Хотѣвъ убити и служницю, — сказавъ Бумбль поблѣдши.

— Господиню такожъ, — додавъ скоро Ной.

— А правда, Ной, ты казавъ, що и господаря? — говоривъ дальше Бумбль.

— Нѣ, бо господаря не було дома, — ѓдповѣвъ Ной, — а то бувъ-бы и его вбивъ. Казавъ шибеникъ, що хотѣвъ...

— Казавъ се! що-жь ѓнъ хотѣвъ? — спытавъ панъ въ бѣлѡй камізоли.

— Оттакъ, пане, — ѓдрѣкъ Ной — а панѣ Соерберрі просила, чи вы бы, пане Бумбль, не були ласкави потрудити ся до насъ на часинку, щобы выбити его добре, бо пана нема дома.

Ноя похвалили, що ѓнъ добрый хлопець, а Бумблеви поручили заразъ удатись до дому пана Соерберрі и тамъ Олівера покарати, и то не жалувати, а панови

наказати, щоби державъ его въ якъ найббольшой кар-ности.

Бумбль и Ной пустили ся заразъ въ дорогу.

Коли прийшли до дому, Бумбль вбгавъ вязня, щоби передовеѣмъ бувъ спокбйный.

— Пустьѣ мене! — крикнувъ Оліверъ.

— Пбзнаешъ мбй голосъ, Олівере?

— Пбзнаю!

— И не боишь ся? Не дрожишь, коли я коло те-бе такъ близько?

— Нѣ!

Бумбль занѣмѣвъ зъ дива.

— Онъ певно збожеволѣвъ! — завважала панѣ Соерберрі.

— Нѣ, то не божевбльнбсть, панѣ! сказавъ Бумбль — То мясо!... А якъ же, панѣ: Мясо! Вы давали ему за много ѣсти, панѣ. Коли-бъ вы були годували его лише бвсцяною юшкою, то бнъ не ставъ бы такимъ.

Панѣ Соерберрі почала собѣ за свое добре сердце та свою щедрбсть чинити тяжкѣ докоры, хочъ яка она була невинна въ гадкахъ, словахъ и дѣлахъ.

Бумбль заявивъ, що лише хѣба вязниця та строга дѣста могли бы приемирить ворохобного духа малого шибеника, бдчинивъ дверѣ, вытащивъ зъ-вбдтамъ Олівера, почаствувавъ его кблькама здоровыми позаушниками и представивъ ему страшну его провину.

— Онъ лаявъ мою маму, — сказавъ Оліверъ, не показуючи по собѣ нѣякои боязни.

— А хочъ бы й лаявъ, ты, невдячный шибенику! — закричала панѣ Соерберрі. — Твоя мати заслужила на те, що бнъ сказавъ, ще й на ббльше!

— Нѣ, нѣ! — крикнувъ Оліверъ, — то брехня!

Панѣ Соерберрі залила ся слъозами. Для пана Со-

ерберрі — котрый мѣжь тымъ вернувъ до дому — не було вже выбору. Коли-бъ ѓнъ заразъ таки не бувъ выпаривъ Олівера, то бувъ бы, пѣсля всѣхъ правилъ супружой сварнѣ, ставъ помеломъ, нелюблячимъ мужемъ, чудовищемъ. Отже-жь хочъ и якъ нерадо, а все таки побивъ Олівера такъ, що панъ Бумбль уже зовсѣмъ не потребувавъ уживати въ додатокъ своєї тростини. Потѣмъ зновъ замкнули Олівера о хлѣбъ и водѣ, ажъ вечеромъ при немилосердныхъ кпинахъ Ноя казали ему лягати спати.

И ажъ тутъ давъ Оліверъ волю своимъ чувствамъ. Зъ завзятою погордою знѣсь ѓнъ всѣ насмѣшки й наруги, безъ скрику вытерпѣвъ болючі побої, и не бувъ бы заплакавъ, хочъ-бы его навѣтъ живцемъ смажили, — така гордѣсть збудилась въ его груди. Але теперь, коли ѓнъ лишивъ ся самъ одинъ, упавъ на колѣна, закрывъ очи руками и заплакавъ такими сльозами, які Богъ посилає опечаленымъ и зляканымъ для полекшѣ ихъ серцю, якими рѣдко хто має причину плакати въ такихъ мольбахъ лѣтахъ, якъ Оліверъ.

Минуло досыть часу, закимъ Оліверъ пѣднявъ ся. Сеѣчка вже догоряла. ѓнъ осторожно наслухувавъ, розглянувъ ся довкола, ѓдчинивъ по-тихоньки дверѣ и вызернувъ на двѣрѣ. Нѣчь була темна и холодна. Звѣзды, бачилось ему, висѣли дальше ѓдъ землѣ, нѣжь звичайно, дерева, не рухані вѣтромъ, бовванѣли, мовъ духи. ѓнъ зновъ заперъ дверѣ, завязавъ усе своє невеличке добро въ хустину и сѣвъ на лавку, дожидаючи свѣта.

Якъ тѣлько першій промѣнь свѣтла проникъ черезъ скалубину ѓконницѣ, ѓнъ вставъ, зновъ ѓдчинивъ дверѣ, оглянувъ ся боязко кругомъ, завагавъ ся кѣлька хвилинъ, выйшовъ и скоренько пустивъ ся йти, не знаючи,

куды. По якôмь часѣ спостерѣгъ, що опинивъ ся близько того дому, де проживъ першій дитячій лѣта.

Було тихо и не видно нѣкого. Онъ заглянувъ до огорода. Тамъ одинъ его малый, значно молодшій товаришъ половъ хопту на градцѣ. Они не разъ у-купѣ терпѣли голодъ, побоѣ и вязницю.

— Петъ! Дікъ! — закликавъ Оліверъ.

Хлопець пôдбѣгъ и простягъ до него крѣзь краты худенькїи руки.

— Чи вже вставъ хто?

— Лишь я, бôльше нѣхто.

— Не кажи нѣкому, що ты мене бачивъ, — сказавъ Оліверъ. — Я утѣкъ, не мôгъ довше выдержати и йду въ свѣтъ шукати щастя. Иду далеко зъ-вôдси, хочъ не знаю куды... Якїй же ты блѣдый!

— Я чувъ, якъ лѣкаръ говоривъ, що я мушу вмерти. Якъ же я радъ, що ты тутъ! Але не задержуй ся, утѣкай!

— Треба втѣкати! Бувай здоровъ! Я знаю певно, що мы ще побачимось. Ты будешъ ще дуже щасливый.

— Сподѣваю ся — якъ умру, скорше нѣ. Я знаю, Олівере, що лѣкаръ сказавъ правду, бо менѣ дуже часто снить ся небо, ангелы та приятнїи лица, а коли пробуджусь, не виджу ихъ нѣколи. Бувай здоровъ, Олівере! йди зъ Богомъ!

Оліверъ ще нѣколи не чувъ, щобы хто просивъ для него благословеня зъ неба и нѣколи не забувъ его зъ устъ дитини середъ всѣхъ терпѣнь, турботъ, мукъ, борбъ та змѣнности долѣ.

ГЛАВА ОСЬМА.

Оліверъ иде до Лондона и стрѣчає ся зъ особливимъ молодымъ джентельменомъ.

Безъ ѡдпочинку и ѡддыху бѣгъ Оліверъ. Коло полудня задержавъ ся при милевѣмъ стовпѣ. На стовпѣ було выписане, якъ далеко ще до Лондона. Тамъ уже нѣхто не найде его! Онъ чувъ часто ѡдъ людей, що се незмѣриме мѣсто, дає дуже богато способѣвъ до житя, отже скоро рѣшивъ ся. Пустивъ ся дальше въ дорогу и теперь думавъ лише, кѣлько то ще треба перебути перепонъ, щобы дѣстати ся до своєї меты. Онъ мавъ въ узлику згрѣбну сорочку, двѣ пары панчоухъ, кусокъ хлѣба и одного пенса, котрого разъ дѣставъ бувъ ѡдъ пана Соерберрі по похоронѣ, на котрѣмъ заслуживъ собѣ на незвычайну ласку у него. Оліверъ даремно думавъ о тѣмъ, якъ при такъ малыхъ средствахъ дѣстати ся до Лондона — и йшовъ дальше.

Перейшовши двацять миль, звернувъ ся онъ на сѣножать и влѣзъ въ стѣжокъ сѣна, щобы ѡдпочати.

Другого дня уйшовъ зновъ дванацять миль, выдавъ свого пенса на хлѣбъ и переночувавъ зновъ у стѣжку.

На третій день збудивъ ся майже замерзлый и заковязлый такъ, що ледви мѣгъ рушити ся зъ мѣсця.

Дорога вела туды пѣдъ досыть стрѣмкій горбокъ. Надѣхала почта. Оліверъ ставъ просити пасажирѣвъ на верху воза о якій датокъ. Лишь оденъ пасажиръ звернувъ на него увагу, обѣцявъ дати щось, але ажъ якъ выѣдутъ на горбокъ, а тымчасомъ хотѣвъ побачити, якъ далеко за пѣвъ пенса побѣгне хлопецъ за возомъ. Оліверъ пробѣгъ, але хочъ якъ мучивъ ся, не мѣгъ дѣгнати воза, оставъ ся по заду, а милосердный панъ сховавъ грѣшь назадъ въ кишеню и сказавъ Оліверови, що онъ

лѣвнукъ и непотрѣбъ, не заслугоує на помѣчь. Почтовый вѣзъ покотивъ ся дальше, лишаючи за собою туманъ пороховъ.

Въ декотрыхъ селахъ стояли стѣпы зъ таблицами, на котрыхъ були выписані острій погрозы противъ жебраковъ, и Оліверъ спѣшивъ зъ трепетомъ дальше. А въ иншихъ селахъ, коли неразъ станувъ мовчки пѣдъ гостиницею та дививсь тужею, то люде казали ему прочъ забирати ся, ба и грозили замкнути его, якъ злодѣя. Въ богато домахъ проганяли его та грозили, що не вѣ зацѣкують на него, коли заразы не забере ся.

И безъ сумнѣву було бы зъ Оліверомъ сталося такє, якъ зъ его нещасливою матѣрю, коли бъ не бувъ зжалѣвъ ся и не принявъ его якійсь людяный сторожъ ѡдъ рогаки та якась добросердна панѣ. У сторожа покрѣпивъ ся ѡнъ ѡбѣдомъ, хочъ той складавъ ся лише зъ хлѣба и сыра, а панѣ, котрой внукъ не знати куды блукавъ ѡдъ тогдѣ, якъ плывъ моремъ и корабель розбивъ ся, обдарувала Олівера, чимъ бѣдна могла, та ще й потѣшила его ласкавыми словами и щирыми слѣзами, черезъ котрі на довго ѡнъ забувъ свои терпѣня.

Семого дня по сходѣ сонця зайшовъ Оліверъ зъ поранеными ногами до мѣсточка Барнетъ. На улицяхъ було ще пусто. А якъ хто й показавъ ся, то не звертавъ уваги па Олівера. інъ не важивъ ся просити о милостиню та присѣвъ на лавцѣ передъ якимись дверми.

По якѡмсь часѣ перейшовъ по при него якійсь хлопецъ, оглянувъ ся на него, пѣйшовъ дальше, оглянувъ ся зновъ, вернувъ ся и заговоривъ зъ нимъ. інъ може бувъ въ лѣтахъ Олівера, котрому ще не лучало ся видѣти коли такого чудака. Нѣсъ мавъ крпатый, чоло плоске. Бувъ дуже простой и брудный, а выглядавъ и

поводивъ ся зовсімъ, якъ дорослый чоловікъ. Якъ мало мавъ лѣтъ, такъ малый бувъ на зрѣсть, ноги якъ у борсука, и малі, быстрі та гидкі очі. Капелюхъ сидѣвъ ему на головѣ такъ легко, що кождою хвилѣ здавало ся отъ-отъ упаде на землю, и бувъ бы справдѣ впавъ, якъ бы властитель не придержувавъ и не насувавъ на своє мѣсце частими и скорыми поворотами головы. Одягнений бувъ зовсімъ по хлопячому, однимъ словомъ цѣла его стать подобала зовсімъ на образъ чванливого та гордого малого лицаря, високого на чотири стопи.

— Що тобѣ хибув, хлопче? що стало ся? — запытавъ ѳнъ Олівера.

— Я дуже голодный и змученный, — ѳдповѣвъ Оліверъ зъ слѣзами въ очехъ. — Иду зъ далека, сѣмъ днѣвъ уже въ дорогѣ.

— Зъ далека, гмъ... сѣмъ днѣвъ въ дорогѣ... Ага, знаю вже, передъ „когутомъ“ утѣкаешъ, га? Але — додавъ ѳнъ, побачивши зачудованье Олівера, — ты, мѳй добрый кумпане, мабуть и не знаешъ, що то „когутъ“?

Оліверъ ѳдповѣвъ боязко, що вже-жъ ѳнъ знае се добре... когутъ — то птиця.

— Ха, ха, ха! — засмѣявъ ся паничъ. — Та „когутъ“ то — поліціанъ! А бувъ ты вже въ „млынѣ“?

— Въ якѳмъ „млынѣ“? — запытавъ Оліверъ.

— Овъ, ты нѣчого не знаешъ! То такій млынъ, що его криміналомъ зовуть... Але мы ту говоримо, а ты мабуть голоденъ. Не маю и я богато побренькачѣвъ, але де що знайде ся та заплачу за тебе. Вставай, ходи!

Паничъ помѳгъ Оліверови встати и повѣвъ его до гостинницѣ. Ту казавъ подати хлѣба й шинки — и коли Оліверъ ївъ, товаришь приглядавъ ся ему зъ найбѳльшою увагою.

— До Лондона йдешъ? — спытавъ ѡнъ Олівера, якъ той уже навъ ся.

— До Лондона.

— Маешъ квартиру?

— Нѣ.

— А грошъ?

— Не маю.

Молодой паничъ всунувъ руки въ кишея и почавъ свистати.

— А вы проживаете въ Лондонѣ? — спытавъ его Оліверъ.

— Ну, розумѣ ся, въ Лондонѣ, коли я дома... А де жъ ты будешъ нинѣ ночувати? ще не знаешъ?

— Не знаю, — ѡдповѣвъ Оліверъ, — уже сѣмъ ночей не спавъ я въ хатѣ.

— Не жури ся, якось то буде! Я йду до Лондона, а тамъ знаю одного старого, дуже поважаного пана, котрый возьме тебе на квартиру за дармо та'ще и найде тобѣ гарну посаду, то есть, якъ тебе заведе до него знакомый джентельменъ. Ну, а ѡнъ чей знае мене добре! — додавъ паничъ зъ осмѣхомъ.

Несподѣвана ѡбѣцянка посады стала для Олівера такъ принадною, що ѡнъ не вагавъ ся нѣ хвили и згодивъ ся прийати ея. Почавъ новому товаришеви довѣряти и довѣдавъ ся, що ѡнъ зове ся Джекъ Докінсъ и есть любимцемъ згаданого старого пана. Коли-бъ судити зъ вигляду Джека, то ѡнъ, хочъ любимецъ, не богато мабутъ хѣсна приносивъ старому панови, але що говоривъ досыть розсѣяно и чванливо та признавъ ся, що знакоміи зовуть его загально „майстромъ“, то Оліверъ осудивъ, що ѡнъ не на богато здавъ ся и добріи рады своего добродѣя пускавъ зъ вѣтромъ. Отже Оліверъ постановивъ собѣ старатись якъ найскорше зъєднати со-

бъ ласку старого пана, а якъ бы видѣвъ, що „майстеръ“ не поправить ся, зречи ся чести знакомости зъ нимъ.

А що Джекъ не мавъ охоты передъ змеркомъ увійти до Лондона, то они прийшли на рогачку Ислінгтона ажъ коло оденацятон години въ ночи. Майданы, улицѣ и улички, якими оба йшли, були погані, а чимъ дальше, то що-разъ мерзентійшій. Деякі склепы та гостинницѣ були одчинені. Крики, що зъ нихъ добували ся, и слова прохожихъ наводили на Олівера лякъ и дрожъ. Онъ стававъ що-разъ неспокійнѣйшимъ и вже думавъ, чи не лѣпше було бы утечи, — ажъ наразъ проводникъ неждано хопивъ его за руку, отворивъ дверѣ дому недалеко Фільдлейнъ, втягнувъ Олівера до середины и зачинивъ зновъ дверѣ. „Майстеръ“ свиснувъ.

— Хто тамъ? — запытавъ глухій голосъ.

Джекъ вымовивъ незрозумѣлій для Олівера слова, котрі значили: „добре и безпечно“. И ось заразъ блиснуло въ довгихъ сѣняхъ свѣтло и освѣтило голову чоловіка, що стоявъ на сходахъ ведучихъ до кухнѣ.

— Васъ двохъ? Хто жъ то другій?

— Новачокъ, — крикнувъ Докінсъ, потручуючи Олівера на передъ.

— А зъ-вѣдки?

— Изъ зеленои пашѣ Фажинъ на горѣ?

— На горѣ. Сортув шовковій хустинки. Ходѣмъ на гору!

Свѣтло и голова щезли.

На-потемки повѣвъ Джекъ Олівера по дуже ушкодженихъ сходахъ въ гору, але здавало ся, що онъ знае ихъ дуже добре. Выйшли на гору. Джекъ одчинивъ дверѣ алькиря и втягнулъ за собою Олівера.

Стѣны комнаты були чорній одъ бруду и дыму. На простомъ столѣ стояла фляшка, а въ швейцѣ єи застро-

млена свѣчка. А на припѣчку сидѣла скорчена статъ старого жидѣ. На его бдразливе, злодѣйске лице, котре мало въ собѣ щось чортѣвского, спадало грубе, липке й руде волосѣ. Одыгненьй въ брудный флянелевый халатъ, зъ нагою шиєю, пильнувавъ онъ то огню, на котрѣмъ смаживъ шматки хлѣба на грѣнки, то одночасно звертавъ увагу на жердеку, на котрѣй висѣло дуже богато шовковыхъ хустинокъ. Въ округъ стола сидѣло чотирехъ чи пѣтьохъ хлопцѣвъ, ровесняковъ Джека. Они курили зъ довгихъ глиняныхъ люльокъ и попивали горѣвку, немовъ дорослѣ люде. Обступили „майстра“, коли той шепнувъ жидови кѣлька слѣвъ, а потѣмъ усѣ звернулись до Олівера та разомъ зъ жидомъ выщипали до него зубы.

— Отсе, пане Фажинъ, мѣй товаришь, Оліверъ Твистъ, — мовивъ голосно Джекъ Докінсъ.

Жидъ усмѣхнувъ ся, склонивъ ся низько Оліверови, подавъ ему руку и сказавъ, що сподѣвсь незабаромъ мати честь познакомити ся зъ нимъ ближе. Одаткъ обступили его малѣ джентельмены зъ люльками и порывисто стискали его руки, особливо лѣву, въ котрѣй державъ свѣй маленькій вузликъ. Одень зъ нихъ дуже радо принявъ ся повѣсити его шапку, другій бувъ такъ услужливый, що захавъ руки въ его кишенѣ, щобы Оліверъ, якъ буде класти ся спати, не потребувавъ самъ ихъ выпорожнякувати. Може тѣй ввѣчливости не було-бы й кѣнца, коли-бъ жидъ не зачавъ гачкомъ, що мавъ въ рудѣ, обрабляти головы чепнымъ паничамъ, по чѣмъ они засѣли за стѣлъ.

Оліверови дали попоѣсти. Одаткъ наливъ ему жидъ склянку руму зъ водою та сказавъ, щобы заразъ выпивъ, бо ще для иншихъ треба склянки. Оліверъ выпивъ. Приятель Джекъ поклавъ его на леговиску зла-

дженомъ зѣ старыхъ мѣшекѣвъ, и онъ заразъ заснувъ крѣпкимъ сномъ.

ГЛАВА ДЕВЯТА.

Оліверъ знакомить ся ближе зъ старымъ паномъ и зъ его многонадѣйными учениками.

Вже було не рано, коли Оліверъ проснувъ ся зъ довгого, крѣпкого сну. Онъ находивъ ся въ тѣмъ посереднѣмъ станѣ мѣжъ сномъ а пробудженъемъ. Ще зовсімъ не пробудивъ ся, а вже чувъ и видѣвъ усе, що дѣяло ся довкола него.

Крѣмъ Олівера бувъ у комнатѣ лише жидъ. Якъ-разъ высербавъ онъ каву, одсунувъ по хвили судину на-бѣкъ, постоявъ часинку коло печи, мовъ-бы вагавъ ся, що має теперь робити, потѣмъ глянувъ на Олівера и закликавъ его по имени. Оліверъ не одовдавъ ся, здавало ся, ще спавъ.

Жидъ постоявъ хвилю наслухуючи, звернувъ ся до дверей и заперъ ихъ на засувку. Одаткъ здавало ся Оліверови, що жидъ вынавъ въ заглупленя въ пѣдлозѣ малевькій ящикъ и поставивъ его на столѣ. Очи его за блестяли, коли отворивъ ящикъ и заглянувъ до середини. Онъ сѣвъ и вынявъ зъ ящика золотый годинникъ, котрый такъ и сіявъ ѳдъ брилянтѣвъ.

— Ага! — воркотѣвъ онъ усмѣхаючись погано, — що за штудернѣ бестія! и выдержали до кѣнця! Нѣ словечкомъ не выдали старому попови, не „засыпали“ старого Фажина. Ба, та й чи помогло-бы имъ се? Якъ мали пови-снути, то й такъ були бы повисли. Нема що казати, бра-вѣ хлопцѣ!

Вложивъ годинникъ зновъ до ящика и ставъ выймати зъ него иншій годинникъ, потѣмъ перстень, нарамники и инші дорогоцѣнности, про котрі Оліверъ не знавъ нѣ якъ они зовуться, нѣ на що они. Всему тому приглядавъ ся жидъ зъ великимъ вдоволеніємъ. Одаткъ поклавъ на свою широку руку якусь маленьку дорогоцѣнність и призивавъ ся їй довго зъ увагою, наче бѣ хотѣвъ ѡдчитати, що на нѣй було вырѣте. Потѣмъ вложивъ єи назадъ до коробочки, мовъ-бы не мѡгъ письма ѡдчитати, и проворкотѣвъ:

— И що то за красна выдумка — шибениця! Небѡщикъ не покае ся, не зробить уже дурницѣ и не розкаже нѣчого. Сама тямка на шибеницю робить ихъ ѡд важными и смѣлыми. А се для интересу дуже добре! Пятюхъ повѣсили за покотомъ и теперъ нема нѣкого, зъ кимъ бы я мусѣвъ подѣлитися або котрый бы мене „засыпавъ“...

Онъ глянувъ довкола и єго чорні, проймаючі очи зустріли ся зъ поглядомъ Олівера, котрый глядѣвъ на усе зъ нѣмымъ подивомъ. Жидъ спостерѣгъ ся заразъ, замкнувъ скоренько ящикъ, хопивъ нѡжъ, що лежавъ на столѣ, и прискочивъ до Олівера лютый, ажъ дрожавъ на цѣлѡмъ тѣлѣ.

— Що се значить? — крикнувъ ѡнъ, — чого мене пѡдглядаєшь? на що пробудивъ ся? Що ты видѣвъ? Говори, ледащо, коли тобѣ житье мило!

— Я не мѡгъ довше слати, — ѡдповѣвъ заполохано Оліверъ, — и менѣ дуже прикро, що я вамъ перешкодивъ!

— Ты пробудивъ ся вже передъ годиною! — крикнувъ жидъ.

— Нѣ, пане, справдѣ нѣ, — сказавъ Оліверъ.

— Правду кажешь? — закричавъ грѣзно жидъ.

— Чесне слово! — запевнивъ Оліверъ.

— Ну, ну, то добре! — сказавъ жидъ, приймаючи зновъ звичайный видъ лица. — Тажъ я знаю, а тільки хотѣвъ тебе налякати. Ты бравый хлопецъ, Олівере!

Смѣючи ся, ставъ жидъ затирати руки и глянувъ неспокойно на ящикъ.

— Ты видѣвъ тѣ краснѣ рѣчи? — спытавъ онъ по хвили мовчання.

— Видѣвъ, пане!

— Ахъ! — скрикнувъ жидъ блѣднѣючи. — То, Олівере... моя власнѣсть, моя маленька власнѣсть, то все, що я зложивъ собѣ на старій лѣта. Люде зовуть мене скупаремъ, але-жъ я мушу жити. .

Оліверъ подумавъ собѣ, що старый справдѣ мусить бути скупаремъ, бо инакше не мешкавъ бы такъ нужденно, маючи тільки скарбѣвъ. Мѣжь тымъ пришло ему на гадку, що любовь отсега пана до Джека и до другихъ хлопцѣвъ безперечно мусить его богато коштувати. Несмѣло спытавъ Оліверъ, чи можна ему вставати. Жидъ казавъ ему взяти собѣ зъ глечика воды та вымыти ся. А якъ лишь Оліверъ начерпавъ воды и оглянувъ ся, ящика вже не було.

Ледви вспѣвъ умыти ся, увѣйшовъ до комнаты „майстеръ“ та ще оденъ хлопецъ зъ тыхъ, котрыхъ Оліверъ видѣвъ уже вчера зъ люльками. Джекъ представивъ Оліверови по формѣ своего товариша Чарля Бетса и всѣ четверо засѣли до снѣданя, котре принявъ Джекъ въ своѣмъ капелюсѣ.

— Сподѣваю ся, що вы добре попрацювали сегодня рано, — мовивъ жидъ до Джека, поглядаючи лукаво на Олівера.

— Славно попрацювали! — сказавъ Оліверъ.

— Якъ молотѣльники! — докинувъ Чарль Бетсъ.

— О, вы зухи хлопцѣ! А що-жь ты принѣсь, „майстре“?

— Двѣ мошонки, — ѡдповѣвъ Джекъ и подавъ панови обѣ, одну червону, другу зелену.

Жидъ отворивъ мошонки, перешукавъ дрожащи зъ нетерпячки.

— Не такъ то й набитѣ, якъ бы могли, — замѣтивъ ѡнъ. — Але порядна робота, дуже порядна робота. Не правда-жь, Оліверѣ?

— Правда, пане, — ѡдрѣкъ Оліверъ и здивувавъ ся немало, бо Чарль Бетсъ зареготавъ ся голосно на его слова.

— А що-жь ты принѣсь, Чарль? — запытавъ жидъ.

— Хусточки — сказавъ Чарль Бетсъ и поклавъ на столѣ чотири бѣлы хустинки до носа.

Жидъ взявъ и ставъ имъ уважно приглядатись.

— Добрѣ хустинки, — сказавъ, — тѣлько ты зле позначивъ. Треба выпороти буквы, а того хіба нехай учить ся Оліверъ. Хочешь, Оліверѣ?

— Дуже радо, пане, коли тѣлько прикажете, — ѡдповѣвъ Оліверъ.

— А ты бы постаравъ ся такъ легко о хустинки, якъ Чарль?

— Чому нѣ? лишъ навчѣть мене...

Ся ѡдповѣдь Олівера выдала ся Чарльови Бетсови такъ смѣшноу, що ѡнъ зареготавъ ся на цѣле горло и мало не вдавивъ ся, бо якъ-разъ тогдѣ взявъ кусень вѣды до рота.

— Огъ простодушный! — сказавъ ѡнъ, мовь-бы на оправданье своєї нечестности.

„Майстеръ“ сказавъ, що приїде часъ, коли и Оліверъ всего навчить ся. Жидъ побачивъ, якъ Оліверъ по червонѣвъ и звернувъ бесѣду на що инше. інъ запытавъ

хлопцѣвъ, чи багато людей було нинѣ при вѣшаню на шибеницю, а Оліверъ ще бѣльше здивувавъ ся, коли зъ ѡдповѣдей хлопцѣвъ догадавъ ся, що они оба тамъ були. Онъ не мѣгъ собѣ представити, якъ они по-при те, що ходили дивити ся на вѣшанье, могли ще такъ багато зробити.

По снѣданю панъ, веселый, и оба хлопцѣ стали забавляти ся дуже незвычайною грою. Старый повкладувавъ у кишенѣ табакирку, вотесъ та годинникъ, припнявъ до сорочки грудну шпильку, перевѣсивъ черезъ шию ланцюшокъ ѡдъ годинника, застегнувъ добре халатъ, почавъ ходити сюды й туды по комнатѣ, поставкувавъ десь-колись, мовъ-бы глядѣвъ на выставки skleпѣвъ, оглядавъ ся ненастанно довкола, наче-бъ лякавъ ся злодѣѣвъ, та мацавъ свои кишенѣ, якъ-бы хотѣвъ пересвѣдчити ся, чи що ему не щезло, а все те робивъ такъ смѣшно и природно, що Оліверъ ажъ заходивъ ся ѡдъ реготу. Мѣжь тымъ оба хлопцѣ йшли въ слѣдъ за старымъ ■ коли ѡнъ тѣлько оглянувъ ся, заразъ щезали ѡдъ него такъ скоро, що годѣ було надивуватись. Наконецъ „майстеръ“ наступивъ ему нѣбы случайно на ногу, а Чарль Бетесъ надбѣгъ тымчасомъ зъ-заду и при тѣмъ ѡдняли въ него хустину до носа, годинникъ, табакирку, шпильку и више, а все се стало ся такъ зручно, що Оліверъ ледви мѣгъ се завважати. Коли старый почувъ руку въ кишени, то значилось, що злодѣй зловлений, и тогдѣ зачиналась забава на-ново.

Вже кѣлька разѣвъ повторили тую гру, якъ прийшли у ѡдвѣдины до молодыхъ паничѣвъ двѣ молодѣ дамы. Одна звала ся Бетей, друга Наней. Волося у нихъ було невychесане, а обувъ и панчохи вытертѣ й латанѣ. Не ѡдзначали ся красою, але на лицахъ мали румянцѣ и выглядали крѣпко й весело. Поводили ся дуже вѣльно

та охочо, але Оліверъ думавъ, що то мусять бути статочнї дѣвчата, якими они безъ сумнѣву й були...

Одвѣдины тревали довго. Молодїі дамы стали на-рѣкати на холодъ и длятого заразъ внесено вина. Резмова оживилась. Наконецъ пригадавъ собѣ Чарль Бетсъ, що вже часъ ити. Добрый старуганъ давъ ему и „майстрова“ рѣзнї поученя та й грошѣ на выдатки й они пѣйшли разомъ зъ Бетсі и Нансі.

— А що? не прїємне житье ведуть мои хлопцѣ?
— промовивъ Фажинъ.

— То они пѣшли на роботу? — запытавъ Оліверъ.

— А вже-жъ, — ѡдповѣвъ жидъ. — Они працюють охѣтно черезъ цѣлый день, сли тѣлько нѣхто имъ не перебѣе. Бери собѣ зъ нихъ примѣръ, сынку! роби все, що они тобѣ скажуть, и у всему глядай у нихъ порады, а найпаче слухай „майстра“. Оня выйде на великого чоловіка и зъ тебе зробить такого самого, коли тѣлько возьмешъ собѣ его за взорець... Любчаку, чи не выстае тамъ менѣ зъ кишенѣ кѣбачикъ хустки?

— Выстае, добродѣю, — сказавъ Оліверъ.

— Ану попробуй, чи вытягнешъ ви такъ, чтобы я не почувъ? Ты бачивъ, якъ поперѣдъ тамтї два робили...}

Оліверъ пригадавъ собѣ добре, що бачивъ, якъ то чинивъ Джекъ, и робивъ такъ само.

— Що? вытягнувъ?

— А ось!

— То зъ тебе розумный хлопецъ, — сказавъ старый панъ, погладивши его по головѣ, — я ще не видѣвъ такои способной датины. За те ось тобѣ шїллінга. Лише такъ дальше, а станешъ наибѣльшимъ чоловікомъ межи сучасными. Теперь покажу тобѣ, якъ то выпорюе ся буквы.

Оліверъ зовсімъ не мігъ зрозумѣти, якъ се вінъ мавъ бы стати найбільшимъ чоловікомъ за-для того, що виймивъ хустину зъ кишені старого пана, але подумавши, що старий мусить то знати лѣпше відъ него, заразъ забравъ ся пильно до нової завдання йому науки.

ГЛАВА ДЕСЯТА.

Оліверъ набуває досвѣду за високу цѣну.

Всімъ до десяти днівъ перебувъ Оліверъ Твістъ въ хаті жида и разъ-на-разъ выпорювавъ знаки зъ хустинокъ, а крімъ того що-дня бравъ участь въ звѣсній забаві. Вінъ ставъ що-разъ більше скучати за свіжимъ воздухомъ и вже кілька разівъ дуже просивъ старого пана, щоби позволявъ ему вийти на роботу зъ обома товаришами.

Наконець одного рана доставъ Оліверъ дозвіль вийти підъ доглядомъ Джека и Чарля. Вийшли и разъ почали волочити ся по улицяхъ. Оліверови се дармованье дуже не сподобало ся; вінъ пригадавъ собі часті остороги старого пана передъ погубнимъ дармованьемъ. „Майстеръ“ почавъ робити прохожимъ хлопцямъ усякі пакости, а Чарль, переходячи по-при коші зъ яблуками або зъ цибулею, позволявъ собі навіть нарушувати святість власности. Оліверъ, невдоволений зъ всего того, хотівъ уже вертати домівъ, ажъ наразъ его товариші почали поводитись якось дуже незвичайно, загадочно, и вінъ оставъ ся.

Они стали крадькомъ ходити коло якогось старого пана. На запытаня Олівера они відповідали лише якимись незрозумѣлими словами та знаками. Оліверъ ли-

шивъ ся на кôлька крокôвъ по-заду и становъ, не знаючи, чи йти за ними, чи вертати ся. Здивований стоявъ ôнъ и дививъ ся.

Старый панъ выглядавъ дуже поважно. Волося у него було опудроване и мавъ золоті окуляры. Ôнъ задержавъ ся передъ лавкою книгарскою, взявъ книжку до рукъ и почавъ еи читати, тримаючи пôдъ пахоу тростинову палицю. И такъ зачитавъ ся, що, бачилось, анѣ не видѣвъ нѣ не чувъ, що дѣсь коло него.

Нѣхто не въ силѣ описати обуреня Олівера, коли „майстеръ“ вытягъ старому панови зъ кишенѣ хустину, подавъ еи Чарльови, и заразъ оба въ ноги! Въ сѣй хвили Оліверови заразъ розвязала ся тайна зъ хустинками, годинниками и дорогоценностями. Кровъ застигла ему въ жилахъ, ôдъ боязни и жаху закрутилось ему въ головъ, и ôнъ, не знаючи, щô робить, кинувъ ся зъ цѣлон силы утѣкати за товаришами. Якъ-разъ тогдѣ старый панъ сягнувъ рукою до кишенѣ за хустинкою, не знайшовъ еи, скоренько оглянувъ ся, а побачивши, якъ Оліверъ утѣкавъ, почавъ кричати: „Лапайте! злодѣй!“ Крикъ сей выкликуе завсѣгды магичне вражѣнье: заразъ все оживлюеться, крамарь вылѣтае зъ skleпу, перекупка покидае кôшь зъ яринною, водонось лишае коновки, каменарь пускае молотъ, школяръ кидае книжки — и всѣ бѣжать за злодѣемъ.

Джекъ и Чарль, щобы ôдвернути пôдозрѣнье ôдъ себе, побѣгли лише за найближшій уголъ, а потôмъ сховали ся до сѣней. Почувши-жъ крикъ „Лапайте! злодѣй!“ — они й собѣ почали кричати зъ усей силы и, яко честнѣй горожане, пустили ся такожъ здоганяти злодѣя. Сего природного закона самоохороны Оліверъ зовсѣмъ не знавъ. Онъ ще бôльше перепудивъ ся и зметушивъ

ся, почавъ гнати ще дужче, поки наконецъ его не дѣгнали и повалили на землю.

За часинку окружила его уже велика товпа людей.

— Не задушѣть на смерть!

— А варта ѡнъ чого лѣпшого?

— Де окраденый панъ?

— Отъ иде. Пустѣть пана!

— То сей хлопчище, пане?

— інъ!

Оліверъ лежавъ, захляпанный болотомъ, зъ носа и зъ рта пустилась ему кровь, перепудженный и ошоломленный дививъ ся вытрѣщенными очима.

— Боюсь, чи справдѣ се той хлопецъ, — ѡдозвавъ ся панъ дуже лагѡдно.

— Боятесь? — дало ся чути зъ товпы, — сей такожь зѣленько!

— Бѣдный хлопчина ушкодивъ ся, — мовивъ дальше панъ.

— То я такъ ему догодивъ, — обѡзвавъ ся якійсь неотесанный чоловікъ, выступивши напередъ, — то я замалювавъ его кулакомъ по мордѣ. . я его вамъ задержавъ, добродѣю.

И осмѣхаючись, простягнувъ капелюхъ, дожидаячи нагороды за свою прислугу. Але старый панъ зглянувъ на него непривѣтно, и, видко, радо бувъ бы вже ѡдѣйшовъ геть, коли-жъ черезъ товпу перенхавъ ся поліціянъ, сходивъ Олівера за обшивку и, не зважаючи на просьбу милосердного старого пана, пѡрвавъ его зъ бруку въ гору и потермосивъ нимъ дуже прикро.

— Не знущайтесь надъ нимъ, — сказавъ чоловіколюбивый панъ и середъ голосныхъ крикѡвъ товпы поспѣшивъ за поліціяномъ.

ГЛАВА ОДИНАЦЯТА.

Якъ то судивъ панъ Фангъ.

Крадѣжъ сповнено въ окрузѣ, де бувъ дуже славный урядъ поліція. Коли прийшли на поліцію, поки-що замкнули Олівера до якогось комнаты, подобной до пивницѣ, неказано брудной, бо шість пяницъ просидѣло тамъ майже три днѣ. Але то нѣчого... Тажъ що дня и що ночи замыкають мужчинъ и женщинъ за найменшій, легкодушній провины до такихъ гидкихъ норъ, що казнѣ для найбѣльшихъ або вже й засудженихъ злочинцѣвъ выглядують супротивъ нихъ якъ салюны!

Старый панъ глядѣвъ на Олівера милосердно и печально.

— Выразъ лица того хлопця якось дивно зворушує мене, — говоривъ онъ самъ до себе. — Онъ мавъ бы бути вишень?... гмъ! Менѣ здає ся, справдѣ, що я вже видѣвъ се лице або зовсѣмъ подобне.

Почавъ думати. Пригадувавъ собѣ лица давнѣйшихъ, теперѣшнихъ, забутихъ або давно вже спочивающихъ въ могилѣ приятелѣвъ, неприятелѣвъ та знакомыхъ, ала не знайшовъ мѣжъ ними такого лица, котре подобало бы на Оліверове.

— Нѣ, то мабуъ лишъ привидъ, — вповѣвъ зѣтхаючи и похитавъ головою.

Его покликали до салѣ. Ту бувъ уже Оліверъ. Панъ Фангъ, поліційный судья, читавъ пильно газету. Лице пана Фанга було строге и дуже червоне. Если онъ не мавъ звичаю пити бѣльше, якъ лишъ тѣлько, кѣлько ему служило, то безъ сумнѣву мѣгъ внести на свое лице жалобу и обиду чести, и певно судъ признавъ бы ему значне ѳдшкодованье.

Старый панъ поклонивъ ся низенько.

— Отсе, пане, мое прѣзвище и моя адреса, — сказавъ ѡнъ и подавъ пану Фангови свѣй білетъ.

Панъ Фангъ бувъ въ злѣмъ гуморѣ и подививъ ся нахмурено.

— Хто вы такій?

Старый панъ, здивованный трохи, указавъ на свѣй білетъ.

Панъ Фангъ зъ погордою ѡдсунувъ на бѣкъ газету разомъ зъ білетомъ.

— Возьный! Що се за чоловікъ?

— Я, пане, называю ся Бравильовъ — перебивъ скоро старый панъ зъ повагою якъ правдивый джентельменъ, що становило великій контрастъ до поведеня пана Фанга. — Даруйте, що я запytaю ся о назвище судѣ, котрый безъ нѣякои причины обиджае въ судѣ порядного чоловіка.

— Возьный! — крикнувъ Фангъ, — о що обжаловано сего чоловіка?

— інъ не обжалуванный, благородный пане, а самъ обвиняе хлопця.

Благородный знавъ се дуже добре, але то бувъ дуже выгѣдныи а безпечный спосѣбъ зробити кому пакѣсть.

— Ага, ѡнъ обвиняе хлопця, такъ! — мовивъ Фангъ, мѣряючи згѣрдно Бравильова ѡдъ стѣпъ до головы. — Возьмѣть ѡдъ него присягу!

— Закимъ зложу присягу, позволю собѣ напередъ сказати кѣлька слѣвъ, — почавъ Бравильовъ. — Если-бъ менѣ дѣйстно не лучилась така пригода, то я нѣколи не повѣривъ бы...

— Мовчѣть, пане! — перервавъ ему Фангъ.

— Я хочу и буду говорити! — сказавъ рѣвно-жь рѣшучо Бравильовъ.

— Заразъ менѣ мовчѣть, пане, а то, кажу васъ зъ-вѣдси вивести! А то якійсь безвѣстидный чоловѣкъ! Якъ вы смѣєте грозити судѣ?

Бравнльовъ почервонѣвъ зѣ злости.

— Заприсягнѣть того чоловѣка! — крикнувъ Фангѣ до писаря. — Я нѣчого бѣльше не хочу чути!

Бравнльовъ бувъ дуже обурений, але постановивъ здержуватись, щоби не пошкодити хлопцеви, и зложивъ присягу.

— Ну, на що вы жалуетесь? — запытавъ Фангѣ. — Що маєте сказати?

— Я стоявъ передъ книгарнею, — почавъ говорити Бравнльовъ, та Фангѣ перервавъ ему.

— Мовчѣть! Де поліціанъ? Заприсягнѣть его! Ну, поліціане, розкажи, якъ то було!

Зъ приналежною смирністю ставъ поліціанъ розказувати, якъ схопивъ хлопця, якъ перешукавъ его кишенѣ и не знайшовъ нѣчого. Бѣльше не знавъ.

— Є свѣдки? — запытавъ Фангѣ.

— Нема, благородный пане!

Фангѣ сидѣвъ якійсь часъ мовчки. Одтакъ звернувъ ся до Бравнльова и закричавъ зъ великою лютостію:

— Чи обвиняете того хлопця, чи нѣ? Вы присягли! Коли не схочете правды казати, я укараю васъ за зневагу суду, я васъ до...

Що судья мавъ на мысли, того Бравнльовъ не почувъ, бо якъ-разъ тогдѣ писарь дуже закашлявъ ся и пустилъ на пѣдлогу книгу. Розумѣе ся, нѣбы-то нехотячи.

Вкѣнци змѣгъ Бравнльовъ высказати те, щѣ хотѣвъ, а потѣмъ додавъ:

— Если-бъ вы, пане судьо, мали приймати за рѣчь доказану, що хлопець коли не злодѣй, то стоить въ звя-

зи зъ злодѣями, бодай засудѣть его якъ найлагѣднѣйше. Онъ вже богато вытерпѣвъ, — кѣичивъ старый — и я бачу, що онъ дуже слабый.

— О, безъ сумнѣву! — сказавъ насмѣшливо Фангъ. — Ты, малый волоцюго, неграй ту менѣ комедіи, кажу тобі, бо тымъ не выкрутишь ся! Якъ зовешъ ся?

Оліверъ хотѣвъ сказати, але языкъ ѣдмовивъ послуху. Онъ бувъ смертельно блѣдый и здавало ся ему, що все разомъ зъ нимъ крутить ся.

— Якъ зовешъ ся, неоправный гѣльтаю? — крикнувъ Фангъ у-друге. — Возный, якъ зове ся той хлопчико?

Возный нахиливъ ся надъ Оліверомъ и повторивъ пытанье, але побачивъ, що той справдѣ не годенъ бувъ ѣдповѣсти. Знаючи, що мовчанье ще бѣльше розлютить судью и побѣлшитъ кару, сказавъ:

— Онъ каже, що зове ся Томъ Вайтъ, благородный пане!

— Де живе? — пытавъ дальше Фангъ.

— Де може, — ѣдповѣвъ зновъ за Олівера милосердный возный.

— Мае родичѣвъ?

— Каже, що померли, якъ ще бувъ малый, — ѣдповѣвъ возный.

То була звычайна ѣдповѣдь въ такихъ случаяхъ.

При остатныхъ словахъ Оліверъ пѣднѣсь голову, поглянувъ довкола молячо очима и попросивъ слабымъ голосомъ о склянку воды.

— Дурень ты! -- крикнувъ Фангъ, — думаешь, що мы не разумѣмось на такихъ штучкахъ?

— Я думаю, що онъ справдѣ не здоровъ, благородный пане, — вмѣшавъ ся возный.

— Я вже се знаю лѣпше — сказавъ Фангъ.

— Возьный, піддержѣть его, бо впаде! — скрикнувъ старый панъ.

— Забирайсь, возьный! — загорлавъ Фангъ. — Най паде!

Оліверъ скориставъ зъ приязного дозволу и зѣмльвши поваливъ ся передъ своєю лавкою на долѣвку.

Судья велѣвъ не рухати его такъ довго, доки самъ не встане. Писарь запытавъ тихо судью, якъ ѡнъ гадає справу полагодити.

— Сумарично, — ѡдповѣвъ панъ Фангъ. — Замкнути на три мѣсяцѣ, розумѣеь при тяжкѡй работѣ.

Вже брали ся два дверники ѡднести зѣмльмого хлопця до казнѣ, коли нагло вбѣгъ до салъ задыханый старшій панъ, одягнений просто, але порядно.

— Чекайте, чекайте! — крикнувъ ѡнъ. — Ради Бога, лишъ хвильку потерпѣть!

Полиція мае повну власть надъ волею, доброю славою и именемъ, а навѣтъ и надъ житьемъ поодинокого пѣдданого королѣвского. Особливо поступають судѣя пѣсля своєї волѣ зъ бѣднѣйшою клясою и хотяй ту дѣють ся такі рѣчи, котрі заставили бы навѣтъ ангелѡвъ плакати кровавыми сльозами, то публика о тѡмъ вѣчого не знає, хіба, якъ подадуть що часописи. Тому розсердивъ ся панъ Фангъ не мало приходомъ непрошеного гостя, котрый ще такъ не пѣсля порядку ту явивъ ся.

— Що то такого? Хто се? За дверѣ зъ нимъ! — крикнувъ ѡнъ.

— Я хочу и мушу говорити, пане, вы не можете мене прогнати, я все видѣвъ. Я властитель книгариѣ. Заприсягнѣть мене, я жадаю сего! Вы мусите мене выслухати, пане Фангъ, вы не смѣете менѣ ѡдмовити зложити свѣдоцтво.

Ѧнъ говоривъ правду, а говоривъ такъ рѣшучо, що

судья справдѣ не мѡгъ ему ѡдмовити. Тому казавъ ему Фаніъ зложити присягу. И спытавъ его потѡмъ, що має сказати.

— Я видѣвъ трехъ хлопцѣвъ, отсега и ще двоухъ иншихъ. Они крутили ся коло того пана, що стоявъ передъ моею книгарнею и переглядавъ книжку. Але обѡкравъ его иншій хлопецъ. А сей бувъ тымъ такъ здивований, що зъ мѣся не мѡгъ рушити ся.

— А чому-жь вы не прийшли сюды скорше?

— Не було на кого здати книгарнѣ. Теперъ надывавъ заступника, то и прибѣгъ.

— Отже кажете, що обвинитель читавъ?

— Такъ. Читавъ отсю саму книжку, що держить теперь въ рукахъ.

— Добре. А заплачена она!?

— Нѣ, — сказавъ смѣючи ся книгопродавецъ.

— Господи! я зовсѣмъ забувъ на те! — скрикнувъ простодушно забудьковатый старый панъ.

— Славно! И вы ще берете ся обвиняти того бѣдного, нещасливого хлопчину! — завважавъ Фаніъ, смѣшно силкуючись прибрати приязный видъ лица. — Менѣ здае ся пане, що вы набули сю книжку въ дуже подозрѣный и нечесный способъ и можете уважати ся щасливимъ, що властитель не хоче васъ скаржити. Нехай то буде для васъ наукою, мѡй приятелю, а то иншимъ разомъ пѡзнаете, що то законъ. Хлопецъ увѡльненный! Забирайте ся зъ салъ!

Середъ обявѡвъ обуреня, якого вже не мѡгъ довше повздержати, выпроваджено старого пана за дверѣ. Онъ станувъ на подвѡрѣ и гнѣвъ его минувъ. Оліверъ лежавъ на камѣню. Ему натерли выски водою. Блѣдный бувъ якъ мерлець и судорожно трясъ ся на цѣлѡмъ тѣлѣ.

— Бѣдна дитина, бѣдна дитина! — сказавъ Бравнльовъ нахилиючи ся надъ нимъ. Люде добрѣ, покличте менѣ сейчасъ яку пѣдводу...

Небавкомъ переѣздивъ тамтуды порожный вѣзъ. Олівера пѣдняли осторожно и посадили на вѣзъ. Старый панъ сѣвъ коло него.

— Чи можу и я усеѣти? — запытавъ книгопродавецъ.

— Сѣдайте, прошу, дорогій пане! — ѡдповѣвъ Бравнльовъ — я зновъ забуду на васъ, простѣть. Отъ и нещаслива книжка. Ну, садовѣть ся скоренько, шкода часъ тратити.

Книгопродавецъ присѣвъ коло Бравнльова и они ѡдѣхали.

ГЛАВА ДВНАЦЯТА.

Оліверъ має таку добру опѣку, якон не зазнавъ ще нѣколи въ житю.

Вѣзъ задержавъ ся на якѡйсъ затишнѡй улици передъ поряднымъ домомъ, недалеко Пентонвѣлля. Панъ Бравнльовъ казавъ сейчасъ занести Олівера до лѣжка и почавъ такъ дбати о хлопця, що его ревнивѣсть границъ не мала. Его пестѣй попавъ въ сильну горячку и ажъ по вѣсьмохъ дняхъ прокинуувъ ся — якъ ему здавало ся — зъ довгого та неспокойного сну.

— Де я? — запытавъ ѡнъ слабымъ голосомъ. — Хто прийѣсъ мене сюды?

Занавѣса его лѣжка скоро ѡдсунула ся и старенька панѣ, чисто одягнена, призна якъ мати, нахилила ся надъ нимъ и сказала:

— Тихо, мій сынку. Тобѣ не можна говорити, а то знову захоруюшь. Бо ты вже одною ногою бувъ на тамтѣмъ свѣтѣ. Будь же спокѣйный и не рушай ся!

При тѣмъ дивила ся она на него такъ приязно та ласкаво и ѡдгорнула ему такъ нѣжно волосе зъ чола, що Оліверъ не мѡгъ вздержатись, щобы не покласти свои змарнѣли руки на єя руку та не прошептати, хочъ и незрозумѣло, зѡ зворушеня кѡлька слѡвъ подяки.

— Люба дитина! — сказала она зѡ слѣзами въ очахъ. Якъ-бы то тѣшила ся єго мати, если-бы такъ якъ я при нѣмъ сидѣла та дивила ся на него.

— Може она й дивить ся на мене — прошептавъ Оліверъ и заломавъ руки. — Може она сидѣла коло мене. Менѣ такъ здає ся, що она ту була.

— То горячка, моя дитино — завважала панѣ Бедвінъ.

— Може бути, — сказавъ Оліверъ задумчиво — небо дуже далеко, а небѡщикамъ тамъ дуже добре; де-жь бы они хотѣли ѡдвѣдати бѣдного, недужого хлопця въ лѡжку? Але если мама знала, що я бувъ хоримъ, то певно пожалѣла мене, бо передъ смертію сама дуже була хора. Але — она мабуть нѣчого не знає о менѣ, бо если-бы була видѣла, якъ я падавъ, дуже була-бы засмутила ся; а я видѣвъ єя у снѣ завсѣгды веселою и вдоволеною.

Панѣ Бедвінъ втерла собѣ очи, дала Оліверови напиться и упѡмнула еще разъ, щобы тихо лежавъ, а то занедужає зновъ. И ѡнъ замовчавъ разъ тому, що хотѣвъ бути послушнымъ добрѡй пани, а друге, що зовсѣмъ бувъ змученый бесѣдою. Їнъ заснувъ. Коли пробудивъ ся, побачивъ коло лѡжка якогось пана, що тримавъ єго за живчикъ.

— Правда, дитино, що тобѣ вже лѣпше? — запытавъ сей панъ.

— Правда, дякую вамъ — ѡдповѣвъ Оліверъ.

— Я знавъ се. Теперъ ты голодень, правда?

— Нѣ, пане.

— Гмъ! такъ зовсѣмъ природно. Ты справдѣ не можешъ чути голоду. Їнъ не голодень, панѣ Бедвінъ, — сказавъ панъ зъ дуже поважnymъ лицемъ.

Панѣ Бедвінъ склонила зъ поважаньемъ голову якъ-бы хотѣла сказати, що уважає лѣкаря за свѣтлого чоловѣка. По лѣкари можна було пѣзнати, що ѡнъ думає о собѣ такъ само.

— Ты змученый, хлопче, правда? — слытавъ ѡнъ зновъ.

— Нѣ пане.

— Нѣ? — повторивъ лѣкарь. — А, то тѣшитъ мене. Я такъ и думавъ. Але пити хочешъ?

— Хочу, пане, — ѡдповѣвъ Оліверъ.

— Зовсѣмъ такъ, якъ я думавъ. То зовсѣмъ природно, панѣ Бедвінъ, що ѡнъ пити хоче. Можете ему дати трохи гербаты зъ булкою безъ масла. Не держѣть его въ теплѣ, але уважайте, щобы не було ему и за холодно.

Панѣ Бедвінъ уклонилась и лѣкарь ѡдѡйшовъ. Оліверъ знову заснувъ, а якъ пробудивъ ся, то вже було коло дванацятой години. Панѣ Бедвінъ сказала ему: добранѡчь и выйшла, лишивши при нѣмъ иншу бабусю, котра принесла зъ собою завинену малу книжку до моленья и великій нѡчний чѣпець. Она сѣла коло печи и скоро заснула.

Оліверъ не спавъ якійсь часъ. Хату залягла велика тишина. Коли ѡнъ згадавъ, що смерть вружила надъ его лѡжкомъ черезъ тѡлько днѣвъ и ночей и коли по-

думавъ, що въ тій комнаті журились и сумували черезъ него, то ставъ горячо молити ся. Одакъ заснувъ онъ тымъ крѣпкимъ сномъ, якимъ спить ся въ спокійный часъ по перебутихъ терпѣняхъ.

А пробудившись зъ такого сну, стає чоловікови жаль за нимъ. Бєли-бы то була смерть, то хто жь бы хотѣвъ будитись до житя тяжкого и непевного, щобы бѣдувати теперъ и журити ся на будуче, а що найгѣрше — тямити та згадувати сумну минувшѣсть.

Бувъ вже ясный день, якъ Оліверъ прокинувъ ся. Онъ чувъ ся веселымъ и жвавымъ, криза проминула, онъ належавъ зновъ до свѣта.

По трєхъ дняхъ мѣгъ онъ вже сидѣти на крѣслѣ зъ поручами обложєный збъ всѣхъ бокѣвъ подушками. Панѣ Бєдвінъ казала занести его до своєи малєи комнаты, сѣла собѣ зъ нимъ коло печи и заплакала зъ утѣхи.

— Вы дуже добрій для мене, панѣ, — сказавъ Оліверъ.

Она не хотѣла того й слухати, и сквапно почала приготєвляти для него ѳдповѣдне снѣданье. На стѣнѣ противъ Олівера висѣвъ портретъ. Онъ вдививъ ся въ него уважно. Она се завважала.

— Ты любишь образы, мѣй любчику?

— Я мало видѣвъ образѣвъ. Але яке красне и милє лице тои дамы!

— Е, малярѣ завсѣгды роблять дамы красними, якъ суть, бо инакше не мали бы работы. Чоловѣкъ, що вынайшовъ прирядъ фотографічний, повинєнь бувъ знати, що не богато буде мати зыску, бо прирядъ сей занадто ретельный.

Она засмѣялась, але Оліверъ запылавъ поважно:

— Хто то намальованыи на тѣмъ образѣ?

— Я сама не знаю, моя дитино. Се певно хтось

такій, кого мы обоє не знаємо. Але тобѣ — вижу — дуже подобавъ ся образъ?

— Ахъ, то дуже красный образъ! — ѡдповѣвъ Оліверъ.

— Але чей тебе не лякає? — спытала здивована панѣ Бедвінъ, бо завважала, що Оліверъ дивить ся на портретъ зъ якимось жахомъ.

— Нѣ, нѣ, — ѡдповѣвъ ѡнъ скоро — але ви очи такій сумнѣй и менѣ здає ся, що дивлять ся якъ-разъ на мене ту, де сиджу. Менѣ ажъ серце бѣе ся; портретъ наче живой и хоче менѣ щось сказати, а не може...

— Господи! — скрикнула налякана панѣ Бедвінъ. — Не говори такъ, сынку. Ты ще мабуть дуже слабый, маєшь горячку. Такъ, такъ, теперь вже не будешь его видѣти.

Зъ тыми словами обернула она крѣсло зъ Оліверомъ въ противну сторону. Але ѡнъ видѣвъ въ духу образъ такъ само, мовъ-бы дививъ ся на него. Однакожь не хотѣвъ непокоити бѣльше доброй старушки и засмѣявъ ся приязно до неѣ, коли принесла єму поливку и булку. Що йно ложку взявъ ѡнъ до устъ, якъ надѡйшовъ панъ Бравильовъ.

Оліверъ виглядавъ ще дуже блѣдо и бувъ незвычайно марный. інъ силувавъ ся встати, щобы подякувати своему добродѣви, але не мѡгъ навѣтъ пѡдвести ся. Старцеви стали въ очахъ слѡзы.

— Бѣдна дитина, бѣдна дитина! — проговоривъ ѡнъ. Якъ же тобѣ нинѣ, мѡй сынку?

— О дуже добре — сказавъ Оліверъ — и я вамъ дуже вдячный за вашу доброту.

— Добра дитина! — сказавъ добродѣй Олівера, запытавъ паню Бедвінъ, що давала ему ѣсти, и сказавъ:

— Еть, що то поливка. Кблька склянокъ доброго вина лѣпше бы ему смакували. Правда, Томъ?

— Я, пане, зову ся Оліверъ — сказавъ хлопець дуже здивований.

— Якъ? Оліверъ? Оліверъ Вайтъ?

— Нѣ, пане, Твістъ — Оліверъ Твістъ.

— Давне прѣзвище... А чому-жь ты сказавъ судѣ, що зовешъ ся Вайтъ?

— Я зовсімъ не говоривъ ему того — ѡдповѣвъ Оліверъ, здивований ще ббльше.

Се такъ не подобало на правду, що старый панъ глянувъ на него трохи сердито. Але не можна було не вѣрити ему, бо зъ лица его можна було вычитати, що правду казавъ. Бравяльовъ подумавъ, що се мусить бути якесь непорозумѣнье, и его пѣдозрѣнье щезло, але заодно приглядавъ ся ще Оліверови и ему нагадало ся зновъ якесь знакове лице. Оліверъ глянувъ сумно и спытавъ:

— Чи вы може гнѣваєтесь на мене, пане?

— Нѣ, нѣ — але — Господи! що се? Панъ Бедвінъ, подивѣть-но ся!

И при тѣмъ показавъ ѡнъ на Олівера и на портретъ дамы, що висѣвъ на стѣнѣ. Хлопець бувъ такъ подѣбный до дамы, якъ двѣ капли воды.

Оліверъ не зрозумѣвъ причины того наглого оклику своего добродѣя; ѡнъ налякавъ ся незмѣрно и — зѣмлѣвъ.

ГЛАВА ТРИНАЦЯТА.

Нова особа.

Коли „майстеръ“ и Бетсъ звалили всьо небезпеченство на Олівера, п осягнули свою цѣль, скрутили скореенько въ бѣчну улицю и помчали домѡвъ. Скоро прийшли трохи до себе, почавъ Бетсъ голосно смѣяти ся, бо зъ незмѣрною втѣхою нагадавъ ѡнъ собѣ и приятеливи, якъ то смѣшно Оліверъ утѣкавъ а они бѣгли за нимъ та цѣкували его, а самѣ вже мали крадену хустину въ кишени. Але приятель перервавъ ему мову и спытавъ, що то имъ скаже Фажинъ.

— А що-жь має сказати? — спытавъ Чарль.

— Гмъ! — сказавъ Джекъ, засвиставъ и задумавъ ся.

Чарль ишовъ за нимъ задумчиво и небавомъ прийшли они до дому.

— Де подѣли-сте Олівера, гольцяпаки? — накинувъ ся на нихъ жидъ, скоро лише увѣйшли.

Они мовчали. Тогды жидъ хопивъ майстра за гортанку и грозивъ, що задушить его, якъ сейчасъ не скаже правды. Чарль ставъ зъ цѣлои силы верещати о помѡчъ, а его приятель скочивъ, хопивъ за нѡжь и вже хотѣвъ нимъ пхнути жида въ бѡкъ, коли якъ-разъ ѡдчинилися дверѣ и увѣйшовъ четверый чоловікъ. За нимъ вбѣгъ гаркаючи покусанный песъ.

— До сто чортѡвъ, що ту дѣе ся! Жиде паскудный, що се значить ся? — закричавъ ѡнъ грубымъ и грѡмкимъ голосомъ.

Бувъ то кремѣзанный, може сорокпятьлѣтный хлопъ, зъ лицемъ широкимъ и поглядомъ лютымъ та мрачнымъ. Борода его була давно небрыта, а одно око пѡдбите десь недавно. Якъ лишь було подивити ся на него, то легко

було можна представити собі его ще зъ кайданами на рукахъ и ногахъ.

Онъ розсѣвъ ся выгѣдно.

— Що ту дѣе ся? — говоривъ онъ дальше. — Чому ты збыткуешь ся надъ хлопцями, ты ненасытний скупарю-злodyго? Я лише дивую ся, що они тобѣ горла не прорѣжуть, бо я давно зарѣзавъ-бы тебе, якъ-бы я такъ бувъ въ ихъ шкѣрѣ та ще й твоимъ ученикомъ. Правда, не дѣставъ-бы я нѣчого за твою шкѣру та кости, бо ты до нѣчого, хиба щобы показувати тебе якъ потвора въ спиритусѣ, але такихъ великихъ бутлѣвъ нема.

— Тихше, тихше, пане Сайксъ — перервавъ жидъ дрожахи. — Не кричѣть такъ голосно!

— Я тебе навчу! тобѣ завсѣгды мухи въ носѣ та не сиди лише тихо! Ты знаєшь мое прѣзвище, я его не зганѣблю, якъ прийде на то часѣ.

— Ну, вже добре, добре, Біль Сайксъ — сказавъ жидъ покѣрно пѣходячи — вы чогось злѣснѣ.

А Біль его вдруге обсынавъ такими докорами та послѣдними словами и згадавъ при тѣмъ такѣ пѣдозрѣнѣ справы, що жидъ зѣ страхомъ глянувъ на него и на обохъ хлопцѣвъ скося, якъ-бы пытавъ, чи онъ не збожеволѣвъ случайно. Біль махнувъ такѣ рукою, якъ бы вязавъ петлю за лѣвymъ ухомъ, потѣмъ наклонивъ голову на праве плече, а сей знакъ розумѣвъ мабуть жидъ дуже добре. Одатѣ зажадавъ Біль горѣвки та пригадавъ, щобы лишь не пѣдсыпали въ ню отруты. Онъ сказавъ се на шутку, но если-бы мѣгъ бувъ видѣти страшный поглядъ жида, якъ той ишовъ по горѣвку до шафы, то безперечно подумавъ бы, що осторога не була злишною.

Выхиливши кѣлька чарокъ горѣвки, рѣшивъ ся онъ

выслухати оповѣданя паничѣвъ о тѣмъ, якъ взяли Олівера на поліцію. Оповѣданье було подрѣбне, але зъ такими додатками и прикрасами, якѣ майстеръ уважавъ за конче потрібнѣ.

— Я лякаюсь, щоби ѓнъ зъ де-чимъ не захопивъ ся, а то мали-бысмо черезъ него клопѣтъ, — завважавъ жидъ.

— То дуже можливе — сказавъ Біль зѣ злобнымъ жалемъ. — Ты, Фажине, пропавъ!

Жидъ удавъ, що не чує, вплинувъ очи въ Сайкеса и говоривъ дальше:

— Я думаю, що если менѣ що зроблять, то вамъ ще бѣльше дадуть ся въ знаки. А тогды, любчику, зъ тобою буде гѣрше, якъ зѣ мною.

Сайксъ ажъ пѣдскачивъ, глянувъ люто на жида, але той здвигавъ раменами и дививъ ся на передъ себе. По довгѣмъ мовчаню сказавъ Сайксъ лагѣднымъ голосомъ:

— Треба конче дѣзнати ся, що дѣялось въ поліції.

Фажинъ кивнувъ головою, якъ-бы годивъ ся зъ тою гадкою.

— Если ѓнъ нѣчого не высцѣвавъ и его замкнули, то намъ нѣчого боятися. Лише потреба допильнувати, коли его пустять, щоби знову зловити его.

Жидъ опять кивнувъ головою. Рада була дуже добра, тѣлько выконанье ви було не легке, бо кождый зъ чотирохъ джентельменѣвъ не мавъ найменшой охоты ити на поліцію. Они заклопотано споглядали на себе, коли увѣйшли тѣ двѣ молодѣ дамы, котрыхъ Оліверъ пѣзнавъ передъ кѣлькома днями. Розказали имъ цѣлу пригону и жидъ высказавъ надѣю, що Бетсі возьме на себе сю задачу. Молода дама була занадто добре

вихована и занадто чутлива, щоби могла членови товариства легко або навѣть остро ѳдмовити та не виконати его просьбы. Она не сказала рѣшучо „нѣ“, але сказала имъ, що радше дала бы ся повѣсити, якъ-бы мала се зробити.

Жидъ, звернувъ ся до ея товаришки, майже пышно убраною и спытавъ:

— Ну, добра Нансі, що-жь ты на се?

— И не думайте, щоби я вшла. Я стережу ся.

— Що се значить? — сказавъ Сайксъ грѣзно.

— А се, що вже я сказала, Білѣ, — ѳдповѣла дама зовсѣмъ спокѣйно.

— Але-жь тобѣ найбезпечнѣйше ити, тебе тамъ нѣхто не знае.

— Бо я й не бажала-бъ, щоби мене тамъ хто знавъ, и зовсѣмъ було-бы се непотрѣбно.

— Она пѣйде, Фажинъ — сказавъ Сайксъ.

— Нѣ, не пѣде — сердила ся Нансі.

— Але пѣйде — стоявъ при своѣмъ Сайксъ.

И ѳнъ говоривъ правду. Просьбами, погрозами та обѣщавками наклонили ея до того и не потребувала она такъ, якъ товаришка, бояти ся, що стрѣне тамъ кого зѳ своихъ численнихъ знакомыхъ, бо она що йно недавно прийшла зъ околицѣ Фіельдлянъ до далекого, дуже чистенького передмѣстя Раткліфъ. Жидъ одягнувъ ея одежю, яку выбравъ зѳ своего незмѣрного складу, такъ якъ було потрѣбно, въ одну руку давъ кошикъ, а въ другу ключъ ѳдъ хаты.

— Ахъ, мѣй братику, мѣй ѳбднй, любый, малый братику! — почала Нансі нарѣкати, заливаючи ся слѣзами и заломлюючи руки. — Ахъ, що стало ся зъ моимъ братомъ, де я его найду? Змилуйте ся надѣ мною, мои панове, скажѣтъ менѣ, що зъ нимъ стало ся?

Слухачі одушевились. Она засміяла ся, моргнула значучо очима и поїшла.

— Нансі то розумна дівчина, — сказавъ жидъ по-важно та кивнувъ головою въ сторону молодыхъ своихъ приятелівъ, якъ бы радивъ имъ брати зъ нею примѣръ.

— То окраса жївнотого роду — сказавъ Сайксъ, наливаючи чарку та стукнувши нею по столу. — Пью за ви здоровье, щобы ви стали такими якъ она !

Мѣжь-тымъ ишла слава Нансі до поліції. Трохи збѣ страхомъ, впрочомъ зовсімъ оправданимъ, бо она ишла сама безъ опіки по улицяхъ, дѣстала ся она тамъ щасливо и безъ перешкоды. Даремно чѣпала сего и того, ажъ вкѣнци приступила зъ плачемъ и наріканьями до сторожа тюрмы. Одъ него довѣдала ся, що судья пере-свѣдчивъ ся о невинности Олівера и що его взявъ зъ собою окраденій панъ, котрый мешкає въ околиці Пен-тонвіля, бо тамъ казавъ вѣзникови їхати. Зъ тими вѣ-стями побѣгла она до дому жиди.

Коли все розказала, закликавъ Біль Сайксъ скоро собаку, надівъ капелюхъ и вийшовъ зъ хати, навѣть не попрощавши товариства.

— Мы мусимо его ѡднати, мусимо знати, де ѡнъ, — сказавъ жидъ дуже зворушений. — Ты Чарль, иди на звѣды и принеси конче якусь вѣстку, може де-що почуєшь о нѣмъ, або побачишь. Люба Нансі, мы мусимо его мати ! Я зовсімъ спускаю ся на тебе и на „май-стра“. Отъ, вѣ вамъ грошѣ ! Нинѣ вечеромъ ѡдходжу зъ-вѣдси ; чей знаєте, де мене шукати. А теперъ забирайтесь, ви ту не можете зѣстати ані на хвилю.

Онъ выпхавъ усѣхъ за дверѣ, замкнувъ хату на ключъ та поховавъ свои дорогоценности въ кишенѣ.

— Онъ не зрадивъ нічого на поліцію, — шептавъ

жидъ, — але ѓнъ розкаже все людямъ, у котрыхъ пробував. Мы дѣстанемо его та заткаемо ему ротъ...

ГЛАВА ЧОТИРНАЦЯТА.

Знакомство зъ паномъ Грімвігомъ.

Оліверъ скоро прийшовъ до себе. Панъ Бравнльовъ и панъ Бедвінъ не споминали въ розмовѣ вже нѣчого, що нагадувало-бъ ему образъ, або зъ-вѣдки ѓнъ ту взявъ ся, а старали ся приємно забавити его, не дразнити. Але коли на другій день принесли его зновъ у комнату господинѣ, заразъ звернувъ ѓнъ очи въ гору на стѣну въ надѣи, що побачить тамъ портретъ красной дамы. Дивить ся зачудований: портрету вже нема. Панъ Бедвінъ заразъ завважила се.

— Нема, — сказала, — нема вже образу, любя дитино.

— Та бачу, панѣ, — ѓдповѣвъ Оліверъ зѣтхаючи. — Чому его забрали?

— Бо панъ Бравнльовъ говоривъ, що образъ тебе непокоить и може спинити твое подужанье.

— О нѣ! ѓнъ зовсѣмъ не непокоивъ мене, панѣ. Я дуже любивъ дивити ся на него.

— Ну, ну, дитинко, — сказала добра панѣ, — подужай лишень скорше, а портретъ повѣсять зновъ, ручу тобѣ. А теперъ говорѣмъ про що инше.

Въ часѣ недуги она виявляла для него таку безграничну любовь, що ѓнъ постановивъ не думати поки-що о портретѣ. Длятого уважно слухавъ еи оповѣданя про еи добрыхъ дѣтей и про покѣйного, доброго мужа. ѓдтакъ пили чай. По чаю вчила его панѣ Бедвінъ gry

въ карты, званої „кріббеджъ“, котру ѓнъ скоро понявъ, и гравъ радо, поки не прийшовъ часъ спати.

Щасливї днї настали теперъ для Олівера. Все коло него було такъ тихе, чисте и порядне, всѣ були такъ добрї и ласкаві для него, що ему здавалось, мовъ-бы бувъ у небї. Якъ лишъ мѡгъ уже одягтись, постаравъ ся панъ Бравнльовъ для него о зовсїмъ нову одѣжъ. А коли ему сказали, що може зробити зѡ старою одежію, щѡ захоче, ѓнъ подарувавъ єи служниці, котра такожъ була для него дуже добра, та й сказавъ їй, щоби собѣ єи продала. Она заразъ скористала зъ того приволу и Оліверъ видѣвъ черезъ ѓкно, якъ жидъ забравъ усе єго давну одѣжъ, звинувъ, вложивъ до мѣшка и ѓдѡйшовъ. Оліверъ чимало тѣшивъ ся тымъ, що не буде потребувати вдягати зновъ своє лахматъе.

Може въ тыждень потѡмъ покликавъ разъ по полудни панъ Бравнльовъ Олівера до своєи комнаты. Панъ Бедвінъ поправила скоренько на нѣмъ одѣжъ, пригладила волосє та завела єго пѡдъ самїй дверѣ пана Бравнльова. Цѣла комната була скрѡзь заповнена книжками, а одиноке ѓкно выходило на невеликій огородець зъ цвѣтами. Панъ Бравнльовъ ѓдложивъ книжку, яку мавъ въ рукахъ, и казавъ Оліверови пѡдѡйти ближе и сѣсти. Оліверъ сѣвъ и думавъ собѣ, де найде ся тѡлько людей, щоби прочитали таку силу книжокъ, а ихъ написано мабутъ на те, щоби сѣтѣ ставъ розумнѣйшимъ. Се пытанье усе клопоче и розумнѣйшихъ людей, нѣжъ Оліверъ Твїстъ.

— Богато книжокъ, хлопче, правда? — запытавъ панъ Бравнльовъ.

— Дуже богато, — ѓдповѣвъ Оліверъ. — Я нѣколи ще не видѣвъ такои силы книжокъ.

— Ты ихъ навѣтъ попрочитуєшь, коли будешъ добре

вестесь, и они тобѣ бѣльше сподобають ся, нѣжь теперь ихъ окладники; хочъ неразъ бувають и такі книжки, въ котрыхъ окладанка ще найлѣпша... А ты хотѣвъ бы стати разумнымъ чоловікомъ и писати книжки?

— Я волѣвъ бы ихъ читати — ѣдповѣвъ Оліверъ.

— Що? То ты не хочешь бути писателемъ?

Оліверъ надумавъ ся трохи и сказавъ вкѣнци, що, на его думку, далеко лѣпше бути книгаремъ. Старый панъ засмѣявъ ся сердечно и сказавъ, що Оліверъ ѣдповѣвъ дуже дотепно. Оліверъ тѣшивъ ся зъ того, хочъ по правдѣ зовсѣмъ не знавъ, що ѣнъ сказавъ такого дотепного.

— Не бѣй ся, — вповѣвъ старый панъ, — я не зроблю зъ тебе писателя, поки ще в на свѣтѣ яке друге честне ремѣсло, котрого ты можешь вывчитись.

— Дякую вамъ, пане, — ѣдповѣвъ Оліверъ такъ поважно, що старый зновъ засмѣявъ ся, сказавъ кѣлька слѣвъ о особливѣмъ инстинктѣ, але Оліверъ не дуже зважавъ на нихъ, бо ихъ не розумѣвъ. Ѡдтакъ зачавъ Бравнльовъ говорити ще приятнѣйшимъ, але zarazомъ и поважнѣйшимъ, якъ дотеперь, голосомъ:

— Слухай теперь уважно, що я тобѣ скажу. Я буду говорити зъ тобою щиро, бо знаю, що ты зрозумѣешь мене такъ добре, якъ не одинъ старшій чоловікъ.

Оліверъ налякавъ ся.

— Ой! — скрикнувъ ѣнъ, — не выганяйте мене, пане, ѣдъ себе, щобы я знову не потребувавъ тыняти ся по улицяхъ. Позвольте менѣ ту лишати ся, я буду вамъ слугою. Не ѣдсылайте мене назадъ въ той страшный дѣмъ, зъ-вѣдки я прийшовъ. Змилуйтесь надо мною бѣднымъ, опущенымъ хлопцемъ, мѣй добродѣю!

— Люба дитино, — вповѣвъ старый зворушенный,

— не лякай ся! Я не пушу тебе одъ себе, хіба самъ дашь до того причину.

— Нѣ, нѣколи, паве!

— И я оподѣваю ся, що ты не зробишь того, вѣрю тобѣ. Неразь обманювали мене люде, котрымъ я чинивъ добро, але я готовъ вѣрити тобѣ и жалѣ менѣ тебе бѣльше, якъ иншихъ, хочъ и не знаю самъ, чому. Люде, котрыхъ я найбѣльше любивъ, лежать одъ давна въ могилѣ. Щастье и радѣсть свого житя похоронивъ я разомъ зъ ними, але лишилось въ менѣ ще добре серце. И тяжка журба не [погасила ще теплоты] сердца, а збѣлшила єи. Бо такъ и повинні нашѣ терпѣня [чинити насъ все чистѣйшими и благороднѣйшими.

Онъ говоривъ се тихимъ голосомъ и якъ-бы до себе самого. Оліверъ сидѣвъ тахенько и притаивъ духъ.

— Я сказавъ се тому, що ты ще молодой, а коли ты вже знаєшь, кѣлько я перенѣсь горя и журбы, то чей будешь ще бѣльше старати ся не засмутити мене нѣколи, — сказавъ старецъ веселѣйше. — Кажешь, що ты сирота и самъ собѣ лишеныи на свѣтѣ. Все, о чѣмъ и мѣгъ дѣзнати ся, свѣдчатъ, що ты говоришь правду. Отже розкажи менѣ: хто були твои батько-мати? де ты виховавъ ся и якъ дѣставъ ся въ се товариство, въ котрѣмъ я тебе найшовъ? Говори правду, а якъ побачу, що ты нѣчо злого не зробивъ, то поки мого житя, маєшь въ менѣ приятеля.

Оліверъ заплакавъ и не мѣгъ черезъ кѣлька хвиль вымовити слова; коли-жъ, успокоившись трохи, забиравъ ся оповѣдати, увѣйшовъ до хаты слуга и сказавъ, що панъ Грімвѣгъ загостивъ на чай.

— То мѣй приятель, панъ Грімвѣгъ — сказавъ Бравнльовъ до Олівера. — Трохи шерсткѣй, але дуже честна душа.

Оліверъ запытавъ ся, чи має одбѣйти, але Бравнльовъ казавъ ему лишати ся. Въ тѣй хвили вѣйшовъ до комнаты, пѣдпираючись здоровою палицею и храмаючи трохи на ногу, грубый старый панъ Грімвигъ. Оліверъ не видѣвъ ще нѣколи такого прикрого лица. Якъ лише гѣсть вѣйшовъ, заразъ показавъ приятелеви лупину зъ цитрины и давай гримати, що ему всюды по дорожѣ видають такі лупины пѣдъ ноги.

— Голову свою зѣмь, если тѣ цитриновѣ лупки не стануть менѣ причиною смерти!

Онъ такъ звичайно заклинавъ ся, але хочъ-бы хто колись и вынайшовъ способъ, якъ зѣдати власну голову, то навѣть такому чоловікови, якъ панъ Грімвигъ, було-бъ усе таки за тяжко упорати ся наразъ зъ такимъ обѣдомъ.

Панъ Грімвигъ побачивъ Олівера, одступивъ вѣлька крокѣвъ у-задъ и здивований запытавъ Бравнльова: що се за хлопець.

— То Оліверъ Твистъ, о котрѣмъ я вамъ говоривъ, — одповѣвъ Бравнльовъ.

Оліверъ поклонивъ ся.

— Але се не той хлопець, що мавъ пропасницю? вповѣвъ Грімвигъ, одступаючи ще дальше.

— Той самъ! — одповѣвъ Бравнльовъ, осмѣхаючись.

Грімвигъ зъ палицею въ рудѣ сѣвъ и почавъ льорнетою пильно приглядатись Оліверови. Той ажъ по уха зарумянивъ ся.

— Ну, якъ ся маєшь?

— Дякую, пане, теперъ менѣ далеко лѣпше, — одповѣвъ Оліверъ.

Бравнльовъ, бачилось, побоювавъ ся, щоби его приятель-давакъ не сказавъ Оліверови що неприємного, для

того поблавав хлопчину до панів Бедвінъ звѣстити їй, що ждуть на чай. Оліверъ вийшовъ дуже радо.

— Чемный хлопецъ, правда? — спытавъ Бравнльовъ.

— Не знаю ще — одповѣвъ Грімвігъ якъ-бы гнѣвно.

— Не знаете?

— Не знаю. Не бачу нѣякои рѣзниці межи хлопцями. Знаю лише два роды хлопцівъ: вымоклыхъ и пузатыхъ.

— А до котрыхъ же кладешъ Олівера?

— До вымоклыхъ. Знаю одного пузатого, — поганий хлопчище. Голосъ у него, якъ у наймита корабельного, а жере, якъ вовкъ.

— Ну, Оліверъ чей-же що иншого, то й не потребуешъ гнѣватись на него.

— Правда, що иншого, але сей може ще гѣршій...

Бравнльовъ подразненный почавъ кашляти, а се, бачилось, дуже тѣшило его приятеля.

— Такъ, такъ, може ще й гѣршій, — говоривъ дальше Грімвігъ. — Зъ-вѣдки бнѣ? хто бнѣ и що? Бнѣ мавъ пропасницю, а добрі люде не дѣстають пропасницѣ, лише злі. Я знавъ одного чоловіка, котрого въ Ямайтѣ повѣсили за те, що убивъ свого пана. Бнѣ мавъ шѣсть разѣвъ пропасницю и тому не хотѣли вже его уласкавити.

Грімвігъ въ глубинѣ сердца признававъ, що Оліверъ дуже милый хлопчина, але бнѣ дуже любивъ перечитись, а лупина зъ цитрины розгнѣвала его немало и бнѣ постановивъ не дати собѣ нѣкому накинути гадки о хлопци. Зъ такихъ важныхъ причинъ задумавъ бнѣ зъ-разу суперечити приятелеви. Коли Бравнльовъ признавъ ся опѣсля, що про хлопця не мѣгъ ще добре вивѣдатись, Грімвігъ засмѣявъ ся досыть злобно и спытавъ: чи го-

сподиня добре наглядає за срібною посудюю и чи замикає єи, бо вінъ бы зовсімъ не дивувавъ ся, якъ бы такъ колись хибло кѣлька ложокъ, або що инше ..

Бравнльовъ бувъ трохи горячій чоловікъ, але всего того слухавъ спокѣйно, бо знавъ муди свого приятеля. Чай и тѣста рѣдвалили старого дивака и все пѣйшло вже лѣпше, якъ можна було сподѣвати ся. Олівера покликали знову и вінъ чувъ ся вже свободнѣйшимъ въ товариствѣ непривѣтного пана. По чѣю запытавъ Грімвигъ свого приятеля: коли вінъ вивѣдає ся докладно всю правду о житю и доли хлопця.

— Завтра рано, — бѣдповѣвъ Бравнльовъ. — Я хотѣвъ бы поговорити зъ нимъ въ чотири очи. Зайди до мене, Олівере, завтра передъ полуднемъ о десятій годинѣ.

— Добре, пане, — сказавъ Оліверъ затинаючись, бо вінъ трохи змѣшавъ ся, коли панъ Грімвигъ при своїмъ запытаню подививъ ся остро на него.

— Я вамъ щось скажу, — шепнувъ Грімвигъ Бравнльови до уха. — Вінъ не прийде до васъ завтра рано. Я добре дививъ ся на него. Вінъ васъ дуже обманює.

— Я присягну, що прийде, — обставъ зъ жаромъ панъ Бравнльовъ.

— А п готовъ зѣсти свою голову, що не прийде.

— Я житємъ ручу, що вінъ говорить правду.

— А я головою, що бреше.

— Побачимо, — сказавъ Бравнльовъ, здержуючи гнѣвъ.

— А вже-жъ, побачимо, — повторивъ Грімвигъ, вызываючо усмѣхаючись.

Якъ на те увѣйшла саме тогдѣ панъ Бѣдвинъ зъ кѣлькома книжками, котрѣ Бравнльовъ выбравъ собі

сегодня у вѣдомого книгаря. Она положила книжки на столъ и хотѣла выйти.

— Задержѣть но ще хлопця зъ книгариѣ, — сказавъ Бравнльовъ. — Я хочу передати черезъ него деякѣ книжки и грошѣ для книгаря за книжки купленѣ.

Але хлопця вже не було.

— Менѣ дуже прикро, — говоривъ дальше Бравнльовъ. — Тажъ книгарь потребуе грошей и я хотѣвъбы конче нинѣ ѡддати книжки.

— Ѡдошлѣть Оліверомъ, — сказавъ Грімвигъ зъ проницнымъ осмѣхомъ. — Онъ ѡднесе ихъ, де треба.

— Ѡднесу! Позвольте менѣ ихъ ѡднести, — попросивъ Оліверъ скоренько. — Цѣлу дорогу побѣгну.

Бравнльовъ хотѣвъ уже сказать, що нѣякимъ робомъ не пустить Олівера нѣкуды, та злобный кашель пріятеля наказавъ ему змѣняти свою постанову, чтобы пересвѣдчати Грімвига, якъ безосновно пѡдозрѣвае ѡнъ хлопця. Для того казавъ ѡнъ Оліверови взяти книжки и до того давъ ему пять фунтѡвъ штерлінгѡвъ на заплату книжокъ купленныхъ.

— Зъ того выдасть тобѣ книгарь десять шілінгѡвъ, — сказавъ Бравнльовъ.

Оліверъ ѡдповѣвъ, що певно верне за десять мінутъ, поклонивъ ся чемою и побѣгъ. Панѣ Бедвіанъ провела его до брамы, показала ему докладно найблизшу дорогу и кѡлька разѡвъ упоминала не бѣгти, чтобы не перестудивъ ся... Она дуже нерадо пускала его ѡдъ себе, хотѣла сваритись зъ паномъ Бравнльовомъ, и проводила Олівера очима ажъ до скруту улацѣ. Тутъ ѡнъ обернувъ ся и поздоровивъ стару, кивнувши головою.

— Найдальше за десять мінутъ поверне назадъ, — сказавъ Бравнльовъ и поклавъ на столъ свѡй годинникъ. — Тогда стане вже змеркати.

— Чи ви й справді думаете, що він верне?

— А ви ні? — запытавъ Бравильовъ осмѣхаючись.

У пана Грімвіга розбудилась знову велика страсть до суперечки а осмѣхъ Бравильова ще ви подбивъ.

— Ні, він не верне! — сказавъ рѣшучо. — Въ новѣснѣнкій одежи, зъ пачкою дорогихъ книжокъ подъ пахою и зъ пять фунтами въ кишени поїде він просто до своихъ товаришівъ и ще васъ высміє. Я готовъ зѣсти свою голову, коли ви его ту коли небудь побачите.

При тихъ словахъ присунувъ він крісло ближе до стола и оба сидѣли тихо та ждали. Щобъ показати, яку вагу приписуємо мы нашому власному осудови и якъ мы певні о свои и пересадні думки, то скажемо, що хочъ, Грімвігъ бувъ чоловікомъ доброго серця, и хочъ ему певно було бы дуже прикро видѣти, що его дорогого приятеля обманули, — то однакъ теперъ бажавъ він зъ цѣлого серця и мавъ надію, що Оліверъ не верне. Отъ зъ якихъ то суперечностей складає ся чоловікъ!

Змеркло ся вже такъ, що не можна було побачити на годиннику, котра година, але оба старці сидѣли не порушно и дивили ся мовчки на годинникъ.

ГЛАВА ПЯТНАЦЯТА.

Що подыбало Олівера на дорожъ до книгариѣ.

Оба панове стали що-разъ бѣльше сумнѣвати ся, чи Оліверъ верне, зъ чого Грімвігъ незмѣрно тѣшивъ ся а Бравильовъ тяжко сумувавъ.

Въ своѣмъ прозаичнѣмъ еносі мавъ бы я тутъ знамениту нагоду забавити читателя рѣзными мудрыми помѣченіями о очевиднѣй немудрости тыхъ людей, котрѣ своимъ ближнимъ добро чинять и не надѣются нагороды на земли, або радше мѣгъ бы я показати; якъ то розумъ конче наказує, особливо въ безнадѣйномъ случаю, виявити трохи любви и прихильности до людей, але потѣмъ разъ на все позбутись такихъ слабыхъ сторѣнь. Хосенъ зъ того очевидный. Если той, котрому вы подали руку, веде ся добре, а ваша помѣчь иде ему на добро, то ѣнъ буде васъ, на чѣмъ свѣтъ, выхвалявати и вы станете дуже поважаными людьми и будете славнѣй зъ того, що безъ шуму робите багато доброго, зъ чого хиба двацяту частину всѣ знаютъ. Але если ѣнъ покаже ся невдячнымъ и негѣднымъ, то вамъ зъ тымъ ще выгѣднѣйше, бо люде скажуть, що вы були дуже безкористовными, милосердными и услужливыми, а лишь черезъ дѣзнану невдячнѣсть и зраду стали вы ворожо ѣдноситись до людей, и вамъ нѣхто вже не возьме за зле постановы: жадному бѣльше човѣчкови не помагати, щобы зновъ не розчаруватись и не згрызти ся. Я знаю багато людей, котрѣ поступили собѣ пѣсля такого мудрого правила, и можу васъ запевнити, що ихъ загально и — розумѣе ся — зовсѣмъ заслужено всюды поважають.

Але Бравильовъ не належавъ до такихъ; ѣнъ стоявъ уперто при тѣмъ: робити добро для самого добра, для успокоєня сердца и для радости, яку зъ того має ся. Обманенный кѣлька разѣвъ, не стративъ ѣнъ своего довѣря, ласкавости и прихильности до людей, а невдячнѣсть поодиновихъ не довела его до думки, щобы за се мстити ся на цѣлѣй терплячѣй людскости. Тому не буду я вже рушати тыхъ многихъ мудрыхъ помѣчень, а якъ-бы

ще сєи причини за мало було, то можу додати, що я впрочѣмъ такі й зовсѣмъ не мавъ намѣру рѣчь такъ вести.

Въ темной комнатѣ поганой гостинницѣ, що находится на самѣмъ концѣ найбруднѣйшой улицѣ Літль Сафронъ Гіль, сидѣвъ при чарцѣ горѣвки и склянцѣ пива якийсь чоловікъ. Хочъ комнату залягавъ сумеркъ, однакъ кождый, хочъ трохи досвѣдний агентъ поліційный пѣзнавъ бы въ тѣмъ чоловіцѣ Біля Сайкса. У его нѣгъ лежала бѣла, червоноока собака. Не знати, чи Біль не мавъ що лѣпшого робити, чи може хотѣвъ виявити чимъ-небудь свѣй злый гуморъ, досыть, що крѣпко копнувъ ногою пса. А псови такъ дуже не подобавсь такий очевидно свавѣльный поступокъ, що хопивъ свого пана за ногу. Біль въ злости хвативъ гачокъ ѡдъ печи, потѣмъ свѣй нѣжъ, але якъ-разъ хтось ѡдчинивъ дверѣ и песь драгнувъ на двѣръ. Звѣстна рѣчь: самъ зъ собою не станешъ сварити ся, длятого Біль давай сварити ся зъ тымъ, що прийшовъ.

— Проклятый жиде, чого лѣзешъ помѣжъ мене и моего пса? — закричавъ.

— Та-жь я не знавъ, мѣй дорогій, я не знавъ, що вы на пса напосѣлись, — ѡдповѣвъ Фажинъ покѣрно.

— Гѣльтаю, чи ты крику не чувъ?

— Ъй Богу, Біль, я не чувъ нѣчого.

— О, ты справдѣ не чуешъ, ты нѣчого не чуешъ, — говоривъ Сайксъ зъ насмѣшкою. — Такъ само, якъ и не чути тебе, коли приходишь и ѡдходишь. Я хотѣвъ бы лише, щобы ты бувъ теперъ псомъ.

— Чому-жь се? — запытавъ Фажинъ зъ вымущенымъ осмѣхомъ.

— Тому, що урядъ боронить житя такихъ харця-закъ якъ ты, що не мають и половины тои ѡдвага, щѣ

має найпослѣднѣйша собака, а той самъ урядъ позволяє кождому вбити свого пса, коли єму лишъ подобає ся... Отъ чому! — ѡдповѣвъ Сайксъ, сховавъ нѣжъ и глянувъ на жида дуже значущо.

Затираючи руки, присѣвъ жидъ за столомъ и силувавъ ся смѣятись изъ жартѣвъ приятеля, але очевидно, ки не було єму до смаку.

— Лишь не скали зубѣвъ, — сказавъ Сайксъ и глянувъ згѣрдно на жида. — Дамъ я тобѣ смѣяти ся! Стережись, небоже, мене и догоджуй менѣ, бо кажу тобѣ: мене повѣсятъ, але й ты повиснешь!

— Ну добре, добре, любчику, — перебивъ жидъ, — вже знаю все. Користи и небезпечности у насъ спѣлнѣй.

— Гмъ, — моркотѣвъ Сайксъ, немовъ роздумуючи, що такя бѣльшу часть користей загарбує жидъ. — Ну, що-жъ ты хочешъ менѣ сказати?

— Все пѣйшло гладко и щасливо. Отсе ваша пайка. Она, правда, бѣльша, нѣжъ бы вамъ, мѣй дорогій, належала ся, але я знаю, що вы для мене ще неразъ будете такъ ласкаві и — —

— Досыть вже балаканя, — перервавъ нетерпеливо Сайксъ. — Давай сюды, що маєшь!

— Заразъ, заразъ, лишь такъ не спѣшѣть ся!

Жидъ выймивъ зъ за пазухи єтару бавовняну хустину, розв'язавъ вузликъ и подавъ Сайксови пачечку, котру той отворивъ и покwapно зачавъ рахувати золото.

— То вже все? — запытавъ Сайксъ.

— Все.

— А не отвиравъ ты пачечки по дорозѣ та не лыкнувъ кѣлька штукъ? Лишь не удавай обидженого, тобѣ се прецѣ не першина... Задзвони но!

Фажинъ задзвонивъ и явивъ ся иншій жидъ, трохи молодшій ѡдъ Фажина, однакъ не менше ѡдражаючій и

непевный зъ лица. Сайксъ указавъ мовчки на порожню чарку. Жидъ порозумѣвъ знакъ и вышовъ, але передъ тымъ ще глянувъ пытаючо на Фажина, а сей — ледви замѣтно кивнувъ головою. Сайксъ тогдѣ бувъ схиливъ ся, а то, запримѣтивши рухи обохъ жидовъ, мѡгъ бы бувъ подумати, що тѣ пантоміны ихъ не заповѣдають для него нѣчого доброго.

— Нема ту нѣкого, Барней? — запытавъ Фажинъ повернувшого жидѣ.

— Лишь панъ Нансі.

— Кажи їй прийти сюда! — сказавъ Сайксъ.

Барней глянувъ зновъ пытаючо на Фажина, вышовъ и вернувъ небавомъ зъ Нансі.

— А що-жь ты, душко, вже попала на слѣдъ? правда? — спытавъ Біль и подавъ їй повну чарку.

— Вже, — ѡдповѣла молода дама, выхиливши чарку до дна, — але чимало мала я труда. Онъ бувъ недужій и — —

Нансі помѣтила, якъ Фажинъ моргнувъ на ню и заразъ змѣркувала острогу, чтобы не була така балаклива. Отже урвала и почала бесѣду о чѡмъ иншѡмъ. По десяти мінутахъ Фажинъ закашлявъ ся, а Нансі заразъ заявила, що їй пора. Сайксъ вповѣвъ, що пѡдведе еи троха, бо и ѡнъ йде въ тую сторону, що она. Выйшли разомъ. Песъ ступавъ за ними трохи подальше. Фажинъ выглянувъ за Сайксомъ крѡзь ѡкно, погрозивъ за нимъ кулакомъ, проворчавъ грѡмѣй проклѡнъ, зновъ пристѣвъ страшно роздратованый за столомъ и заразъ взявъ ся четати лондонскій дневникъ поліційный.

Мѣжь-тымъ Оліверъ сѣвши до книгарнѣ, не догадуючи ся, що находится ся такъ близько коло веселого старого жидѣ. Онъ попавъ въ бѡчну улицю и перейшовъ еи вже до половины, коли завваживъ, що эле йде.

Але щоби не тратити часу, постановивъ ити дальше до кѣнця улицѣ, будучи певнымъ, що й нею зайде добре. Пѣдбѣгцемъ спѣшивъ весело та думавъ о своїхъ щастю и що то бы онъ давъ, коли-бъ тымъ щастьемъ мбгъ подѣлитися зъ бѣднымъ малымъ Дікомъ, ажъ наразъ голосный крикъ: „Охъ, мѣй дорогій братчакъ!“ — перелякавъ его и розбурхавъ зъ сонныхъ мрѣй. Ледви оглянувшись, а вже двѣ руки якось дѣвчины обняли его крѣпко. Онъ почавъ выриватися, але дѣвчина придержувала его тымъ дужче и кричала голосно зъ радости:

— Слава-жъ Тебѣ Господи! Прецѣнь наконецъ бѣд-найшла тебе! Охъ, Олівере, пустый вѣтре, кѣлько я вытерпѣла черезъ тебе! Слава-жъ Богу, що хочъ найшла тебе!

Дѣвчина выбухла плачемъ, залилась сльозами, здавалось, туй-туй корчѣ ей вхоплять. Кѣлько милосердныхъ пань звернулись уже до стоячого тутъ рѣзничого хлопця, чи не треба бы побѣгти по лѣкаря, але онъ зовсѣмъ спокѣйно, если навѣтъ не зовсѣмъ рѣвнодушно, бѣдповѣвъ, що на его гадку, до того не дѣйде.

— Нѣ, нѣ, дайте спокѣй! — закричала теперь и сама дѣвчина зъ кошикомъ и ключемъ въ руцѣ. — Менѣ вже лѣпше. Ходи-жъ хлопче, ходи заразъ зѣ мною, недобрый мѣй любчику!

— Що тутъ такого? — запытала ся одна зъ стоячихъ пань.

— Охъ, уже чотири тыжднѣ, якъ ось утѣкъ бѣдъ батька-матери, гѣдныхъ людей, що живутъ зъ працѣ рукъ, и вдавъ ся зъ злодѣями и волоцюгами... Мати зъ грыжѣ мало не умерла...

— А ты малый гѣльтаю! Заразъ иди до дому, ты ледащо! — закричали жѣнки.

— Я не втѣкъ зъ дому, — закричавъ Оліверъ въ

великій тревозѣ, — у мене нема ні сестры, ні батька-матери. Я мешкаю в Пентонвілі.

— Охъ, Господи! який він ставъ зухвалый! — захлипала дівчина.

— А, то Нансі! — скрикнувъ Оліверъ дуже зачудований, ажъ теперъ приглянувшись лицю дівчини.

— Бачите, він мене знає, — підхопила Нансі. — Люде добрі, допоможть мені завести его до дому. Инакше батько-мати и всѣ мы помremo зъ журбы про него.

— До сто чортівъ, що ту такого? — крикувъ наразъ чоловікъ, вибѣгши зъ шинку. — Оліверъ? А ты бѣсове насѣнье! заразъ рушай до дому! — и хопивъ Олівера за ковніръ.

Хлопець почавъ кричати и благати о помѣчѣ.

— Помогти тобі? — гукнувъ Сайксъ. — Я тобі заразъ поможу! Що се за книжки у тебе? Певно крадені. Давай сюды!

Вывавъ пачку зъ рукъ Олівера и сильно ударивъ нею хлопця по головѣ.

— Добре ему такъ! — закричали жінки, — то алѣ прожене унѣръ!

— И я такъ думаю! — сказавъ Сайксъ, ударивъ Олівера ще кілька разівъ и вѣзвавъ его йти безъ опору, а то заразъ піджене его песь, що ступавъ за нами.

Слабый ще зъ недуги, заголомшений ударами и несподѣванкою цілою пригоди, страхаючись пса, що гаркотѣвъ, и брутальности здорового якъ дубъ чоловіка, прибитый похвалою, яку давали стоячі довкола люде его противникамъ — що-жъ мѣгъ зробити Оліверъ, слаба, немѣчна дитина? Вже змеркло, улиця сама собою виглядала підозрѣно, помочи не було видати ні-зъ-вѣдки, опѣръ не здавъ бы ся ні-на-що. Не знаючи добре, що зъ нимъ дѣє ся, розумѣвъ Оліверъ лишъ тѣлько, що во-

лѣвли его лябіринтомъ вузкихъ улицъ, а коли часомъ скрикнувъ, то нѣхто сего не чувъ. Впрочѣмъ тягли его такъ скоро, що ему ѡддыху не ставало на крикъ та й нѣхто бы й не звернувъ на се уваги.

По улицяхъ горѣли вже газові лампы. Панѣ Бедвинъ дожидала зъ найбѣльшою нетерпеливостію, що отъ-отъ ѡдчинять ся дверѣ. Служниця перебѣгла улицу зъ двацять разѣвъ, шукаючи Олівера, а оба старіі панове все ще непорушно сидѣли въ темній комнатѣ передъ годинникомъ, поставленимъ на столѣ.

ГЛАВА ШѢСНАЦЯТА.

Що дѣяло ся зъ уведенимъ Оліверомъ?

Ставало чимъ-разъ темнѣйше, мрака густѣйшала и скоро почавъ падати дощъ. Нансі ледви могла поспѣшати за Сайксомъ, котрый то трохи нѣсѣ Олівера, то казавъ ему йти або бѣгти. Коли прийшли на Смісфільдъ, роздались глухі ѡдгуки дзвона, била якась година. Сайксъ и Нансі пристанули заразъ при першѣмъ ударѣ и звернули ся въ сторону, зъ-вѣдки лунавъ голосъ.

— Осьма година, Біль, — сказала Нансі.

— Я самъ маю уха, — воркнувъ Сайксъ.

— Хотѣла-бъ я знати, чи й они такожъ можуть чути? — мовила дальше Нансі.

— Певно, що можуть, — ѡдповѣвъ Сайксъ. — Було то около Вартоломѣя, якъ мене до козы впакували, то я чувъ якъ найдокладнѣйше, сии навѣтъ хто на трубцѣ за грѣшъ загравъ. Але якъ мене на нѣчь замкнули, то

крикъ и гукъ зъ надвору робивъ прокляту стару вязницю такою тихою и самѣтною, що бувало приходилось зъ розпуки голову розбити о зелѣзній штабы.

— Бѣднй хлопцѣ! Ахъ, Біль, що то за брагій молодцѣ!

— Ага, вы бабы завсѣгды такъ судите. Бравій молодцѣ! Теперъ вже однаково, якій они, бо вже такъ, якъ бы по нихъ було.

Онъ хопивъ хлопця знову сильнѣйше за руку и казавъ ити скорше.

— Чекайте, — сказала дѣвчина — я бы певно не дивилась рѣвнодушно, если бы васъ вели на шибеницю завтра, коли знову выбе осьма година. Я бы такъ довго бѣгала туды и сюды, поки бы-мъ не впала на землю, хочъ бы снѣгъ лежавъ и на стопу грубо и хочъ бы я не мала жадной теплои хустки на собѣ.

— И се бы менѣ певно дуже помогло! — завважавъ несентиментальный Сайксъ. — Не могла бы-съ менѣ подати пильника и зъ двайцять лѣктѣвъ шнура, а бѣгла бы-съ пятьдесятъ миль, або й дома остала, а зъ того всього менѣ нѣчо не прийшло бы. Ходѣмъ, не стѣй та не балакай!

Дѣвчина засмѣяла ся, хопила Олівера за руку и они пѣшли дальше. Оліверъ чувъ, що ей пальцѣ дрожали, а якъ переходили по-при газову лампу, то видѣвъ ей лице, блѣде якъ смерть.

Въ пѣвъ години звернули они въ вузку, брудну улицю, котру мабуть замешкували самі похатники та перекупки, и станули передъ якимсь замкненымъ склепомъ. Дѣмъ, якъ здавалось, бувъ незамешканный и навъ-пѣвъ зруйнованный. Надъ дверми була прибита таблица зъ написомъ, що сей дѣмъ есть до вынаймле-

ня, але ся таблиця мабуť вже довгий лѣта була ту прибита.

— Всьо гараздъ, — сказавъ Сайксъ, оглянувшись доокола. Заукавъ до дверей въ якійсь незвычайный способъ, дверѣ тихо ѳдхилились и за хвилию находились вже всѣ трое въ сѣняхъ дому. Якійсь чоловікъ зѳ свѣтломъ показавъ дорогу. Они зѳйшли по кѳль-кохъ схѳдцяхъ въ дѳль, перейшли пусту кухню и вѳй-шли въ низьку стухлу комнату. Голоснымъ смѣхомъ повитали ихъ на входѣ. Чарль Бетсъ качавъ ся въ правдивѳмъ значеню того слова по земли, пѳрвавъ потѳмъ зѳ рукъ Джека Довѳжа свѣтло, приступивъ до самыхъ очей Олѳвера и оглянувъ его зѳ всѣхъ сто-рѳнѣ. Фажинѣ тымчасомъ на смѣхъ кланявъ ся ему низько, а „майстеръ“, що бувъ поважнѣйшой вдачи и не легко розвеселявъ ся, коли йшло о роботу, перешукавъ старанно его кишенѣ.

— Я тѣшу ся незмѣрно, що бачу васъ въ здоравли, мѳй любый, — сказавъ жидъ. — Майстеръ выдасть вамъ иншу одѣжъ, щобы вы не зѣвечили сейчасъ свя-точнои. Чому вы не писали, що хочете до насъ верну-ти? Мы бы були тогды ще лѣпше приготувились на ваше принятѣе, тай теперъ таки дѳстанете дещо теплого на вечерю.

Теперъ усмѣхнувъ ся и майстеръ, але що бнѣ въ ту саму хвилию вынявъ пять фунтѳвъ штерлінгѳвъ, то не знати, чи усмѣхнувъ ся бѣзъ зѣ причины дотепу Фажина, чи зѣ радѳстного ѳдкрытя.

— Говъ, що се? — крикнувъ Сайксъ и присту-пивъ до жида, що ѳдбиравъ ѳдъ майстра банкнотъ. — Се мое, Фажинѣ!

— Не ваше, не ваше, любчику, — ѳдповѣвъ жидъ. — Се мое, Бѣль, мое, а вы собѣ возьмѣть книжки.

— Бери не дашь менѣ и Нансі сихъ грошей, — сказавъ рѣшучо Сайкъсъ, загладаючи капелюхъ на голову, — то я ѡдведу хлопця назадъ!

Жидъ зворухивсь и Оліверъ такожъ, хочъ и зъ зовсѣмъ иншою причины. Онъ сподѣвавъ ся такого кѡнця сего спору, що его ѡдведутъ назадъ до Пентонвіль. Але Сайкъсъ зачавъ лаятись и грозити, вырвавъ жидови банкнотъ, зложивъ его холоднокровно и завязавъ въ рѡгъ хустины до шии.

— Се за мѡй трудъ нагорода, що й половину тѡлько не варта, — сказавъ онъ. — Возьмѣть вы собѣ книжки, коли любите читати, а якъ нѣ, то продайте за що-будь!

— То гарнѣ книжки, правда, Оліверъ? — перенявъ мову Чарль Бетсъ, якъ завважавъ журный видъ лица, зъ якимъ дививъ ся Оліверъ на своихъ мучителейъ.

— Се книжки старого пана, — сказавъ Оліверъ заломавши руки, — дорогого доброго старого пана, що мене принявъ въ свѡй дѡмъ и коло мене ходивъ, якъ я бувъ смертельно слабымъ. Прошу васъ, ѡдошлѣть ему книжки и грошѣ! Держѣть мене ту цѣле житѣе, але ѡдѡшлѣть конче, прошу васъ дуже. Онъ буде думати, що я ихъ покравъ, и стара панѣ и всѣ, що для мене були такъ добрѣ, будутъ такъ думати. Змилуйтесь и ѡдѡшлѣть ему книжки и грошѣ!

Оліверъ упавъ на колѣна передъ жидомъ и пѡд-нявъ въ розпуцѣ руки до него, якъ до молитвы.

— Ты правду кажешь, — сказавъ Фажинъ, хитро оглянувшись доокола и зморщивши густѣ бровы. — Ты правду кажешь, Оліверъ, чисту правду; они дѣйсно будутъ думати, що ты се вкравъ. Ха ха ха! — засмѣявъ

ся бнѣ и затеръ руки. — Лѣьше нѣякъ не могло стати ся, хочъ бы и якъ догѣдный часъ мы були выбраля.

— Розумѣе ся, — сказавъ Сайксъ. — Я знавъ се заразъ, якъ лишь на Ктеркенваль побачивъ я его зъ книжками пѣдъ пахою. Отже всео гараздъ пѣшло. То певно якѣсь безглуздѣ побожнякъ, бо инакше були-бъ его не приняли до себе. Они не будутъ за нимъ и допытуватись зѣ страху, що мусѣли бы его заскаржити и вышупасували бъ его. Держимо его теперь добре въ своихъ рукахъ!

Оліверъ давивъ ся тымчасомъ то на Сайкса, то на Фажина такъ, якъ бы бувъ заголомшениый и зовсѣмъ не розумѣвъ, о чѣмъ говорятъ. Ажъ при послѣднихъ словахъ Біля зѣрвавъ ся бнѣ нагло и кинувъ ся до дверей зъ такимъ крикомъ о помѣчъ, що ажъ голѣ стѣны дому бѣдъ него лунали.

— Держи пса, Біль! — крикнула Нансі, скочила до дверей и замкнула ихъ, коли жидъ зъ обома вихованцями кинувъ ся на здогѣнъ за Оліверомъ. — Держи пса, бо розѣрве его въ куснѣ.

— Такъ ему треба! — скрикнувъ Сайксъ и ставъ ся вырватись зъ рукъ дѣвчины. — Пускай мене, бо голову тобѣ о стѣну розѣблю.

— Всео менѣ одно, Біль, всео менѣ одно! — кричала дѣвчина, сильно зъ нимъ тягачись. — Не розѣрве его песь, хочъ бы я ту згинути мала.

— Чекай! — лютивъ ся Сайксъ — сейчасъ згинешь, скоро мене въ тѣй хвили непустишь! — И кинувъ нею въ самъ кутъ комнаты якъ-разъ въ ту хвилю, коли жидъ, Джекъ и Чарль волѣли Олівера назадъ до комнаты.

— Що ту такого? — спытавъ Фажинъ.

— Збожеволѣла мабуть дѣвка, — бѣдповѣвъ лютый Сайксъ.

— Не збожеволѣла я, вѣ, — бѣдповалась Нансі блѣда и задыхана — не вѣрте ему, Фажинъ!

— То мовчи! Чи хочешь може...? — сказавъ грѣзно жидъ.

— Не хочу й того! — бѣдповѣла Нансі бѣльше крикомъ, якъ спокѣйною бесѣдою. — Чого ты мене вчепивъ ся?

Панъ Фажинъ знавъ досыть добре норovy и звичайъ той частины роду людского, до котрой належала панъ Нансі. Тому змѣркувавъ, що було бѣ трохи небезпечно вести зъ нею дальше такую розмову и звернувъ ся до Олівера, щобъ звести увагу товариства на що иншого.

— Отже ты хотѣвъ утечи, мѣй любчику? — сказавъ ѣнъ, беручи суковатый патыкъ зъ печи. — Хотѣвъ-сь закликати поліцію, правда, мѣй дорогій? Я тебе выльѣчу зъ той слабости, ангелику!

При тыхъ словахъ хопивъ ѣнъ Олівера за руку, стягнувъ его разъ по плечехъ и пѣднѣсь вже патыкъ знову, коли припала до нього Нансі, выхопила патыкъ зъ руки и кинула его въ огонь.

— Нѣколи не стерплю я сего, Фажинъ! — крикнула она. — Мѣєте хлопця, и чого вамъ бѣльше треба? Пустѣть, пустѣть его, бѣ заподѣю вамъ щось такого, що мене передъ часомъ на шибеницю заведе! — При тѣй грозбѣ тупкала она сильно ногами, закусила зубы и зъ затысненными кулаками, блѣда зѣ злости и пересердя, дивилась то на жиду то на Сайкса.

— Ай, Нансі! — сказавъ жидъ успокоючо по короткѣй клопѣтливѣй хвили. — Ты — ты нинѣ вечеромъ

перевышаєшь справдѣ саму себе, — ха, ха, ха, — знаменито ђдгравшь свою ролю, любя дитино!

— А-якъ-же! — ђдповѣла Нансі. — Уважайте лише, щобы я еи за добре для васъ не ђдђграла. Кажу вамъ наперѣдъ, що вамъ се зовсѣмъ на добро не выйде!

Мало єсть такихъ мужчинъ, що мають охоту дразнити дѣвчину, котру напала лютѡсть а крѡмъ того розпука, на нѣчо не зважаюча. Жидъ псбачивъ, що годѣ ему вже довше удавати, мовъ бы то гнѣвъ Нансі уважає ђнъ неприроднымъ. Отже цѡфнувъ ся мимоволѣ кѡлька крокѡвъ въ задъ и глянувъ зъ трепетомъ и страхомъ на Сайкса. Якъ здавало ся, лична повага Сайкса вымагала сего, щобы якъ найскорше привести Нансі до памяти и тому почавъ ђнъ операціи численными и сильными грозьбами и проклинами, при чѡмъ давъ доказъ, що ђнъ въ тѡмъ справдѣ великій майстеръ. Коли се очевидно не робило жадного враженя на ню, то ђнъ зачавъ уживати ще сильнѣйшихъ аргументѡвъ. — „Що се значить ся, дѣвко? — загорлавъ ђнъ и додавъ такій проклѡнъ, ђдъ котрого слѣпота була бы такъ звичайною, якъ кѡръ, если бы бодай Богъ слухавъ въ половинѣ тыхъ проклонѡвъ, якѣ на земли можна почути. — Чого ты хочеш? Знаєшь ты, до чорта, хто ты є, що ты є?

— Ой, знаю, знаю дуже добре! — ђдповѣла Нансі, судорожно засмѣялась и похитала головою, щобы выдати ся байдужною, але се їй не вдавалось.

— Отже мовчи, а то постараюсь, що довгій часъ мовчати-мєшь!

Она засмѣялась знову, глигнула на Сайкса, ђдвернулась лицемъ и ажъ до крови закусилa уста.

— Отсе ты выбралась бути чесною приятелькою людей! — говоривъ ђнъ дальше зъ погордою. — Гарну

приятельку мавъ бы зъ тебе хлопець, а ты ему на такую накидаешъ ся.

— Отже їй-Богу, я семъ для него такою! — сказала она зъ великою пристрастію. — И волѣла-бы я була згинути на улиці, до вязницѣ дѣстати ся замѣсть нашихъ знакомыхъ, нѣжь якъ бы я мала сюды его приводити. Одъ нинѣшного вечера єсть ѡнъ злодѣемъ, брехуномъ, розбѣйникомъ, чортомъ и вѣмъ, що лишъ зве ся злымъ и пѣдлымъ. Ча-жь се не досыть для старого драба, и ѡнъ ще его має бити?

— Слухай, Біль, — перервавъ жидъ мову, вказуючи на хлопцѣвъ, що цѣкаво всего слухали, — говорѣмъ спокѣйно, якъ приятель.

— Якъ приятель! — крикнула дѣвчина зѣ страшнымъ видомъ ѡдъ лютости. — Якъ приятель, вы голодранче! О, вы справдѣ для мене приятель! Я крада для васъ, коли ще не мала и половины тѣлько лѣтъ, що єя дитина, и таке саме ремесло проваджу и въ тѣй самѣй службѣ у васъ зѣстаю вже дванацять лѣтъ. Чи вы сего не знаете? Кажѣть, не знаете сего?

Злѣсть напала жада, почавъ грозити, она рвала на єобѣ волосє, кинулась на него и була бѣ певно на его лица оставила слѣды своєи пѣмєты. але Сайксъ єще въ часъ хопивъ єи за руки. Она даремно силувалась вѣрватись ѡдъ него и зѣмѣла. Сайксъ положивъ єи на якєсь леговище и завважавъ спокѣйно, що теперъ все въ порядку, бо въ злости она має велику силу въ рукахъ. Жидъ обтеръ пѣтъ зъ чола, усмѣхнувъ ся и — якъ здавало ся — разомъ зъ Сайксомъ и хлопцями уважавъ цѣлу пригѣду за звичайну, яка часто лучає ся при ихъ занятяхъ.

— Правда, Фажинъ, що ѡнъ завтра не смѣє взяти на себе своєи найлѣпшой одежи? — спытавъ Чарль

Бетсъ скривившись, а жидъ ђдповѣвъ: нѣ, и собѣ-жь скривявъ ся, якъ до плачу. Якъ здавало ся, панъ Бетсъ дуже тѣшивъ ся зѡ своего помыслу, запровадивъ Олівера до сусѣднои комнаты, въ котрѡй стояли лѡжка такъ, якъ ђнъ ихъ вже видѣвъ, и зѡ свободнымъ смѣхомъ вытягнувъ стару одѣжь, котрой Оліверъ такъ дуже бажавъ не носити, а котра навела Фажана на першій слѣдъ его побуту у пана Бравнльова.

— Скидай святочну, — сказавъ Чарль — нехай еи Фажинъ сховае. Ото склало ся!

Бѣдный Оліверъ не спиравъ ся, ђддавъ одѣжь, а Чарль замкнувъ его ђдтакъ въ темнѡй комнатѣ и полишивъ самого. Смѣхъ пана Чарля и голосъ Бетсі, котра по якѡмсь часѣ прийшла и старалась своєю приятельку привести до притомности, були-бъ иншимъ разомъ не дали заснути Оліверови, але теперь бувъ ђнъ змученный и нездоровъ и тому скоро заснувъ.

ГЛАВА СѢМНАЦЯТА.

Доля Олівера все ще незавидна.

Въ кождѡй доброй розбѡйничѡй мелъодрамѣ въ театрѣ змѣняють ся комічній и трагічній ецены такъ правильно, якъ червоній и бѣлій верствы въ пѡлоти солонины. Такі змѣны выдають ся намъ несмачными, одна-кожь они зовсѣмъ не суть неприродными. Въ дѣйснѡмъ житю переходы ђдъ добре заставленныхъ столѡвъ до смерт-ной постелѣ, або ђдъ жалѡбнои одежи до святочной суть такъ само прикрыми и вражающими чувство, але мы сему не придивляємось, а самі всьмо акторами; се становить велику рѡзницю. Акторамъ не выдають ся тѣ

переходы незвычайнымі, они такъ сказати-бъ не видять ихъ, хочъ зрѣтелѣ звуть тѣ переходы неприроднымі, пустымі, непотрѣбнымі скоками. Тому не наръкай на мене завчасу, ласкавый читателю, если ты въ моѣй повѣсти стрѣтишь часту змѣну мѣсяца и сценъ, а лише будь ласкавъ перекопати ся, чи правду я кажу, чи нѣ. Я хочу, щобы мое оповѣданье было правдиве и щобы оно безъ непотрѣбныхъ манѣвцѣвъ ишло до своей цѣли. Отже прошу тебе, ходи теперь зъ довѣрьемъ до мене въ мѣсто, де побачивъ свѣтъ моѣй малый герой.

Панъ Бумбль выйшовъ разъ рано зъ дому убогихъ зъ дуже поважнымъ лицемъ и йшовъ улицями такъ, що заразъ можна було пѣзнати у него задуму; а думки его мусѣли бути такъ великѣ, що годѣ ихъ вымовити. Онъ удавъ ся до панѣ Манъ, котра его прокляла, скоро зъ-далека побачила, але якъ вѣйшовъ въ хату, запытала зъ жалемъ, чому онъ такъ довго не показувавъ ся. Бумбль давъ їй грошѣ за харчѣ за послѣдну четверть року и звѣстивъ їй, що поѣде поштою до Лондону, щобы двоухъ убогихъ ѡдвезти до столицѣ и зъ порученя дирекціи выступати на засѣданяхъ суду въ Кларкенвель. Панѣ Манъ здивувалась, а Бумбль пояснивъ їй, що хорыхъ справдѣ здалось бы якъ звычайно ѡдвозити ненакрытыми возами, бо въ накрытыхъ хорѣ выставленіи на протягъ можуть легко перестудитись; але теперь оденъ почтарь спустивъ дуже цѣну, щобы ѡдобрати заробокъ другому, и такъ перевѣзъ убогихъ буде менше коштувати, якъ ихъ похоронѣ, котрый мусѣвъ бы певно справити прихѡдѣ, если бы ихъ передъ смертію не передано иншому прихѡдови. Одакъ спытавъ поважный слуга приходскій о выхованцѣвъ панѣ Манъ взагалѣ, а особливо о малого хорого Діка. Якъ панѣ Манъ запевняла, то здоровье и повожденье тамтыхъ було дуже вдоволяюще, а Діка при-

проваджено. Бумбль спытавъ его досыть остро, якъ мае ся.

— Менѣ здае ся, що я скоро мушу вмерти, — сказавъ малый паціентъ — и я тѣшу ся дуже зъ того, бо ту я не маю жадной втѣхи. Але скажѣть Оліверови Твістови, коли помру, що я его дуже любивъ и тысячь разовъ о вѣмъ думавъ, якъ то онъ самъ и безъ помочи мусѣвъ вандрувати...

Онъ вымавлявъ тѣ слова зъ якоюсь розпукою и не зважавъ на пантомімічні грозьбы панѣ Манъ; але вкѣнци заплакавъ и не мѣгъ слова вымовити.

— Панѣ Манъ, — сказавъ Бумбль, — я виджу, що всѣ они однаковѣ. Всѣхъ ихъ звѣвъ и попусувавъ сей не-потрѣбъ Оліверъ Твістъ. Я повѣдомлю о тѣмъ дирекцію, щобы зарядила острѣйшій спосѣбъ на тыхъ хлопцѣвъ. Кажѣть его сейчасъ звѣдси забрати.

Діка завели знову до комѣрки зъ углемъ, а Бумбль удавъ ся до мѣста, тамъ скоро приготовавъ ся до подорожи и зъ обома убогими, що мали ѡдвезти ся до Лондону, занявъ замовленій мѣсця на почтовѣмъ возѣ. Оба убогі нарѣкали дуже на зимно, а Бумбль завинувъ ся плащемъ и досыть невдоволенный мѣркувавъ собѣ, якѣ то люде теперъ невдячѣи и заедно чогось нарѣкають. Ажъ тогды чувъ ся Бумбль зовсѣмъ вдоволенымъ, коли почта заѣхала до гостинницѣ, а онъ тамъ зѣвѣвъ собѣ добру вечерю, присунувъ столець до печи, сѣвъ собѣ и взявъ въ руки часопись. Але хто опише его задивъ, коли въ часописи прочитавъ оголошенье:

„Пять івіней нагороды.

Минувшого четверга вечеромъ вѣйшовъ хлопецъ, Оліверъ Твістъ, зѣ свого мешканя въ Пентонвиль и ѡдъ того часу чи зъ власной вини, чи мимоволѣ не дае

знати о собі. Хто ласкавъ и може подати яку звістку, котра послужила-бъ до одинадenea згаданого Олівера Твіста, або хто подасть докладнѣйшу звістку, що бнъ за оденъ, звѣдки родомъ и т. п., сей дѣстане пять гвіней нагороды.“

За симъ оголошенъемъ ишовъ докладный описъ Олівера и адреса Бравнльова Бумбль читавъ се три разы дуже уважно, ѳтакъ рѣшивъ ся скоро и по кѣлькохъ хвиляхъ бувъ вже въ дорожѣ до Пентонвіль. Прийшовши до дому пана Бравнльова сказавъ, чого прийшовъ. Панъ Бедвінъ незмѣрно зворушена и радувана, заявила заразъ, що она се знала и все казала, що Оліверъ ѳднайде ся, ѳтакъ заплакала, а слуга побѣгла на поверхъ до пана Бравнльова, котрый казавъ ѳй привести сейчасъ Бумбля.

Бумбль вѣйшовъ до комнаты, а панъ Грімвігъ, що случайно находивъ ся у свого приятеля, подививъ ся остро на него и скрикнувъ :

— Слуга приходскій, ѳй-Богу, слуга приходскій !

— Прощу тебе, мѣй дорогій, не перешкаждай теперъ, — сказавъ Бравнльовъ. — Прощу сѣдати, пане. Вы приходите до мене спонукані тымъ, що я подавъ въ часописяхъ.

— Такъ есть, пане.

— Вы слуга приходскій ?

— Такъ, пане, — ѳдповѣвъ гордо Бумбль.

— Знаете, де теперъ находить ся бѣдна дитина ? — спытавъ Бравнльовъ досытъ нетерпеливо.

— Нѣ, пане.

— Отже що знаете о нѣмъ ? Говорѣть, если маєте що сказати. Що знаете о нѣмъ ?

— Мабуть не богато доброго ѳдъ него довѣдається,

— перервавъ Грімвігъ терико, приглянувшись впередъ добре лицу Бумбля.

Дуже быстроумный Бумбль спѣзнавъ заразъ, що панъ хоче о Оліверѣ щось недоброго почути и на ѡдповѣдь кивнувъ поважно и торжественно головою.

Бравильовъ глянувъ неспокойно на Бумбля и казавъ ему коротко оповѣсти, що знае о Оліверѣ. Бумбль ѡдкашелянувъ и зачавъ оповѣдати. Говоривъ ѡнъ довго и докладно, а зъ цѣлои его мовы выходило, що Оліверъ бувъ убогимъ хлопцемъ приходскимъ, сыномъ убогихъ и незаконныхъ родичѣвъ, бувъ ѡдъ свого уродження лукавымъ, злымъ и невдячнымъ, а безбожнѡсть свою найлѣпше доказавъ тымъ, що хотѣвъ убити невинного хлопця, але се ему не вдалось и ѡнъ утѣкъ ѡдъ свого пана.

— Я боюсь, щобъ лишъ ваші слова не були надто правдиві, — сказавъ Бравильовъ зажурено. — Отсе вамъ пять гвіней. Давъ бы мѣ вамъ три разы бѡльше, если бы-сьте були могли менѣ сказати що доброго о хлопци.

Якъ бы Бравильовъ бувъ се впередъ сказавъ, то Бумбль бувъ бы мабутъ инакше закрасивъ свое оповѣданье. Але теперъ було вже запѡзно, тому ѡнъ похитавъ поважно головою, сховавъ пять гвіней и выйшовъ.

Панъ Бравильовъ зажуривъ ся такъ тяжко, що и Грімвігъ не мѡгъ его ще бѡльше засмутити. Вкѡнци потягнувъ ѡнъ сильно за шнуръ ѡдъ дзвѡнка. — Панѣ Бедвінъ, — сказавъ ѡнъ, коли вѡйшла господиня — хлопецъ, Оліверъ бувъ мантѣемъ.

— То не може бути, пане, не може бути, — ѡдповѣла панѣ Бедвінъ зъ натискомъ.

— Але я вамъ кажу, що такъ єсть. Мы чули якъ разъ теперъ докладно, якій ѡнъ. інъ ѡдъ дитини ще зовсѣмъ зѡпсованный.

— А я таки сему не вѣрю, пане, и нѣколи не повѣрю, — одповѣла панѣ Бедвінъ рѣшучо.

— Вы старѣ бабы не вѣрите нѣкому, лише сплетнямъ и брехнямъ, — заворкотѣвъ Грімвигъ. — Я се одъ разу знавъ. Чому тогды не выслухали вы мои думки и рады? Вы бы були може и послухали, если бы тогды малый гѣльтай не бувъ хорый на пропасницю.

— Гѣльтаемъ онъ не бувъ, — одповѣла панѣ Бедвінъ зъ невдоволеньемъ, — але дуже милою, доброю дитиною. Я дуже добре розумѣю ся на дѣтяхъ, пане, одъ чотирнацяти лѣтъ. А хто нѣколи не мавъ дѣтей, той о нихъ най нѣчо не говорить, — така моя думка, пане.

Панъ Грімвигъ усмѣхнувъ ся, а панѣ Бедвінъ хотѣла вже дальше говорити, але Бравнльовъ випередивъ ея.

— Мовчѣть! — сказавъ онъ зъ такимъ гнѣвомъ въ тонѣ и рухахъ, якъ се нѣколи у него не водилось. — О хлопци анѣ не згадуйте! Я тому звонивъ, щобъ вамъ се сказати. Чуєте, нѣколи, въ жаденъ способъ! Можете одѣйти, а тямте собѣ, я говоривъ не на жартъ.

Въ домѣ пана Бравнльова були сего дня всѣ засу-
мовані, а Оліверови такожъ мало серце не пукло, коли згадавъ за своихъ приятелѣвъ и добродѣѣвъ. А се добре було, що онъ не знавъ, чого то они о нѣмъ наслухались; инакше бувъ бы мабутъ ночи не переживъ.

ГЛАВА ВОСЬМНАЦЯТА.

Якъ проводивъ Оліверъ свій часъ въ товариствѣ поважаемыхъ приятелѣвъ, котрі поправляли обычаѣ.

Коли на другій день „майстеръ“ и Чарль Бетсъ вышли на свою звичайну роботу, скориставъ панъ Фажинъ зъ нагоды и мавъ довгу до Олівера бесѣду о его велико́й невдячности. Фажинъ пояснивъ ему докладно, що невдячність та навіть дуже велика, бо вінъ нарочно покинувъ своихъ любыхъ и вѣрныхъ приятелѣвъ та ще й утечи хотѣвъ, коли они тільки трудѣвъ и гроша пожертвували, щобъ его бѣднати. Старый жидъ поклавъ велику вагу на се, що вінъ Олівера взявъ до себе и кормивъ тогды, коли ему грозила голодова смерть. Одакъ оповѣвъ ему страшну и трогачу исторію о однімъ хлопцѣ, котрому вінъ подѣбно якъ Оліверови зъ доброго серця прийшовъ въ помѣчь. Але хлопецъ сей бувъ негѣдний помочи, давъ знати о всѣмъ поліціи и его въ судѣ въ Ольдъ-Балі засудили и повѣсили. Старый Фажинъ не крывъ ся зъ тымъ, що самъ до смерти хлопця причинивъ ся, а признавъ ся зб слезами въ очахъ, що конче треба було пожертвувати его, бо бувъ ледачимъ и зрадникомъ. Щобъ собѣ и wybranымъ приятелямъ не пошкодити, мусѣвъ Фажинъ въ судѣ свѣдчити не дуже справедливо. А закончивъ бесѣду свою старый панъ тымъ, що яркими красками змалювавъ сумный образъ вѣшання и неприятности его и дуже чемно й приязно высказавъ надѣю, що чей ніколи не буде мати причины, поступити собѣ такъ само зъ Оліверомъ Твістомъ.

Малому Оліверови застигла кровь въ жилахъ, коли слухавъ бесѣды жидѣ. Вінъ таки розумѣвъ потрохи неясній грозьбы бесѣды. Вінъ знавъ вже, що справедливѣсть може неразъ невинного уважати виннымъ, коли

той въ спѣлцѣ зъ винными находивъ ся. Якъ нагадавъ собѣ спѣръ Фажина зъ Сайксомъ, то й выдалось ему зовсѣмъ имовѣрнымъ, що жидъ має добріє способы и таки позбуваєсь такихъ, котрі знають о нѣмъ и товаришахъ, а мають охоту тымъ комусь похвалити ся. Коли боязко пѣдавъ Оліверъ очи и поглядъ его стрѣтивъ ся зъ поглядомъ жидѣ, чувъ онъ, що жидъ завважавъ, якъ онъ поблѣдъ и дрежавъ. Хатрый шибеникъ дуже тымъ урадувавъ ся, усмѣхнувъ ся погано, поклепавъ его по лицю, и сказавъ, що якъ буде добре справувати ся и возьме ся до работы, то ще певно будуть собѣ дуже добрыми приятелями. Одтакъ наложивъ капелюхъ, надыгнувъ стару полатану верхню одѣжъ, вийшовъ и замкнувъ за собою дверѣ.

Такъ лишивъ ся Оліверъ черезъ цѣлый день самъ въ комнатѣ и въ инші слѣдуючі дні сидѣвъ самъ въ хатѣ одъ ранного ранку до самой пѣвночи. Часъ минавъ ему помалу и сумно, бо онъ — разумѣе ся — безнастанно думавъ о своихъ добрыхъ приятеляхъ въ Пентонвиль и о тѣмъ, що собѣ они теперь о нѣмъ гадають. Сегомо чи осьмого дня не замкнувъ жидъ дверей и Оліверъ мѣгъ свободно проходжуватись по домѣ. — Цѣлый дѣмъ бувъ дуже брудный и пустый. Комнаты на поверсѣ були безъ меблѣвъ, чорні и вкрыті павутиною. Але хочъ якъ нужденно они теперь выглядали, то таки по помостѣ, по останкахъ тапетѣвъ и иншихъ прикрасъ пѣзнавъ Оліверъ, що давно мешкали ту певно якієс богаті люди. Коли вступивъ на пальцяхъ въ котру комнату, то сполошеніи мыши втѣкали назадъ въ свои дѣры. Вирочѣмъ не видѣвъ и не чувъ онъ нѣчого живого. Неразъ, коли вже одхотѣлось ему ходити зъ одной комнаты до другой, ишовъ въ сѣни дому, сѣдавъ собѣ при брамѣ, щобы якъ найблизше бути коло людей, чекавъ

я наслухувавъ зб страхомъ, чи не вертають хлопцѣ або жидѣ.

У всѣхъ комнатахъ були ôковницѣ добре позашрובовувані і лишъ трохи свѣтла протискалось малыми круглыми дѣрками. Се робило комнаты ще сумнѣйшими и наповняло ихъ дивовижными тѣнями. На задѣ поду була комнатка зъ ôкономъ безъ ôкôнницѣ, але зъ сильными кратами. Довгій години дививъ ся зажуревый Оліверъ черезъ се ôкно, хотій и не мôгъ нѣчо иншого побачити, якъ лишъ помѣшаву тѣну куцу крышъ, окопѣлыхъ дымникôвъ и верхôвъ. Часомъ на кôлька хвиль ледви можна було пôзнати якесь лице, що виглядало черезъ шпину въ дасѣ далекого дому. Але Оліверъ и не думавъ, щобъ дати ся ведѣти або почути, бо ôкно було зъ кратами та й сусѣдство те було мабуть таке, що не заслуговало на поважанье и довѣрье.

Одного дня пополудни вернувъ „майстеръ“ и Чарль Бетсъ до дому, щобы приготувити ся до нôчної выправы, до котрой треба було стараннѣйше прибратись, якъ звичайно. Майстеръ казавъ Оліверови вычистити ему чоботы, зъ чого Оліверъ бувъ задоволений, бо мôгъ хочъ разъ безъ нарушеня чесноты бути комусь пожиточнымъ. Коли ôнъ чистивъ чоботы, Джекъ сидѣвъ на столѣ, подививъ ся на него, зôтхнувъ и сказавъ нѣбы до себе, а нѣбы до Чарля Бетса :

— Жаль и шкода що ôнъ не есть *бухачемъ*.

— Егъ, — сказавъ Чарль Бетсъ — чи ôнъ знае, що для него добре?

— Ты, Оліверъ, може не знаешъ, що то бухачъ?

— Мабуть догадуюсь, — ôдповѣвъ боязко Оліверъ. — значить: злодѣй. Чей ты злодѣй?

— Злодѣй, — ôдповѣвъ Джекъ — и се честь для мене. Я злодѣй, Чарль злодѣй, Фажинъ злодѣй и Сайкесъ

злодѣй, а Нансі и Бетсі такожъ злодѣйки. Мы все злодѣями, навѣтъ и пестъ Сайкса, онъ перевысшае насъ всѣхъ.

— И не зрадитъ, — завважавъ Чарль Бетсъ.

— Якъ бы бувъ свѣдкомъ, то онъ бы анѣ не забрехавъ, щобы не зрадити ся або не вмотати ся въ справу, — говоривъ Джекъ дальше. — Але се не придасть ся панови *фраєрови*.*)

— Чому ты, Оліверъ, не вчишь ся чого ъдъ Фажина? — перервавъ Джека Чарль.

— Мѡгъ бы-сь бути щасливимъ, — додавъ Джекъ, — и жити зъ грошей, якъ правдивый джентельменъ. Я такъ думаю жити въ слѣдуючѡмъ переступнѡмъ роцѣ въ сорокъ другій вѡвторокъ въ тыждни посту.

— Се менѣ не подобаеь, — сказавъ Оліверъ трусливо. — Я бы волѣвъ, щобы мене Фажинъ прогнавъ.

— Фажинъ не зробить сего, — завважавъ Чарль.

Оліверъ знавъ добре, що небезпечно высказувати ще щирѣйше свою думку, тому зѡтхнувъ и дальше чистивъ чоботы.

— Встыдай ся, — зачавъ „майстеръ“ знову говорити. — Чи ты не маєшь жадного почутя чести? За нѣщо въ свѣтѣ не хотѣвъ бы я бути своимъ приятелямъ тягаремъ и навѣтъ пальцемъ не рушити, щобы имъ свою вдячнѡсть показати.

— То справдѣ пѡдло, — сказавъ Чарль Бетсъ, выймаючи кѡлька шовковыхъ хустинокъ и веладаючи ихъ въ комоду.

— Я бы сего не мѡгъ зробити! — обѡзвавъ Джекъ Довінсъ, ударившись въ груди.

---

*) Недосвѣдченому, дурному.

— А таки вы бы зъумѣли покинути своихъ приятелѣвъ, — завважавъ Оліверъ усмѣхаючись, — и придивлятись, якъ бы ихъ карали за се, що вы самі зроби́ли.

— Се мы зроби́ли лише для Фажина, — одповѣвъ Джекъ холоднокровно. — Возній знають, що мы спѣльно працюємо, а ему було бы дуже невыгѣдно, якъ бы мы були не втекли... Подивись, — додавъ онъ, вынявъ зъ кишенѣ и показавъ Оліверова цѣлу жменю шілінгѣвъ и пѣвъ-пенсѣвъ. — Мы жиємо собѣ, якъ паны, а звѣдки-жъ тѣ грошѣ? На, возьми собѣ; я маю ихъ ще бѣльше. Не хочешъ? Ой дурню, дурню найбѣльшій зъ-помѣжъ всѣхъ дуракѣвъ!

— То гѣльтай, правда, Оліверъ? — обѣзавсь Чарль Бетсъ. — Ёго ще обшнуруютъ, правда?

— Не знаю, що се значить, — одповѣвъ Оліверъ.

Чарль Бетсъ вынявъ зъ кишенѣ хустину, заложивъ еи на шию и показавъ цѣлкомъ вѣрно, якъ вѣшаютъ людей. — Сѣ значить, — сказавъ онъ и голосно застѣивъ ся.

— Ты зле вихованый, — завважавъ Джекъ Докінсъ поважно. — Чей Фажинъ зможе що доброго зъ тебе зробити, а то бувъ бы ты першій, що не здавъ ся до нѣчого. Отже зачинай що робити, чимъ скорше тымъ лѣпше. До работы скорше втягнешъ ся, нѣжъ тобѣ здае ся, а такъ лише марнуешъ часъ, Олівере.

Чарль Бетсъ додавъ ще кѣлька моральныхъ поглядѣвъ, змалювавъ яркими красками несчисленіи приятно-сти житя, яке провадивъ онъ и Джекъ, словомъ, старавъ ся всѣми силами переконати Олівера, що найлѣпше зробить, если чимъ-скорше зачне дбати о ласку Фажина такимъ способомъ, якахъ самъ до того уживавъ и Джекъ.

— А передовсімъ, Поллі (Оліверъ), — сказавъ Джекъ, почувши, що жидъ надходить, — затамъ собі: если ты не будешъ ніколи брати *манятъ* и *сикоръ*..

— Що то поможе такъ до него говорити? — перервавъ его Чарль. — Чи вінъ знає, що ті слова значать?

— Если ты не будешъ брати жадныхъ хустинокъ и годинниківъ, — говоривъ майстеръ дальше такъ, щобъ Оліверъ его зрозумівъ, — то зробишь се хто иншій и буде щось зъ того мати, а ты нічого не будешъ мати, хочъ до тыхъ рѣчей маєшь таке саме право.

— То зовсімъ ясне, зовсімъ ясне, — сказавъ жидъ, що ввійшовъ въ комнату, неспостережений Оліверомъ, — то ясне, якъ сонце, моя дитинко. Въръ майстрови; вінъ знає катехизмъ нашого ремесла бдѣ дошки до дошки.

На тѣмъ перервано розмову, бо Фажанъ ввійшовъ зъ панею Бетсі и однимъ наномъ, котрого Оліверъ ще не видѣвъ, а котрого майстеръ назвавъ при входѣ Томъ Чітлінгъ. Входячи пустивъ Томъ даму напередъ ■ сказавъ їй кілька лестныхъ слівъ.

Томъ Чітлінгъ бувъ старшій бдѣ майстра, котрый мѡгъ мати вѡсѣмнацять лѣтъ, однакожъ повитавъ его дуже чемно, наче знавъ, що гевѣви и вправности его въ ремеслѣ не дорѡвнує. Очи его були малі и блискучі, лице дѣюбате, шапку мавъ баранкову, кафтанъ темный зъ бавовны, грубі барханові штаны и фартухъ. Выглядавъ справдѣ досыть обдерто, але звинявъ ся передъ товаришами тымъ, що „свѡй часъ“ ледви передъ годиною скѡнчивъ, а таку одѣжъ носивъ шѣть тыжднівъ. И думати о тѣмъ не мѡгъ, щобъ єи змѣняти. А закѡнчивъ свою мову увагою, що вінъ сорокъ два днѣ тяжко працювавъ и „нехай я пукну, — додавъ вінъ —

если за цѣлый той часъ выпивъ я хоть краплю чего, а высохъ такъ якъ бочка зъ пѣскомъ“.

— Якъ ты думаешь, Оліверъ, звѣдки приходитъ сей молодой панъ? — спытавъ жидъ скривившись, а Чарль поставивъ тымчасомъ фляшку зъ горѣвкою на столъ.

— Не — не знаю, пане, — ѡдповѣвъ Оліверъ.

— А то хто? — спытавъ Томъ Чітлінгъ, глянувши зъ погордою на Олівера.

— Молодой мѣй приятель, мѣй дорогій, — ѡдповѣвъ Фажинъ.

— То ему добре дѣе ся, — завважавъ Томъ, кинувши значучо окомъ на жидъ. — Не жури ся тымъ хлопче, звѣдки прихажу; самъ небавомъ тамъ будешь.

Всѣ засмѣялись. Ѳдтакъ шептавъ щось Фажинъ зъ Томомъ, почѣмъ всѣ зѡбрались коло печи, жидъ казавъ Оліверови сѣсти собѣ коло себе и звернувъ бесѣду на такій предметъ, котрый — якъ надѣявъ ся — зацѣкавить всѣхъ слушачѣвъ. Именно зачалась розмова о ремеслѣ, о талантѣ майстра, о чѣмности Чарля, о гостинности Фажина. Коли вже втомились и Томъ Чітлінгъ такожь показавъ утому (бо дѣмъ потравы втомитъ дуже по кѡлькохъ тыждняхъ), панъ Бетсі ѡдѡйшла а прочіи пѡшли спати.

Ѳдъ того дня мало коли лишавъ ся Оліверъ самъ, все находивъ ся въ товариствѣ Джека або Чарля, котрѣи зъ жидомъ що дня бавились въ стару гру, а вже Фажинъ знавъ найлѣпше, чи се дня ихъ поученя и удоконаленя, чи Олівера. Инымъ разомъ оповѣдавъ имъ Фажинъ о крадежахъ и розбояхъ, якѣи ѡнъ выконувавъ въ своихъ молодыхъ лѣтахъ. До оповѣданя своего додававъ ѡнъ стѡлько чудного, дотепного и смѣшного, що Оліверъ не мѡгъ часто повздержати ся ѡдъ сердечного

сміху и тымъ дававъ доказъ, що мимо своихъ лѣпшихъ чувствъ бавить ся добре при такѣмъ оповѣданю.

Словомъ, хитрый старый жидъ мавъ — такъ сказати — хлопця въ сѣтцѣ. Самотою и скукою довѣвъ его до того, що волѣвъ яке-будь товариство, нѣжь сидѣти зъ сумными гадками въ такѣмъ пустѣмъ темнѣмъ домѣ. Потѣмъ старавъ ся жидъ щиро, вливати помалу до его сердца отрую, котра, якъ надѣявъ ся, змѣнить его барву и зрѣбѣть его чорнымъ разъ на все.

ГЛАВА ДЕВЯТНАЦЯТА.

Обговорено и рѣшено фатальный плянь.

Бувъ зимный, вохкій и бурливый вечѣръ, коли жидъ свое скорчене тѣло убравъ у верхню одѣжь, затягнувъ ковѣръ ажъ на уха, такъ що зъ его лица лише очи було видно, и выйшовъ зѣ своєї пещеры. Передъ брамою дому постоявъ хвильку, поки єи зъ сѣней не заперто добре замками и засувами, и тихо а скоро пѣшовъ въ дѣль улицею.

Дѣмъ, въ котрѣмъ Оліверъ теперъ перебувавъ, находивъ ся близько Уайтчепель. Жидъ постоявъ на розѣ улицѣ кѣлька хвиль тихо, оглянувъ ся сюды-туды и пѣшовъ потѣмъ въ сторону Шпітальфільдъ.

На камѣню грубо лежало болото, а ѡдѣ густой мраки ставала темна нѣчь еще темнѣйшою. На вылетѣ такои демонічної силы, якъ жидъ, не було ѡдповѣднѣйшого часу, погоды и обставинъ, якъ теперъ. Перекрадаючись такъ улицями середъ ночи, мраки и болота, подѣбавъ старый жидъ на поганого хробака, що въ темнѣй

ночи вылазитъ зѣ свои норы и випає въ болотѣ за ласочами своего рода.

Вже дѣшовъ до Бетмаль Гринъ, звернувъ ся на лѣво и запустивъ ся въ правдивый лѣбиринтъ брудныхъ заулкѣвъ, улицъ и дорѣгъ сеи такъ густо замешканой дѣльницѣ мѣста, але нѣ разу не зблудивъ. Вѣбѣнци вѣйшовъ въ слѣпу улицу, запукавъ до дверей одного дому, хтось надѣйшовъ, жидъ прошептавъ кѣлька слѣвъ черезъ дѣрку въ замку, его впустили и повели на гору.

Коли хопивъ за клямку дверей, загарчавъ песь, а якійсь шерсткій мужескій голосъ спытавъ, хто се.

— То я, Биль, я, мѣй любый, — ѣдповѣвъ жидъ заглядаючи черезъ дѣрѣ.

— То входи, трупє! — сказавъ Сайксъ. — Положишь ты ся, дурна бестіє! Не пѣзнаєшь сего чорта, скоро инакше вѣбравъ ся?

Справдѣ не пѣзнавъ песь Фажина схованого ажъ по уха въ верхнѣй одежи и ажъ коли жидъ розѣпнявъ гузьяки, то поклавъ ся махаючи хвостомъ знову на землю.

— Ну? — сказавъ Сайксъ.

— Що — ну? — ѣдповѣвъ жидъ. — А, Нансі!

Ѣнъ бувъ трохи несмѣлый и непевный, чи молода приятелька Нансі добре его прийме, бо не видѣвъ вже еи ѣдъ того вечера, коли такъ горячо обставала за Оліверомъ. Але молода дама обѣймалась теперъ зъ нимъ такъ, що ѣнъ зовсѣмъ переставъ бути непевнымъ. Она ѣдсунула свое крѣсло на бѣкъ и сказала ему безъ гнѣву и балаканя сѣсти коло печи, бо зимный вечѣръ.

— Справдѣ, зимный вечѣръ, любя Нансі, — сказавъ жидъ и почавъ свои костягѣи руки грѣти надъ огнемъ. — Вѣтеръ такъ на-скрѣзь перевѣває чоловіка, що наче до серця дѣстаєсь.

— Се справдѣ острый вѣтеръ, що ажъ до твого

серця дбетаєсь, — завважавъ Сайксъ. — Дай но ему капельку, Нансі, до сто чортѣвъ, скоро! Зовсімъ немилу дивитись, якъ старый кбстакъ дрожить, мовъ та погана мара, що лише зъ гробу вийшла.

Нансі подала скоро фляшку зъ шафи, Сайксъ наливъ чарку горѣвки и подавъ жидови. Жидъ лише замочивъ уста и поставивъ на стѣгъ.

— Выпей, гѣльтаю! — крикнувъ Сайксъ.

— Не хочу, дякую, Біль!

— Якъ — що? Боишь ся, щоби мы тобѣ чого не выстроили? — сказавъ Сайксъ, глянувъ на жида зъ погордою и самъ проклянувъ горѣвку.

Фажинъ подививъ ся по комнатѣ не цѣкаво, бо бнъ добре вѣ знавъ, але неслокѣйно, крадькома и пѣдозрѣвно, якъ се було его привычкою. Комната була дуже зле умебльована, лише по сѣмъ, що було въ шафѣ, можна було пѣзнати, що ту мешкає звичайный робѣтникъ. И нѣчо пѣдозрѣвного не було, хѣба кѣлька дручкѣвъ, що стояли въ кугѣ.

— Що маєшь сказати, проклятый жиде? — спытавъ Сайксъ. — Чого-сь ту прилѣзъ?

— То о *віхуру**) ходить въ Черці, Біль, — ѣдповѣвъ жидъ шептомъ, присунувшись близько до него.

— Ну — и що далѣше?

— Ей, тажъ вы добре знаете, Біль, що я думаю. Правда, Нансі, що добре знає?

— Нѣ, не знає, — ѣдповѣвъ Сайксъ зъ насмѣшкою — або й не хоче знати того. Говори ясно, называй все такъ, якъ зве ся, и не вдавай, такъ якъ бы не ты першій се выдумавъ.

---

*) Віхура-дѣмъ.

— Петъ, Біль, петъ! — сказавъ Фажинъ, даремно силуючись зневолити Сайкса до мовчаня. — Вже скажу все, мій любый, скажу все.

— Отже говори, коли хочеш! — гукнувъ Сайксъ. — Менъ все одя.

Послѣдній слова wypowiedѣвъ онъ вже не татъ голосно и сильно, бо прийшло ему на думку, що не все одно було-бъ або могло бы бути ему, если бы сего не знавъ.

— Але-жъ тихо, Біль, — сказавъ жидъ, втихомирюючи Сайкса. — Я лише для осторожности, больше нѣчого. Отже ходи о віхуру въ Черці, мій любый. Коли брати ся до работы, Біль, коли? Тамъ тільки срібла, Біль, тільки срібла! — додавъ онъ затираючи руки и закрививши очима.

— Не братись до работы, — одповѣвъ коротко Сайксъ.

— Не братись! — повторивъ жидъ и задивованый оперъ ся о поручѣ крісела.

— Нѣ, не братись, — сказавъ Сайксъ, — а бодай не братись такъ до сего, якъ мы собѣ уложили.

— То але зачала-сьмо? — пытавъ жидъ, блѣднѣючи зъ журбы. — Е, вы жартуете, Біль.

— А радше-бымъ давъ повѣститись, якъ маю жартувати зъ тобою, кѣстяку старый! Тобі Крекитъ ставъ ся два тыжднѣ всѣми способами, але жадного зѣ слугъ...

— Не може бути, Біль! — перервавъ его жидъ нетерпеливо, але спокѣйнейше о стѣлько, о скѣлько Сайксъ зачавъ гнѣватись, — не може бути, щоби жаденъ зѣ слугъ не бувъ *блять**).

*) Не давъ ся намовити.

— Не бувъ, — ѡдповѣвъ Сайкъсъ. — Они вже двайцять лѣтъ служатъ у старои панѣ и за пятьсотъ фунтѣвъ того не вчинили-бъ.

— Але-жъ служницѣ, мѡй любый, служницѣ, чи и тѣ не дають ся намовити?

— Нѣ!

— Якъ? И гарному бувалому Тобі Крекѣтови? — спытавъ жидъ зъ недовѣрьемъ. — Подумайте лише Біль, якѣ то жѣвки!

— Нѣ, и Тобі Крекѣтови не дались намовити, — ѡдповѣвъ Сайкъсъ. — Цѣлый часъ, якъ крутивъ ся коло дому, носивъ фальшивѣ вусиска и жовту камізолюку, але на нѣщо се не здалось.

— Нехай бы пробувавъ зъ малими вусами и въ штанахъ войсковыхъ, мѡй любый, — сказавъ жидъ, подумавши хвилию.

— И такъ ѡнъ робивъ, але дарма.

Жидъ скрививъ ся зъ клопоту, думавъ кѡлька хвиль и сказавъ вкѡнци, тяжко зѡтхнувши, що коли вѣрити словамъ Тобі Крекѣта, то мабуть треба покинути сей плянъ. — Але то прикро, Біль, — додавъ ѡнъ, оперши руки на колѣна, — такъ богато тратити, коли вже разъ почалось о тѡмъ думати.

— Певно, — сказавъ Сайкъсъ — то страшно гнѣвнѣть чоловѣка.

По тыхъ словахъ оба довго мовчали. Жидъ задумавъ ся, а лице єго набрало дѣвольского выразу. Сайкъсъ дививъ ся на него ѡдъ часу до часу крадькома зъ боку, а Нансі зъ обавы, щобы єго не розгнѣвити, впилила очи въ оговъ такъ, якъ бы глуха була и нѣчого зъ ихъ бесѣды не чула.

— Фажинъ, — обѡзвавъ ся Сайкъсъ середъ загаль-

нои тишины, — дасте пятьдесять фунтѣвъ, если за-
краду ся?

— Дамъ, — ѡдповѣвъ жидъ, мовъ зѡ сну пробу-
дившись, подавъ ему руку, а кождый мускуль его
лица свѣдчивъ о тѣмъ, якъ радѣтно зворушили его
слова Сайкса.

Сайксъ вырвавъ руку ѡдъ жида трохи зъ погордою
и говоривъ дальше: — Отже добре, старый, коли хочешъ.
Тобі и я були-сьмо вчера за муромъ огороу и оглядали
дверъ и ѡконницѣ. *Віхура* въ ночи *загамована*, якъ *кванъ* *).
Але мы нашли одно мѣсце, куды мы тихо и безопасно
можемо *закнайтись* **).

— Куды, Сайксъ? — спытавъ жидъ дуже зацѣкав-
лений.

— Иде ся муравою, а потѣмъ...

— Ну а потѣмъ? — перервавъ его жидъ, нахилив-
шись на передъ зъ нетерпячки.

— Потѣмъ... — сказавъ розбѣйникъ, але переставъ
и глипнувъ незначно очима на Нансі, щобъ она подиви-
лась на лице жида. — Але то все одно, куды — гово-
ривъ ѡнъ дальше. — Знаю лише, що ты безъ мене не
вдѣшъ нѣчого, и що лѣпше мовчати, коли зъ тобою що
зачинаешъ.

— Якъ хочете, Біль, якъ хочете, — ѡдповѣвъ жидъ,
закусивши уста. — Чи идете лише зъ Тобі и не потре-
буєте жадной помочи?

— Нѣ; хѣба витриха и хлопця. Витрихъ маємо;
хлопця ты мусишь намъ дати.

— Хлопця! — кликнувъ жидъ. — Овъ, клопѣтъ;
що? нѣ?

---

*) Дѣмъ замкненый (затарассванный) якъ вязница.

**) Закрастись.

— Все менѣ одно, чи клопѣтъ, чи нѣ, — ѡдповѣвъ Сайкъсъ. — Потребую хлопця и то невеликого. Кобы то менѣ бувъ той ѡдъ коминаря Неда не вымыкнувъ ся! Бувъ малый и тонкій, а коминарь вынозячавъ намъ его дуже дешево. Але то такъ дѣз ся: батька *засиплить* *) и сейчасъ де не возьме ся товариство притулку опущеныхъ дѣтей и забирае хлопця зъ такого ремесла, въ котрѣмъ грошѣ мѡгъ заробити, вчить его читати, писати и хлопецъ стае термінаторомъ, челядникомъ, а далѣ й майстромъ, — додавъ Сайкъсъ и що-разъ бѡльше гнѣвавъ ся зъ такого нерѡвномѣрного поступу. — Такъ то майже зъ веѣми дѣз ся. А якъ бы они мали грошѣ, такъ якъ дякувати Богу не мають, то по кѡлькохъ лѣтахъ мы бы хлопця не дѡстали до ремесла.

— Правду кажете, — згодѣвъ ся жидъ, що тымчасомъ щось розважавъ и лѣше чувъ послѣднїй слова. — Біль!

— Чого?

Жидъ вказавъ крадькома на Нансі, котра все ще дивилась на огонь, и показавъ Сайкъсови знаками, що радъ бы зъ нимъ въ чотири очи поговорити. Сайкъсъ рушивъ раменами такъ, якъ бы осторожнѡсть уважавъ злишною, але казавъ Нансі принести збанокъ пива.

— Чей вамъ не хоче ся пити, Біль! — сказала Нансі зовсѣмъ спокѡйно и заложила руки.

— Кажу тобѣ, хочу пяти и вже! — ѡдповѣвъ Сайкъсъ.

— А то дурень! Говорѣть лише. Фажанъ. Я вже знаю, Біль, що ѡнъ хоче сказати, и можу слухати.

Жидъ отягавъ ся, а Сайкъсъ, трохи здивований, дививъ ся то на него, то на дѣвчину.

---

*) Вывезутъ зъ краю.

— Фажинъ, не потребуешь бояти ся давной дѣвчины, — сказавъ онъ вѣбни. — Знаешь еи ѡдъ давна и можешь їй вѣрити, хѣба бы чортъ еи наразъ напавъ. Она не *закапуе* *); правда, Нансі?

— Якъ думаете, — ѡдповѣла она, присунула крѣсло до стола и стерла голову на лѣбтяхъ.

— Нѣ, нѣ, любѣ дѣтино, — скоро ѡбѣзавъ ся жидъ, — я се знаю дуже добре; лише... — и замовкѣ.

— Лише що? — спытавъ Сайксъ.

— Лише не знаю, мѡй любый, чи она знову не схо-че такъ лютѣтись, якъ тому кѡлька вечерѣвъ, — ѡдповѣвъ Фажинъ.

На сю заяву голосно засмѣялась Нансі, выпила чарку горѣвки, заклѣла ся легко кѡлька разѡвъ и заявила, що може всего слухати и хѣче и буде слухати; и що она такъ статочна, ѡдважна и вѣрна, якъ всякій иншій. — Фажинъ, — сказала она смѣючись — говорѣтъ Білеви просто зъ моста о Оліверѣ.

— Ай! яка-жъ ты дотепна дѣвчина; такой я ще въ житію не видѣвъ, — хваливъ еи жидъ и покленавъ по лицю. — Справдѣ, я хотѣвъ о Оліверѣ говорити. Ха-ха-ха!

— Що жъ ты хочешь о нѣмъ сказати? — спытавъ Сайксъ.

— Що онъ якъ-разъ такой, якого вы, мѡй дорогой, потребуєте, — ѡдиовѣвъ жидъ храпливымъ шептомъ, кладучи палець на нѡсъ и погано скривившася.

— Оліверъ? — здивувавъ ся Сайксъ.

— Бери его, Біль, — сказала Нансі. — Я бы се вчинила, бувши тобою. Може онъ и не такъ хитрый та смѣлый, якъ неоденъ зъ нашихъ; але се-жъ не потрѣб-

---

*) Зрадитъ.

не, если ты хочешь ужить его лише до отвореня дверей. Спустися на се, онъ певный.

— Знаю, що певный, — перейнявъ жидъ мову. — Онъ трохи привчивъ ся послѣдними тыжднями и вже часъ ему на хлѣбъ працювати. А всѣ прочі за великій.

— Онъ якъ-разъ має одповѣдну величину, — заважавъ Сайксъ задумчиво.

— И онъ все зробиць, до чого его потребуєте, Біль, — сказавъ жидъ, — особливо якъ будете его въ страсъ удержувати.

— Може таки й возьму его, але не для забавки. Бо якъ що не втне при роботѣ, то — до сто чортѣвъ — ты, Фажинъ, вже его бѣльше не побачишь живымъ. Розважь се, закимъ его вышлешь.

Онъ вынявъ зелѣзный дручокъ зъ пѣдъ лѣжка и погрозивъ нимъ жидови.

— Я всео вже роздумавъ, — одповѣвъ скоро жидъ. — Я добре придивлявъ ся ему, мои дорогі, якъ яструбъ мавъ его на оцѣ. Нехай онъ лишъ пѣзнае, що онъ вже нашъ, нехай лишъ пѣзнае, що онъ вже злодѣй, ого, на цѣле вже житье онъ нашъ! Дѣльше не вдасть ся! — Жидъ заложивъ руки на грудяхъ, втягнувъ голову въ плечѣ и обнявъ самъ себе зъ вдоволеня и радости.

— Нашъ! — насмѣвавъ ся Сайксъ. — Ты хочешь сказати: твѣй.

— И такъ може бути, мѣй любый, — сказавъ жидъ усмѣхаючись, — коли такъ хочете, Біль, то мѣй.

Сайксъ глянувъ гнѣвными очима на своего милого приятеля. — А чому ты не стараєшь ся такъ дуже о о бѣдолицихъ, — сказавъ онъ, — коли знаєшь, що пятьдесятъ хлопцѣвъ слить що noci въ фурдизѣ. Чому не выберешь собѣ якого помѣжь ними!

— Бо я, мѣй любый, не требую такихъ, — од-

повѣвъ жидъ трохи змѣшаный, — ихъ не варта и зачѣпати, бо они якъ попадуть въ сѣтку, то на чолѣ мають нарисане, що они за одніи и що зроблять. А того хлопця якъ мудро ужити, то ѓнъ бѣльше вдѣе, нѣжъ дваццять иншихъ. Крѣмъ того, — додавъ ѓнъ знову зовсѣмъ спокѣйно, — врѣмъ того має ѓнъ теперъ и а сѣ, хочъ-бы и въ-друге утѣкъ, и мусить зъ нами остати въ тѣмъ самѣмъ суднѣ такъ, якъ и вступивъ въ него. Кобы ѓнъ лише хочъ разъ бувъ при *липкарствѣ* *), то я вже его маю въ рукахъ, бѣльше я вже не потребуу. Се о много лѣвише, нѣжъ выганяти убогого малого хлопця. И страшили бы мы черезъ се богато и небезпечно було бы его позбутись.

Вже хотѣвъ Сайкъсъ высказати свое недовольенье Фажинѣ на его такій людскій чувства, коли Пансі выпередила его пытаньемъ, коли має ѓдбутись влѣмъ.

— Справдѣ — справдѣ, коли має бути? — спытавъ и жидъ.

— Я умовивъ ся зъ Тобѣмъ на позавтра на нѣчь, ѓдворкнувъ Сайкъсъ, — если ѓнъ ще добре тямить.

— Добре, — сказавъ жидъ, — мѣсяць не буде свѣтити?

— Нѣ, — ѓдповѣвъ Сайкъсъ.

— Чи вже вы обдумали, якъ *гелѣхъ* **) забрати зъ собою? — спытавъ Фажинъ.

Сайкъсъ кивнувъ головою.

— И се...

— Вже, вже всьо *нашѣвано* ***), — перервавъ его Сайкъсъ, — не жури ся. Приведи завтра въ вечѣръ хлопця. Я встану въ годину по сходѣ сонця и пѣду. А

---

*) Липкарь-злѣдѣй, що влазить ѓкнами або иншимъ способомъ. **) Украдене добро. ***) Обговорено.

ты сиди тихо и не рипай ся, языкъ за губами, ото вся твоя работа.

По кількохъ питанняхъ и ѡдповѣдахъ вѣсѣхъ трехъ особъ постановлено, що Нансі має слѣдующего дня привести Олівера. Фажинъ додавъ, що якъ бы Оліверъ не хотѣвъ ити, то ѡнъ пѡде въ слѣдъ за дѣвчиною. Такожъ рѣшено конче передати Сайксу хлопця до сеи работы и позволено ему обходитись зъ нимъ такъ, якъ схоже. Сайксъ мѡгъ его укарати, если гважавъ се потрібнымъ, и не потребувавъ ѡдновѣдати передъ жидомъ за жадну пригоду, яка могла статись зъ хлопцемъ. Тобі Крекитъ мавъ по поворотѣ зъ крадежи потвердити все, що робивъ Сайксъ. Тымчасомъ ся чесна угода и щирѡсть гадокъ закѡнчилась такъ, що Сайксъ проковтнувъ кѡлька чарокъ горѣвки, почавъ галасувати, а вкѡнци заснувъ. Жидъ загорнувъ ся знову въ свою верхню одѣжъ, сказавъ Нансі добра-ночь, она ему такъ само, при чѡмъ обое остро на себе подивились. Обое були зовсѣмъ певні себе и спокѡйні. Дѣвчина була такъ вѣрна и такъ зналась на рѣчи, якъ самъ Тобі Крекитъ. Она й не спостерегла, якъ жидъ ще разъ зъ ненавистью и погордою кинувъ окомъ на Сайкса и пѡшовъ, шепчучи крѡзь зубы: Такі то они всѣ. Найгѡрше у жѣнокъ се, що найменша дробниця будить у нихъ давно забыте чувство, а найлѣпше у нихъ се, що таке чувство скоро минае. Хі-хі хі! Мѣшокъ золота дамъ, коли неправду говорю.

„Майстеръ“ не спавъ а чекавъ терпеливо на повсроть Фажина.

ГЛАВА ДВАЦЯТА.

Олівера передають Сайксови.

Збудившись на другій день рано, немало здивувавъ ся Оліверъ, коли побачивъ замѣсть своихъ старыхъ, дуже подертихъ черевикѣвъ, нові зъ сильними грубыми підощвами. Зразу тѣшивъ ся тымъ въ надѣи, що его небавомъ пустять на волю. Але скоро покинувъ подѣбні гадки, коли зъ жадомъ засѣвъ до свѣдана, а той ему оповѣвъ, що вечеромъ має пойти до Сайкса. Се занепоквло хлопця.

— Чи чи я тамъ зѣстану? — спытавъ онъ зѣ страхомъ.

— Нѣ, дитинко, ты тамъ не зѣстанешъ, — ѡдповѣвъ жидъ. — Мы безъ тебе не можемо ѡбѣйти. Не бѣй ся, знову вернешъ до насъ. Ха-ха ха! Мы не такі люді, щобы тебе пустили самопасъ, нѣ, моя дитино. — Старый жидъ нахиливъ ся при тыхъ словахъ надъ огнемъ и праживъ хлѣбъ на грѣнки, при тѣмъ смѣявъ ся зъ хлопця, якъ на доказъ, що знае думку Олівера. Онъ утѣвъ бы, якъ бы лишъ мѣгъ.

— Менѣ здае ся, дитинко, — говоривъ жидъ далше, вдвлюючись въ хлопця, — що ты радъ бы знати, по що маєшь ити до Сайкса?

Оліверъ почервонѣвъ мимоволѣ, бо видѣвъ, що жидъ ѡдгадавъ, але ѡдповѣвъ, що справдѣ радъ бы се знати.

— Ну, якъ же ты думаешъ, по що тебе Сайксъ потребуе? — спытавъ Фажинъ, выминаючи пытанье.

— Не можу ѡдгадати, — ѡдповѣвъ Оліверъ.

— Ба! То жди, ажъ тобѣ Білъ скаже, — говоривъ Фажинъ, ѡдвернувшись зъ невдоволеньемъ ѡдъ него, бо надѣявъ ся у него найти хочъ зацѣвквеніе, а не то-що.

Тымчасомъ се правда, що хлопець дѣйстно дуже бажавъ знати, чого має йти до Сайкса, лише допыты Фажина и власнї думки збили его зъ пантелюку и онъ забувъ спытатись. Пѣзнѣйше не було ѡдповѣдною хвилѣ, бо жидъ посоловѣвъ и мовчавъ ажъ до вечера. Тогды зѡбравъ ся до виходу.

— Запали собѣ свѣчку, — сказавъ онъ и поклавъ одну на стѡлъ,—а отсе маєшь книжку. Читай собѣ, поки не прийдуть тебе взяти. Добранѡчъ!

— Добранѡчъ, пане! — ѡдповѣвъ Оліверъ боязко.

Жидъ зблизивъ ся до дверей, глянувъ ще разъ бокомъ на хлопця, наразъ станувъ и закликавъ его по имени.

Оліверъ глянувъ на жиду, а той вказавъ на свѣчку и казавъ засвѣтити. Онъ засвѣтивъ свѣчку и побачивъ, що жидъ зморщивъ бровы и зъ темного кута комнаты впяливъ въ него очи, наче за чимсь слѣдивъ.

— Стережи ся, Оліверъ, стережи! — обѡзвавъ ся старый, киваючи правою рукою. — То страшный чоловікъ, на чужу кровь не зважає, коли у него своя закипить. Щѡ бы не було, ты мовчи, а роби те, що тобѣ скаже. Стережи ся до-обре! — Послѣднї слова вымовивъ онъ зъ великимъ натискомъ, а его темный грѡзный выгледъ змѣнивъ ся въ поганный смѣхъ. Веѡнци кивнувъ головою и выйшовъ.

Оліверъ лишивъ ся самъ, поклавъ голову на руку и зъ дрожачимъ серцемъ передумувавъ послѣднї слова. Чимъ довше думавъ онъ надъ осторогою жиду, тымъ бѡльше стававъ непевнымъ, по що жидъ ему се сказавъ. Онъ не мѡгъ выдумати вѣщо злого або несправедливого, що бы такъ само не можна було осягнути у Фажина, якъ у Сайкса. У обохъ могло се стати ся, а его таки ѡддавали Сайксови. Веѡнци по довгѡмъ думаню дѡйшовъ

ѡнъ до такого выслѣду, що Сайкъ бере его до послуги, поки собѣ лѣпшого не найде. ѡнъ привыкъ вже такъ терпѣти и тѣлько натерпѣвъ ся въ тѣмъ домѣ, въ котрѣмъ перебувавъ, що змѣна мешканя безъ надѣѣ на полѣпшенє долѣ не могла его дуже засмутити. Ще я-кусь хвилию думавъ о тѣмъ, ѡднакъ утеръ свѣчку и почавъ читати книжку, котру ему жадъ лишивъ.

Зразу перевертавъ ѡнъ лише картки, але одно мѣсце дуже его зацѣкавило и ѡнъ почавъ зъ великимъ занятємъ читати. Въ книжцѣ були оповѣданя о славныхъ проступникахъ рѣзного рода и видѣо було на кож-дѣй сторонѣ, що дуже часто хтось читавъ тѣ оповѣданя. Морозъ ишовъ ему по-за плечѣ, картки книжки здавались червоними ѡдъ крови, хата неначе наповнялась страшными людьми и чути було ихъ страшнѣй голоса. Вѣдѣнци кинувъ ѡнъ книжку зѣ страху и ѡдразу, упавъ на колѣна и просивъ Бога, щобы боронивъ его ѡдъ такихъ злочинѣвъ, а радше зѣславъ смерть на нього, нѣжъ якъ бы ѡнъ мавъ такихъ страшныхъ проступкѣвъ допуститись. Помалу стававъ спокѣйнѣйшимъ и просивъ вже тихимъ урыванимъ голосомъ о спасенє зъ небезпечностей, въ якихъ находивъ ся. Если коли небо помагає убогимъ, опущенымъ хлопцямъ, що нѣколи не зазнали любви родичѣвъ и опѣки, то такожи помочи бажавъ собѣ Олѣверъ теперь, коли ему сиротѣ приходилось жити середъ проступникѣвъ та безбожникѣвъ.

ѡнъ ще клячавъ, закрывши очи руками, коли налякавъ его якѣйсь шелестъ. Оглянувъ ся и побачивъ я-кусь стать въ дверяхъ. — Хто тамъ? — спытавъ.

— То я, то я, — ѡдозвавсь дрожацѣй голосъ.

ѡнъ взявъ свѣчку и пѣзнавъ Нансі.

— Поставъ свѣчку на стѣлъ, — сказала она, ѡдвернувши лице, — разить мене дуже.

Оліверъ побачивъ, що була блѣда и тому спытавъ єи зъ милосердьемъ, чи не слаба она. Она кинулась на крѣсло, звернулась плечима до хлопця, заломала руки, але не ѡдповѣла нѣ слова.

— Господи! прости мене! — крикнула она по якѡмсь часѣ, — такого намѣру я не мала, о нѣмъ — о нѣмъ я й не думала нѣколи.

— Нещастье яке, чя що? — спытавъ Оліверъ. — Можу тобѣ допомогти? Бєли я годенъ, то поможу дуже-дуже радо!

А она хитала головою та сильно ломила руки, хопилась за горло, якъ бы хотѣлась удишити и закашлялась.

— Нансі! — крикнувъ стревоженный Оліверъ — що тобѣ?

Она голосно и судорожно засмѣялась, а потѡмъ зъ жахомъ загорвулась добре шалемъ. Оліверъ роздувъ огонь, она сѣла собѣ коло печи, мовчала довго, вкѡнци пѡдняла голову и глянула доокола.

— Не знаю, ѡдъ чого мене неразъ такъ зле, — сказала она и нѣбы то старалась привести волосє до ладу; — мене здаєсь, що теперъ ѡдъ духоты мене такъ недобре зробилось. Ноллі, ты готовъ зѡ мною ити?

— Я маю зъ зъ тобою ити? — спытавъ Оліверъ.

— Такъ єсть. Я приходжу ѡдъ Біля Сайкса. Ты маєшь зѡ мною ити.

— По що? — спытавъ Оліверъ и стремтѣвъ.

— По що? — повторила она, пѡдняла очи и звернула лице въ бѡкъ, скоро стрѣтилась зъ поглядомъ Олівера. — Не бѡй ся! Нѣчо злого тобѣ не станєсь.

— Мабуть не такъ, — сказавъ Оліверъ. інъ добре на ню глядѣвъ.

— Може й не такъ; думай собѣ, якъ хочєшь, —

бдповѣла она и силувала ся засмѣятись. Такъ знай, що добро тебе не жде.

Оліверъ завважавъ, що має якусь власть надъ лѣпшими чувствами Нансі и хотѣвъ уже ей просити, змилюватись надъ его безраднимъ положеньемъ. Ажъ нагадавъ собѣ, що се ледви одинацята година, ще мабутъ багато людей ходитъ улицями, то може хто й повѣрить ему, коли попросить о помѣчъ. Огже коли ему ся гадка прийшла до головы, приступивъ до Нансі трохи змѣшаний и сказавъ скwapно, що готовъ ити.

За той часъ Нансі добре мала его на оцѣ и бдгадала его думки. Онъ и самъ мѡгъ по ей значучѡмъ поглядѣ вгадати, що она змѣркувала.

— Пегъ! — сказала она, нагнулась до него, оглянувшись доокола и вказала на дверѣ. — Не дашь собѣ рады. Я вже всѣлякими способами старалась тобѣ помогти та годѣ. На тебе всюды лапки наставлені и остро тебе стережуть; може коли п втечешъ, але не теперъ.

Она була очевидно зворушена. Оліверъ зачудувався и глянувъ на ню пытаючи. Здавалось, що правду сказала, була блѣда и сильно дрожала.

— Я вже тебе разъ оборонила бдъ злого обходу и буду тебе боронити и бороню теперъ, — говорила она дальше, — бо якъ бы я не завела тебе до Сайкса, то завѣвъ бы тебе хто иншій и ще бѡльше нелюдяно обѡйшовсь бы зъ тобою. Я заручила за те, що зѡ мною спокѡйно и тихо пѡдешъ, а якъ не пѡдешъ, то пошкодишь не лише собѣ, але и менѣ, а може дашь причину до моеи смерти. Дивись! се я за тебе тѡлько натерпилась; Богъ свѣдомъ, коли не правду кажу.

Она показала ему багато синякѡвъ на плечахъ и рукахъ и говорила скоро дальше:

— То жъпамятай собѣ и не роби нѣчо такого, за що

бы я черезъ тебе ще бѣльше натерпѣлась. Коли-бъ я могла тобѣ помочь, то помогла бы, та не маю силы. Они не хотятъ тобѣ нѣчто злого зрѣбати, а до чого тебе присилують, то не твоя вина. Тихо! кожде слово, яке ты скажешь, есть неначе ударомъ для мене. Подай менѣ руку, скоро, свою руку!

Оліверъ подавъ їй механічно праву руку, она погасила свѣчку и потягла его за собою. Хтось скоро и тихо отворивъ дверь и такъ само замкнувъ за ними. Передъ домомъ стоявъ нанятый крытый вѣзъ, она захпала хлопця до середины и замкнула дверцѣ и окна. Вѣзникъ знавъ уже, куды їхати, и сейчасъ погнались конѣ, якѣ лишь могли, скоро.

Нансі держала все Олівера за руку и шептала ему до уха то потѣху, то остороги и обѣцянки. А все було такъ несподѣване, що онъ зовсѣмъ не мѣгъ опам'ятатись, а ту вже й станувъ вѣзъ передъ домомъ, въ котромъ попередного вечера ѡдвѣдавъ жидъ Сайкса.

Лише на хвилинку оглянувшись Оліверъ доокола и вже туй-туй хотѣвъ вкрикнути о помѣчь. Але на улиці було пусто, людей не видко, а Нансі просьбы звучали ще ему въ ушѣ; и закимъ онъ рѣшивъ ся, що зрѣбати, вже бувъ въ домѣ и чувъ, якѣ браму старанно засували. На сходахъ явивъ ся Сайксъ зб свѣтломъ и повитавъ дѣвчину незвычайно весело и ласкаво.

— Большей пошовъ зъ Томомъ домѣвъ, — сказавъ онъ — мабуть теперъ въ дорожѣ.

— То добре, — сказала Нансі.

— Такъ ты его маєшь? — спытавъ Сайксъ, коли вѣйшли въ хату.

— Маю, ось бачишь.

— Ишовъ спокѣйно?

— Якѣ ягня.

— Дуже то мене тѣшить, — сказавъ Сайксъ, глянувши зъ-підъ лоба на Олівера — бо ту розходилося о его молоду шею. Ходи сюды, хлопче, дамъ тобі заразъ добру науку, чимъ скорше, тимъ лѣпше.

Онъ сѣвъ за стілъ, а Оліверъ мусѣвъ стати на-проти него.

— Знаєшь ты, що то є? — спытавъ онъ и показавъ ему малый пістолетъ.

— Знаю, — одповѣвъ Оліверъ.

— Уважай-же. Се порошокъ, се куля, а се вѣлки. — Сайксъ наладнавъ пістолетъ дуже старанно и сказавъ: — Теперъ бачишь, онъ набитый.

— Бачу, — одповѣвъ Оліверъ и затремтѣвъ.

Сайксъ хопивъ хлопця сильно за руку и приложивъ ему цѣвку пістолета до скрани. Оліверъ крикнувъ зѣ страху.

— Затямъ-же собі, хлопче, — сказавъ Сайксъ, — если одно слово писнешь, коли зъ тобою піду, хіба если тебе запытаю ся, то въ тѣй хвили цѣлый набѣй опинить ся въ твоѣй головѣ. Если тобі прийде охота обѣзватись безъ призову, то одмовь перше послѣдну молитву. О скѣлько я знаю, то нѣхто не стане слѣдити за тобою, коли тобі конецъ прийде. Такъ се лишъ для твого добра задаю я собі тѣлько труда, щобъ тобі яснѣйше стало въ головѣ. Чуєшь?

Теперъ обѣзвалась Нансі и глянула на Олівера такими очима, якъ бы казала ему добре уважати:

— Ты хотѣвъ, Білль, сказати такъ: якъ онъ тобі перешкодить въ роботѣ, то ты ему кульку въ лобъ пішлешь, щобы зъ чимъ не выхопивъ ся, а небеспечнѣсть передъ шибеницею берешь на себе, якъ звичайно. Въ своѣмъ житю ты майже що тыждня берешь на себе одповѣдь за неодно, що лучить ся въ занятю.

— Такъ есть! — сказавъ Сайкъ rado. — Вже то бабы знають, всьо коротко розказати; хiba якъ сварять ся и лають ся, то не жалують слѣвъ. А теперь, коли ѓнъ вже знае що до чого, давай що вечеряти. По тѣмъ трохи передрѣмасмось и въ дорогу!

Сайкъ наѣвъ ся и напивъ ся добре, казавъ Нансі збудитись точно о пятѣй годнѣ и поклавъ ся на лѣжку, а Оліверови казавъ покластись на матрацу коло свого лѣжка. Нансі роздула огонь, сѣла собѣ коло печи та ждала на п'яту годину.

Оліверъ довго не спавъ, а думавъ, що може Нансі шепне ѣму кѣлька слѣвъ; але она не рушалась и ѓнъ вкѣнци заснувъ.

Коли збудивъ ся, то вже стоявъ самоваръ на столѣ. Сайкъ поховавъ рѣзні рѣчи въ кишенѣ свои верхньої одежи, що висѣла на поручю крѣсла, а Нансі готовила снѣданье. День ще не наставъ и свѣтло горѣло.

Дощъ бивъ о ѓкна, а небо було чорне и захмарене.

Сайкъ казавъ Оліверови спѣшитись; той зѣвъ скоро снѣданье, потѣмъ Нансі обв'язала ѣму шию хустиною. Сайкъ наложивъ ѣму велику шапку на голову, хопивъ за руку, показавъ пістолеть и вийшовъ.

Въ дверехъ оглянувъ ся Оліверъ въ вадѣ, що стрѣне поглядъ Нансі, але она сидѣла вже коло печи и дивилась на огонь.

ГЛАВА ДВАЦЯТЬ ПЕРША.

Вліомъ.

Домы и ѡконницѣ були ще позамыкані и нѣкого не було видко на пустыхъ, брудныхъ улицахъ. Двѣти почало ажъ тогды, коли прийшли на Бетналь Грівъ. Часомъ переѣздивъ улицею помалу вѣзъ на торгъ або почта промайнула скоренько. Въ Шоредічъ и Смітфільдъ бувъ великій натовпъ людей и гамѡръ, бо то бувъ торгъ. Оліверъ не мѡгъ вийти зъ задиву. Онъ думавъ, що цѣлый Лондонъ рушивъ ся до якогось незвычайного дѣла. Що за рухъ, що за натовпъ, крики, гамѡръ, сварки и суперечки, що хвилѣ новіи предмети, новіи лица и гурты людей.

Сайкъсъ тягнувъ свого малого товариша безъ упины и не зважавъ на се, що такъ займало Олівера, хіба деколи кивнувъ головою якому знакомому на привѣтъ и звернувъ въ сторону Гольборнъ. Спѣшивъ ся дуже, ажъ Оліверъ задыхавъ ся и ледви мѡгъ додержати кроку. А неразъ тягнувъ его Сайкъсъ такъ скоро зъ собою, що ему здавалось, мовъ бы онъ летѣвъ по-надъ землею. На дорогѣ до Кенсінгтонъ стрѣтивъ Сайкъсъ порожній вѡзъ и спытавъ вѡзника, чи не ѡдвѣзъ бы его и хлопця до Ислевортъ. Вѡзникъ скоро згодивъ ся и Сайкъсъ посадивъ хлопця на вѡзъ, при чѡмъ не забувъ вказати значучо на свою кишеню.

Переѣхали Кенсінгтонъ, Гамерсмітъ, Чайзвікъ, Кю-Бріджъ, ажъ въ Брентфордъ казавъ Сайкъсъ стати, зсѣвъ зъ воза разомъ зъ Оліверомъ и скоро потягъ его знову въ иншѡмъ напрямѣ черезъ Твікенемъ до Гамптонъ. Настало полудне. Сайкъсъ звернувъ въ вузку улицу и вступивъ небавомъ до якогось вужденного дому,

де очевидно бувъ знакомымъ. На Олівера вже — якъ бодай здавало ся — не зважавъ и о него нѣхто не журивъ ся. Пообѣдали обидва, Сайкъ закуривъ люльку, а Оліверъ заснувъ и збудивъ ся ажъ тогды, якъ було темно. Сайкъ познакомивъ ся знову зъ якимсь вѣзникомъ, що ѣхавъ до Шепертонъ и досыть бувъ п'яний. Сайкъ посадивъ хлопця на вѣзъ, захвавъ его въ кутокъ, строго наказавъ ему мовчати — и они поѣхали.

Вечѣръ бувъ дожджевый и зимный. Оліверъ дрожавъ зъ зима, страху и ѡдразы. Їнъ вже не сумнѣвавъ ся, яка доля его жде, певно, що не добра. Коли переѣздили по-при церкву въ Севбері, выбила сема година. Ёхали ще може двѣ-три милѣ, ажъ вкѣнци Сайкъ зсѣвъ, взявъ Олівера и дальше пѣшовъ. Змученый хлопецъ сподѣвавъ ся, що Сайкъ заверне до Шепертонъ на ѡдпочинокъ, але њнъ ишовъ болотомъ темными и сумными улицями, пустыми майданами дальше, поки не показались свѣтла въ недалекомъ мѣстѣ. Прийшли на мѣстѣ и ту звернувъ Сайкъ на стежку по-надъ рѣкою. Оліверъ налякавъ ся сильно; ему здавалось, що Сайкъ хоче его на тѣмъ самѣтнѣмъ мѣсци вбити. Вже хотѣвъ кинутись объ землю, щобъ зъ розпуки боронити свого молодого вѣку, коли несподѣвано стали передъ якимсь заваленымъ домомъ. Свѣтла въ нѣмъ не було видно, здавалось, що тамъ нѣхто не мешкавъ. Сайкъ пѣдступивъ тихо до дверей, положивъ руку на влямку и таеъ оба стояли въ темныхъ сѣняхъ.

— Хто тамъ? — крикнувъ якійсь захриплый голосъ.

— Не роби гамору, — сказавъ Сайкъ и засунувъ дверь. — *Затхони**), Тобі!

---

*) Засвѣти.

— А, мѣй добрый камратъ! — ѡдѡзвавсь той самый голосъ. — *Затхони, Барней, затхони!* Впровадь пана до хаты и владись спати до бѣлого дня.

По тыхъ словахъ чути було, якъ щось тяжкого за нимсь кинено, оно впало на землю, а той самъ голосъ крикнувъ:

— Чуешь? Тамъ стоить Біль Сайксъ въ сѣняхъ въ темнотѣ, а ты спишь, якъ бы взявъ на сонъ. Встанешь ты, бо зелѣзнымъ лѣхтаремъ збуджу тебе!

Вѣднці прителепавъ ся зъ свѣтломъ кельнеръ зъ готелю Сафронъ Гіль и повитавъ Сайкса зъ правдивою, а може й удавою радостію. Сайксъ попхавъ хлопця впередъ въ якусь низьку, темну комнату зъ кѡлькама поломаными стѡльцями, столomъ и зъ дуже лихимъ лѡжкомъ, на котрѡмъ простягъ ся якійсь чоловѣкъ и куривъ люльку на довгѡмъ цибусѣ. Онъ бувъ убраный въ темнобрунатный сурдутъ зъ великими металевыми гузиками, въ сорокату камізельку и въ ясно-брунатнѣй штаны, а на шиѣ мавъ жовту хустину. Панъ Крекитъ (бо се онъ бувъ) мавъ тонке, рудаве и кучеряве волосье и по нѣмъ їздивъ онъ ѡдъ часу до часу брудными пальцями зъ перстениями. Бувъ середного росту, а ноги — якъ видео було — мавъ досыть тонкѣй, хочъ се зовсѣмъ не перешкаджало ему зъ великимъ подивомъ и удовольеньемъ дивитись досыть часто на свои высокѣй чоботы.

— Біль, приятелю любый, — ѡдѡзвавсь онъ до входячого Сайкса, — тѣшусь дуже, що тебе вижу. Я вже думавъ собѣ, що ты свою гадеку покинувъ; тогды я бувъ бы бравъ ся до сего на свою руку. Що, до чорта! — додавъ онъ здивованый, побачивши Олівера, сѣвъ на лѡжку и спытавъ, що се за хлопець.

— Се той хлопець, знаешь? — ѡдповѣвъ Сайксъ и сѣвъ коло печи.

— То зъ шайки Фажина, -- завважавъ Барней и скрививъ ся.

— Фажина, такъ? — сказавъ Тобі и глянувъ на Олівера. — Що за знаменитый хлопець буде зъ него до кишень старыхъ дамъ по церквахъ та капицяхъ. Ёго лице — то капіталъ для него.

— Мовчи! розбалакавъ ся бѣльше о тѣмъ, якъ варто, — перервавъ его Сайкъс и шепнувъ щось до уха. Тобі Крекітъ засмѣявъ ся голосно и зачудований довго дививъ ся на Олівера.

— Дайте но намъ їсти и пѣти, то додасть намъ охоты, менѣ бодай, — сказавъ Сайкъс. — Сядь собѣ коло огню, хлопча. Ты ще нинѣ въ ночи пѣдешъ, хочь и не далеко.

Оліверъ мовчки глянувъ на него, очевидно наляканный и задивованный, и сѣвъ собѣ коло огню. Голова болѣла его, ѡнъ обперъ ея на руку и ледви змѡгъ змѣркувати, що коло нього дѣялось. Жадѡвскій хлопець принѣсъ їсти и пѣти. Тобі и Сайкъс пили на щасливый влѡмъ. Тобі налявъ склянку, подавъ Оліверови и казавъ выпити. Хлопець присягавъ ся, що не може пити и благавъ, щобы не силувати его. Але Тобі вперъ ся на своѣмъ.

— Пий! Чи ты гадаешъ, що я не знаю, що тобѣ на добро вийде? Скажи ему Біль, нехай выпе!

— Чи маю тебе вчити послуху? — крикнувъ Сайкъс и сягнувъ рукою въ кишенью.

— Най мене грѣмъ вбѣ, коли я зъ тымъ хлопцемъ не буду мати бѣльше клопѡту, якъ зъ цѣлою дванацяткою майстрѡвъ. Пий, шибенику, бо —!

Наляканный Оліверъ послухавъ, выпивъ и сейчасъ сильно закашлявъ ся. Тобі и Крекітъ сердечно засмѣялись, а навѣтъ хмурый Сайкъс усмѣхнувъ ся.

Оліверъ не мѡгъ вѣсти, але они его присилювали звѣсти кѡлька куснѣвъ хлѣба. Одатъ встали звъ за стола и поклались на короткій спочиновъ. Оліверъ сидѣвъ насупроти Барнея на своѣмъ стѡльци коло ѡкна. По якѡмсь часѣ твердо заснуть, а тяжкій, страшній сны непокоили его такъ довго, поки Тобі вставъ и ихъ обохъ побудивъ. Тобі и Сайксъ одягнулись сейчасъ и обвинили хустками ажъ по уста. Барней понапихавъ скоренько въ ихъ кишенѣ всякихъ рѣчей, набранихъ звъ шафы.

— Барней, а пукавки? — сказавъ Тобі Крекігъ.

— На! Я ихъ самъ набивъ.

— Дѡбре. А сверлики!

— Я маю, — сказавъ Сайксъ.

— Витрихи, долота, лѣхтарня — всео есть? — спытавъ Тобі, ховаючи малу штабу зелѣзну до ломаня.

— Всео есть, — ѡдповѣвъ Сайксъ. — Барней, давай *гарагуль*!

Барней подавъ ему и Тобі два великій костурѣ, а Оліверови привязавъ шанку пѡдъ бородою. Хлопець бувъ цѣлкомъ оголомшенный. Сайксъ хопивъ его за праву а Тобі за лѣву руку и потягли его звъ собою такъ, що ѡнъ не мѡгъ опам'ятатись.

Нѡчь була темна, хочъ въ око стрѣль, а мрака такъ густа, що по кѡлькохъ хвиляхъ висѣли Оліверови великій каплѣ воды на бровахъ. Всѣ мовчали, якъ бы воды въ ротъ набрали, перейшли скѣро мѡстъ и поблизькій околицѣ, ажъ по пѡвночи о другѡй годинѣ прийшли до якогось самотного дому, ѡведеного муромъ. Тобі Крекігъ перелѣвъ сейчасъ черезъ муръ. Сайксъ пѡднѣвъ хлопця въ гору — и по хвили були вже всѣ три за муромъ. Сайксъ и Тобі закрадалися до дому и тягнули хлопця звъ собою. Той мало звъ розуму не зѡйшовъ, бо ажъ теперъ влавъ ѡнъ на думку, що Сайксъ иде

красти, а може й розбивати, а его бере до помочи. Заломавъ руки и мимоволѣ выхопивъ ся ему зъ усть крикъ бдразы. Голова ему закрутилась, холодный пѣтъ выступивъ на чоло, ѓнѣ захитавъ ся и впавъ на колѣна.

— Встань! — шепнувъ Сайксъ, задрожавъ и гнѣвно вытягъ зъ кишенѣ пістолетъ. — Встань, бо розстрѣлю тобѣ голову на куснѣ!

— Бѣйтесь Бога, пустѣть мене! — кликнувъ Оліверъ. — Пустѣть мене, най я собѣ пѣйду и пѣдъ плотомъ умру. Я не хочу вже нѣколи, нѣколи вертати до Лондону. Змилуйтесь и не силюйте мене красти! Змилуйтесь надѣ мною, Бога ради!

Страшный проклѣнъ вырвавъ ся Сайксowi зъ усть, ѓнѣ натягнувъ курокъ, але Тобі друливъ его руку въ бѣкъ, заткавъ Оліверowi уста и потягъ до дому.

— Тихо будь! — шептавъ ѓнѣ — ту нема нѣкогого... А якъ не будешъ тихо, то заѣду тобѣ такъ по головѣ, що перевернешъ ся, и бодай галасу не буде. Біль, ломи ѓконницю! Думаю, що ѓнѣ вже охоты набравъ. Я видѣвъ неразъ, що старшій ѓдъ него въ таку зимну нѣчь дѣставали на хвилинку страшнои трясѣ, або щось таке.

Сайксъ клявъ тихо Фажина, що Олівера давъ ему до работы, заповхавъ штабу зелѣзну и небавомъ була ѓконниця отворена. Мале ѓвно зъ кратами було пять до шѣсть стѣпъ надъ землею, зъ заду дому, а видко було черезъ него якусь малу кѣмнату, низько положену, а призначену до правя чи до вареня пива. Сайксъ выломивъ небавомъ краты.

— Теперъ слухай и уважай, ты чортѣвскій нако-рѣнку! — шепнувъ Сайксъ, вытягъ зъ кишенѣ слѣпу лѣхтарню и пѣднѣсь ен передъ самѣи очѣ Олівера. — Я тебе перепхаю ѓкономъ. Бери лѣхтарню, иди потѣмъ

тихенько по сходахъ до сѣней, ѡтвори браму и впусти насъ. Чи дверѣ ѡдъ пральнѣ ѡтворенѣ, Тобі?

Тобі глянувъ до середини и ѡдповѣвъ:

— Навстѣжъ ѡтворенѣ; они все ѡтворенѣ, щобы песь, що ту спить, мѡгъ выйти на двѡръ. Ха-ха ха! якъ гарно Варней пѡддуривъ ёго вчера и прогнавъ.

Хочъ и якъ тихо говоривъ и смѣявъ ся Крекитъ, але Сайкъсъ казавъ ему мовчати и братись до работы. Ђнъ поставивъ лѣхтарню на землю, зблизивъ ся до стѣны, схиливъ ся, оперъ руки на колѣна, Сайкъсъ вылѣвъ ему на плечѣ, пѡднявъ Олівера до ѡбна и перепхавъ ёго до комнаты.

— Засвѣти! — шепнувъ ѡнъ. — Видишь сходы, тамъ ось передъ тобою?

Ледви живой шепнувъ Оліверъ невыразно: вѣджу, Сайкъсъ вказавъ ему пѣстолетомъ на браму дому и пригадавъ, що стрѣлять, якъ лишъ не схоче ити до брамы, або зверне на бѡкъ.

— Не бавъ ся! — шепнувъ ѡнъ дальше Оліверови. — Коли вже тобѣ кажу робити, то роби, якъ треба. Петь!

— Що такого? — спытавъ Тобі. Оба наставили уха.

— Нѣчо, — сказавъ Сайкъсъ и пустилъ Олівера. — Иди!

Тымчасомъ хлопецъ прийшовъ вже трохи до себе и постановивъ рѣшучо або вмерти, або спробувати щастя, скочити зъ сѣней въ бѡкъ и наробити крику. Зъ такими думками ишовъ ѡнъ впередъ и дрожавъ.

— Вертай! — крикнувъ наразъ Сайкъсъ, — вертай, скоро!

Напуганный неспѡдѣвано голоснымъ крикомъ въ такъ глухой тишинѣ, пустилъ лѣхтарню на землю, ста-

нувъ и не знавъ, чи йти дальше, чи втѣкати. Крикъ повторивъ ся, показалось свѣтло, здавалось ему, що побачивъ въ дверехъ кѣлькохъ наляканихъ, на-пѣвъ убранихъ мужчинъ, въ очахъ ему потемнѣло, загремѣвъ выстрѣлъ, мовъ грѣмъ ударивъ въ его ухо и ѓнъ покотивъ ся въ задъ. Сайксъ хопивъ его черезъ ѓкно за ковшѣръ, стрѣливъ за утѣкающими людьми и вытягъ хлопця ѓкномъ.

— Притисни руку до себе! — шепнувъ ѓнъ, вытягаючи его. — Тобі, хустишки! Трафили его! Скоро! А, до чорта, якъ кровь тече зъ хлопця!

Оліверъ ще на стѣлько тямивъ ся, що чувъ чимъ разъ бѣльшій гамѣръ въ домѣ и чувъ, якъ его скоро несли. Дальше вже гамору не було чути, память его покинула и ему здавалось, якъ бы якась зимна рука здавила его серце, оно билось, але ѓнъ не чувъ и не видѣвъ нѣчо бѣльше.

ГЛАВА ДВАЦЯТЬ ДРУГА.

Тутъ подана мила розмова пана Бумбля зъ одною дамою. Зъ розмовы видно, що и слуга приходскій дещо дуже добре ѓдчуває.

Вечѣръ бувъ темный и дуже зимный, а сильный, острый вѣтеръ гонивъ въ воздухъ густымъ свѣгомъ на всѣ стороны. Бувъ то вечѣръ такій, въ котрѣмъ паны при веселѣй, милѣй ватрѣ дякують Богу, що сидять дома, а голоднѣй, безхатнѣй бѣдаки падають на землю и вмирають. Ой, кѣлько-жь то такихъ бѣдаковъ очи замкне на пустыхъ, непривѣтныхъ улицяхъ, а коли отво-

рять ихъ, то певно гършого свѣта не побачуть, хочъ бы и якими проступниками були.

Такъ було на дворѣ, коли панъ Корні, надзиратель-ка дому убогихъ, въ котрѣмъ Оліверъ побачивъ свѣтъ божій, сѣла собѣ выгѣдно коло печи и зъ вдоволеньемъ дивилась на чайникъ, що стоявъ ма малѣмъ, круглѣмъ столику, та прислухувалась шипѣню воды въ кѣтлику на огни.

— Богъ дає намъ багато, дуже багато, за що мы повинні вдячні бути, — сказала она сама до себе за-думавшись, — але се треба пѣзнати

Она похитала головою, мовъ бы зажурилась и жалувалась на тыхъ темныхъ, непросвѣченыхъ людей, що не вмѣють сего пѣзнавати, и почала готувати собѣ чай.

Якъ то неразъ дробница выведе нашу слабу душу зъ спокою! Чайникъ бувъ малый, а воды въ нѣмъ богато, она збѣгла и попарила пани руку.

— А, проклятый чайникъ! — сказала она и скоро поставила его на стѣлъ. — Лѣше двѣ склянки мѣстити! Кому ѣнъ здасть ся, -- хѣба такѣй бѣднѣй, самотнѣй жѣнцѣ, якъ я. Охъ-охъ!

Она сѣла собѣ и задумалась. Малый чайникъ при-гадавъ ѣй покойного пана Корні (щѣ недавно померъ, лише двацять пять лѣтъ тому), она гатужила и не могла найти собѣ ѣдрады.

— Мабуть я вже другого не буду мати, — сказала она, а въ словахъ еи чути було журбу и сумнѣвъ, — не буду мати, лишъ его..

Сказати не можемо, чи то панъ Корні зѣтхала такъ тяжко на згадку о покойнику, чи о чайнику, на котрый дивилась и про котрый такожъ могла думати. Але лед-ви зачала пити чай, якъ хтось зачукавъ до дверей.

— Прощу! — крикнула панъ Корні гнѣвно. —

Певно якась стара баба хоче вмирати. Все десь вмирають, якъ я за столомъ, або пю чай... Ей, то вы, пане Бумблѣ? — закончила она вже ласкаво.

— Я, моя панѣ, — одповѣвъ Бумблѣ. Въ одной руцѣ тримаєвъ онъ свій трикутний капелюхъ, а въ другой якійсь вузликъ. — Чи замкнути дверѣ?

Панѣ Корні засоромилась и не одповѣла, а панѣ Бумблѣ скориставъ зъ того и безъ призову замкнувъ дверѣ.

— Слота, пане Бумблѣ, — заявжала панѣ Корні.

— Слота, панѣ, — сказавъ Бумблѣ — и невыгода для нашего приходу. Мы роздали нинѣ по полудни двадцять хлѣббѣвъ и пѣвтора плесканки сыра, а ще жебрацтво не було вдоволене. Оденъ, що має жѣнку и численну родину, дѣставъ великій хлѣбъ и цѣлый фунтъ сыра, а чи подякувавъ бодай, чи подякувавъ? Абы зѣѣсти! Ще й о угльє жебравъ, бодай хустину угля, казавъ онъ. И на що ему угльє здалось? Пражити сыръ на огни, чи що, а потѣмъ знову прийти и ще о бѣльше жебрати? Такъ они роблять, панѣ, всѣ такъ роблять. Передвчера прийшовъ оденъ, майже нагій, — вы були за-мужемъ, то чей можу се сказати, — до дому директора, коли той якъ разъ обѣдавъ зъ гѣстьми, и просивъ о заңемогу. Оѣйти не хотѣвъ, а нудивъ товариство такъ довго, поки не давъ ему директоръ фунта картофель и мѣрку ѣвсеной муки. „Мѣй Боже, — сказавъ невдячний гѣльтай — що-жъ я зъ тымъ пѣчну? Такъ само, якъ бы вы менѣ дали зелѣзнѣ окуляры.“ — „Дуже добре, — одповѣвъ директоръ и ѣдобравъ, що давъ, — нѣчо бѣльше не дѣстаете.“ — „То я помру на улицѣ“, — сказавъ волоцюга. — „Ей, не такъ легко помрете!“ — сказавъ директоръ. И що вы скажете? Пѣйшовъ жебракъ, взявъ ■ вмеръ на улицѣ. То унѣръ, правда, панѣ Корні?

— Всяке понятє переходать, — одповѣта панѣ. — Але що вы, пане Бумбль, чоловікъ дорвѣдний, не вважаєте дуже шкѣдливымъ, запомагати жебракѣвъ зъ-поза дому убогихъ?

— Панѣ Корні, — одповѣвъ слуга приходскій и усмѣхнувъ ся такъ, якъ бы ѣдчувавъ свою вышѣсть, — то вже радше въ вашихъ рукахъ спочиває оборона и безпечнѣсть прихода. Вашимъ першимъ прінціпомъ єсть, давати убогамъ се, чого не потребують; ■ такъ имъ небавомъ ѣдхочуєсь приходити въ-друге. Тому то, панѣ Корні, читаємо такъ часто въ импертинентнихъ часописяхъ, щобъ хорымъ убогимъ давати сыра, якъ се єсть звичай въ цѣлѣмъ краю. Але жъ се тайны службовѣ и треба бы заказати, щобъ о нихъ нѣхто не смѣвъ говорити, хибѣ мы, урядники приходскій. Пані Корні, — додавъ Бумбль, розвязуючи вузликъ, — се правдивый портѣрь, найдѣшпшій якѣсти. Се вино казала колегія давати хорымъ.

Онъ поставивъ двѣ принесенѣ фляшки на комоду, сховавъ хустину помалу въ кишеню ■ хотѣвъ ѣдходити. Але милосердна дама замѣтила, що на дворѣ слота и зимно, и спытала его боязко, чи не бувъ бы ласкавъ выпити чашочку чаю. Онъ ѣдлежававъ заразъ капелюхъ усѣвъ за маленькимъ круглымъ столомъ, усмѣхнувъ ся и глянувъ на паню Корні такъ нѣжно, що та заклопотана ажъ ѣдвернула лице и вдивилась въ самоваръ. Ѡдтакъ подала ему чай. Онъ простѣръ хустину на колѣнахъ, зачавъ пити и їсти ■ ѣдъ часу до часу зѣтахъ тяжко, хочъ се зовѣмъ не зменшало его апетиту, але очевидно збѣльшало. По довгѣй хвили ѣдбывавъ ся:

— Я виджу, панѣ, що у васъ єсть кѣтка и маленька кѣточка.

— Не повѣрите, пане Бумбль, якъ я ихъ люблю и якъ имъ у мене добре.

— Мушу вамъ сказати, панѣ Корні, що кожда кѣтка, котра-бъ зъ вами жила а васъ не любила, була-бъ осломъ.

— Ахъ, пане Бумбль!

— Що правда, то не грѣхъ. Таву кѣтку я бы разъ утопивъ.

— Пане Бумбль, яке у васъ тверде серце!

— Тверде серце! — повторивъ Бумбль и нѣжно зѣтхнувъ, хопивъ малый палець панѣ Корні и стиснувъ, потѣмъ зачавъ присувати своє крѣсло чимъ разъ ближе, поки й зовсѣмъ не присувувъ его до крѣсла панѣ Корні. Она посунутись не могла, бо зъ другого боку горѣло въ печи, а такъ межи двома огнями було бы їй надто небезпечно. Зъ правого боку могла занятись на нѣй одѣжъ, а зъ лѣвого боку серце; на правый бѣкъ могла впасти на грань, а на лѣвый бѣкъ лѣше въ руки пана Бумбля. Она була розумна и оглядна жѣнка, тому, обчисливши всѣ можливі наслѣдки, сидѣла тихо и подала ще пану Бумблеви чаю.

— Тверде серце, панѣ Корні? — спытавъ Бумбль, мѣшаючи чай и вдвеляючись въ ея лице. — Хаба у васъ тверде серце?

— Господи, якъ вы, нежоватый чоловікъ, пытаетесь? — выкрикнула панѣ. — Що вы хотите тымъ сказати?

Бумбль ыпивъ чай до послѣднои каплѣ, зѣвъ кѣлька праженихъ куснѣвъ хлѣба зъ масломъ, стрѣпавъ окрушки зъ колѣвт, обтеръ уста и несподѣвано поцѣлувавъ господиню.

— Пане Бумбль, що вы...! — шепнула невинно да-

ма, бо она такъ налягалась, що голосу добути не могла.
— Пане Бумблѣ, буду кричати!

Бумблѣ не обзываетъ ся, а помалу и поважно обнявъ ея станъ. Тому, що она обѣщала крикнути, то була бы теперь при такѣмъ смѣлѣмъ поступку Бумбля певно крикнула; але вже не мала часу, бо хтось наразъ сильно задукавъ въ дверѣ, а Бумблѣ одскочивъ въ одну мѣтѣ и скоро почавъ прятати флашки зъ вина. Пани Корні сказала: „Прощу“, и въ дверехъ показалась стара жѣнка та звѣстила, що стара Сара конає.

— А що менѣ до того? — одповѣла панѣ Корні гнѣвно. — Чи я їй причиню жатя?

— Вже жѣ, панѣ, нѣхто того не потратить; їй вже годѣ допомогти. Я видѣла неразъ, якъ вмирають дѣти, мужичины въ самѣмъ здоровѣмъ вѣцѣ, и знаю вже дуже добре, коли смерть зближавсь. Але она чогось неспокоѣйна и каже, що конче хоче вамъ щось сказати, чи передати; инакше не вмерла бы спокѣйно, якъ бы вы не прейшли.

Поважна господиня завореотѣла кѣлька проклонѣвъ на старій жѣнки, котрій нѣколи не хотятъ вмерти, не намучивши перше нарочно своихъ надзирателѣвъ, одяглась въ теплый плащ и гнѣвна выйшла зѣ старою жѣнкою, все щось воркотячи пѣдѣ носомъ.

Що робавъ панѣ Бумблѣ, коли самъ зѣоставъ въ хатѣ, се трудно собѣ добре пояснити. Онѣ отворивъ именно шафу, почисливъ ложочки до чаю, заваживъ клѣщѣ до цукру, оглянувъ добре цѣдилко на молоко, чи зъ правдивого срѣбла, ѣдтакъ заспокоивши свою цѣкавѣсть, наложавъ трикутний капелюхъ на голову и зачавъ дуже поважно танцювати по кѣмнатѣ. Вѣѣнци знявъ капелюхъ, сѣвъ коло печи, оглянувъ ся доокола и оче-

видно счислявъ въ памяти всѣ мебѣ и приряды, що були въ комнатѣ.

ГЛАВА ДВАЦЯТЬ ТРЕТЯ

Коротка, але безъ сумнѣву важна.

Бабуся, що такъ перешкодила пани Корні въ ея забавѣ, була якъ-разъ доброю вѣщункою смерти. Лѣта згорбили ея, цѣле ея тѣло дрожало, бо она разъ мала апоплексію, а ея зморщене, погане лице виглядало радше, якъ якій смѣшный фантастичный рисунокъ, нѣжъ якъ творъ приряды.

Охъ, якъ мало есть старыхъ лицъ, що радували бъ насъ своєю красою! Страхъ, журбы и клопоты свѣтові змѣняють такъ лице людеке, якъ змѣняють и сердце, и ажъ коли журбы зникнуть разъ на все, тогды зникають неспокѣйні хмары и не закрывають та не затемнюють вже бѣльше неба. Се дуже часто можна бачити на лицахъ покѣйниковѣ, коли они, хочъ скостенѣли, приймають давно забытый выразъ лица спячої дитины, виглядають знову, якъ въ молодѣмъ вѣцѣ, и стають такъ спокѣйными, що тѣ, котрі тямали ихъ молодѣсть, клякають побожно коло ихъ домовинъ и дивлять ся вже на ангела на земли.

Стара шкандибала передъ недоволеною наставницею, вкѣнці змучена ставула, щобъ одѣтхнути, а панѣ Корні взяла свѣтло зъ ея рукъ и пѣйшла сама до комнаты конаючов, де блимала сумно лампа. Коло лѣжка сидѣла якась стара жѣнка, а коло печи стоявъ ученикъ аптикаря и доктора и вырѣзувавъ собѣ перце до довбаня зубѣвъ. Онъ сказавъ пани Корні: добрый вечѣръ и

замѣтивъ, що дуже зимно та що углє, яке беруть для дому убогихъ, до нѣчого. Хора стогнала, хлопець пригадавъ собѣ ви и одбѣзавъ ся до панѣ Корні:

— Пишѣть: пропало!

— Справдѣ? — спытала панѣ.

— Менѣ бы було дуже давно, якѣ бы она ще зъ годину потягла. Ты, стара, чи она спить?

— Спить, — одповѣла бабуся, що пильнувала хорви.

Ученикѣ зачавъ довбати собѣ зубы, а панѣ Корні сѣла мовчки на лѣжку, а по хвили выйшла на пальцяхъ зъ комнаты. Закликала одну надзырательку, вернула зъ нею до комнаты и кивнула на другу. Обѣ надзырательки сѣли коло печи та зачали тихо розмавлати.

— Чи говорила що бѣльше, Анні, якѣ мене не було?

— Анѣ словечка.

— Чи пила загрѣте вино, що запѣсавъ їй лѣкаръ?

— Не могла и каплѣ лыкнути; я сама выпила вино и дуже менѣ смакувало.

— Я тямлю частѣ, коли она такѣ само робила та ще їй добре насмѣяла ся зъ того.

— Певно; то була весела стара душа и неодного небѣщика такѣ гарно прибрала, якѣ куклу. Я помагала їй при тѣмъ бѣльше, якѣ сто разѣвъ.

Панѣ Корні ждала нетерпеливо, коли хора збудить ся, встала, приступила до старыхъ опириць и гнѣвно спытала, якѣ довго ще їй ждати.

— Не довго, панѣ. Не довго потребуемо ждати на смерть. Трохи терпеливосты, а она сама небавомѣ прииде.

— Стулѣть пысокѣ, а вы, Марто, скажѣть менѣ, чи хора їй перше такѣ лежала?

— Лежала неразъ.

— Але вже не буде, — додала друга надзирателька, — мені здаєсь, що она ще лише разъ збудать ся, и то не на довго.

— Чи на довго, чи не на довго збудить ся, але мене вже не побачить. Вы обѣ мучите мене безъ potreбы, кличете, не знати, по що. То не належать до моихъ обовязкѣвъ, дивитись, якъ всѣ старі бабы вмирають и кажу вамъ: я того не люблю и не хочу. Тямте собѣ, вы безстыдні старі опиріцѣ! Якъ ще мене разъ здурите, то стережіть ся, кажу вамъ!

И вже выходила, коли несподіваний крикъ обохъ надзирательокъ, що станули коло лѣжка хорой, здержавъ єї. Хора усѣла собѣ просто, якъ свѣчка, и вытягнула до нихъ руки. — Хто то? — спыгала глухимъ голосомъ.

— Тихо, тихо! Положи ся, — сказала одна надзирателька.

— Я вже живою нѣколи, нѣколи не положу ся, — обѣзвалась хора. — Я хочу зъ нею говорити. Ходѣть сюды, панѣ Корні, маю вамъ щось по тихо сказати.

Панѣ Корні сѣла на єї лѣжку, а хора хотѣла вже говорити, коли замѣтила, що обѣ надзирательки зблизились, якъ лишь могли, и надслухували. Хора попросила слабымъ голосомъ: „Кажѣть имъ выйти — скоро, скоро!“

Панѣ Корні казала имъ выйти, а конаюча говорила дальше:

— Слушайте жъ! Въ тѣй самѣй комнатѣ на тѣмъ самѣмъ лѣжку лежала колись гарна молода дѣвчина. Ёї принесено ту до дому зъ окровавленными ногами, запорошену и заболочену. Ту мала хлопця и померла.

Я ви стерегла. Хочу пригадати собі, въ котрѣмъ то роцѣ було ?

— Рѣкъ — байка, — перервала єи панѣ Корні нетерпеливо. — Що маєшь о нѣй сказати ?

— Вже я добре знаю, що маю о нѣй сказати, — воркотѣла хора, наразъ почервонѣла на лиці, выбалушила очі, выпрямилась и майже крикнула: — Я обѣкрала єи. Ола ще не скостенѣла, не скостенѣла, якъ я єи обѣкрала.

— Ты обѣкрала? Бѣй ся Бога, що-жъ ты забрала їй ?

— Се! — одно, що мала. Потребувала одежа, щоби не змерзнути, и їды, щоби не вмерти зъ голоду, а таки сего не спродала, а носила въ пазусѣ. А се було — зъ золота и она могла тымъ ѡдъ смерти выратуватись.

— Зъ золота! И що дальше? Хто була мати? коли померла ?

— Она просила се заховати и передала менѣ, бо лише я ходила коло неї. Я вже въ думцѣ вкрала їй се, скоро лишъ побачила, и може я тому винна, що дитина помере. Може бы були лѣпше зъ нимъ обходили ся, якъ бы єе знали.

— Якъ бы все знали! Ну, и що дальше ?

— Хлопець бувъ такъ подѣбный до своєи матери, що я все пригадувала собі єи, коли єго побачила. Ахъ, бѣдна! — а така молода — така нѣжна и терпелива! Але скажу вамъ ще бѣльше, — чи я вамъ ще всего не сказала ?

— Нѣ, не сказала; лише скоро, бо буде за пѣзно.

— Мати чула, що смерть зближає ся и шепнула менѣ до уха, що если бы дитина жила, то прийде часъ, коли не буде потребувати соромитись на згадку о матери, найде приятелѣвъ...

— Якъ его охрестили?

— Оліверъ. Золото, що я вкрала, було — —

— Що було? Скажи, ббй ся Бога!

Панъ Корні нахилила ся въ найббльшбй цѣкавости надъ конуючою, але та вымовила ще кблька незрозумѣлыхъ слбвъ и впала на подушку.

— Добила ен! — замѣтила одна надзырателька, коли панъ Корні выходила.

— И нѣчого не розповѣла, — сказала панъ Корні и вийшла такъ, якъ бы щось звичайне стало ся.

ГЛАВА ДВАЦЯТЬ ЧЕТВЕРТА.

Зновъ о Фажинѣ и товаришахъ его.

Коли таке дѣялось въ дѣмѣ убогихъ, Фажинъ сидѣвъ скулений и задуманий при слаббмъ, курнбмъ огни въ свобй давнбй норѣ, тбй самбй, зъ котрой Нансі вывела Олівера. При столѣ за нимъ сидѣли майстеръ, Чарль Бетсъ и Томъ Читлінгъ и грали віста. Майстеръ гравъ и все выгрававъ, хочъ бы и якѣ карты дбставъ въ руки. Читлінгъ плативъ, и дивувавъ ся, що Докінсо-ви такъ „карта иде“, и сказавъ, що ему нѣчо „не приходить“. Чарль Бетсъ засмѣявъ ся голосно, а Фажинъ глянувъ на него и замѣтивъ, що Томъ мусить дуже рано встати и „бдбити ся“.

— Такъ, ты мусишь рано встати, — сказавъ Чарль — отже не скидай на нбчь чоббтъ и насади потрбйні окуляры.

Докінсъ слухавъ зъ фільософичною рбвнодушностію, якъ его хвалили, и рисувавъ крейдою на столѣ плянъ вязницъ въ Ньюгетъ.

— Але жь ты нудный, Томъ! — сказавъ майстеръ по кількохъ хвеляхъ. — И о чомъ бѣ думавъ, Фажинъ?

— Якъ я можу знати? — ѡдповѣвъ жидъ. — Може думае о стратахъ на селѣ, зъ-вѣдки недавно прийшовъ. Ха-ха-ха! Чи такъ?

— Не вдалось ему, — говоривъ майстеръ дальше. — Якъ ты мѣркуешъ, Чарль?

— Я мѣркую, що залюбивъ ся въ Бетсі. Глянь, якъ почервонѣвъ! Ажъ то смѣшно — Томмі залюблений! Смѣхъ людямъ сказати.

— Дай ему спокѣй, — сказавъ жидъ и моргнувъ на Докінса, а Бетса трутивъ зъ недоволена мѣшкомъ до роздуваня огню. — Бетсі — гарна дѣвчина! Лише ты, Томъ, си не покидай, а знай прѣднати собѣ!

— То ту нѣкого не обходить! — сказавъ гнѣвно Чітлівъ до Фажинъ.

— Дай спокѣй! — ѡдповѣвъ жидъ. — Най собѣ Чарль балакае та смѣе ся; така его натура! А Бетсі чемна дѣвчина. Ты, Томъ, роби такъ, якъ она тобѣ каже, а зробишь щастье.

— Робивъ я, якъ казала, — говоривъ Томъ — слухавъ си рады и — до *квача* дѣставъ ся. Вы зъ того всего мали *ребухемъ**), — правда, Фажинъ? — а я — шѣсть недѣль.. Що вы на те? Прийде часъ, скорше чи пѣзнѣйше, въ зимѣ мабуть буде наймѣйше, коли чоловікови ѡдхоче ся такъ часто виходити. Якъ мѣркуете, Фажинъ?

— Певно, мѣй любый, — ѡдповѣвъ жидъ.

— Але тобѣ мабуть всео одно буде, дѣстатись знову до *квача*, — сказавъ майстеръ и моргнувъ на Фажи-

---

*) Пожитокъ.

на та Бетса — якъ лишъ зъ Бетсі всьо буде въ порядку.

— Ага, такъ само... Побачите! — одповѣвъ Томъ ще гнѣвнѣйшій. — Цѣкава рѣчь, хто бы за мене сидѣвъ?

— Но, то вже нѣкому на думку не прийде, — одповѣвъ Фажинъ. — Не знаю нѣкого, що бы на се приставъ.

— А я мѣгъ цѣлкомъ добре увѣличитись, якъ бы лишъ схотѣвъ *закапувати*! — гнѣвавъся що разъ бѣльше Томъ. — Я потребувавъ сказати лише одно слово, — правда, Фажинъ? — а я не сказавъ. И чого-жъ ту смѣяти ся?

Фажинъ успокоивъ его чимъ скорше, що нѣхто зъ него не смѣе ся, а нѣ навѣтъ Чарль Бетсъ. Бетсъ хотѣвъ и зѣ своєї стороны заявити, що всѣ безъ выимки були въ поважнѣмъ настрою, але замѣсть того засмѣявъся, ажъ вейдѣти не мѣгъ. Томъ Чітлівгъ зѣрвавъся, щобъ безчельному Бетсови зафхати кулаками, куды попало, але Чарль звинно схилявъся, а кулакъ трафивъ въ груди веселого старого жиди такъ, що ажъ до стѣны покотивъся та до себе не мѣгъ првйти.

— Тихо! хтось звонить, — сказавъ въ тѣй самѣй хвили майстеръ, взявъ свѣтло зѣ стола, зѣйшовъ тихенько по сходахъ, вернувъ небавомъ назадъ и шепнувъ щось Фажинови до уха.

— Якъ! — сказавъ жидъ. — Самъ?

— Самъ, — сказавъ майстеръ.

Фажинъ зажуривъся, думавъ хвилину, а вкѣнци спытавъ: „Де ѡнъ?“ Докінсь показавъ нѣмо, де ѡнъ, а жидъ казавъ Чарльови и Томови тихо вынестись зъ хаты. За хвилю вѣйшовъ майстеръ зъ Тебі Крекітомъ, блѣдымъ и посоловѣлымъ. інъ очевидно не мывъся и не голивъся кѣлька днѣвъ. Поздоровивъ Фажина, що боязко

на него дививсь ся, и одразу заявивсь, що нїчого не скаже про влїмъ, поки не наветь ся и не напе ся. Жидъ приказавъ Докїнсови, подати їсти, що було, и Докїнесъ подавъ. Тобї зачавъ жадно їсти и пити и не показувавъ найменшой охоты, зачинати розмову та успокоити нетерпеливого и непевного жйда, що бїгавъ по хатї сюды и туды, числивъ кождий кусокъ Крекїта и клявъ въ души его. Тобї усмїхавъ ся и ївъ, самолюбный, якъ звичайно. Жидъ мало не згинувъ зъ пересердя. Вкїнци одбававъ ся Тобї: Передовсїмъ, Фажинъ...

— А, прець, — ну, передовсїмъ...

— Передовсїмъ, що дївсь зъ Білемъ?

— Що дївсь зъ Білемъ! — закричавъ жидъ, и підскочивъ на стїльци, бо вінъ зъ цїкавости сївъ собі коло самого Крекїта.

— До чорта, чей не скажете, — говоривъ Крекїтъ и збїждъ.

— Що не скажу? — кричавъ жидъ и зъ лютости бивъ ногами о землю. — Де они? Сайкесъ и хлопецъ — де они? Де лишили ся? Де сховали ся? Чому не вернули.

— Влїмъ невдавъ ся, — одповівъ Тобї непевнымъ голосомъ.

— Знаю, — сказавъ жидъ, вынявъ часописъ зъ кишенї и показавъ Крекїтови. — И що-жь?

— Стрїляли и хлопця трафили. Мы втїкли зъ нимъ, бїгли, перескакували плоти, ровы, якъ бы чортъ за нами гонивъ. Насъ переслїдували їй-Богу, цїла околиця збудилась, и псами насъ тровили.

— А що зъ хлопцемъ, що зъ хлопцемъ? — ажъ сапівъ Фажинъ.

— Біль нїсъ его на плечехъ. Перестали мы бїгти и взяли его поміжъ себе. Їму голова опала на-дбїлъ,

похоловъ и скостенѣвъ. Они вже були зъ нами, а тогды звѣстно: сорочка близша до тѣла, жаденъ зъ насъ не хотѣвъ першій висѣти на шибеници. Такъ мы и розбѣглись, оденъ сюды, другій туды, а хлопець зоставъ въ ровѣ; чи живой, чи мертвый, не знаю. Отсе мавъ я самъ сказати!

Жидъ кракнувъ голосно, хопивъ ся за волосе и выбѣгъ зъ комнаты а зъ дому.

ГЛАВА ДВАЦЯТЬ ПЯТА.

Выступає таємнича особа и дѣють ся такі рѣчи, що стоять въ великій звязи зъ оповѣданьемъ.

Старый жидъ звернувъ уже въ другу улицю, нѣмъ прийшовъ до себе трохи збѣ страху, якого нагнавъ ему Тобі своимъ оповѣданьемъ. Спѣшно ишовъ побѣчными улицями и дорогами, а гадки мотались ему безладно такъ въ головѣ, що мало вѣзъ его не переѣхавъ. — Вкѣнци прийшовъ до Сно-Гиль и ту ще прискоривъ ходу, пока не дѣставъ ся въ довгу и вузку улицю. Теперъ вже чувъ ся безпечнѣйшимъ и бѣдѣхнувъ свободнѣйше, вже не бѣгъ, але йшовъ своимъ звычайнымъ повѣльнымъ ходомъ.

Недалеко бѣдѣ того мѣсяця, де сходятъ ся Сно-Гиль и Гольборнъ Гиль, веде на правый бѣгъ, коли глянути зъ Сіті, вузка и нужденна улица до Сафронъ Гиль, — Фільдъ-Лянъ зве ся, — зъ численными брудными склепами, де продають ся за пѣвъ-дармо хустинки. Властители тыхъ склепѣвъ купують ихъ бѣдѣ кишенивыхъ злодѣвъ. Улица має свого голяря, свою каварню и кухню. Становить она малу колонію торговельну и має склады

всѣмъ всячини, добутои працею малыхъ злодѣвъ. Раненько и вечеромъ ѡдвѣдують сю кольонію мовчазнѣ купцѣ, котріи свои sprawy полагаджують въ темныхъ закуткахъ и якъ незвычайно приходять, такъ и ѡдходять.

Жидъ звернувъ на Фільдъ-Лянъ. Ёго знали добре тамошнїи мешканцѣ. Неоденъ перехожїи кланявъ ся ему зъ довѣрьемъ, а ѡвъ ему такожь. Але нѣгде не задержувавъ ся, ажъ перейшовъ цѣлу улицу и ту заговоривъ зъ однимъ купцемъ малого росту, що сидѣвъ въ своѣмъ складѣ и зъ вдоволеньемъ курилъ люльку. Фажинъ спытавъ, якъ ѡвъ має ся?

— Знаменито! Але слыхомъ слыхати, ^увидомъ видати, звѣдки вы ту взяли ся? — спытавъ чоловѣчокъ.

— Щось ту, Лайвелі, ваше сусѣдство бунтуе ся! — сказавъ Фажинъ, пѡднявши бровы та заложивши руки на груди.

— Гмъ! Я вже чувъ кѡлька разѡвъ, якъ на те жалують ся. Але не бѡйтесь, охолоне небавомъ. Не вѣрите?

— Вѣрю, — ѡдповѣвъ Фажинъ, показавъ на Сафронъ Гіль и спытавъ, чи тамъ хто вечеромъ буває.

— Де? „пѡдъ калѣкою“?

— Пѡдъ калѣкою.

— Почекайте, — говоривъ купецъ задумавшись дальше. — А, правда, пѡшло тамъ вже зъ шѣстьохъ моихъ знакомыхъ. Але мабутъ вашого приятеля тамъ нема.

— Нема Сайкса? — спытавъ Фажинъ, неначе неспѡдѣвавъ ся таке почути.

— Нема. Не маєте що нинѣ продати?

— Не маю, — ѡдповѣвъ жидъ ѡдходячи.

— Идете „пѡдъ калѣку“, Фажинъ? — кликнувъ

за нимъ малый купецъ. — Чекайте, по́ду зъ вами та заохолодимось де-чѣмъ.

Але Фажинъ махнувъ такъ рукою, якъ бы хотѣвъ сказати, що волить самъ збѣстати, и такъ „калѣка“ не мавъ чести бачити у себе пана Лейвелі. Той покиваръ лише головою и дививъ ся за жидомъ, задуманий и недовѣрний.

„Пѣдъ калѣкою“ була гостиниця, де вже разъ бувъ Сайксъ зѣ своимъ песмъ. За перегородою шивковою сидѣвъ якійсь чоловѣкъ. Жидъ показавъ ему щось знаками и пѣйшовъ просто сходами на гору, отворивъ дверь, вступивъ тихо въ комнату и боязко розглянувъ ся доокола, прикрывши очи зъ-верха рукою.

Комната була освѣтлена двома газовыми поломѣнями, але ѡконницѣ були добре замкнені та закриті занавѣсами. Стеля була почорнена, щоби сопухъ зѣ свѣтла лишавъ менше на нѣй слѣду, а цѣла комната була такъ наповнена дымомъ зъ тютюну, що Фажинъ сразу не мѡгъ нѣчого пѣзнати. Ажъ по хвили побачивъ ѡнъ численне товариство, хочъ вперѣдъ чувъ уже гамѡръ и знавъ, що хтось тутъ єсть. Горѣ за столомъ сидѣвъ господаръ зъ молоткомъ предсѣдательскимъ, чоловѣкъ нескладный, чотирокутный. Коли слѣвали веселу пѣсню, то здавалось, що и ѡнъ радувавъ ся разомъ зъ иншими, а таки ѡнъ бачивъ та чувъ все и скрѡзь своими острыми очима и ухами. Напротивъ него при зле настроєнѡмъ фортепянѣ сѣдѣвъ музикантъ зъ синимъ носомъ и зъ перевязанымъ лицемъ, бо зубы его болѣли. Слѣвали очевидно волѣли свои повнѣ склянки, якъ похвалы за спѣвъ, а лица ихъ слухачѣвъ свѣдчили якъ найлѣпше, що то за товариство було. Такъ и знати було на нихъ проступки всякого рода, а були они тымъ приманючій, що майже годѣ було на нихъ дивитись. На нихъ видко

були рѣзномородні, а правдиві образы хитрости, дикости и п'яньства, а на дѣвчатахъ, старшихъ або молодшихъ, знати було ѡдстрашающі слѣды розлусть. Въ ихъ дикомъ виглядѣ не було нѣ знаку вѣжности и честноты и они становили найчорнѣйшу и найсумнѣйшу сторону образу.

Але Фажина не непоконили подѣбні гадки. Онъ вдивѣ очима цѣкаво зъ одного чоловѣка на другого, когось шукавъ, але не мѡгъ найти. Веѡнци махнувъ рукою на господаря предсѣдателя и вѣйшовъ такъ тихенько, якъ вѡйшовъ.

— Чого вы хочете ѡдъ мене, пане Фажинъ? — спытавъ господаръ тихо, вѣйшовши до жида на сходы. — Хотите зъ нами засѣсти за столомъ? Цѣле товариство не по людски радувалось бы зъ того.

Жидъ похитавъ нетерпеливо головою и шепнувъ:

— Чи ѡнъ ту?

— Нѣ.

— Нема звѣстки про Барнея?

— Нема. И ѡнъ таки не рушить ся, поки все не затихне. Спустѣть ся вы на него; они вже попали на слѣдъ, а якъ бы ѡнъ де показавъ ся, то й зрадивъ бы всѣхъ. Вже ѡнъ добре робить; бо якъ але, то я бы о тѡмъ знавъ. Дайте ему спокѡй! Я певный, що ѡнъ постуѡає собѣ дуже мудро.

— А ѡнъ не прийде нинѣ вечеромъ?

— Хто? Монкъ? — спытавъ господаръ непевнымъ голосомъ.

— Тихо! Та-жь ѡнъ, а не хто иншій.

— Я сподѣвавъ ся вже его, а якъ вы лишъ десять хвиль заждете...

— Нѣ, нѣ, — перервавъ его скоро жидъ, неначе утихомирило его се, що не заставъ чоловѣка, за ко-

трымъ пытавъ, хочъ и якъ ѓнъ — якъ здавалось — радъ бувъ его видѣти. — Скажѣть ему, що я его ту шукавъ и що ѓнъ мусить конче прийти до мене нинѣ вечеромъ, нѣ, скажѣть: завтра най прийде. Коли вже его теперъ нема, то чей же завтра найдесь на се досыть часу.

— Добре. Маєте ще що сказати?

— Нѣ. Добранѣчь! — ѓдповѣвъ жидъ, идучи по сходахъ.

— Гей! — вкликнувъ шептомъ господарь за жидомъ. — Що бы то була за добра нагода до якоись маленькои роботы! Я упоивъ Філя Баркера такъ, що дитина могла бы его обдурити.

— Ото! Але теперъ не пора на Філя Баркера, — сказавъ жидъ такъ само тихо. — Філь має ще де-що зробити, поки его побудемось. Отже йдѣть до свого товариства, мѡй любый, и скажѣть людямъ, нехай весело жиють люде, поки ще жиють. Ха-ха-ха!

Господарь и собѣ засмѣявъ ся и вернувъ до своихъ гостей. Скоро жидъ самъ оставъ ся, знову задумавъ ся и зажуривъ ся. Подумавши хвильку, нанявъ вѡзъ и казавъ вѡзникови ѣхати до Бетналь Грінъ. Кѡлька тысячъ крокѡвъ передъ мешканьемъ Сайкса злѣзъ зъ воза и пѡшовъ пѣшки.

— Теперъ вже покаже ся, моя дѣвчино, — воркотѣвъ ѓнъ самъ до себе, пукаючи въ браму, — чи ты що задумуешь, чи нѣ? Я всьо заразъ довѣдаюсь, хочъ и якъ ты хитра.

Тихенько полѣзъ на гору и не запукавши вѡйшовъ въ комнату Нансі. Она була сама и лежала, головою на столѣ. Выпила, — подумавъ собѣ жидъ рѡвнодушно, — або може така нечемна.

Коли дверѣ замыкавъ, збудивъ ен шелестъ зъ дрѣмоты чи зъ задумы. Глянула спокѡйно въ очи жида, що

слідили єи, спытала, що нового, а ђнъ оповѣвъ їй, що чувъ ђдъ Тобі Крекіта Она выслухала и, не сказавши нѣ слова, поклала зновъ голову на стѣлъ, потѣмъ гнѣвно ђдсунула свѣтло на бѣкъ и тупнула кѣлька разѣвъ ногою; але тѣлько й всего.

Жидъ оглянувъ ся неспокѣйно довкола, якъ бы хотѣвъ пересвѣдчити ся, чи Сайксъ нишкомъ не вернувъ домѣвъ. Вдоволенный тымъ, якъ здавало ся, що Сайкса не побачивъ, закашлявъ кѣлька разѣвъ и такъ само кѣлька разѣвъ старавъ ся зачати розмову. Але дѣвчина не зважала на его бесѣду, такъ якъ бы ђнъ бувъ статую. Вѣднци набравъ ђдваги и затираючи руки обѣзлавъ ся якъ найпріязнѣйшимъ голосомъ:

— Якъ тобѣ здає ся, любя дитино, де теперь може бути Біль?

— Дѣвчина ђдшепнула ледви зрозумѣло кѣлька слѣвъ, що не знає, а єму здавало ся, що она тихо хлипала.

— А де може бути малый Оліверъ? — пытавъ ђнъ далѣше, силуячись хочъ окомъ кинути на єи лице. — Подумай собѣ, Нансі, бѣдна дитина, якъ могли они єи полишити въ ровѣ!

— Тамъ єму лѣпше, якъ въ насъ, — сказала дѣвчина, пѣднявши наразъ голову, — и если-бъ зъ того нѣчо злого не вышло для Біля, то я бы собѣ дуже бажала, щобъ ђнъ тамъ въ ровѣ й померъ и щобъ его молодѣи кости тамъ зѣгнили.

Жидъ ажъ скрикнувъ зъ задиву.

— А якъ-же! Я бы собѣ дуже того бажала и спѣваюсь, що такъ станєсь, — говорила Нансі и дивилась жидови въ очи. — Я рада, що не бачу его и знаю, що найгѣрше лихо вже минуло. Я не можу его мати коло себе. Я не терплю себе и васъ всѣхъ, коли его бачу.

— Овѣ! — терсѣнавъ єи зібѣдно жидѣ — ты пѣна, дѣвчино.

— Ага, пѣна! — насмѣвалась она. — Вже-жѣ, то не тѣша вина, єсли я не пѣна. Я бы вѣколи й тѣреза не була, єсли-бѣ по тѣшѣй вєли все дѣялось, хѣба що тепѣрь вѣ. Мабуть! мѣй тѣстрѣй не дуже вамѣ подобаєсь?

— Зовсѣмѣ не подобаєсь! лютувѣ ся жидѣ.

— То змѣвѣть єго! — говорила далѣше зѣ смѣхомѣ дѣвчина.

— Змѣвѣть єго! — кричавѣ жидѣ, не вѣ мѣру роздратований єи упертостію та немилымѣ вечеромѣ. — Отже змѣвѣю єго! Слухай, що скажу я, ты ледаче бабске насѣвѣе, я, що потребую сказати шѣсть слѣвѣ, а перевѣжуть єму горло такѣ цевно, якѣ бы я тепѣрь єго задушивѣ, коли-бѣ мавѣ вѣ рукахѣ єго волову шию. Коли верне, а хлопця не приведе, коли цѣлый зѣ того выйде а не пренесе єго живого чи мертвого, то ты, дѣвчино, вбий сама Біля, єсли хочєшь, щобѣ не пѣшовѣ на шибеницю; убий, скоро ступитѣ до хаты, бо инакше буде за пѣзно, памятай собѣ!

— Що вы! кажете? — скрикнула дѣвчина мимоволь.

— Що я кажу? — говоривѣ далѣше жидѣ и не тѣмивѣ ся зѣ лютости. — Се, що чуєшь! Єсли дѣтина вѣрта для мене сотки фунтѣвѣ, то и маю ихѣ стратити! стратити сє, що мєвѣ случай надѣсѣ, черезѣ дурный розумѣ пѣной шайки, котрой житѣе вѣ моѣй рудѣ, — коли я жею вѣ прѣязни зѣ правдынымѣ чоріомѣ, що лишѣ захоче, а покаже, що бѣвѣ значить!

Оддыху єму не ставало, бѣвѣ заслинивѣ ся зѣ злости и даремно силувавѣ ся далѣше говорити. Ажѣ ось наразѣ перемѣгѣ свѣй гѣвѣ и привѣвѣ зовсѣмѣ иншій видѣ, прѣсѣвѣ на крѣселѣ, скуливѣ ся и задрожавѣ зѣ

страху, що самъ выхопивъ ся зѣ своими тайными злодѣйскими намірами. Помовчавши хвилину дваживъ ся глянути на Нансі и — якъ здавало ся — успокоивъ ся трохи, побачивши єи въ такѣмъ самѣмъ байдужѣмъ положеню, якъ перше.

— Дитинко моя, Нансі, — одбѣзавъ ся ѣвъ своимъ звичайнымъ захриплымъ голосомъ — чи ты чула, що я казавъ ?

— Не мучте мене теперь, Фажинъ, — одповѣла она, пѣдводячи свою сонну и втомлену голову. — Если теперь Білеви не вдалось, то вдасть ся ишимъ разомъ. Неодно добре дѣло зробивъ ѣвъ вамъ и зробить ще, якъ буде мѣгъ, а якъ не буде мѣгъ, то — не буде мѣгъ. А теперь бѣльше о тѣмъ не говорѣть!

— Але — Оліверъ, дитинко ? — спытавъ жидъ, затираючи нетерпеливо руки.

— Ёго стрѣла така доля, якъ и ишихъ, — перебила єго скоро Нансі — и кажу вамъ ще разъ : и думаю, що ѣвъ померъ, и вже нѣ собѣ нѣ вамъ не пошкодить, хіба що зъ Білемъ вже склалась яка лиха пригода ? А если Тобі выйшовъ цѣлый, то нѣчо єму не буде, бо ѣвъ и за двоихъ Тобівъ стане.

— Ну, а се, дитинко, що я казавъ ? — спытавъ жидъ, въ двое такъ остро взявши єи на око.

— Хіба повторѣть менѣ все, если хотите, чтобы я на се що порадила, — одповѣла Нансі — але вже радше менѣ завтра расскажете. Вы мене на хвильку розрухали, але я вже знову змучена и непроворна, якъ перше.

Жидъ задававъ ѣй ще кѣлька пытанъ въ тѣй самѣй цѣли, чтобы розслѣдити, чи зважала она и зрозумѣла слова, якѣ зъ пересердя выхопились єму необачно зъ устъ. Але она одповѣдала и дивилась смѣло въ єго

смѣдячи очи, а єму здавалось вже певнымъ, що она за багато випила. Панѣ Нансі справдѣ не була вольна ѡдъ сеи хибы, звичайнои мѣжъ вихованцями Фажина, то єсть: и она любила неразъ надъ мѣру выпити. Ще въ молоденькомъ вѣцѣ вчили єи пити, замѣсть здержувати ся ѡдъ п'яньства. Єи дивій виглядъ и запахъ горѣвки, наповняючій комнату, свѣдчили якъ найлѣпше о переконаню жида. А коли она вкѡнцѣ почала плакати и сей-часъ потѡмъ смѣяти ся та кричати безъ упину: „А то, хто жъ бы хотѣвъ ити пѡдъ шибеницю!“, то жидъ, що въ такихъ справахъ въ свѡй часъ самъ на собѣ робивъ багато досвѣдѡвъ, не сумнѣвавъ ся вже бѡльше, а тѣшивъ ся незмѣрно, що она справдѣ такъ далеко вже дѡйшла.

Онъ чувъ теперь велику полєкшу и пѡдѡйшовъ дуже вдоволеный, бо осягнувъ пѡдвѡйну цѣль: сказавъ дѣвчинѣ, що чувъ ѡдъ Тобі, и переконавъ ся на власнѣй очи, що Сайксъ ще не вернувъ. Була вже година по пѡвночи, а зимно страшно, тому и спѣшивъ ся онъ, якъ мѡгъ скоро, до свого мешканя. Коли прийшовъ на уголъ улицѣ, при котрѡй мешкавъ, и вже шукавъ въ кишени за ключемъ, приступивъ до него неспѡдѣвано и нечуино чоловѣкъ зъ заду и шепнувъ єму въ саме ухо свое имя. Обернувъ ся скоро. — Се вы? — спытавъ.

— Я! перервавъ єго остро чоловѣкъ. — Ждавъ двѣ години. Де до чорта вы були?

— Бувъ занятый въ вашѡй справѣ, мѡй дорогій, — ѡдповѣвъ жидъ, глянувъ неспѡкѡйно на него и звѡльнивъ хѡдѣ, — цѣлый вечѣръ занятый въ вашѡй справѣ.

— Ну, певно, — ѡдповѣвъ той глумливо, — Що-жъ вы зробили?

— Не богато доброго, — ѡдповѣвъ Фажинъ.

— Мабуть: нѣчо злого, — перервавъ єго перебраный чоловѣкъ, станувъ и дико глянувъ на жида.

Фажинъ похитавъ головою и вже хотѣвъ ѡдповѣсти, коли перебивъ его перебранный чоловікъ и сказавъ, що волять его дома слухати, если вже слухати мусить, бо ту вже мало не замерзъ. Жидъ глянувъ на него такими очима, якъ бы хотѣвъ сказати, що въ такъ пѡзну годину зовесѣмъ не забагаєсь ему гостей, заворкотѣвъ, що не має дровъ и таке инше, але непрошений гѣсть повторивъ ще разъ рѣшучо, що въ хатѣ хоче зъ нимъ говорити. Фажинъ отворивъ дверѣ и сказавъ ему, щобы тихо замкнувъ, а ѡнъ пѡде по свѣтло.

— Ту темно, якъ въ гробѣ, — замѣтивъ гѣсть, пробуючи кѡлька крокѡвъ ступити. — Вертайте скоро, такой тьмы я не люблю.

— Замкнѣть дверѣ, — шепнувъ Фажинъ зъ другого боку сѣней и ледви ѡнъ се сказавъ, якъ дверѣ зъ гукомъ заперлись.

— То не я, — сказавъ мучитель жидѡ, ступаючи непевно впередъ, — то вѣтеръ подувъ, або й самѣ дверѣ заперлись. Вертайте скоро зѡ свѣтломъ, бо ще пробую де собѣ голову въ тѡй проклятѡй норѣ.

Фажинъ закрѡвъ ся до кухнѣ, за хвилинку вернувъ зѡ свѣтломъ и звѣстивъ, що Тобѣ Крекѣтъ спить на долѣ въ заднѡй комнатѣ, а хлопцѣ въ переднѡй. Кивнувъ на непрошеного гостѡ и повѣвъ его сходами до комнаты на поверѣ.

— Ту можемо сказати тыхъ кѡлька слѡвъ, що маємо собѣ сказати, — зачавъ ѡнъ, коли вѡйшли въ комнату, — лише най свѣтло поставлю на сходы, бо въ ѡконницѡхъ суть дѣры, а мы не хочемо нѣколи показати сусѣдамъ, що маємо свѣтло.

Поставивъ лѣхтаръ напротивъ дверей комнаты, въ котрѡй находилось лише поломане крѣсло, а коло дверей стара прича непокрыта. Чужинець такъ и кивнувъ

ся на ню. Жадъ сѣвъ собѣ передъ нимъ на кресло. А що дверѣ були напѣвъ отворенѣ, то въ комнатѣ не було зовсѣмъ темно; на сходахъ поставлене свѣтло освѣчувало млаво стѣну напротивъ себе.

Они шептали якійсь часъ такъ тихенько мѣжъ собою, що якъ бы хто підслухавъ ихъ розмову, то зрозумѣвъ бы лишъ тѣлько, що Фажинъ боронивъ ся противъ закидѣвъ чужинаця и що той бувъ дуже гнѣвний. Шептали они такъ може чверть години, коли Монкъ — бо такъ назвавъ жидъ кѣлька разѣвъ свого гостя — сказавъ трохи голоснѣйше:

— Кажу вамъ ще разъ: то було зле обдумане. Чому вы не задержали его при иншихъ? були бы зробили зъ него такого кишеневого злодѣя, що ажъ ну!

— Легко вазати! — ѡдповѣвъ жидъ и здвигъ раменами.

— Якъ вы се думаете, чи вы бы не могли зробити, якъ бы лишъ хотѣли? — спытавъ нерадо Монкъ. — А сотку иншихъ хлопцѣвъ вы могли навчити? Якъ бы у васъ була терпеливѣсть хочъ черезъ десять або дванацять мѣсяцѣвъ, то легко бы вамъ було покрутити такъ, що его бы засудили або може й вышупасували на цѣле житѣ.

— И кому бы то вышло на добро, мѣй любый? — спытавъ жидъ покѣрнымъ голосомъ.

— Менѣ!

— Але не менѣ, — говоривъ дальше жидъ ще покѣрнѣйше. — Коли двохъ людей занимае ся одною роботою, то розумѣе ся, що зважати треба на заробокъ обохъ.

— И що-жь?

— Я видѣвъ, що не легко привчити его ремесла. Онъ не живѣ середъ тыхъ самыхъ обставинъ, якъ иншѣ хлопцѣ.

— А чортъ бы его побравъ! — иначе вже давно бувъ бы зъ него добрый гѣльтай.

— Я не мавъ жадного способу въ рукахъ поцсувати его гѣрше, — говоривъ жидъ и зѣ страхомъ вдвлявъ ся въ лице Монка, — а ѳнъ до нѣчого не мѣшавъ ся. Я не мѣгъ нагнати ему страху, а безъ того вся наша робота нѣ-на-що. Що-жъ мавъ я зробити? Выслати его зъ майстромъ и Чарльомъ? Добре, выславъ я его разъ, та досыть менѣ було вже того одного разу, мѣй приятелю; я боявъ ся о насъ всѣхъ.

— Я тому не виненъ, — замѣтивъ захмареный Монкъ.

— Певно, що не виненъ, — хто-жъ каже? Я вамъ зъ сего закиду не роблю. Бо якъ бы се не було стало ся, то вы бы були може хлопця и въ думцѣ не мали, а мы може нѣколи не знали-бъ, що се той хлопецъ, котрого вы шукали. Ну, добре. Оддали вы менѣ его черезъ Нансі въ руки, а ту зачинае она свое и прикидаеъ ся его приятелькою.

— А за горло ви! — сказавъ Монкъ нетерпеливо.

— Теперъ годъ, мѣй дорогій, — говоривъ Фажинъ дальше и усмѣхавъ ся, — та й хѣсна зъ того мало, иначе я бы се вже бувъ зробивъ давно. Монкъ, и знаю тую дѣвку; скоро лишъ хлопецъ зачне тверднути, то она не буде журитись нимъ бѣльше, якъ кусникомъ дерева. Вы хочете, щобъ зъ него бувъ злодѣй. Такъ, если ѳнъ жиє, то зроблю зъ него злодѣя; а — а якъ не дай Боже вже по нѣмъ, — менѣ здає ся, що се не правда —

— Якъ вже по нѣмъ, то я тому не виненъ! — перебивъ его Монкъ и наляканный хопивъ дрожакою рукою жидѣ за рамя. — Тямте собѣ, Фажинъ, я ту нѣ при чѣмъ. Сказавъ я вамъ зразу: робѣть все, лише щобы ѳнъ не померъ. Я не люблю крови проливати, то

все вийде на верхъ та й не дає чоловікови спокою. Если его застрѣлили, то я тому не виненъ, чуєте, Фажинъ? Що се, чи дѣтько схопивъ ся въ тѣй норѣ, що се?

— Що такого? — крикнувъ жидъ и обнявъ Монка обома руками, коли той незмѣрно наляканий пѣдскачивъ въ гору. — Що? — де?

— Та ось! — ѳдповѣвъ дрожацій Монкъ, показуючи на стѣну. — Тѣнь — видно тѣнь дѣвчины въ плащі и въ капелюсѣ, пересунулась якъ пара по пѣдлозѣ.

Жидъ путивъ его и оба высочили зъ комнаты. На протягу палахкотѣло свѣтло, поставлене тамъ, де перше, и освѣчувало пусті сходы и ихъ блѣді лица. Они наставили уха и слухали дуже уважно, але въ цѣлѣмъ домѣ було тихо, якъ въ усѣ.

— Нема нѣчо, то вамъ привидѣлось, — сказавъ жидъ, пѣдносячи свѣтло и звертаючись до Монка.

— Присягну, що я видѣвъ, — говоривъ Монкъ и все ще сильно дрожавъ. — Вклонило си, знаєте, якъ я глянувъ, и щезло, якъ лишъ о тѣмъ зачавъ я вамъ говорити.

Жидъ глянувъ на него згѣрдно, казавъ ити за собою, если хоче, и пѣшовъ самъ въ гору по сходахъ. Перешукали всѣ комнаты, зѳйшли на дѣль, до сѣней, до пивницѣ, заглянули въ кождый кутѣкъ, але не нашли нѣкого. Въ цѣлѣмъ домѣ було пусто и тихо, якъ въ могилѣ.

— Якъ же вамъ здає ся, мѳй приятелю? — спытавъ жидъ, коли станули въ сѣняхъ. — Въ домѣ нема живои душѣ, хиба мы, Тобі Крекитъ и хлопцѣ, а тѣ добре позамыкані. Дивѣть ся!

Онъ вынявъ два ключѣ зъ кишенѣ и сказавъ, що, якъ перше сходили на дѣль, то замкнувъ Тобі, Докінса и Чарля, щѳбы не перешкодили нѣякъ розмовѣ. Монкъ

сумнівавъ ся, а вкѣнци сказавъ, що се певно горяча уява здурила его. Однакожь на теперъ не хотѣвъ вже дальше розмавляти, пригадавъ собѣ наразъ, що се вже по першій годинѣ, и такъ оба щирі приятелѣ розлучили ся.

ГЛАВА ДВАЦЯТЬ ШЕСТА.

Ту поправляє ся о скѣлько можна некречнѣсть попередного уступу.

Незначнѣй особѣ писателя не лицює, покинути такъ знатного чоловіка, якъ слугу приходского въ сурдуть на стѣйцѣ коло огню, поки ему (авторови) не захоче ся, звѣльнити его. Але становиско писателя и добре поведенє такъ само не позволяє ему, покинути даму, на котру згаданий слуга приходскій глянувъ вѣжнѣмъ и прихильнѣмъ окомъ и нашептавъ їй до уха багато любенькихъ слѣвъ. Слова такъ важнов особы приняла бы кожда дѣвчина и жѣнка радо. А совѣтнѣй писатель сеи повѣсти чуже належне поважанє до особъ, що мають такъ высокій и важный авторитетъ и тому хоче бѣзъ ѡдати честь, ѡдповѣдну ихъ становиску и показати цѣлу ихъ совѣтну, безоглядну роботу такъ, якъ на се справедливо заслугують ихъ высокій становиска, а тѣмъ самымъ и ихъ великій честноты. Авторъ хотѣвъ въ тѣй цѣли подати ту цѣлу розправу о божихъ правахъ слугъ приходскихъ и доказати, що слуга приходскій не може нѣкого скривдити. Се для розумного и прихильного читателя було бѣ не лише приятне, але и хосенне. Однакожь на жалѣ бракъ часу и мѣсяця спонукує его, не говорити ще теперъ о тѣмъ. А если стане часу и мѣсяця,

то покаже, що слуга приходскій въ цѣлої своѣй дѣйствнѣй и найвысшѣй силѣ, т. е. такій слуга, що єсть урядникомъ приходского дому праць и якъ урядникъ ходить до приходской церкви, — має пѣсля правъ и своего уряду всѣ найвысшїє способности, однимъ словомъ всѣ найлѣпшїє свойства людской вдачѣ. До него й не вмыслись всѣ слуги або педлѣ въ товариствахъ, капліцяхъ и судахъ.

Панъ Бумбль перечисливъ знову всѣ ложочки до чаю, зваживъ влѣщѣ до цукру, оглянувъ докладно цѣдилко до молока и всѣ движимости ажъ до подушокъ зъ кѣньского волоса на стѣльцяхъ. Ажъ ѳдтакъ впавъ на думку, що вже пора, щоби панъ Корні вернула. Але єи все ще не було нѣ видко, нѣ чути. Гадка викликує звичайно гадку; и тому Бумбль подумавъ дальше, що для забитя часу буде се совсѣмъ невинна и ѳдповѣдна розарывка, єсли перегляне зъ цѣкавости комоду панъ Корні.

Такъ послухавши у дверей, чи хто не йде, почавъ ѳнъ переглядати долѣшну высувку комоды. Найшовъ тамъ одѣжъ зъ доброї матеріи и она єму незвычайно подобалась. Въ горѣшнѣй высувцѣ ѳдкрывъ заперену скриньку, потрясъ нею, а тамъ грошѣ забренѣли, якъ яка мила музика. Порадувавшись такъ сими и тими, замкнувъ комоду, ставувъ коло печи, якъ перше, и сказавъ торжественно-поважно: „Зроблю такъ!“ Притѣмъ усмѣхнувъ ся ѳнъ такъ хитро и приємно, наче хотѣвъ сказати, якій зъ него кремѣзний, веселый та штудерный старый хлопецъ! Вкѣдци оглянувъ зъ вдоволеньемъ и цѣкавостію свои лідки зъ боку.

Ще дививъ ся ѳнъ такъ зъ вдоволеньемъ на свои лідки, коли панъ Корні скоро вѣйшла, майже безъ ѳд-

дыху впала на сталець коло печи, одною рукою закрила очи, другою хопилась за серце и закашлялась.

— Панѣ Корні, — сказавъ Бумбль, схилившись надъ нею, — що вамъ, панѣ? Нещастье яке, чи що? Прошу, скажѣть! Я стою, якъ — якъ... — Панѣ Бумбль не мѡгъ пригадати собѣ слова „на угляхъ“ и сказавъ: „якъ на клѣщахъ до цукру“.

— О, пане Бумбль, — кривкула дама, — я неначе розбита.

— Розбита! — гнѣвавъ ся Бумбль. — Хто поваживъ ся — а, вже знаю, — додавъ ѡнъ зъ вродженою повагою и торжественностью, — се знову дѣло Богомъ забутихъ, ледачихъ убогихъ.

— То страшно й подумати о тѡмъ, — сказала дама и ажъ задрожала.

— Го, не думайте, панѣ, — сказавъ Бумбль.

— Не можу, — залепетѣла панѣ Корні.

— То выпийте каплю вина, — радивъ слуга приходскій милосернымъ голосомъ.

— Нѣколи въ свѣтѣ! — ѡдповѣла панѣ Корні. — Нѣякъ не можу, горячій напоѣ — нѣ, нѣ. Охъ-охъ, тамъ на шафѣ по правѡмъ боцѣ — охъ-охъ.

Добра панѣ мала очевидно сильнѣй судороги и вже не тямилась, коли вказувала на шафу. Бумбль скочивъ, найшовъ зелену флящину, знявъ єи, наливъ въ склянку и подавъ їй до устѣ.

— Вже менѣ лѣпше! — ѡдповѣла панѣ Корні, выпивши до половини лѣкарство.

Бумбль пѡднявъ очи до стелѣ, неначе дякувавъ Богу, глянувъ на склянку и пѡднѣсь єи до носа.

— Перцѣвка зъ мятки, — сказала панѣ Корні слабымъ голосомъ, але вже усмѣхаючись до слуги приходского. — Покоштуйте, ще трохи лишилось.

Бумбль покоштувавъ цѣлющего напою разъ и другій зъ мудрымъ, хитрымъ лицемъ и поставивъ порожну, склянку на стѣлъ.

— Знамените, — сказала хора.

Бумбль ѡдповѣвъ, що справдѣ знамените, сѣвъ собѣ коло панѣ Корні и спытавъ нѣжно: — Але що вамъ стало ся, панѣ?

— Нѣчого, — ѡдповѣла она — отъ дурна зъ мене, дразлива та слаба жѣнка.

— Слаба, панѣ? — сказавъ Бумбль, присуваючись ближе. — Чи вы справдѣ слабѣ?

— Мы всѣ слабѣ сотворѣня, — ѡдповѣла панѣ Корні загальною гадкою.

— То правда, — потвердивъ Бумбль.

— Мы всѣ разомъ взявши слабѣ сотворѣня, — повторивъ ѡнъ.

Панѣ Корні зѣтхнула.

— Не зѣтхайте, панѣ!

— Охъ, коли-жъ вытримати не можу! — и знову зѣтхнула.

— Хатинка чиста и дуже приемле. Якъ бы такъ ще хто до неѣ, то можна-бъ не зле жити.

— Ту однѣй особѣ тѣсно, — ѡдворкнула дама.

— Але не двомъ, панѣ, — перебивъ еѣ Бумбль тужнымъ голосомъ. — Що вы на те, панѣ Корні?

Панѣ Корні похилила голову при тыхъ словахъ пана Бумбля, а панъ Бумбль собѣ-жъ схиливъ, щобъ побачити еѣ лице. Панѣ Корні глянула зъ великою скромностью въ ѡбѣ, хотѣла вытягнути зъ кишенѣ хустинку, але рука еѣ впала мимоволѣ въ руку пана Бумбля.

— Чи вамъ дирекція дае за дармо опаль? — спытавъ слуга приходекѣй, стискаючи нѣжно еѣ руку.

— И свѣтло за дармо, — ѳдповѣла панѣ Корні и стиснула легко руку Бумбля.

— За дармо опалѣ, свѣтло и помешканье, — говоривѣ Бумбль дальше. — О, панѣ Корні, вы ангелѣ!

Дама мала на такей обявѣ чувства занадто мягее сердце, щобы еще довше противитись, и подалась въ рамена пана Бумбля. А сей джентельменѣ въ надмѣрѣ чувства поцѣлувавѣ еи пристрастно въ невинный нѳсъ.

— О, ты зоре всѣхъ честнотѣ приходскихъ! — крикнувѣ одушевленный Бумбль. — Вы знаете, моя дорога, що панови Слючови нинѣ вечеромѣ погѳршилось?

— Знаю, — ѳдповѣла засоромлена панѣ Корні.

— Докторѣ казавѣ, що вже не проживе бѳльше, якѣ вѳсемь днѣвѣ, — говоривѣ дальше Бумбль. — По его смерти опорсжнить ся посада сторожа дому. Панѣ Корні, якѣ выгяды на будуче! якѣ выгяды на щасливе спокѳйне житье домашне!

Панѣ Корні захлипала.

— О, чарѳвна панѣ Корні! — говоривѣ Бумбль дальше. — Скажѣть хоть словечко, одѣссеньке любеньке словечко!

— До-о-бре! — ледви выговвила она.

— И ще одно — одно лише — коли то має бути?

Она двѣчи пробувала говорити, але не могла. Вкѳнци прийшла до себе, обняла Бумбля за шию и сказала, коли хоче, най зробить, ѳнѣ любый чоловѣкѣ и спротивитись ему годѣ.

Полагодивши такѣ справу въ способѣ приязный и вдоволяючѣй, запили торжественно угоду ще селянкою перцѣвки зѣ мятки, що й було потрѣбне, бо дама була дуже зворушена. Выпивши перцѣвки, оповѣла панѣ Корні своему судженому смерть старои бабусѣ.

— Гарно! — замѣтивѣ Бумбль, выпиваючи свою

перцівку. — Въ поворотѣ до дому вступлю до Соербер-рі сказати, най приготовать ся. Але що се, моя мила, васъ такъ зворушило?

— Нѣчо незвычайного, мѣй дорогій, — ѡдповѣла дама выминаючи.

— Ей, то щось незвычайне! чому не хочете сказати своему Бумблеви?

— Ившимъ разомъ, якъ поберемось, мѣй дорогій!

— Ажъ якъ поберемось! Чей-же жаденъ убогій не зробивъ вамъ нѣчо злого?

— О нѣ, нѣ, зовсімъ нѣ! — ѡдповѣла дама скоро.

— Если-бъ я знавъ, — говоривъ слуга приходскій дальше — що котрый убогій посмѣвъ свои прості очі пѡдвести на ваше миле лице —

— Але, хто-жъ бы ѡдваживъ ся — нѣколи —

— Показавъ бы я ему! — гнѣвавъ ся Бумбль и грозивъ кулакомъ. — Най бы я побачивъ кого, убогого чи не убогого, що ѡдваживъ бы ся на таке, давъ бы я ему, що ажъ ѡдохотѣло бы ся ему въ-друге!

Може тѣ слова й не були-бъ дуже лестні для красы дамы, але ѡнъ прикрасивъ ихъ сильными рухами. Рухи тѣ були военні и зъ нихъ пѡзвала панѣ Корні, дуже зворушена, що ѡнъ готовъ пожертвуватись для неѣ. Тому сказала ему зъ великимъ подивомъ и огнемъ, що ѡнъ дѣйсно голузь.

А голузь запнявъ гузики ажъ по бороду, насадивъ на голову трикутній капелюхъ, обнявъ свою голузку нѣжно и вийшовъ мимо бурѣ и морозу. Въ комнатѣ убогихъ мужчинъ забавивъ ся пять хвиль и насваривъ ихъ, щобъ випробувати, чи на посадѣ сторожа дому буде вмѣвъ задержати приналежну повагу. Переконавшись о своихъ способностяхъ вийшовъ зъ до-

му зъ легкимъ, веселимъ серцемъ и блискучими надѣями на авансѣ.

Панъ и панъ Соерберрі були привечери, а що Ноа Кляйполь нѣколи не мавъ охоты, занадто мучитись роботою тѣлесною, а волѣвъ ѣсти и пити, то склепъ бувъ ще отворений, хочъ вже година минула, якъ его треба було замкнути. Бумблѣ запукавъ кѣлька разѣвъ паличкою о стѣлъ склеповый, але нѣхто не приходивъ. А що черезъ ѳконце въ дверехъ побачивъ свѣтло въ другѣй комнатѣ, то приступивъ ближе, щоби выслѣдати, що тамъ дѣе ся. И немало здивувався, коли побачивъ, що тамъ дѣяло ся.

На накрытѣмъ столѣ лежали хлѣбъ, масло, тарѣль, склянки, збанокъ портеру и фляшка зъ вина. Ноа Кляйполь сидѣвъ собѣ якъ найсвобѣдѣйше на крѣслѣ и державъ въ рукахъ великій кусень хлѣба зъ масломъ. Заразъ коло него стояла Шарльота и отвирала устриць, а Ноа бувъ ласкавъ ихъ ѣсти. Доокола носа почервонѣло ему бѣльше, якъ звичайно, праве око давно блищало и се свѣдчило, що ѳнъ трохи бувъ пьяный. О тѣмъ свѣдчило ще й се, що очевидно дуже жадно ѣвъ устриць, котрѣ — якъ звѣстно — лагодять внутрѣшній жаръ.

— Отзе красна устриця, товста! — сказала Шарльота. — Ано спробуй!

— Що за чудовый смакъ у тыхъ устриць! — замѣтивъ Ноа, — и яка шкода, що трохи невыгѣдно чоловікови, коли ихъ бѣльше зѣѣсти!

— То справдѣ страшно и несправедливо, — сказала Шарльота. — А ось зновъ яка красна!

— Жаль менѣ, але вже бѣльше не можу. Ходи, Шарльото, най я тебе поцѣлую.

— Що — якъ! — крикнувъ Бумблѣ, впадаючи въ комнату. — Ано скажи ще разъ, хлопче!

Шарльота крикнула и закрыла лице запаскою, а Ноа, не зміняючи свого положення, вдививъ ся паними очима въ слугу приходского.

— Скажи ще разъ, ты гольтаю безвстыднѣй! — кричавъ дальше Бумбль. — Якъ ты смѣешь говорити о поцѣлуяхъ? А ты, безчельна дѣвко, ще й по́длещуешь ся, додаешь ему охоты! Цѣлувати! Тьфу! — крикнувъ онъ сильно и справедливо розгнѣванный.

— Я не хотѣвъ! — звинявъ ся заклопотанный Ноа. — Она цѣлуе мене, чи я хочу, чи не хочу.

— Ноа! — крикнула Шарльота и глянула такъ на него, якъ бы ему закидъ робила.

— Що? неправда? — цѣдивъ Ноа кро́зь зубы. — Ты все мене цѣлуешь. Пане Бумбль, она менѣ не дае нѣколи спокою, гладить мене все по-по́дъ бороду и по́длещуеъ на рѣзніи способы.

— Мовчи! — загремѣвъ Бумбль. — Ты, дѣвко, заразъ менѣ забирай ся, а ты, пане Ноа, замкни склепъ и анѣ словомъ не обзывай ся, поки твоѣ панѣ не приѣде до дому. Памятай собѣ, бо добре на тѣмъ не выйдешь! А якъ приѣде панѣ до дому, скажи ему о́дъ мене, най завтра рано по снѣданю прише домовину на стару бабу. Чуешь? Цѣлуватись ему хоче ся! Грѣшнѣсть и безбожнѣсть низшой клясы въ тѣмъ приходствѣ страшно змоглась, парламентъ на зѣпсутѣ не звертае уваги, край пропадае, а моральнѣсть народу сходять на псы.

Зъ тыми словами вѣйшовъ онъ маестатично и гнѣвно. А що мы такъ довго супроводили его въ дорогѣ до дому, поки не выдавъ всѣхъ розпоряджень до похорону старой бабусѣ, то оглянемось теперь за Оліверомъ Твистомъ. Цѣкава рѣчь, чи лежить онъ ще въ ровѣ, въ котрѣмъ его покинувъ Білль Сайксъ и Тобі Крекитъ.

ГЛАВА ДВАЦЯТЬ СЕМА.

Що лучилось зъ Оліверомъ по невдаломъ вломѣ?

— А щобъ васъ вовки зѣбли! — воркотѣвъ Сайксъ и скреготавъ зубами. — Кобы зъ нихъ котрый бувъ ко-
ло мене, я-бъ его спытавъ ся, чого такъ верещавъ!

Сайксъ бувъ способный до найбольшой лютости. Такъ и теперь, вымывши тѣ слова въ страшномъ гнѣ-
вѣ, поклавъ хлопця на зогненій колѣна и оглянувъ ся
за своими гонителями. Въ мрацѣ и темнотѣ не мѣгъ
нѣчого побачити, але тымъ выразнѣйше чувъ въ ночи
голоснїи крики, лай псѣвъ доокола и голосъ алярмового
звона.

— Стѣй, трусе ледачїй! — кричавъ Сайксъ за Тобї
Крекітомъ, котрый зачавъ якъ найлѣпше уживати сво-
ихъ довгихъ нѣгъ и вже ѡдбѣгъ досыть далеко. — Стѣй!

Тобї станувъ, хочъ ще не бувъ зовсѣмъ певный, що
не досягне его куля, и пѣзнавъ ясно, що зъ Сайксомъ
теперь зовсѣмъ не пора до жартѣвъ.

— Поможїтъ хлопця нести, — лютивъ ся Сайксъ. —
Вертайте сюды!

Тобї ступивъ кѣлька крокѣвъ, але ѡдваживъ ся ти-
химъ, задыханымъ голосомъ сказати кѣлька своихъ
скромныхъ противныхъ гадѣвъ.

— Скоро! — крикнувъ Сайксъ, положивъ хлопця
въ сухїй рѣвъ и вытягъ пістолетъ. — Чи вы мене за
дурня маєте?

Якъ-разъ въ ту саму хвилю подвоивъ ся крикъ.
Сайксъ побачивъ, що вже его гонителѣ перелазять бра-
му на поле, де бувъ ѡнъ, Тобї и Оліверъ, а кѣлька псѣвъ
бѣгло передъ ними.

— Нема що робити, Біль, — сказавъ Тобї, — кинь-
те хлопця, а самъ ноги на плечї!

Онъ волѣвъ бы вже згинути зъ руки друга, якъ неминучо попастись въ руки ворога; тому побѣгъ, кѣлько нѣгъ стало. Сайксь закусивъ зубы, кинувъ хустину зъ шиѣ на хлопця, побѣгъ до найближшого плота, щобы гонителѣвъ обманити, станувъ передъ другимъ плотомъ, що сходивъ ся зъ першимъ пѣдъ простымъ кутомъ, кинувъ вѣстолетомъ високо въ воздухъ, скочивъ якъ шаленый черезъ плѣтъ и побѣгъ въ иншѣмъ напрямѣ, якъ Тобі.

Онъ и не потребувавъ уже спѣшити ся, бо якъ утѣкавъ такъ полемъ, то оденъ зъ трехъ гонителѣвъ закликавъ псѣвъ назадъ, а тѣ очевидно, такъ якъ ихъ паны, зовсѣмъ не мали охоты переслѣдувати злодѣѣвъ и сейчасъ вернули. Не забѣгши далеко въ поле, станула трѣйка на наряду.

— Я раджу, а радше кажу, — обѣзвавъ ся найгрубшій зъ трехъ, — сейчасъ звѣдси вертати назадъ до дому.

— Що панъ Джайльсъ скаже, и я на те годжу ся, — сказавъ чоловѣкъ меншій, але такожъ зовсѣмъ не худый собѣ. Онъ дуже поблѣдъ и ставъ незвычайно чемнымъ, якъ се часто лучае ся у наляканныхъ людей.

— Мои панове, — сказавъ третій, що закликавъ назадъ псѣвъ, — и я не такій нечемный. Панъ Джайльсъ се найлѣпше знае.

— А якъ же, — обѣзвавъ ся меншій — що панъ Джайльсъ скаже, намъ тому годѣ противитись, годѣ. Я свое положенье хвала-бу занадто добре понимаю, щобъ я мавъ горѣжитись.

Малый чоловѣкъ справдѣ занадто добре понимавъ свое положенье та ще й ѣдчувавъ его дуже немило, бо станувъ собѣ заразъ коло другихъ и сѣлъ зубами.

— Вы бонтесь, Брільсъ? — спытавъ панъ Джайльсъ.

— Зовсімъ нѣ, — одповѣвъ Брільсъ.

— Але-жъ боитесь!

— Мылитесь, пане Джайльсъ.

— То брешете, Брільсъ.

Суперечка вийшла зъ того, бо панъ Джайльсъ зажуривъ ся; а зажуривъ ся тому, бо онъ за все одповѣдавъ, а нерадо хотѣвъ почути компліментъ, що вернувъ до дому безъ злодѣвъ. Ажъ третій закончивъ спѣръ дуже філософічно: — Позвольте собі повѣсти правду, що и вы и я и мы всѣ боимось, — сказавъ онъ.

— То вы про себе говорите, — сказавъ панъ Джайльсъ, найбільдшій зъ всѣхъ трьохъ.

— А вже-жъ, — одповѣвъ той. — Середъ такихъ обставинъ зовсімъ природно и не дивно, що чоловікъ боить ся.

— Якъ такъ, то и я бою ся, — сказавъ Брільсъ — але зовсімъ безъ потреби сказали вы намъ такъ просто въ очи.

Таки щирі збзнання успокоили пана Джайльса и онъ сейчасъ такожъ признавъ ся, що трохи боить ся. Отакъ всѣ три згѣдно и дружно почали спѣшатися домѣвъ. Однакожъ небавомъ здержавъ ихъ панъ Джайльсъ, що мавъ найкоротшій оддыхъ, а нѣсъ великій вила, бо хотѣвъ оправдати свою загониство.

— Вѣрити не хочесь, — сказавъ онъ, — до чого чоловікъ способный, коли кровь въ нѣмъ загрѣсь. Справдѣ, я бувъ бы вбивъ котрого злодѣя, якъ бы лишъ було удалось намъ котрого зловити.

Прочіи обидва були того самого переконання, лише не могли поняти, якъ се наразъ ихъ настрої такъ змінивъ ся.

— Знаю вже, — сказавъ Джайльсъ — то брама винна, а якъ-же, брама одъ поля, де мы мало що зло-

дѣвѣ не зловили. Она спинила у насъ гадку о убійствѣ и втихомирила лютость. Я чувъ се, коли перелазивъ браму.

Дивнымъ дивомъ и прочіи обидва товаришѣ чули въ тѣй хвили те саме и сумнѣву вже не було, чи панъ Джайльсъ говоривъ правду, що се брама винна.

Джайльсъ и Брільсъ були слугами дому, котрый Сайксъ и Тобі Крекитъ хотѣли обрабувати. Третій чоловікъ то бувъ вандрѣвний кѣтляръ, що славъ въ сусѣднѣмъ домѣ и разомъ зѣ своїми двома псами рѣшивъ ся такожъ переслѣдувати злодѣвѣвъ. Панъ Джайльсъ служивъ у старон панѣ, що замешкувала дѣмъ, и бувъ заразомъ сторожемъ пивницъ и дому, а Брільсъ послуговувъ, бувъ огородникомъ, пѣсланцемъ и т. п. Стара дама взяла его въ службу ще тогды, коли бувъ малымъ хлопцемъ и хочъ онъ теперъ мавъ вже трийцять лѣтъ, то зъ нимъ все ще обходивсь, якъ зъ хлопцемъ.

Три ѡдважнїи люде вертали збитою фалангою домѣвъ, розмавляли весело и мило, щобъ не було скучно, и хочъ неоденъ сильнѣйшїи подувъ вѣтру лякавъ ихъ незмѣрно, то таки показались на стѣлько ѡдважними, що пѣшли забрати лѣхтарню, поставлену за деревомъ, чтобы злодѣи не видѣли, звѣдки стрѣль паде, розумѣсь, если-бъ у нихъ була охота стрѣляти.

Они вже давно вернули домѣвъ, воздухъ надъ раномъ похолоднѣвъ, земля звогла, а Оліверъ лежавъ все ще безъ памяти въ ровѣ, де его Сайксъ положивъ. На всходѣ почало неясно свитати, и здавалось, що се радше смерть ночи, якъ народженье дня. Сонце сходило, вкрыте хмарами, дощъ почавъ падати, але Оліверъ не чувъ нѣчого. Все ще лежавъ омиѣлїи на своїмъ твердѣмъ, вохкѣмъ леговисну на земли.

Вкѣнци бѣль страшный збудивъ его; ѡнъ крикнувъ голосно и збудивъ ся. Въ лѣвой руцѣ, перевязанѣй на скоро хустиною, не чувъ нѣ силы, нѣ власти, а хустина насякла кровію. Бувъ такъ ослабленный, що ледви мѡгъ сѣсти. Дививъ ся неясно, чи не йде хто зъ помочию и стогнавъ зъ болю. На цѣломъ тѣлѣ трясъ ся зъ зимна и втомы, хотѣвъ стати, але зѡмлѣвъ зновъ и впавъ.

Падаючи прийшовъ на думку, що певно помре, если ту довше полежить. Зъ великимъ трудомъ вставъ, голова ему закрутила ся, почавъ заточуватись, якъ п'яний зъ одного боку на другій, але выпрямивъ ся, лише голову похиливъ и волѣкъ ся впередъ, самъ не знавъ, куды.

Въ его нутрѣ топились страшнї запутанї думки и образы. Здавалось ему, що ще йде межи Сайксомъ а Крекітомъ, а тї гнѣвно мѣжъ собою сварять ся. Слова ихъ ще звучать въ его ушѣ. Ступивъ хибно, отямивъ ся и замѣтивъ, що говоривъ до тыхъ двоухъ страшныхъ людей, мовъ бы бувъ ще въ ихъ рукахъ. Потѡмъ зновъ здавалось ему, що сидить самъ зъ Сайксомъ, а той навчае его, що має робити при задуманѡмъ вломѣ. Невыразнї, грѣзнї постатї снувались ему передъ очима и знову неначе почувъ выстрѣлъ, задрожавъ, почувъ голоснї крики, въ очахъ ему потемнѣло, свѣтла щезли, въ ухахъ шумѣло, всею довкола него крутилось и кричало, а якась невидима рука взяла его на руки. Такъ ѡнъ на-пѡвъ сонный думавъ, а ту безнастанно мучивъ и лякавъ его якїйсъ невыразный бѣль, якась пѡвъ-свѣдомѣсть своего несказано нещасного положеня.

Такъ волѣкъ ся ѡнъ дальше и дальше, перелазивъ майже механічно краты и дѣры въ плотахъ, поки не прийшовъ на дорогу. Теперь зачавъ падати дощъ такъ, що ѡнъ зовсѣмъ збудивъ ся. Оглянувъ ся довкола и не-

далеко побачивъ дѣмъ. Думавъ, що чей до него долѣзе. Люде въ тѣмъ дѣмѣ може змилюють ся надъ нимъ, а если нѣ, то таки лѣпше — думавъ онъ — померти близько людей, якъ тамъ на пустыхъ поляхъ. Зѣбравъ свои послѣднїи силы и йшовъ до дому такъ скоро, якъ лишъ мѡгъ.

Коли зблизивъ ся, здавалось ему, що вже дѣмъ сей колись бачивъ, хочъ и не мѡгъ собѣ его докладно пригадати. Ось муръ довкола городу! Тамъ на тѣмъ мѣсци минувшой ночи кинувъ ся онъ на колѣна и просивъ обсьхъ о милосердьє. То бувъ той самъ дѣмъ, що его мали обрабувати. На кѡлька хвиль почувъ величезный страхъ, забувъ на бѡль ѡдъ раны и думавъ утѣкати. Утѣкати! Онъ ледви державъ ся на ногахъ, а де набрати силъ до утечи, а якъ бы найшлась въ него сила, то куды втѣкати? Дверѣ до городу були отворенїи, перейшовъ муравою, ледви вылѣзъ по сходахъ порталю дому на гору и закукавъ тихо. Силы опустили его, зѣмлѣвъ и впавъ на землю.

Якъ-разъ въ ту саму пору крѣпили ся панъ Джайльсъ, Брільсъ и кѡтляръ по труднѡй и страшнѡй ночи въ кухнѣ, пили чай, а ѣли, що вайшлось. Панъ Джайльсъ не мавъ звичаю, занадто довѣрочно жити зъ низшою службою. Онъ радше обходивъ ся зъ нею звичайно по людски, ласкаво, але такъ, що се завсѣгды нагадувало его выше становиско въ суспѡльности. Однакожь случаѣ смерти, пожары и вломы роблять всѣхъ людей рѡвными. Панъ Джайльсъ сидѣвъ зъ вытягненными ногами коло печи, поклавъ лѣву руку на столѣ, а правою иллюструвавъ якъ найдокладнѣйшїй описъ нѡчного нападу. Его публика, то есть кухарка и покоѣвка, слухали его зъ наибѡльшимъ занятємъ.

— Може було пѡвъ до другої, — говоривъ панъ

Джайльсъ, а може и три чверти на другу, — на се не присягъ бы я, — коли наразъ буджу ся, обертаюсь въ лѣжку ось такъ менше бѣльше (при тыхъ словахъ обернувъ ся ѡнъ на своѣмъ крѣселѣ, потягнувъ трохи скатерть на себе и такъ образowo представивъ колдру) и чую щось шелестить.

Ту кухарка збѣдла и казала покоѣвцѣ замкнути дверѣ ѡдъ кухнѣ; покоѣвка казала Брільсови, Брільсь кѣтляреви, а той удавъ, що не чує.

— Чую: щось шелестить, — повторивъ панъ Джайльсъ. — Думаю собѣ: то причулось, и кладу ся знову спати. Ажъ чую: знову шелестъ, а вже зовсѣмъ докладно.

— Що то бувъ за шелестъ? — спытала кухарка.

— Таке, якъ бы щось розбивали, — ѡдповѣвъ Джайльсъ.

— Радше, якъ бы хтось пилувавъ штабу зелѣзну, — сказавъ Брільсь.

— Такъ було, коли вы се чули, — сказавъ Джайльсъ, — але коли я се чувъ, то здавалось, якъ бы щось розбивали. Скидаю я колдру (ѡнъ показавъ на скатерть, якъ колдру зкинувъ), сѣдаю и слухаю.

Кухарка и покоѣвка скрикнули рѣвночасно: Господи! — и цѣфнулись въ задъ.

— Чую такъ докладно, якъ бы се коло мого лѣжка дѣялось, — говоривъ дальше Джайльсъ. — Думаю собѣ: певно выломлюють дверѣ або ѡкно. Що робити? Треба доброго хлопця Брільса збудити та уратувати, бо ще замордують его въ лѣжку. Не збуджу, то перерѣжуть ему горло ѡдъ уха до уха, такъ що не отямить ся, якъ? коли?

Ту звернули всѣ очи на Брільса, а той вдавивъ ся

на бeсѣдника, широко отворивъ ротъ, а на его лицѣ знати було незмѣрный страхъ.

— Скидаю зъ себе колдру, — говоривъ Джайльсъ, (ѳдкидаючи скатерть и остро змѣривши очима кухарку и покоѳвку), встаю тихо зъ лѳжка, натыагаю —

— Пане Джайльсъ, при дамахъ! — заворюотѣвъ кѳтляръ.

— Пантофлѣ, пане, — говоривъ дальше Джайльсъ, звернувъ ся до кѳтляря и великій натискъ поклавъ на свои пантофлѣ, — беру набитый пѣстолетъ, що его и кошикъ зѳ срѣбломъ завсѣгды на гору приносять, иду на пальцяхъ до комнаты Брѣльса, буджу его и кажу:

— Брѣльсъ, лише не злякайтесь!

— Такъ вы сказали, пане Джайльсъ, то правда, — перервавъ его Брѣльсъ дрожащимъ голосомъ.

— „Брѣльсъ, мѣнѣ здавъ: мы пропали“, кажу я, — говоривъ Джайльсъ дальше — але не лякайтесь!

— И не злякавъ ся ѳнъ? — спытала кухарка.

— Нѣ, — ѳднофѣвъ Джайльсъ — бувъ ѳдважний, майже такъ ѳдважний, якъ я.

— Я бы на мѣсци померла, якъ бы мѣнѣ таке лучилось, — замѣтила покоѳвка.

— Ну, вы дѣвчина, — сказавъ Брѣльсъ, що зачавъ бути сердечнымъ.

— Брѣльсъ добре каже, — замѣтивъ Джайльсъ и похитавъ незначно головою, — дѣвчина инакше бы не зробила. Але мы, мужчины, взяли лѣхтарню зъ хаты Брѣльса и вышли. На дворѣ темно, хочъ въ око стрѣль! (ѳнъ вставъ, замкнувъ очи, ступивъ на помацки кѳлька крокѳвъ впередъ и помахавъ кѳлька разѳвъ руками въ воздухъ, поки не дѳткнувъ ними неприятно кухарку. Кухарка и покоѳвка зачали кричати, а панъ Джайльсъ вернувъ зновъ на свое крѣсло). — Се що такого? — пе-

первавъ ѓнѣ самѣ свою бесѣду. — Хтось пукав. Отворѣть дверь!

Нѣхто не рушивъ ся.

— То дивно, що такѣ рано хтось пукав, — говоривъ дальше Джайльсѣ, оглянувъ ся, поблѣдѣ, а побачивши такожь самѣ блѣдѣ лица, крикнувъ: Дверѣ треба конче отворити! Ану, скорше! Нѣхто не чуе?

Панѣ Джайльсѣ звернувъ при тыхѣ словахѣ очи на Брільса; але зѣ природы недотепный, скромный молодець уважавъ себе теперь мабуть нѣчимѣ и думавъ певно, що се не до него говорятъ. Сякъ чи такѣ, але не ѓдповѣвъ нѣчого. Тогды Джайльсѣ глянувъ на кѣтляря, неначе ему казавъ отворити дверь, але кѣтлярѣ наразѣ заснувъ. Про дѣвчатѣ и не говорити!

— Если Брільсѣ може хоче дверь отворити при свѣдкахѣ, — оббѣзавъ ся Джайльсѣ по хвили, — то я можу бути свѣдкомя.

— И я такожь, сказавъ кѣтлярѣ, що наразѣ такѣ скоро пробудивъ ся, якѣ скоро заснувъ.

Брільсѣ зрѣкъ ся свѣдкѣвъ, але якѣ ѓконницѣ отворили и побачивъ, що вже ясный день на дворѣ, набравъ ѓдваги и зѣ малою ѓдважною громадою пѣшовъ до дверей, пси зѣ переду, а дѣвчата зѣ заду. Пѣсля рады пана Джайльса говорили всѣ голосно, щобѣ показати во ровови, кѣлько ихѣ есть. А ще пѣсля дуже хитрого военного способу, выдуманого тымѣ самымѣ джентельменомѣ, въ сѣняхѣ щипали пѣбѣвъ за хвосты, щобы гавкали и выли; и они справдѣ звели великѣй крикѣ.

По такихѣ приготованияхѣ хопивъ панѣ Джайльсѣ кѣтляря сильно за руку (щобы не втѣкъ, якѣ панѣ Джайльсѣ жартомѣ сказавъ) и казавъ отворити дверь. Оденѣ дививъ ся бокомѣ на другого и дрожавъ, ажѣ — побачили сего страшного врага. Блѣдный, малый Олі-

веръ Твистъ, блѣдный и втомленный, отворивъ очи и мовчки благавъ о милосердѣе.

— Хлопецъ! — крикнувъ панъ Джайльсъ, трутивъ котляря въ задъ, а самъ ѳдважно ступивъ впередъ. — Чи не той -- Брільсъ — пѳзнаете его?

Брільсъ, що отворивши дверъ сховавъ ся за нихъ, крикнувъ, якъ побачивъ Олівера; пѳзнавъ его. Джайльсъ взявъ хлопця за одну ногу и руку — на щастье не за зранену, — втягнувъ его до сѣней и поклавъ на камѣнныхъ плитахъ.

— Есть, есть! — кричавъ въ сторону сходѳвъ Джайльсъ, неизмѣрно взоруженный. — Есть злодѣй, панъ! Маемо злодѣя, панѣ, зраненого злодѣя! Я его трафивъ, а Брільсъ тримавъ свѣтло!

— Въ лѣхтарни, панѣ! — кричавъ Брільсъ, приложивши руку до устъ, щобъ его крикъ лѣьше було на гору чути.

Кухарка и покоѳвка побѣгли на гору, дати панству знати, що панъ Джайльсъ зловивъ розбѳйника; а кѳтляръ старавъ ся привести хлопця до памяти, щобъ не померъ, закимъ его повѣсятъ. По хвили давъ ся чути зъ горы середъ крику лагѳдный, милый голосъ якоисъ молодой панѣ: Джайльсъ, Джайльсъ!

— Я ту, панѣ! Не бѳйтесь, нѣчо великого менѣ не сталося. Онъ не протививъ ся дуже, якъ лишъ мене побачивъ!

— Тихо! Ще настрашите мою тѣтку гѳрше, якъ злодѣѣ. Чи дуже зраненый бѣдный?

— Мае страшну рану, панѣ, — кричавъ Джайльсъ, незвычайно вдоволенный.

— Выглядае такъ, якъ бы хотѣвъ туй-туй ѳддати духа! — кричавъ Брільсъ, приложивши якъ перше

руку до уст. — Може зволите зійти, панѣ, и побачити его, бо —

— Та не кричѣть такъ страшно! Мовчѣть хочь хвилюк! Я пѣду, поговорю зъ тѣткою.

Панѣ тихо ѡдѣйшла, вернула небавомъ знову и приказала, осторожно занести зраненого на гору до комнаты Джайльса. Брѣльсь мавъ заразъ сѣсти на коня, поѣхати до Черці и спровадити поліцая и лѣкаря.

— Чи панѣ не зволють хочь разъ глянути на него? — пытавъ Джайльсь зъ такою гордостію, якъ бы Оліверъ бувъ рѣдкою и величавою птицею, нимъ застрѣленою.

— Нѣколи въ свѣтъ! — ѡдповѣла молода дама. — Бѣдний чоловікъ! Джайльсь, лишь обходити ся менѣ зъ нимъ добре, зробѣть се вже для мене!

Старый слуга дому глянувъ за нею, коли ѡдходила, такъ вдоволено и гордо, якъ бы она була его рѣдною дитиною. Потѣмъ помѡгъ дѣвчинѣ, що ревно и приязно занялась хлопцемъ, занести его на гору.

ГЛАВА ДВАЦЯТ ОСЬМА.

Про мешканцѣвъ дому, въ котрѡмъ Оліверъ находивъ ся, и що о нѣмъ думали?

Въ чистенькій комнатѣ, котрой меблѣ були стародавній выгѡдній, а не новѡтній елегантній, сидѣли двѣ дамы за столомъ при добрѡмъ снѣданію. Панѣ Джайльсь, убраный зовсѣмъ чорно, ждавъ выпрямившись, якъ свѣчка, коло стола, голову закинувъ въ задъ, схиливъ еи трохи на бѡкъ, лѣву ногу высунувъ впередъ, праву руку захавъ за пазуху, а лѣвою спущеною тримавъ пѡднось.

Выглядавъ такъ, якъ бы зъ приемностію понимавъ свои заслуги и свою повагу.

Одна зъ дамъ була вже старша, але високе поручье еи крѣсла не держалось простѣйше, якъ она. Одѣжь еи була взѣрцево чиста, стародавна, але не безъ слѣду впливу тодѣшної моды. Сидѣла велично, зложивши руки на стѣлѣ, а очима, що бѣли старости мало втратили на блеску, дивилась на молодшѣ даму. Тая була въ першѣмъ цвѣтѣ молодости, була одною зъ тыхъ дѣвчатъ, о котрыхъ безъ грѣху можна сказати, що они ангелы, если бы Всемогучій позволивъ коли небеснымъ мешканцямъ поселитись въ смертнѣмъ людскѣмъ тѣлѣ.

Ще не мала сѣмнадцять лѣтъ, а еи стать була такъ легенька и етерична, такъ нѣжна и благородна, такъ мила и красна, якъ бы не земля була еи мешканьемъ, якъ бы простѣ сотворѣня сего свѣта не були сотворѣнями, бѣповѣдними до неи. Выразъ еи темно-голубыхъ очей и еи правильныхъ чертъ лица бувъ незвычайный на еи лѣта и ледви чи виданный на сѣмъ свѣтѣ. А таки живой, любой выразъ еи лица, ясно-рожевый румянецъ безъ найменшой тѣни, еи усмѣхъ — еи веселый, щасливый усмѣхъ, свѣдчили о великѣй красѣ еи духа, о наибѣльшѣй чистотѣ сердца, о найгорячѣйшѣй любви и нѣжности, о всѣхъ найлѣпшихъ чувствахъ и приємтахъ людской вдатѣ.

Она пильно занималась приготовленьемъ снѣдана и коли случайно глянула на стару даму, а та на ню, то такъ любо бѣгортала волосье зъ чола, а зъ еи очей свѣтила така глубока нѣжнѣсть и природна любовь, що щасливѣ духи усмѣхнулись бы, побачивши еи въ тѣй хвили.

Старша дама усмѣхнулась, але заразомъ и обтерла слезу зъ ока.

— То Брільса вже годину не ма? — спытала она по короткомъ мовчаню.

— Годину и дванацять мінуть, панѣ, — одповѣвъ Джайльсъ, глянувши на свѣй сѣбный годинникъ, що вытягнувъ на чорнѣй стяжцѣ.

— Онъ все такій повѣдливый, — замѣтила стара дама.

— Онъ здавна такій повѣдливый хлопець, — сказавъ Джайльсъ, а що Брільсъ менше-бѣльше вже трицять лѣтъ бувъ такимъ повѣдливимъ хлопцемъ, то не було надѣѣ, щобъ ставъ коли меткимъ.

— Менѣ здаєсь, що онъ замѣсть поправити ся, псує ся, — говорила дальше стара дама.

— Вже бы годъ его оправдати, если бы де лишивъ ся, забавитись зъ хлопцями, — оббѣщавалась молода панѣ и осмѣхнулась.

Панѣ Джайльсъ роздумувавъ очевидно, чи годить ся и ему чемно осмѣхнутись, чи нѣ, ажъ надѣѣхавъ однокѣнный вѣзъ на двохъ колесахъ, а зъ него выскочивъ грубый панокъ, вбѣгъ до дому и такъ скоро вѣйшовъ до комнаты, що мало не перевернувъ пана Джайльса и стола.

— Щось подѣбне менѣ ще нѣколи въ житю не лучилось! — крикнувъ онъ. — Моя дорога панѣ Мелі — Богъ змилювавъ ся — у тиху нѣчь — се нечуване, се нечуване! — Зъ такими словами спѣвчутя подавъ обомъ дамамъ руку, сѣвъ и спытавъ, якъ мають ся.

— То дивно, що вы зъ страху не згинули, на мѣсци не згинули! — говоривъ онъ дальше. — Бѣйтесь Бога, чому вы заразъ кого до мене не пѣслали? Въ однѣй хвили бувъ бы ту мѣй слуга, або я самъ зъ помѣчникомъ, кождый радо прибувъ бы! Та-жъ се розу-

миє ся само собою — середъ такихъ обставинъ — Боже! — и такъ несподівано — и въ спокійну нічъ!

Лѣкаря очевидно гнѣвало незмѣрно, що влѣмъ ѿдбувъ ся и несподівано и въ ночи, такъ якъ бы се було щоденнымъ звичаемъ джентельменѣвъ, що вломами займають ся, працювати въ полудне, а своє прибутье заповѣдати на кѣлька днѣвъ листомъ.

— А вы, панѣ Рожа, — звернувъ ся докторъ до молодой дамы, я —

— Менѣ нічого не бракує, — перервала она его, — але тамъ на горѣ лежить зраненый, а тѣтка просить, щобъ вы его ѿдвѣдали.

— Ага, пригадую собі, — говоривъ лѣкарь. — Якъ чую, то се вы, Джайльсъ, его зравили?

Панъ Джайльсъ, що дрожавъ зѣ зворушеня и прятавъ чашки до чаю, почервонѣвъ сильно и сказавъ, що се справдѣ ѿнъ мавъ честь хлопця зранити.

— Мавъ честь? — спытавъ докторъ. — Велика честь трафити злодѣя въ пральни на дванацять крокѣвъ! Та нехай вамъ и такъ буде! най вамъ здає ся, Джайльсъ, що вы мали поединокъ, ѿнъ стрѣливъ у воздухъ, а вы его ранили.

Панъ Джайльсъ думавъ на пѣдставѣ того жарту, що лѣкарь несправедливо хоче вменшити его славу, але ѿповѣвъ чемно, що годѣ такому, якъ ѿнъ, о тѣмъ судити, а зѣ зраненымъ ѿнъ не жартувавъ.

— Ахъ, правда! — отямивъ ся лѣкарь. — Де-жь ѿнъ? Запровадьте мене! Заразъ верну, панѣ Мелі.

Безнастанно балакаючи пѣшовъ за паномъ Джайльсомъ на сходь, а коли ѿнъ такъ иде, скажемо читателеви, що пана Льюсберна, хірурга, знаного на десять миль довкола пѣдъ именемъ „доктора“, любили всюды радше для веселого темпераменту, якъ для доброго

житя. Такого широсердечного, простодушного, а при тѣмъ дивного молодого товариша годъ було найти въ цѣлѣмъ окрузѣ.

Докторъ не приходивъ довшій часть, якъ дамы сподѣвались. Зъ воза принесено довгу, плоску скриньку, звѣнокъ часто звонивъ, слуги бѣгали по сходахъ то въ гору то на дѣлъ; словомъ, щось важне дѣялось. Вкѣнци зъ дуже тайнымъ лицемъ вѣйшовъ ѡнъ знову до комнаты, замкнувъ помалу дверѣ, оперъ ся о нихъ плечима, мовъ бы не хотѣвъ нѣкого пустити и сказавъ: Панѣ Мелі, то дуже давній случай!

— Сподѣваюсь, що чей зъ хорымъ не небезпечно? — спытала стара дама.

— Если бы й такъ, то нѣчо дивного, — ѡдповѣвъ Льюсбернъ, — хочъ менѣ здаєсь, що не небезпечно. Чи вы видѣли злодѣя?

— Нѣ.

— И не знаете, якъ ѡнъ выглядає?

— Нѣ.

— Простѣть, панѣ, — вмѣшавъ ся Джайльсъ — я якъ-разъ хотѣвъ вамъ описати его, коли вѣйшовъ докторъ Льюсбернъ.

А тимчасомъ справа була така, що панѣ Джайльсъ ледви мѡгъ повздержати ся, щобъ не похвалити ся, хто то хлопця зранивъ. За свѣй ѡдважный поступокъ наслухавъ ся ѡнъ вже тѡлько похвалъ, що не хотѣвъ такъ скоро оповѣсти сеи пригоды, а хотѣвъ ще кѡлька хвиль збѣстати въ тѡмъ солодкѡмъ, упокоючѡмъ переконаню, що за свою ѡдвагу справдѣ заслуживъ на велику славу.

— Рожка хотѣла бачити зраненого, — сказала панѣ Мелі, — але я о тѡмъ и чути не хотѣла.

— Гмъ, — сказавъ докторъ щобъ — ѡнъ такъ дуже

страшно виглядавъ, того не скажу. И при менѣ не одважились бы панѣ подивитись на него?

— Если уважаєте се потрібнымъ, то чому бы нѣ, — одповѣла стара панѣ.

— Я мушу вважати се потрібнымъ, а радше я переконаний, що якъ бы вы побачили его пбѣнѣйше, то жалували-бъ, що скорше его не видѣли. Онъ зовсѣмъ спокійный и мы вже занялись нимъ якъ найлѣпше. Прощу, панѣ Рожо, — звернувъ ся докторъ до неї и подавъ рамя. — Слово даю, не маєте чого анѣ трошки боятись.

Докторъ запевнявъ на рбзній щирій способы, що дамамъ буде навѣть приємно побачити лице хлопця-проступника, взявъ паню Рожу пбдъ руку, пани Мелі подавъ другу и моторно повѣвъ ихъ по сходахъ въ гору.

— Отже скажѣть менѣ, що вы о нѣмъ думаете? — спытавъ докторъ, коли зъ панями прийшовъ пбдъ дверѣ хорого. — Онъ вже давно не голивъ ся, але мимо того зовсѣмъ не виглядає, якъ розбишака.

Завѣвъ дамы до комнаты, бдсунувъ занавѣсы лбжка и — замѣсть страшного розббйника побачили они хлопця, що спавъ зъ болю и утомы. Перевязане рамя Олівера лежало на его грудяхъ, а другу руку взявъ пбдъ голову такъ, що зъ по-за буйного волося ви майже не було видко. Лбосбернъ вдививъ ся въ хлопця и забувъ о всѣмъ иншбмъ, а Рожо сѣла собѣ на лбжку хлопця, похилила ся надъ нимъ и легко бдгорнула ему волосє зъ чола. Двѣ слезы впали зъ ви очей на лице хлопця.

Хлопець рушивъ ся и усмѣхнувъ ся въ снѣ такъ, якъ бы признаки спбвчутя и нѣжного милосердья будили его зъ солодкого сну незазананої любви и нѣжности. Такъ неразъ далекі звуки чарбвної мелбдіи, або шумъ воды въ затишнбмъ мѣсци, або запахъ цвѣту, або навѣть

почуте имя дорогой особы выкликуе въ души нашѣй невыразні образы, нѣколи не перебуті сцены, що якъ скоро являють ся, такъ ще скорше зникають. Здає ся, що ті сцени — то темні згадки давной минувшости, щасливого житя, та душа людска не має на стѣлько силы завернути той часъ, щобы знову зазнати такого щастя.

— Я зъ дива выйти не могу, — шепнула стара панѣ. — То не може бути, щобъ ся бѣдна дитина була вихованкомъ злодѣвъ и розбѣйникѣвъ.

— Проступокъ замешкуе неразъ рѣзні святинѣ — сказавъ Лѣосбернъ и зѣтхнувъ — и неразъ являє ся въ дуже принаднѣй формѣ.

— Але не въ такѣмъ молодѣмъ вѣку, — перебила его Рожа.

— Дорога панѣ, — ѡдповѣвъ хирургъ и сумно похитавъ головою, — проступокъ, такъ якъ смерть, не забирає лише старыхъ и пережитыхъ, а выбирає собѣ неразъ жертвы и дуже молоді и дуже красні.

— Пане, и вы справдѣ думаете, що сей нѣжный хлопецъ добровѣльно приставъ до найгѣршихъ розбѣйникѣвъ?

Лѣосбернъ похитавъ головою, мовъ бы хотѣвъ сказати, що се можливе, и завѣвъ дамы до сусѣднои комнаты, щобы — якъ казавъ — не перешкаджати хорому.

— А хочъ бы ѡнъ и бувъ вже такъ ледачимъ, — говорила дальше Рожа — то подумайте собѣ, якій ѡнъ молодой! Ѣнъ може не загнавъ нѣколи любви матери, може не видѣвъ нѣколи родинного дому, а се чи не имовѣрне, що зле обходженье, бѣеа и голодъ могли его спонукати, пристати до людей, що его силували до проступкѣвъ? Тѣтко, дорога тѣтко, подумайте лише, закъ позволите завести малого хорого хлопця до вязницѣ, де всяка надѣя на его поправу пропала. Вы мене любите

и знаєте, що я при вашій доброті и щирости ніколи не відчувала сирітства, але я могла його тяжко відчувати, якъ бы остала такъ безъ помочи и оборони, якъ ся бідна дитина. Майте милосердя надъ нимъ, поки не запізно!

— Моя люба дитино, — сказала старша дама и пригорнула заплакану дівчину до грудей, — чи ты думаєшь, що я дала-бъ волоскови спасти зъ його головы?

— Нї, дорога тїтко, я знаю, що вы не дали-бъ, — відповіла живо Рожа.

— Днї мого житя — говорила дальше панї Мелі дрожачими устами — вже кінчать ся и нехай бы такъ я зазнала милосердя, якъ я його другимъ оказую. Якъ же менї врятувати хлопця, пане?

Льосбернъ задумавъ ся, перейшовъ кілька разівъ комнату геть и назадъ, вкінци станувъ, потеръ сильно чоло и сказавъ: — Вже маю способъ панї. Думаю, що все піде ладно, лише прошу менї дати необмежену власть, щобъ я мігъ Джайльса и Брільса, того старого хлопця, въ дурні пошити. Джайльс — то старий слуга вашого дому и вїрний, се я знаю, але вы маєте тисячъ способівъ надолжити се, а то й нагородити его, що такий зъ него стрїлець. Не маєте нічо проти того?

— Якъ нема иншого способу врятувати дитину, то нї, — відповіла панї Мелі.

— Слово честі, що нема иншого способу, — запевнявъ Льосбернъ.

— То тїтка вамъ дасть повну власть, — сказала Рожа, осміхаючись крізь сльози, — але прошу васъ: не берїть ся до обохъ острїйше, якъ потрібно.

— Вы мабуть думаєте, — відповівъ докторъ — що нинї цїлий свїтъ має тверде серце, лишъ вы нї. А я по молодімъ мужескимъ поколїню взагалї сподїваюсь, що першій-лїпшій, гідний васъ чоловікъ, надъ котримъ

бы вы змилосердились, скориставъ бы зъ такого якъ теперь чудесного и нѣжного вашего настрою и просивъ бы о руку. Я бы собѣ нѣчого бѣльше не бажавъ, лише бути такимъ молоденькимъ паничемъ, щобъ використати такъ добру нагоду.

— Але-жъ зъ васъ такий самый старый хлопець, якъ нашъ добрый Брільсъ! — сказала Рожа почервонѣвши.

— Менѣ справдѣ до него не далеко, — говоривъ дальше докторъ, сердечно смѣючись. — Але вернѣмъ до хлопця: що найважнѣйше, мы ще о тѣмъ не говорили. Онъ певно за годину збудить ся. Пыскатому констаблеви на долѣ я вже сказавъ, що зъ хлопцемъ годѣ теперь говорити, бо се небезпечно для его житя. А таки я думаю, що смѣло можна его переслухати. Я лишь поставлю условье, що я при нѣмъ буду выытувати хлопця. Зѣ слѣвъ его покаже ся и вы холоднокровно осудите, чи онъ зовсѣмъ зѣпсованный хлопець. Се впрочѣмъ майже певне. А тогды до судьбы его годѣ мѣшатись, бо-дай я не буду.

— Нѣ, тѣточко, нѣ, — благала Рожа.

— Такъ, тѣточко! — сказавъ докторъ. — Чи мы годимось?

— Годѣ жъ позволить ему стати ще бѣльшимъ проступникомъ, — перебила Рожа — то не може бути.

— Тымъ лѣйше, — ѳдповѣвъ Лѣосбернъ — теперь я маю цѣлковиту пѣдставу, робити пѣсля своего пляну.

Угоду скѣнчено, всѣ сѣли и нетерпеливо ждали, поки Оліверъ не збудить ся.

Але терпеливѣсть обохъ дамъ могла бути выставлена на бѣльшу ще пробу, якъ докторъ думавъ, бо година минала одна за другою, а Оліверъ все ще спавъ

найтвердшимъ сномъ. Вже наставъ вечѣръ, коли ширый Льюсбернъ донѣсь имъ, що хорый вже досыть выпавъ ся и може ѡдповѣдати. Онъ ще дуже хорый — казавъ Льюсбернъ — и дуже ослабленный черезъ уплывъ крови, але мимо того хоче конче щось ѡдкрыти и тымъ такъ занепокоѣнный, що радше треба позволить ему выговоритись, якъ наставати на се, щобы до завтра мовчавъ. Що буде — то буде.

Розмова тревала довго, бо Оліверъ оповѣдавъ цѣлу исторію свого житя, а часто перестававъ говорити для болю и втомы. Слабого голоса хорого хлопця, его зворушаючого страшного оповѣданя о самыхъ терпѣняхъ и недоли, о лютыхъ людяхъ — его мучителяхъ, слухали всѣ въ притемненѣй комнатѣ дуже поважно. — Люде гнетуть и мучать свого ближнього! Коли-бъ они хочъ разъ подумали, якъ на нихъ тяжко наръкають, то певно не було бы на свѣтѣ стѣлько кривды и несправедливости, стѣлько журбы и муки, стѣлько жорстокости и нужды, кѣлько теперъ що-дня видимо! Нарѣкая на тыхъ людей, якъ густѣй тяжкѣй хмары, вносять ся пошалу, але тымъ певнѣйше на небо и яснымъ громомъ пѣмстятъ ся колись на нихъ. Кобы мы хочъ на хвилину хотѣли послухати страшного голоса покѣйникѣвъ, тыхъ, що вернули до свого Творця и судѣ, котрыхъ вже жадна людска власть и сила не гнете, котрыхъ гордѣсть не спиняе говорити!

Тои ночи самѣ панѣ постелили Оліверови лѣжку и стерегли по матѣрньому его сну, онъ чувъ ся щасливымъ и спокѣйнымъ и бувъ бы померъ не наръкаючи.

Коли розмова скѣнчилась и онъ заснувъ зновъ майже въ тѣй самѣй хвилѣ, обтеръ докторъ свои очи, нагнѣвавъ ся на нихъ, якъ звичайно, що такѣ слабѣ, и пѣшовъ на дѣль до кухнѣ, щобы зачати свѣй похѣдъ про-

ти Джайльса и товаришѣвъ. Въ кухнѣ заставъ ѓнѣ всю службу, констабля и кѣтляря, котораго для его недавнихъ заслугъ попрошено зѣстати цѣлый день, ѣсти та пити. Констабль бувъ то джентельменъ зъ великою палицею, великою головою, великимъ ротомъ и великими чоботами, а выглядавъ такъ, якъ бы вже не мало начастували его пивомъ, що и справдѣ було. Коли докторъ вступивъ, то все ще розмовляли о пригодахъ минушой ночи, панъ Джайльсъ широко розповѣдавъ о приємности своего духа, а Брільсъ зъ пивомъ въ руцѣ потверджавъ н се, що панъ Джайльсъ що-йно хотѣвъ сказати.

— Сидѣть, — сказавъ докторъ и махнувъ рукою.

— Дякуємо красно, пане, — сказавъ панъ Джайльсъ. — Панѣ казали менѣ трохи пива выдати, а що менѣ въ мойй власной малой комнатѣ було за тѣсно, а я хотѣвъ въ товариствѣ забавитись, то свою частину я выпиваю ту.

Брільсъ и проче товариство тихо заворкотѣло, вдоволене, що панъ Джайльсъ ихъ не соромить ся, а ѓнѣ глянувъ такъ довкола, якъ бы казавъ, що товариства ихъ певно не опустить, если лишь чемно будуть заховуватись.

— Якъ-же хорому нинѣ вечеръ, пане? — спытавъ Джайльсъ.

— Не дуже добре, — ѓдповѣвъ докторъ. — Менѣ здасться, Джайльсъ, що вы самі попали въ дуже немилу лапку.

— Сподѣваю ся, пане, що чей не помре, чей не скажете... — сказавъ Джайльсъ и задрожавъ. — Якъ бы померъ, то я бы нѣколи спокою не мавъ. Пане, за всѣ скарбы въ свѣтѣ я бы не вбивъ жаднаго хлопця, анѣ навѣтъ Брільса.

— Не о те ходить, — говоривъ докторъ таємничо. — Чи вы боитесь Бога и маєте совѣсть, Джайльсъ?

— Здаєсь менѣ, пане, що маю, — закинувъ ся сторожъ дому и поблѣдъ.

— А якъ вы, молодче, Брільсъ, — чи вы маєте такожь совѣсть?

— Боже-жь мѣй, пане, — та если панъ Джайльсъ має совѣсть, то и я маю.

— Коли такъ, то скажѣть менѣ оба: возьмете вы се на свою совѣсть и присягнете, що хлопець той на горѣ єсть той самъ, котрого вчера въ ночи ѡкномъ перепхали? Ану скажѣть! говорѣть же!

Докторъ, котрого цѣлый свѣтъ знавъ якъ найлагѣднѣйшого мѣжъ всѣми чоловѣка, вымовивъ тѣ слова такъ грѣзно и гнѣвно, що Джайльсъ и Брільсъ, и безъ того вже зъ неясною головою ѡдъ пива, глянули на себе зовсѣмъ оголомшенѣи.

— Констабль, уважайте на ѡдповѣдь, яку дадутъ, — говоривъ дальше докторъ и пѣднѣсь дуже поважно вназуючій палець въ гору; — скорше чи пѣзнѣйше дуже богато буде на тѣмъ залежати.

Констабль зробивъ таке мудре лице, яке лишъ мѣгъ, и хопивъ за палицю:

— Видите, що ту по просту ходить о тожсамѣсть особы, — говоривъ дальше докторъ.

— Зовсѣмъ справедливо, пане, — ѡдповѣвъ констабль и сильно закашлявъ ся, бо выпивъ скоро пиво, а кѣлька крапель забѣгло ему въ циганьску улицю.

— Нападають на дѣмъ, — говоривъ докторъ — а двохъ людей видять хлопця на коротеньку хвилинку середъ дыму зъ пороху, въ ночи, въ страху и загальнѣмъ заколотѣ. На другій день приходитъ до того самого дому хлопець, а що ѡнъ случайно має перевязане рамя, на-

падають люде на него, мало его зô свѣта не зженуть и присягають, що то бнѣ бравъ участь при вломѣ. Отже ходить о то, чи поведенье тыхъ людей можна обставинами оправдати, а если не можна, то въ яке положенье ставлять они самѣ себе? А теперь ще разъ — гремѣвъ докторъ, а констабль, Джайльсъ и Брільсъ дивились на него сумно и зажурено, — чи вы хочете, чи вы можете присягнути передъ Богомъ на святе евангеліе, що се той самъ хлопецъ?

Брільсъ глянувъ на Джайльса, а Джайльсъ на Брільса непевнымъ и пытающимъ окомъ, констабль при-туливъ руку за ухо, щобы добре чути бдповѣдь. Кухарка, покоѣвка и кѣтляръ нагнули ся, щобы такожъ чути бдповѣдь, а докторъ остро дививъ ся довкола. Въ тѣй хвили загуркотѣвъ вѣзъ и роздавъ ся голосъ дзвѣнка бдъ брамы огородовои.

— То два поліцаѣ зъ Лондону, — крикнувъ Брільсъ, ажъ лекше ему на серцю стало.

— До лиха, а они зъ-вѣдки ту взялись? — спытавъ докторъ и самъ злякавъ ся.

— Я и панъ Джайльсъ пѣслали за ними ще нинѣ рано — бдповѣвъ Брільсъ — и менѣ лишь дивно, що такъ пѣзно привѣзять.

— То вы пѣслали за ними! Ахъ, кобы то они васъ забрали! Вы всѣ проклятѣ дураки! — сказавъ докторъ и выйшовъ.

ГЛАВА ДВАЦЯТЬ ДЕВЯТА.

Выступають панове Блезерсъ и Дифъ.

Брільсъ одхиливъ дверѣ комнаты и спытавъ, хто тамъ. — Поліція зъ Бавъ-стрітъ, по котру въ полудне прислали, — була одповѣдь. Брільсъ, зовсѣмъ спокійный, отворивъ дверѣ широко и сейчасъ вѣйшовъ статный чоловікъ и казавъ Брільсови взяти коня одъ его товариша. Обоихъ джентельменѣвъ заведено до комнаты и они безъ церемоній скинули верхній одежѣ и капелюхи. Той, що пукавъ, бувъ сильный мужчина середного росту, мавъ може пятьдесять лѣтъ и блискуче, досыть коротко обтыте волосѣе, кругле лице и быстрой очи. Другій бувъ рудый и худый, мавъ чоботы зъ одогнеными холявами, зовсѣмъ не принаде лице и поганный, до горы задертый нѣсъ.

— Скажѣтъ своему паньству, що привѣхали Блезерсъ и Дифъ, — сказавъ сильнѣйшій чоловікъ, погладивъ ся по головѣ и положивъ пару кайданкѣвъ на столѣ. — А, добрый вечѣръ, пане! Чи можу зъ вами де-що поговорити?

Ся бесѣда була звернена до Льюсберна, що якъ-разъ зъ обома дамами вступивъ въ комнату и давъ знакъ Брільсови, щобы вѣйшовъ. Докторъ сказавъ панови Блезерсови, хто старша дама, и попросивъ его и товариша сѣдати. Блезерсъ не давъ довго проситись и сѣвъ, а Дифъ, що менше мабутъ обертавъ ся въ добромъ товариствѣ, або може й обертавъ ся, але не такъ то дуже виравно, потеръ впередъ кѣлька разѣвъ порядно ногами пѣдлогу, сѣвъ и сейчасъ захпавъ головку свои палицѣ въ ротъ.

— Зачнѣмъ таки заразъ одъ влому, що ту ставъ ся, — сказавъ Блезерсъ до Льюсберна. — Якъ то стало ся?

Льосбернъ хотѣвъ зыскати на часѣ и оповѣдавъ все широко и зъ додатками. Панове Блезерсъ и Дифъ слухали зъ дуже мудрымъ выглядомъ лица и ѡдъ часу до часу моргали на себе дуже значучо очима.

— Розумѣе ся, о тѣй справѣ и не можу нѣчо певного сказати, — замѣтивъ Блезерсъ, коли Льосбернъ все оповѣвъ, — поки не оглянѹ мѣсця влому. Але моя думка така, що то не вломлювавсь Кафръ. Може бути, що я помыляюсь и за далеко сягаю... Якъ тобѣ здаєсь, Дифъ?

Дифъ бувъ зовсѣмъ тои самои думки.

— Вы хочете сказати, — говоривъ Льосбернъ усмѣхаючись — що то не вломлювавсь селянинъ або не-Лондонецъ?

— Такъ єсть, пане. Чи знаєте ще що про влѡмъ?

— Нѣ, — ѡдповѣвъ Льосбернъ.

— Але що то зъ тымъ хлопцемъ, о котрѡмъ служба въ домѣ говорить?

— Зовсѣмъ нѣчо, — ѡдповѣвъ докторъ. — Сторожъ дому въ своѣмъ переполюсѣ вбивъ собѣ въ голову, що той хлопецъ бувъ при вломѣ, Богъ знає, коли и якъ. Але то нѣчо бѡльше, лишъ глупота его и пу-ста уява.

— Отсе значить: легко позбутись одного питаня, — замѣтивъ Дифъ.

— Правду кажешъ, Дифъ, — ѡдповѣвъ Блезерсъ, кивнувъ головою и зачавъ бавитись кайданками, якъ бы то були кастанієты.

— Що то за хлопецъ? Що ѡнъ про себе каже? Звѡдки приходить? чей зъ хмаръ не впаєвъ, пане?

— Певно, що нѣ, — ѡдповѣвъ Льосбернъ и глянувъ неспокѡйно на дамы. — А я тымчасомъ знаю всю исторію его житя, але — о тѡмъ чей пѡзнѣйше можемо по-

говорити. Може бы вы передовсім хотіли побачити місце, де злодії вломлювались?

— Добре, — сказавъ Блезерсъ. — Перше оглянемъ місце, а потімъ переслухаємо службу. Такъ звичайно водить ся при такихъ справахъ.

Панове Блезерсъ и Дифъ, констабль зъ кухні, Брільсъ, Джайльсъ — словомъ: всѣ мешканці дому удались до маленької комнатки при кінці сніней дому и подивились черезъ вікно. Потімъ вийшли на двіръ и подивились у вікно, оглянули вікнаці, сліди одъ ногъ при світлі лхтарні и вилами перешукали всѣ корчі. По тій процедурі, при котрій всѣ майже безъ оддыху брали участь, увійшовъ Блезерсъ и Дифъ назадъ до дому и переслухавъ Джайльса и Брільса, що знали о пригоді страшної ночі. Джайльсъ и Брільсъ оповідали все шість разівъ замість разъ, при першій відповіді лише въ одній точці сказавъ оденъ такъ, другій инакше, а при послідній наговорили оба цілу купу суперечностей. По такімъ переслуханю казали Блезерсъ и Дифъ всімъ вивестись зъ комнати, а самі зачали нараджуватись и радили такъ довго, таємничо и поважно, що нарада славнихъ лікарівъ надъ якоюсь дуже тяжкою недугою була дитинною забавкою въ порівнянню зъ їхъ нарадою.

Тимчасомъ Льюсбернъ ходивъ въ сусідній комнаті дуже неспокійно сюды и туды, а пані Мелі и Рожа дивились на него ще неспокійніше.

— Слово даю, — обізвався вінъ, подвоївъ хідъ и ставувъ наразъ, — самъ не знаю, що ту робити.

— Єсли бы имъ обомъ — казала Рожа — оповісти по правді исторію нещасного хлопця, то певно не вважали-бъ его проступникомъ.

— Сумніваю ся, моя дорога панно, — обізвався докторъ и похитавъ головою. — Не знаю, чи ся исторія

вдоволила бы ихъ, або й высихъ поліційныхъ и судовыхъ урядникѣвъ. Сказали-бъ, що онъ, якъ есть, такъ есть, а утѣвъ зъ прихода и бдѣ своего занятя. Якъ бы такъ судити его исторію житя пѣсля чисто свѣтскихъ поглядѣвъ и здогадѣвъ, то она выйшла-бъ дуже не-певна.

— Та-жъ вы вѣрите въ ню? — спытала скоро Рожа.

— Вѣрю, хочъ и якъ она дивна, и може тому зъ мене великій дурень, що вѣрю, — говоривъ докторъ — але все таки не вважаю сеи исторіи зовсѣмъ такою, що могла-бы вдоволити досвѣдного урядника поліційного

— Чому нѣ? — спытала Рожа.

— Тому нѣ, моя красна панѣ, — ѡдповѣвъ Лѣсбернъ — бо якъ дивитись на сю исторію очима тыхъ панѣвъ, то въ нѣй можна найти багато злыхъ обставинъ. Хлопець може сказати лише, що зле, а що добре, того не скаже. Проклятї педанты, такї якъ ихъ наставники, будуть пытати ся: чому и якъ? и нѣчо не буде для нихъ правдою, чого имъ ясно не докаже ся. Онъ же самъ каже, що якїсь часъ живъ зѡ злодѣями, бувъ въ поліціи обвиненый о вишеневу крадѣжъ, а зъ дому обкраденого пана его насильно увели, онъ самъ не може сказати анѣ не догадуєсь, вуды. Завели его до Черці и пхають его черезъ ѡкно, щобъ обрабувавъ дѣмъ, такъ дурнѣ вѣрять ему. И якъ разъ въ ту хвилю, коли онъ хоче мешканцѣвъ будити и показати свою невиннѡсть, де не бересь проклятый сторожъ дому, перестрѣлює ему рамя, якъ бы нарочно хотѣвъ его спинити, щобъ не прислуживъ ся собѣ и другимъ. Розумѣете те все?

-- Вже-жъ, розумѣю, — ѡдповѣла Рожа и усмѣхнулася, що докторъ такій горячїй, — та все таки не виджу въ тѡмъ доказу, що хлопець виненъ.

— Не видите, ей! — крикнувъ Льюсбернъ. — Та-
кій то вже жъночій ясній, быстрой очи, що въ добромъ чи
зломъ все видать лише одну сторону, и то якъ разъ сю,
що перша впала имъ въ очи!

Льюсбернови ажъ одрадниѣше стало, що пани Рожъ
сказавъ таке спостережене зъ досвѣду, сховавъ руки
въ кишені и зачавъ ходити по комнатъ ще скорше,
якъ перше. — Чимъ бѣльше о тѣмъ думаю — говоривъ
знову — тимъ бѣльше виджу перепонъ, щобъ обохъ
тихъ людей можна перекопати о правдивости оповѣданя
Олівера. Я переконаний, що они таки не повѣрять
сему и хочъ бы вѣнця не мали за що вчепитись, таки
будуть пѣдозрѣвати его и сумнѣватись, а се готово бути
важною перепонею до выратуваня хлопця зъ нужды.

— Що-жъ робити, дорогій докторе? — спытала
Рожъ. — Бѣйтесь Бога! и десь Джайльсови прийшла
нешаслива думка, посылати по поліцію!

— Дала бы-мъ не знати що за те, щобъ такъ було
не сталося, — сказала панъ Мелі.

— Маю лишь одну раду, — сказавъ докторъ и
сѣвъ собѣ такъ спокѣйно, якъ то въ роспуцѣ буває, —
безъ довгихъ заходѣвъ выжену безъ сорому гультаѣвъ
зъ дому и вже. Цѣль добра и тимъ можу оправдатись.
У хлопця видко сильній обявы пропазницѣ и бнъ нахо-
дитъ ся въ такѣмъ станѣ, що выпытувати его теперь
бѣльше годѣ. То дуже добре. Треба старатись выкори-
стати сю обставину якъ найлѣпше, а якъ се не поща-
ститъ ся, то не наша вина. Прошу!

Явилися Блезерсъ и Дифъ. Першій зъ нихъ сказавъ
заразъ свѣй судъ о вломѣ такъ незрозумѣло, що анѣ
Льюсбернъ анѣ дамы не знали, о що ходитъ. Попросили
его, яснѣйше сказати, а бнъ глянувъ згѣрдно на Льюс-
берна, звернувъ ся до дамъ ласкаво, и сказавъ, що

служба при задуманомъ розбою не була въ порозумѣнню зъ злодѣями.*)

— Мы таки й не пѣдозрѣваємо єя въ нѣчѣмъ, — замѣтила панѣ Мелі.

— Може бути, панѣ, — ѡдповѣвъ Блезерсъ, — але служба могла такожъ свои руки въ тѣмъ вмочити.

— И якъ-разъ тому, — перебивъ єго Дифъ — що нѣхто єи не пѣдозрѣвавъ, треба було за тымъ ще лѣпше слѣдити.

— Мы ѡдкрыли, що сей влѣмъ — то лондонська штука, — говоривъ далше Блезерсъ, — знаменито взяли злодѣѣ до работы.

— Справдѣ знаменито, — замѣтивъ тихо Дифъ.

— Злодѣѣвъ було двоухъ — говоривъ зновъ Блезерсъ — и они мали зъ собою хлопця, якъ се видко зъ дѣры въ ѡкиѣ. Бѣльше не можна теперъ сказати. Покажѣть-же намъ хлопця, що маєте дома.

— Але може панове децо выпють, панѣ Мелі, — сказавъ докторъ весело, якъ бы єму нова думка впала до головы.

— Певно, — перебила єго скоро Рожа. — Що розкажете, всѣмъ можна вамъ служити.

— Дякую красно, панѣ, — сказавъ Блезерсъ, обтерши рукавомъ уста. — Такий переслухъ — то суха работа. Що маєте пѣдъ рукою, панѣ? не робѣть собѣ черезъ насъ богато заходу.

— Що-жъ вы любите? — сытавъ докторъ и пѣшовъ за панною до шафы.

— Єсли можна, то каплю горѣвки, пане, — ѡдно-

---

*) Бѣльша часть крадежей въ Лондонѣ ѡдбуваєсь въ порозумѣнню зъ службою. — *Прим. перекладчика.*

вѣвъ Блезерсъ. — Намъ було зимно ѣхати зъ Лондону, а горѣвка розбѣгрѣ трохи чоловіка.

Послѣдній слова звернувъ ѡнъ до панѣ Мелі, а докторъ высунувъ ся тымчасомъ зъ комнаты.

— Ахъ, мои панѣ, — говоривъ Блезерсъ, держучи въ рукахъ подану чарку, — переживъ я вже въ своїмъ житію багато такихъ исторій.

— На прикладъ влѡмъ въ Едмонтонъ, — перебивъ его Дифъ.

— А якъ-же, — сказавъ Блезерсъ. — То бувъ влѡмъ майже подѡбный до тутешного. То Конкей Чіквідъ добивавъ ся.

— Ты все такъ казавъ, що то ѡнъ, — ѡдповѣвъ Дифъ — а я тобѣ кажу, що то родина Пітъ добивалась, а Конкей не мѣшавъ ся до того, такъ само, якъ я.

— Ей, що ты кажешъ! я вже се лѣпше знаю. Пригадуешъ собі ще, якъ Конкесви вкрали грошѣ? То була исторія, ще дивнѣйша, якъ неразъ въ книжкахъ пишуть.

— Оповѣдajte намъ, — обѡзвувалась Рожа, щобы непростеныхъ гостей удержати при добрѡмъ гуморѣ.

— То була штучка, панѣ, яку мало хто выдумавъ бы, — зачавъ Блезерсъ. — Конкей Чіквідъ —

— Конкей значить тѡлько, що донощикъ, — замѣтивъ Дифъ.

— Але-жъ се дамы знають, — сказавъ Блезерсъ. — Не перебивай мене вже бѡльше! Оже, панѣ, Конкей Чіквідъ мавъ гостинницю повыше Батль Бріджъ и комнатку, де багато молодыхъ льордѡвъ заходило дивитись на бійку когутѡвъ, ловы борецкѡвъ и т. п., чого нѣгде не можна було лѣпше побачити. Ѣнъ ще тогды не належавъ до мантиѣвъ. Ажъ разъ въ ночи вкравъ ему зѡ спальнѣ триста двацять сѣмъ івіней якійсь великій чо-

ловѣкъ зъ чорнымъ плястромъ надъ окомъ, що сховавъ ся підъ лѣжку, а потѣмъ выскочивъ черезъ ѣкно. Скоро ѣнъ скочивъ, але й Конкей зухъ собѣ. Шелестъ збудивъ его. Скочивъ зъ лѣжка, стрѣливъ за злодѣемъ и побудивъ сусѣдѣвъ. Тѣ звели великій крикъ: Лови! Лови! шукають, дивлять ся: на значнѣмъ просторѣ слѣды зъ крови, а дальше вже ихъ нема. Очевидно вцѣпивъ Конкей злодѣя. Грошѣ пропали и Чѣквідъ оголосивъ банкрутство. Кѣлька днѣвъ ходивъ якъ самъ не свѣй, рвавъ на собѣ волоссе, а всѣ его зачали такъ жалувати, що зъ ѣдси и зъ ѣдти посыпались для него дарунки, отворено для него субскрипцію и т. и. Одного дня впадає ѣнъ на поліцію и самъ на самъ розмавляє о чѣмсь зъ мировымъ судѣю. Той дає Джема Спѣра, що бувъ тогды найлѣпшимъ поліцаємъ, Чѣквідови до помочи, щобы зловити злодѣя. — Спѣрь, — каже Чѣквідъ — я видѣвъ, якъ ѣнъ вчера переходивъ по-пѣдъ мѣй дѣмъ. — „Чому-жь вы его не зловили?“ — пытає Спѣрь. — Я такъ злякавъ ся, що и патычкомъ могли вы менѣ голову розчеребити — ѣдповѣвъ бѣдакъ — але мы вже его зловимо, бо нинѣ вечеромъ межи десятою а одинацатою годиною ѣнъ зновъ буде туды йти.

Спѣрь пѣшовъ за нимъ и въ гостинниці станувъ собѣ за зававѣсу. Курить собѣ спокѣйно люльку, а ту Чѣквідъ якъ не крикне: Злодѣй! Злодѣй! Лови! Лови! Скочивъ Джемъ Спѣрь до хаты, дивить ся, а Чѣквідъ бѣжить за злодѣемъ. Зачинає самъ бѣгти, бѣжить-бѣжить, паде на якусь купу, дивить ся, а тамъ Чѣквідъ, а злодѣя нема. Се було досыть дивно. На другій день сидить знову Спѣрь въ гостинниці та дивить ся, чи не йде хто зъ чорнымъ плястромъ на оцѣ, мало собѣ очей не выдивить. Одвертає очы, бо зболѣли его, а ту въ тѣй самѣй хвили якъ зачне Чѣквідъ знову кричати! Джемъ

зъ хаты, бѣжить за нимъ, бѣжуть оба въ двое тѣлько, якъ попередного дня, а злодѣй десь знову пропавъ. И такъ то було кѣлька разѣвъ. Сусѣды казали, що то чортъ Чіквіда обдѣравъ тай ще жартувавъ собѣ зъ него, а другі казали, що нещасный Чіквідъ готовъ зъ журбы збожеволѣти.

— Що сказавъ Джемъ Спіеръ? — спытавъ докторъ, вернувши зновъ до комнаты.

— Джемъ Спіеръ — ѡдповѣвъ оповѣдающій — не говоривъ довго нѣчого, а слухавъ всего, — хочъ того по нѣмъ не було видко, — на знакъ, що розумѣе ся на своѣмъ ремеслѣ. Але разъ рано приходитъ бѣтъ до Чіквіда и каже: „Приятелю добрый, я вже знаю, хто се крадѣжъ поповнивъ.“ — Справдѣ! — крикнувъ Чіквідъ — о, мѡй дорогій Спіеръ, зробѣть такъ, щобъ я мѡгъ пѡмститись на тѡмъ шибенику; тогды хочъ вдоволенный помру. Дорогій Спіеръ, якъ зове ся злодѣй? — „Приятелю добрый, — ѡдповѣвъ Спіеръ и подавъ ему понюхати табаки — не робѣть зъ мене дурня. Вы самі то зробили“. И такъ оно й було, Чіквідъ заробивъ собѣ черезъ те поряднй грошѣ, а зъ людей нѣхто й не догадавъ ся сего, бо бѣтъ мавъ розумъ и не кинувъ на себе пѡдозрѣня.

— Дивный случай, — замѣтивъ докторъ. — Але якъ хочете, то вже теперъ можете пѣйти до хлопця.

Оба констаблѣ удали ся зъ Лѡсберномъ до комнаты Олівера. Джайльсъ присвѣчувавъ имъ. Хорый хлопецъ спавъ и выглядавъ слабше и блѣдше, якъ за дня. Докторъ пѡднимъ его такъ, що бѣтъ мѡгъ на хвилю сѣсти. Хлопецъ глянувъ блудными очима довкола, не знавъ, що зъ нимъ дѣе ся, и не пригадувавъ собѣ, де есть и що зъ нимъ стало ся.

— Отже той хлопецъ, — сказавъ Лѡсбернъ тихо,

хочь таки дуже живо, — що въ городѣ звѣдси недалеко за якусь малу провину, якъ то у дѣтей часто буває, стрѣливъ самъ до себе и зранивъ ся. Потѣмъ хотѣвъ просити помочи у панѣ Мелі, а отсей быстроумный панъ зѣ свѣтломъ въ руцѣ заразъ имивъ его и такъ зъ нимъ зле обходивъ ся, що житю пацієнта грозить значна небезпечнѣсть. Се я можу посвѣдчити яко лѣкарь.

Блезерсъ и Дифъ вглянули очи на такъ имъ описаного Джайльса, а на его лиці було знати смѣшну мѣшанину зѣ страху и заклопотаня.

— Чей не заперечите? — додавъ Льюсбернъ, кладучи зновъ Олівера.

— Я хотѣвъ якъ найлѣпше, пане! — ѡдповѣвъ Джайльсъ. — Я думавъ, що то той хлопець; инакше бувъ бы я нимъ нѣ трохи не занимавъ ся. Та-жъ я не такій недолюдокъ, пане.

— За якого хлопця вы его мали? — спытавъ Блезерсъ.

— За того, що вломлювавъ ся до комнаты, — ѡдповѣвъ Джайльсъ. — Они — они мали хлопця зъ собою.

— А маєте и теперъ вы его за того самого хлопця?

— Не можу певно сказати, не можу присягнути, що то ѡнъ.

— Що-жъ думаете?

— Я вже й самъ не знаю, що думати. Але здаєсь менѣ, що се не той самъ хлопець, — и майже певный, що то не ѡнъ. Вы знаете, що то ѡнъ и не може бути.

— Пане, чи ѡнъ не выпивъ трохи? — спытавъ Блезерсъ доктора.

За той часъ пробувавъ докторъ живчикъ Олівера, ѡдтакъ станувъ и замѣтивъ, що якъ панове сумнѣвають ся, то можуть въ сусѣднѣй комнатѣ Брільса выпытати. Веѣ удались до сусѣднои комнаты, де закликано Брільса.

Онъ подôбно, якъ Джайльсъ, наговоривъ тôлько суперечностей и несотворенныхъ рѣчей, що зъ того всего нѣчо яснѣйше не выходило, якъ лишь ёго власна неяснôсть. Хіба зъ деякихъ ёго ôдповѣдей выходило, що того хлопця бы не розпôзнавъ, а Олівера мавъ за злодѣя, бо такъ Джайльсъ казавъ; а Джайльсъ ще передъ пяти мінутами казавъ въ кухні, що ôнъ чи не занадто скоро осудивъ хлопця.

Межи иншими быстроумными питаннями було й таке, чи взагалѣ панъ Джайльсъ трафивъ кого. Коли оглянули другу цѣвку ёго пістолета, показалося, що лишь порохомъ була набита. Се ôдкрытє зробило велике вражѣнє на всѣхъ зъ выимкомъ доктора, котрый десять мінуть передъ тымъ вынявъ кулю. Але наибôльше вражѣнє зробило се на Джайльса самого. Ôнъ дуже лякавъ ся тои думки, що смертельно зранивъ невинну дитину; тому теперъ всѣми силами пôдпиравъ здогадъ, що и перша цѣвка була лише порохомъ набита. Наконець не богато вже про Олівера думаючи, ôдôйшли Блезерсъ и Дифъ, зôставляли констабля зъ Черці, а прирекли прийти на другій день рано.

На другій день въ мѣсточку, де они ночували, ро-ôйшла ся чутка, що двохъ мужчинъ и хлопця задержано въ ночи середъ дуже пôдозрѣныхъ обставинъ и ôдведено до Кінгстону. Тому Блезерсъ и Дифъ удались тамъ. Тымчасомъ по докладнѣйшôмъ розслѣдѣ тыхъ пôдозрѣныхъ обставинъ показалося, що делінквенты спали въ якôйсь копици сѣна. Хоч се и великій проступокъ, але за се можна покарати лише вязницею. Законъ англійскій, що на всѣхъ своихъ пôдданныхъ дивить ся ласкаво и любить ихъ, не мавъ иншихъ доказôвъ ихъ вини, а се, що они спали въ копици сѣна, не стояло въ звязи зъ вломомъ и тому годъ було ихъ засудити на

смерть. И такъ Блезерсъ и Дифъ вернули зъ тымъ, зъ чимъ поѣхали.

Коротко сказавши, по довгихъ переговорахъ межи ними, а найближшымъ мировымъ судьею, давъ ся судья наклонити, щобы панъ Мелі и панъ Льосбернъ заручили за хлопця и въ кождый часъ приставили его до суду, коли его завѣзуть. Блезерсъ и Дифъ дѣстали кѣлька гвіней нагороды и вернули до Лондону зъ рѣзными думками. Роздумавши добре всѣ обставины, Дифъ казавъ, що се родина Пітъ хотѣла вломатись, а Блезерсъ бувъ переконаный, що то дѣло треба приписати великому Конкееви Чіквідови.

Пѣдъ свѣдѣльнымъ стараннымъ доглядомъ панъ Мелі, Рожъ и щиросердечного доктора Оліверъ приходивъ щоразъ бѣльше до здоровья. Если горячихъ молитвъ, що зъ вдячного сердца плывуть, выслухуе Богъ, — бо на що-жь и здались молитвы, если Богъ ихъ не слушае? — то почувъ онъ, якъ сирота-хлопецъ благословивъ своихъ добродѣѣвъ и якъ се они зъ вдоволеньемъ и радостію принимали за нагороду.

ГЛАВА ТРИЦЯТА.

О щасливѣмъ житю, яке Оліверъ зачавъ провадити у своихъ добрыхъ приятелѣвъ.

Оліверъ терпѣвъ не мало. До болю ѡдъ раны прилучилась сильна пропащиця въ наслѣдокъ зимна и вохлости, на яку онъ бувъ выставленный по зраненю. Полежавъ кѣлька недѣль и зачавъ помалу ѡдзыскувати здоровье. Небавомъ мѡгъ вже зѣ слезами высказати кѣлькома словами, якъ дуже ѡдчувае онъ доброту обохъ

прихильнихъ, милыхъ пань и якъ дуже бнѣ бажає и сподѣває ся, выздоровѣвши, зложити можливі доказы своєї вдячності, щось зробити, хочъ що будь, кобы лишъ имъ показати свою любовъ, що серце ему наповняла, кобы лишъ переконати ихъ, що знає оцѣнити доброту, що бѣдний сирота-хлопець, виратований ними зъ нужды, або и бѣдъ смерті, бажає всѣми силами и зъ найбільшою радістю служити имъ.

— Бѣднѣ дитина! — сказала Рожа, коли бнѣ одного дня хотѣтъ блѣдыми устами вылепетѣти слова вдячності. — Ты будешъ мати багато нагоди намъ послужити, если хочешъ. Мы їдемо на село, а моя тѣтка хоче и тебе взяти зъ собою. Сельскій спокій, чистый воздухъ, весела и красна весна допоможуть тобѣ скоро зовсімъ выздоровѣти, а мы тобѣ вже дамо сотки малыхъ занять, скоро вже будешъ мѣгъ де-що робити.

— Де-що робити! — сказавъ Оліверъ. — Кобы я мѣгъ лише для васъ робити, васъ тымъ радувати, що поливавъ бы ваші цвѣты, годувавъ ваші птички, цѣлий день бѣгавъ для васъ геть и назадъ, що бы я за те давъ!

— Не потребуєшь за те нѣчого давати, — одповѣла Рожа усмѣхаючись, бо — вже казала я тобѣ, що мы тобѣ дамо прерѣзній занятя, а мене вже й тымъ дуже радуєшь, если бодай половину зъ того зробишь, що обѣцяєшь.

— Урадує васъ, — явѣжь вы добрі! — кликнувъ Оліверъ.

— Ты мене ще бѣльше радуєшь, нѣжь якъ я тобѣ се можу сказати. Я вже несласано рада, коли подумаю, що мою любу, дорогу тѣтку выбрало провидѣнье и дало їй выратувати хлопця зъ такъ страшного положеня, яке ты намъ описавъ. Якъ лише побачу, що ви

малый вихованецъ вдячный їй за єи добродїянѡсть и милосердїе, то я буду ще щасливїйша, якъ ты собѣ можешъ представити. Розумїешь мене, Оліверъ?

— Розумїю дуже добре; але я думавъ такъ, що я теперъ невдячний.

— Супроти кого?

— Супроти того ласкавого пана и тої доброї старої панї, котрымъ я тѡлько добродїйствъ завдячую, котрї такъ прихильно мною заняли ся. Они певно тїшились бы, коли бы знали, якъ менї ту добре.

— И менї такъ здає ся. Панъ Лѡсбернъ вже прирѣкъ завезти тебе до нихъ, якъ лишъ трохи подужаєшь.

— Прирѣкъ! О, я не знаю, що я зъ радости зроблю, коли ихъ знову побачу!

По якѡмсь часѣ подужавъ Оліверъ на стѡлько, що вже мѡгъ одного дня виїхати зъ дому зъ паномъ Лѡсберномъ у возѣ панї Мелї. Коли приїхали на мѡстѣ въ Черці, поблїдъ наразъ Оліверъ и зъ переполоху голосно крикнувъ.

— Що такого? — спытавъ докторъ живо, якъ звичайно. — Бачишь що? — чуєшь що? — болить тебе? — що такого?

— Тамъ, пане, — сказавъ Оліверъ, показуючи черезъ ѡкно воза, — тамъ той дѡмъ!

— Якїй дѡмъ? Стѡй, вѡзникъ! — Ге — що ты хочешъ сказати?

— Злодїѣ — заволокли мене до дому, — шепнувъ Оліверъ.

— Не може бути! Стань, вѡзникъ, стань! — крикнувъ докторъ, выскочивъ зъ воза, закимъ ще той станувъ, побїгъ до дому, що здававъ ся пустымъ, и зачавъ скажено гримати въ дверї.

— До сто чортѡвъ, а то що? — спытавъ малый

поганный и горбатый чоловікъ и отворивъ такъ нагло дверѣ, що Льюсбернъ мало не впавъ черезъ порѣгъ.

— Що? — крикнувъ докторъ, хопавши его бдрагу за ковшѣръ. — Я тобѣ скажу, що? Ту ходять о крадѣжъ и влѣмъ.

— И певно ще о убійство буде розходитись, — ѡдповѣвъ холоднокровно горбунъ — если менѣ заразъ не дасте спокою. Чуєте?

— Чую дуже добре, — сказавъ докторъ, сильно нимъ потелепавши. — Де вѣсть — якъ той проклятый шибеникъ зве ся, ага, — Сайксъ, де Сайксъ?

Горбунъ глянувъ на него здивований и лютий, вырвався ему зъ рукъ, засыпавъ доктора страшными проклинами и вже хотѣвъ ити до дому. Але закимъ ще змѣгъ замкнути дверѣ, скочивъ докторъ до найблизшої комнаты, оглянувъ скоро все, але нічо не згоджувалося зъ описомъ Олівера.

— Що се значить ся, що вы такъ нападаете на мѣй дѣмъ? — спытавъ по хвили горбунъ, що остро взявъ на око доктора. — Хотите мене обѣкрасти чи забити?

— Ты, старе опудало, — спытавъ и собѣ загони-стый докторъ — чи ты видѣвъ, щобы хто въ тѣй цѣли злавивъ зъ кариты?

— Чого-жъ вы хотите? — пытавъ дальше горбунъ. — Забирайтесь въ тѣй хвили зъ моего дому, бо пожа-луєте!

— Пѣйду тогды, коли менѣ схоче ся, — ѡдповѣвъ Льюсбернъ, заглядаючи до другой комнаты, котра'та-кожъ зовсѣмъ не була подѣбна до описаной Оліверомъ, — а всѣ твои заулки перешукаю.

— Такъ! — насмѣвавъ ся горбунъ. — Если мене шукаете, то вже мене маєте. Я на се не мешкавъ ту,

якъ божевѣльный, черезъ двадцать пять лѣтъ самъ, щобъ вы зъ мене глузували. Вже вы менѣ за те ѡдпокутуєте, о, ѡдпокутуєте!

Безобразный малый демонъ зачавъ страшно и не-самовито кричати, а дѣкторъ заворкотѣвъ до себе: „Дурна исторія! Хлопецъ мабуть помиливъ ся!“, кинувъ ему трохи грошей и вернувъ до воза. Горбунъ ишовъ за нимъ, проzywавъ и клявъ безнастанно, а коли Лѣосбернъ всѣдавъ до воза и сказавъ кѣлька слѣвъ вѣзникови, то горбунъ заглянувъ до воза и кинувъ на Олівера такимъ гнѣвнымъ, ѣдкимъ, местнымъ и колючимъ поглядомъ, що малый реконвалесцентъ не мѣгъ черезъ довгій мѣсяць въ день и въ noci забути того погляду. Лѣосбернъ сѣвъ до воза и они поѣхали, але довго ще чули, якъ верещавъ и гнѣвавъ ся горбунъ, що зъ лютоści ажъ запѣнивъ ся, рвавъ на собѣ волосєе, бивъ ногами о землю и — якъ здавалось — не мѣгъ опам'ятатись.

— Оселъ зъ мене! — сказавъ докторъ по довшѣмъ мовчаню. — Чи ты вже знавъ се, Оліверъ?

— Нѣ, пане.

— Отже не забудь на другій разъ. Хочъ бы то и бувъ сей дѣмъ — говоривъ онъ дальше по новѣмъ перестанку — и хочъ бы тамъ злодѣѣ були, то що-жъ бы я самъ оденъ вдѣявъ? А хочъ бы я и помѣчь мавъ, то и зъ того нѣчо не вышло бы, хіба що черезъ свою загонистѣсть перестерѣгъ бы я ихъ, щобъ сховали кѣнцѣ въ воду. Се бы й добре було для мене и чей бы я не бувъ вже такъ дурный, бо я впадаю въ одну лапку за другою, скоро роблю пѣдъ фатальнымъ вражѣньемъ першої хвилѣ.

Знаменитый докторъ черезъ цѣле свое житье все такъ робивъ. Въ нѣмъ панували и настроювали его тѣ першій вражѣня, але ему нѣколи не сталося нѣчо справ-

дѣ неприѣмного, бо его таки всюды любили и поважали. Сказати правду, то теперь бувъ онъ кѣлька хвиль въ злѣмъ настрою черезъ те, що помысливъ ся въ надѣяхъ. Онъ думавъ, що заразъ при першій лѣпшій нагодѣ переконаєсь о правдивости оповѣданя Олівера. Але рѣвнодушнѣсть наступила въ нѣмъ небавомъ знову, а що бѣдповѣди хлопця на его частіи pytania були ясні, простіи и такъ само щиро высказаніи, якъ перше, то онъ и дальше постановивъ зовѣсти ему вѣрити.

Оліверъ знавъ назвати улицю, де мешкавъ панъ Бравнльовъ, тому не блукали сюды ■ туды по улицяхъ а просто поѣхали до его дому. Коли ѣѣхали въ улицю, затрепетѣло сердце хлопця такъ сильно, що ледви мѣгъ бѣддыхати. Лѣосбернъ казавъ ему показати дѣмъ.

— Отсей! — сказавъ живо Оліверъ, показуючи черезъ бѣкно. — Сей бѣлый дѣмъ! Ой, вѣдмо скоро! — Менѣ здаєсь, що помру, нѣмъ доѣду. Дрожу ■ рады собѣ дати не можу.

— Будь терпеливый, мѣй любый хлопча, — сказавъ Лѣосбернъ, поклепавши его по плечахъ. — Побачишь небавомъ своихъ приятелѣвъ, а они врадують ся, що побачуть тебе здоровымъ и въ добрѣмъ станѣ.

— И я того сподѣваю ся, — говоривъ Оліверъ. — Они були такіи добріи, такіи добріи для мене, пане!

Вѣзъ станувъ, а Оліверъ зѣ слѣзми въ очахъ бѣдъ незмѣрною радости и бажаня выглянувъ черезъ бѣкно. Такъ що-жь зъ того? Въ бѣлѣмъ дѣмѣ нѣхто не мешкавъ. На картцѣ стояло написано, що можна его вынаймати. Лѣосбернъ злѣзъ зъ воза, взявъ хлопця зъ собою, запукавъ въ найблизшій дверѣ, а коли якась дѣвчина отворила, спытавъ ен, чи знає, де обертає ся панъ Бравнльовъ, що ту въ сусѣдствѣ мешкавъ. Она не знала, побѣгла на гору доѣдатись, вернула и донесла, що Бравн-

льовъ продавъ свѣй дѣмъ зъ всѣми движимостями и передъ шести тыжднями поѣхавъ до захѣдной Индіи. Оліверъ заломивъ руки и мало не впавъ на землю.

— Чи забравъ и свою господиню? — спытавъ Лъосбернтъ, помовчавши хвильку.

— Забравъ, пане. Поѣхало ихъ трое: старый панъ, господиня и пріятель его.

— Завертайте до дому, — сказавъ Лъосбернтъ до вѣзника — а їдьте такъ, щобы якъ найскорше выдобутись зъ проклятого Лондону.

— Книгаръ, пане, — може вступимо до него? — обѣзавсь наразъ Оліверъ. — Я знаю, де ѣнъ мешкае. Прощу васъ, їдмо до него.

— Моя дятинко, на оденъ день вже маємо досыть розчарованъ. Заїдемо до книгаря, а тамъ певно почувмо, що ѣнъ свѣй дѣмъ пѣдпаливъ, або втѣкъ, або померъ. Нѣ, нинѣ заразъ вернемо до Черці.

Пѣдъ вражѣньемъ першой хвилѣ повторивъ свѣй приказъ и они вернули до Черці.

Зазнае гѣрке розчарованье зажурило дуже Олівера въ пору его щастя. Бо кѣлько-жь то разѣвъ пѣдчасъ слабости радѣвъ ѣнъ на думку, що скаже ему панъ Бравильовъ и панъ Бедвинъ и що то за радѣсть буде, якъ имъ оповѣсть, кѣлько довгихъ днѣвъ и вечерѣвъ переживъ ѣнъ, згадуючи, що они для него зробили, а зѣ слезами въ очахъ — о уведеню его зъ ихъ дому. Надѣя, що очистить ся зъ пѣдозрѣня, додавала ему не въ одну лиху годину охоты до житя; а теперъ они выѣхали зъ краю въ тѣмъ переконаню, що ѣнъ злодѣй и обманникъ, — въ переконаню, яке можуть мати до послѣдной години, — и сея думки не мѣгъ Оліверъ легко знести, бо була за прикра.

Але обходженье его добродѣтѣвъ и пріятелѣвъ зъ

нимъ не змінилось. Коли по двохъ тижняхъ настала гарна весняна погода, дерева зазеленѣли молодимъ, свѣжимъ листьемъ, а цвѣты зачали цвести, приготувались они до выѣзду зъ Черці на кѣлька мѣсяцѣвъ. Срѣбне начинье, котре збудяло таку жаждобу у жида, занесли въ добрый сховокъ, Джайльса и Брільса лишили стерегти дѣмъ и ѡдѣхали на село, забравши Олівера зъ собою.

Хто змогъ бы описати одушевлення и щастье, рѣвновагу душѣ и солодкій, мильный спокѣй, якого зазнававъ все ще слабый хлопець въ балсамичномъ воздухѣ, на зеленыхъ горбахъ и въ красныхъ лѣсахъ, що окружали мале село, его нове мешканье! Хто змогъ бы словами описати, якій спокѣй, яку свѣжѣсть, яку радѣсть вливае весна на селѣ въ сердца втомленихъ мешканцѣвъ мѣста! А и тѣ люде, що цѣле житье провели въ тѣсныхъ людныхъ улицяхъ въ безнастанныхъ клопотахъ, що нѣколи не мали бажаня змѣнити своє положенье, що муры и камѣньє, тѣ вузкія границѣ ихъ малыхъ щоденныхъ прогулокъ, майже зачали любити — и тѣ люде, якъ звѣстно, радѣ бодай на хвилию глянути въ лице природы, коли вже зближае ся година ихъ смерти. Далеко ѡдъ мѣсяця ихъ труда, болю и радости, они — якъ здаєсь — молодѣють, вышукуючи день въ день зеленій, сонѣчний мѣсяця, а коли лишъ давлять ся на сѣнє небо, на луги, цвѣтами засѣяніи и на блискуючій потѣвъ, то вже чують, якъ буде въ небѣ. Се осолоджує имъ послѣдній хвилѣ и они сходятъ до могилъ, якъ заходяче сонце, те сонце, на которого заходъ они зъ такимъ одушевленьемъ дивились зѣ своєї самотной, тихой комнатки. Спомини, выкликаныя спокѣйными, сельскими сценами, не суть зъ того свѣта, то не свѣтові думки або надѣѣ. Солодкій, лагѣдный впливъ тыхъ споминѣвъ може насъ навчити — звивати свѣжій вѣнцѣ на гробы дорогихъ нашихъ осѣбъ, очищу-

вати нашй серця, а проганяти и нѣвечити всяку давну ненависть и неприязнь. Черезъ те все и въ менше образованныхъ умахъ повстае якась непевна, неозначена свѣдомѣсть, що подѣбныхъ чувствъ зазнали колись въ далекѣй вже минувшости. Свѣдомѣсть ся будить поважну задуму о далекѣй будучности, пригнетае и нѣвечить гордѣсть и свѣтовѣ гадки.

Положеніе села, де оня удали ся, було дуже миле, а Оліверови здавалось, мовъ бы зачавъ на-ново жити, бо бнѣ провѣвъ днѣ свого життя бѣдъ самой дитини въ тѣсныхъ, а часто брудныхъ улицахъ и комнатахъ, середъ гамору и натовпу. Рожѣ и жилюсть вкрывали стѣны домика его приятелѣвъ, пнѣ деревъ обросли блющемъ, а огородовѣ цвѣты наповняли воздухъ чудовыми запахами. Заразъ коло дому було маленьке кладовище, не заповнене высокими, немилыми памятниками, але скромными могилками, вкритыми травою и мохомъ, въ которыхъ спочивали по трудахъ батьки села. Оліверъ ходивъ часто на кладовище и згадуючи незамѣтный грѣбъ своей матери, сѣдавъ неразъ на землю и плакавъ нишкомъ. Але якъ потѣмъ пѣднѣсь очи на чисте, синѣ небо надъ собою, то здавалось ему, що она не спочивае въ могилѣ, але тамъ, де мешкають всѣ щасливі, и бнѣ плакавъ знову за нею, але вже безъ болю.

Красный бувъ то и щасливый часъ. Днѣ минали спокѣйно и весело, а вечера не наводили анѣ страху, анѣ журбы, анѣ туги въ сумнѣй вязниці, анѣ повертающихъ злодѣѣвъ, лише солодкѣй, упокоючѣй гадки. Що рано ходивъ Оліверъ до срѣбноволового старця, що мешкавъ коло самой маленькои церковцѣ, а той вчивъ его читати й писати и говоривъ зъ нимъ такъ ласкаво и такъ дуже занимавъ ся нимъ, що Оліверъ не мавъ вже и способу, яку бы то нову радѣсть справити старцеві.

Иншою порою гулявъ ѡнъ зъ панею Мелі и Рожею, уважавъ на ихъ розмову, або сидѣвъ зъ ними въ тѣни, слухавъ, якъ молодша панѣ читала, и не мѡгъ наслухатись. Инодѣ пильно учивъ ся лекціи на другій день, въ малѡй комнатѣ, котрой ѡна выходила на огородъ. А коли надѡйшовъ вечѣръ, выходивъ знову зъ дамами и бувъ незмѣрно щасливый, коли мѡгъ найти яку цвѣтку, що була имъ до вподобы, або коли они що забули, а ему казали принести. Якъ вже смеркло, то Рожа сѣдала звичайно до фортепьяна и грала або спѣвала давну пѣсню, яку ѡи тѣтка любила, а Оліверъ сѣдавъ тогды коло ѡна и слухавъ милого голосу, а слезы тужной радости капали ему зъ очей и збѣгали по лицю на землю.

Якъ зовсѣмъ инакше проводивъ ѡнъ недѣлю! ѡнъ нѣколи не переживавъ такихъ днѣвъ. И що се за гарный бувъ день, хочъ и подѡбный до другихъ въ тѡмъ щасливѡмъ часѣ! Рано ходили до малои церковцѣ. Передъ ѡкнами шелестѣло ѡдъ вѣтру зелене листье. Птички цвѣрѣтѣкали, а низькими дверми входивъ до середины чистый, здоровый воздухъ. Бѣднѣ селяне являлись въ чистѡй одежи и такъ побожно клякали при своихъ молитвахъ, що для нихъ очевидно богослуженье було радостію, а не тяжкимъ обовязкомъ. А хочъ спѣвъ бувъ ще менше, якъ гарный, то таки походили ѡнъ зъ сердца, а бодай Оліверови здававъ ся ѡнъ далеко звучнѣйшимъ, якъ всѣ церковнѣй музики, котрі чувъ въ своѣмъ житю. Потѡмъ зновъ ишли на прохѡдъ, якъ звичайно, звидѣли неодну чисту хату селяньску, а вечеромъ читавъ Оліверъ кѡлька уступѡвъ зъ бібліи, котрі ему въ тыждни пояснено, и ѡнъ чувъ при тѡмъ таку гордѡсть и радѡсть, якъ бы самъ бувъ священникомъ.

На другій день о шестѡй годинѣ вже встававъ, выходивъ проходити ся по поляхъ и складавъ китицѣ зъ

дикихъ цвѣтѣвъ, котрі ставивъ звичайно на стѣлѣ до снѣданъ. Такожъ приносивъ зъ собою свѣжон бабки для птицъ Рожѣ до дому, а якъ вже ихъ нагодувавъ, то высылали его майже що дня зъ якоюсь милостинею на село, або щось рѣбити до городу, де ѓнъ пѣдъ проводомъ огородника працювавъ дуже пильно, поки не являлась Рожка и приятнымъ усмѣхомъ та похвалами нагороджувала его.

Такъ минуло три мѣсяцѣ, — три мѣсяцѣ, котрі въ житю дуже щасливыхъ людей названо бы красными, але для Олівера по неспокоѣнныхъ, сумныхъ дняхъ бувъ то правдивый райскій часъ. При найчистѣйшѣй и найблагороднѣйшѣй любви и великодушности зъ одного боку, а при дѣйстви найсердечнѣйшѣй и найгорячѣйшѣй вдячности зъ другого боку, зовсѣмъ не було дивно, що Оліверъ при кѣнци сего короткого часу чувъ ся у старон дамы и ен вѣрѣвнои, якъ у себе дома, и що обѣ дамы радувались и гордѣ були нимъ. ѓнъ ѓдплачувавъ имъ за се горячимъ привязаньемъ своего молодого и чуткого сердца.

ГЛАВА ТРИЦЯТЬ НЕРША.

Щастье Олівера и его приятелѣвъ наразѣ занепокое.

Весна скоро минула, а прийшло лѣто и якъ на веснѣ було все красне, такъ теперъ цвило и блищало все въ повнѣй, буйнѣй красѣ. Деревы розтягнули свои рамена по-надъ жадною землею, замѣнили пустѣ и ѓдкрытѣ мѣсяця въ тѣнистѣй и тазмичѣй, а якъ мило було

дивитись зъ ихъ тихой, величавой тѣни на поля, ясній бѣдъ сонця! Земля прибралась въ свою блискучу найзеленѣйшу одежу, а міліоны цвѣтѣвъ наповняли воздухъ запахомъ. Все зеленѣло, цвило, блищало въ воздухъ и радувалось.

Житѣе въ селѣскѣмъ домѣ панѣ Мелі плыло дальше спокѣйно и радо уживали мешканцѣ красной поры. Оліверъ выздоровѣвъ и ставъ сильнымъ, а такі — якъ се неразъ у нихъ лучаеъ — не змінивъ свого чутя и свого поведеня. Бувъ все тымъ лагѣднымъ, нѣжnymъ и милымъ хлопцемъ, якъ перше, коли зъ недуги и болю минали его силы, коли недуга и въ найменшихъ потребахъ робила его зависимымъ бѣдъ добрыхъ панѣ.

Одного красного вечера ходивъ онъ зъ панею Мелі и Рожею на дуже далеку прогулку. За дня було дуже парно, а теперь легкій вѣтеръ холодивъ воздухъ, а на небѣ свѣтивъ повнолицый мѣсяць. Рожа була дуже весела и вдоволена. Середъ веселой розмовы ишли они дальше, якъ звичайно, ажъ вкѣнци панѣ Мелі втомилась и они помалу вернули домѣвъ. Рожа звяла канелюхъ, сѣла, якъ звичайно, за фортепянь, ударила кѣлька акордѣвъ, заграла сумну, поважну мелодію и граючи зачала хлипати.

— Чого ты плачешъ, любя дитино? — спытала панѣ Мелі, але Рожа не бѣдповѣла, лише грала трохи скорше, такъ, якъ бы ей хто збудивъ зъ тяжкой задумы.

— Дорога дитинко, що тобѣ? — спытала панѣ Мелі, вставши скоро и схилившись надъ нею. — Ты плачешъ. Чого тобѣ сумно, дорога дитино?

— Нѣчого, тѣточко, нічого, — бѣдповѣла Рожа. — Сама не знаю, що менѣ — не можу сего вамъ описати я чогось такъ безсильна, такъ —

— Чей ты не слаба, Роже? — спытала скоро панѣ Мелі.

— Нѣ, нѣ, — ѡдповѣла молода панѣ и задрожала такъ, якъ бы ѣй наразѣ перейшовъ морозъ по-за плечѣ, — менѣ буде заразѣ лѣпше. Замкни ѡкна, Оліверъ!

Оліверъ замкнувъ скоро ѡкна, а она силувалася бути веселою и грала якусь веселу мелодію. Але руки опали ѣй безсильно на подолокъ, она встала, впала на софу, закрыла лице и дала слезамъ волю, бо не могла вже ихъ перемогти.

— Дятинко, любко, — говорила панѣ Мелі, притискаючи еи до грудей, — ты ще нѣколи така не була.

— Я лишь дуже нерадо васъ занепокоюю, — ѡдповѣла Рожа, — але вѣякъ не можу здержатись ѡдъ плачу. Менѣ здаєсь, тѣточко, що я слаба.

И справдѣ була она слаба, бо якъ принесли свѣтло, то всѣ замѣтили, що небавомъ по поворотѣ румяне еи лице поблѣдло, якъ мраморъ. Красы оно не втратило, а таки видно було въ его чертахъ змѣну, якійсь неспокоій, якусь втому, чого нѣколи у неї не було видно. По хвили зарумянилось зновъ еи лице, еи синіи очи стали палкѣй и тасмичѣй, и все зновъ скоро щезло, якъ маленька хмаринка, а лице знову поблѣдло.

Оліверъ, що добре дививъ ся на стару даму, замѣтивъ великій неспокоій у неї и самъ такожь дуже занепокоївъ ся. А що она на око силувалася виглядати такъ, якъ бы собѣ се маловажила, то и ѡнъ такъ робивъ, а се — якъ здавалось — мало добрый впливъ на Рожу. Бо якъ на просьбу тѣтки поклалася до лѡжка, то зновъ лѣпше виглядала, запевняла, що ѣй вже лѣпше, и була певна, що на другій день рано стане здорова и весела, якъ звичайно.

— Чей панѣ Рожа не дуже слаба? — спытавъ

Оліверъ, коли панъ Мелі вернула. — Хочъ и виглядала нині вечеромъ досить зле, та —

Стара панъ махнула рукою, щоби мовчавъ, сама сѣла собѣ, підперла мовчки голову, а вкѣнци обѣзвалась дрожачимъ голосомъ:

— И я того сподѣваюсь, Оліверъ. Кѣлька лѣтъ прожила я зъ нею щасливо, може й надто щасливо, и вже мабуть прийшла пора, що стрѣне мене якесь нещастье, — але чей не се...

— Яке нещастье, панъ? — спытавъ Оліверъ.

— Тяжкій ударъ, — ѡдповѣла стара панъ майже безъ житя — если бы я втратила дорогу дѣвчину, що вже такъ довго для мене була єдиною потѣхою.

— Боже борони! — сказавъ Оліверъ скоро.

— И я кажу: Боже борони и амѣнь до того, моя дитино! — перервала его стара панъ, заломлюючи руки.

— Такого страшного нещастя певно не можете сподѣватись, — говоривъ дальше Оліверъ. — Та жъ панъ Рожа була передъ двома годинами зовсѣмъ здорова!

— А теперъ слаба — ѡдповѣла панъ Мелі — и певно буде їй ще гѣрше. О, моя дорога, люба Роже! Що-жъ я пѣчну безъ неї?

Си напавъ такій тяжкій жалъ, що Оліверъ мимо власної ѡбавы о Рожу, старавъ ся єи успокоити и просивъ дуже, щоби вже зъ огляду на дорогу, молоду даму не додавала собѣ и їй жалю.

— Подумайте лише, панъ, — сказавъ ѡнъ, ледви здержуючись ѡдъ слѣзъ, що пхались єму на очи, — яка она молода и добра и якъ она всѣхъ радує. Я знаю цѣлкомъ певно, що она буде зважати и на себе и на васъ и на насъ всѣхъ тай не помре. Нѣ, Богъ не позволить їй вже теперъ померти!

— Ахъ, мой добрый Оліверъ, ты говоришь и думаешь, якъ дитина, — сказала панѣ Мелі, повлавши ему руку на голову, — и мылишь ся, хочъ и якъ се природне, що ты кажешь. Але ты пригадавъ менѣ мой обовязокъ и сподѣваюсь прощенья, бо я вже стара, видѣла неодну слабѣсть и смерть тай знаю бѣль тыхъ, що здѣстають ся по чивѣсь смерти. Такожъ маю досыть досвѣду и знаю, що оставшій не все суть дуже молоді и добрі. Але се повинно насъ радше радувати, якъ журити, бо Богъ мудрый и добрый, а досвѣды такі учать насъ докладно, що єсть ще красшій свѣтъ, якъ нашъ, и що мы небавомъ тамъ перейдемо. Най буде воля Божа. Але якъ я би люблю, якъ дуже люблю, се лишъ Ояъ знае !

Оліверъ здивувавъ ся, що панѣ Мелі по тыхъ словахъ перестала наразъ нарѣкати, выпрямилась и здавалась зовсѣмъ спокѣйною. А ще бѣльше здивувавъ ся, коли замѣтивъ, що она и не спала и клопоталась, а все була такъ само спокѣйна и навѣть удавала при кождѣй роботѣ веселу. Але онъ бувъ молодой и ще не знавъ, якъ сильнѣй сердца вмѣють терпѣти и зносити всякій тяжкій и невѣдраднѣй обставины. Тай звѣдки-жъ мѣгъ онъ се знати, коли сильнѣй звичайно самі не знаютъ своихъ силы ?

Наступила страшна нѣчь, а коли прийшло рано, то слова панѣ Мелі ажъ надто оправдались. Рѣжа лежала въ першѣй стадіи сильной и небезпечнои пропасти.

— Треба щось робити, Оліверъ, а не нарѣкати и журитись безъ хѣсна, — сказала панѣ Мелі, поклала палець на уста и остро глянула ему въ очи. — Се письмо треба якъ найскорше одѣслати панови Лѣосбернови. Ты маєшь занести его ажъ на мѣсце, до котрого звѣдси пѣшки мусишь ити чотири милѣ. Тамъ передашь

его черезъ пбславця до Черці. Пбсланця має господарь гостинницѣ и я сподѣваюсь, що ты все зробишь якъ належить ся.

Оліверъ не годенъ бувъ бдповѣсти, але зъ лица его видно було, що не мѣгъ на мѣсци встояти, такъ скоро хотѣвъ ити въ дорогу.

— А ты ще одно письмо, — говорила дальше за думана панѣ Мелі — але й сама не знаю, чи пбслати его, чи ждати, що станесь зъ Рожею. Я бы волюла се письмо задержати и выслати ажъ тогды, якъ буде дуже небезпечно.

— Чи се такожъ до Черці, панѣ? — спытавъ Оліверъ нетерпеливо и дрожачу руку простягъ за листомъ.

— Нѣ, — бдповѣла панѣ.

Але таки дала хлопцеви письмо, бо за думками й забула про него, а Оліверъ прочитавъ, що адресоване було се письмо до Гаррі Мелі въ добрахъ одного лѣорда, котрого прѣзвища бнъ ще нѣколи не чувъ.

— Такъ взяти и се письмо? — спытавъ нетерпеливо Оліверъ.

— Нѣ, зажду до завтра, — бдповѣла панѣ Мелі, казала бддати собѣ письмо, дала ему грощѣ и бнъ выбѣгъ. Скоро прибувъ на мѣсце весь заперешеный. Найшовъ гостинницю пбдъ Юріємъ и звернувъ ся до почтара, сей бдславъ его до паробка, паробокъ до господаря и ажъ той перечитавъ помалу адресу и зачавъ писати та выдавати приказы. На се потребувавъ немало часу. Оліверъ мало самъ не скочивъ на коня и не поѣхавъ. Але вкбнци надѣхавъ дорогою пбсланецъ господаря и за хвилию зновъ бдѣхавъ. Оліверъ, що стоявъ передъ дверми, выйшовъ зъ легкимъ сердцемъ на подвбръе гостинницѣ, щобы якъ найскорше вернути домбвъ. Звер-

нувши коло угла стайні, набігъ на якогось великого чоловіка, схованого въ плащі, що якъ разъ въ ту хвилию вийшовъ мабуть зъ гостинницѣ.

— А, до чорта, се що? — крикнувъ сей чоловікъ, одскочивши въ задъ и влѣпивши очи въ Олівера.

— Простѣть, пане, — сказавъ Оліверъ — я дуже спѣшавъ ся и не видѣвъ васъ.

— До сто чортівъ! — воркотѣвъ той самъ до себе и все давивъ ся своими великими чорными очима на хлопця. — И хто бы сподѣвавъ ся? На порохъ его зѣтри, а бнъ и зъ мармуровою домовиною встане и заступить тобі дорогу!

— Менѣ дуже прикро, пане, — залепетѣвъ змѣшаний Оліверъ — чей я вамъ нѣчо злого не зробивъ.

— А зѣгнавъ бы ты! — воркотѣвъ дальше чоловікъ, затиснувши зубы. — Кобы я такъ мавъ ѡдвагу сказати слово, за одну нѣчь увѣльнивъ бы ся я ѡдъ него. Все лихо на твою голову и джума на тебе, ты некомпетентен! Що ты ту маєшь робити?

Погрозивъ пѣстуками, заскреготавъ зубами и ступивъ крокъ впередъ, якъ бы хотѣвъ ударити Олівера, але наразъ упавъ на землю и зачавъ вити ся, а густа пѣна выступила ему на уста. Оліверъ дививъ ся ще хвилию на божевѣльного (бо за такого мавъ бнъ сего страшного чоловіка) и побѣгъ до гостинницѣ, вбѣзати о помѣчь. Потѣмъ не гаючи часу побѣгъ до дому, дуже здивований и самъ не свѣй черезъ того дивного, незнаючого чоловіка. Але небагомъ забувъ за ту цѣлу пригиду, бо вернувши до дому панѣ Мелі, побачивъ и почувъ що иншого, а се дало зовсѣмъ иншій напрямъ его думкамъ.

Станъ Рожѣ дуже погѣршивъ ся и вже ѡдъ пѣв-

ночи лежала она въ горячцѣ и мрѣла. Хирургъ зъ села сказавъ пани Мелі, що слаббсть Рожъ дуже небеспечна и то такъ, що выздоровленье було бы чудомъ.

Якъ часто высказувавъ Оліверъ зъ лѣжка сего страшной ночи, щобы тихенько выйти по сходахъ и підслухати, що дѣе ся въ комнатѣ хорон! Онъ майже дрожавъ на цѣлѣмъ тѣлѣ, а каплѣ зимного поту выступали ему на чоло, коли по якѣмъ шелестѣ думавъ, що вже найгѣрше лихо наступило. Онъ нѣколи такъ щиро не моливъ ся, якъ сего ночи о задержанье при житю его дорогого, милон прывательки, що вже однимъ впрокомъ була въ гробѣ.

Непewnбсть, страшна непewnбсть, коли мы бездѣльно стоимо, а коло насъ важить ся судьба найдорожшихъ особбъ, — тяжкѣ думки, що нападають умъ и стискають сердце такъ, що оно скорше и сильнѣйше бѣе ся, ажъ ѳдыху не став, — конечно бажанье, щобъ зъ роспуки щось зрѣбити для усмирення болю, котрого не можемо усмирить, и сумне роздратованье, коли бачимо, що помѣгти не можемъ: — зъ чимъ дадутъ ся порѣвнати тѣ муки?! яка розвага и якѣ заходы зможуть насъ потѣшити въ тѣмъ великѣмъ зворушеню, въ тѣмъ тяжкѣмъ нещастю?

Надѣйшло рано, а дома було тихо и сумно. Всѣ лише шептали. Ѳдъ чаеу до часу можна було коло брамы побачити наляканѣ лица, а жѣнки и дѣти ѳходили зъ плачемъ. Черезъ цѣлый день и довго ще по заходѣ сонця ходивъ Оліверъ по городѣ сюды и туды, знесивъ все очи въ гору въ сторону, де була комната хорон, и дрожавъ, побачивши тамъ затемнене ѳкно, бо здавалось ему, що тамъ смерть нишкомъ зачалася. Пѣзно вечеромъ приѣхавъ панъ Лѣосбернъ.

— Привѣро, — сказавъ ѳдвертаючись докторъ, що

мавъ мягке сердце, — прикро — така молода — такъ всѣ еи любили — але мала надѣя...

На другій день рано засвѣтило сонце ясно — такъ ясно и весело, якъ бы не бачило жадного терпѣня, жадной журбы; и коли цвѣты розцвѣтались въ его промѣню, коли кругомъ кинуло житье и здоровье, а звуки радѣстнѣй розлягались въ воздухъ, то въ комнатѣ молода и красна дѣвчина стояла вже надъ гробомъ. Оліверъ выбѣгъ на тихе подвѣрье, сѣвъ на малу зелену купину и въ самотнѣй тишинѣ плакавъ за нею.

Чудовый бувъ лѣтний день, освѣченный солнцемъ краєвидъ веселый и блискучій, птички спѣвали и скакали весело по галузяхъ або й злѣтали безжурно въ воздухъ, все очевидно вазывало до радости и забавы а Оліверови, коли отворивъ заплаканыи очи, прийшло несвѣдомо на думку, що тецерь нѣякъ не пора вмирати и Рожа не може померти, коли такъ богато меншихъ сотворѣнь радуєсь житьемъ. Могила радише годять ся для холодной, непривѣтной зимы, а не для ясного, запашиного, радѣстного лѣта. Майже здавало ся ему, що домовины для старыхъ и пережитыхъ, а не можуть вкрывати страшную ночею молодыхъ и красныхъ людей.

Звукъ церковного звона перервавъ дуже рѣзко его дитяній думки. Звонили на похоронну молитву. Сельскій похоронъ перейшовъ браму церкви. Тѣ, що несли домовину, прибрались въ бѣлыи шарфы. Се ховали якогось молодця. Всѣ стояли зъ одкрытыми головами коло гробу, а мѣжь ними влячала и плакала мати. Але сонце свѣтило ясно, птички щебетали и скакали по галузяхъ далше.

Оліверъ вернувъ до дому, роздумуючи о прерѣзанныхъ тыхъ добродѣйствахъ, якихъ зазнавъ одъ молодой панѣ, и бажаючи собѣ, щобы прийшовъ ще часъ, коли

бы онъ мѣгъ безвѣстанно доказувати ѣй, якъ вдячвый онъ для неѣ и якъ дуже ея любить. Онъ не мавъ собѣ нѣщо закинути, бо радо ѣй услуговувъ, а таки пригадувавъ собѣ десятки случаѣвъ и думавъ, що тогды ще бувъ за мало пильный.

Мы повинні дуже дбати о се, щобы якъ наибѣльшу любовь оказувати тымъ, зъ котрыми насъ доля злучить, бо при кождѣмъ случаю смерти находить на насъ рѣй думокъ, кѣлько то мы залишили, якъ мало мы зробили, кѣлько то мы забули, и богато вишихъ случаѣвъ, коли мы могли лѣпше зробити та вже направили не можемъ. Подѣбні споминны можуть насъ мучити, а они дуже а дуже гѣркѣй. Жаденъ жалъ не боить такъ, якъ даремный, а якъ не хочемо зазнати такой муки, то зачасу стараймось сему запобѣгти.

Коли Олѣверъ прийшовъ до дому, найшовъ паню Мелѣ въ малѣй комнатѣ. Серце его затремтѣло, коли еѣ побачивъ, бо она ще анѣ на хвѣлю не ѣдѣйшла ѣдѣ лѣжка Рожѣ, а теперъ зъ якоѣсь причины ѣдѣйшла. Тому онъ задрожавъ. Довѣдавъ ся, що хора тяжко заснула и збудить ся або до смерти, або до житя, може ще скаже своимъ любимъ въ послѣднее: „будьте здоровѣ!“ и простить ся зѣ свѣтомъ.

Цѣлыми годинами сидѣли они и наслухували. Ѣдѣду нѣхто ѣ не рушивъ, все давилось на чудовый захѣдъ сонця, але думками були деинде. Почули, якъ хтось ишовъ, и зблизились до дверей, а се Лѣосбернъ вѣйшовъ въ комнату.

— Що-жъ скажете о Рожи? — спытала его разъ стара панѣ. — Кажѣть заразъ! Все знесу, лишь непевности нѣ. Бѣйтесь Бога, кажѣть! Померла померла?

— Нѣ, — ѣдѣловъвъ докторъ дуже зворушенный. —

Онъ добрый и милосерный, она буде жити, щобы насть всѣхъ ще довгѣ лѣта радувати.

Стара панѣ впала на колѣна и силувалась руки зложити; але сила еи, котрою она такъ довго намагала, опустила еи за першимъ зѣтхненьемъ вдячности Богу и она впала назадъ въ руки надбѣгшого доктора.

ГЛАВА ТРИЦЯТЬ ДРУГА.

Выступає молодой панъ, а Оліверъ зазнає новон пригоди.

За богато майже було щастя, щобы можна було его знести. Оліверъ бувъ несподѣваною вѣсткою якъ бы оголомшеный; не мѣгъ анѣ плакати, анѣ говорити, анѣ встояти тамъ, де стоявъ. Ажъ тогдѣ отямивъ ся и добре зрозумѣвъ се, що почувъ, коли по довгѣмъ волочевю въ тихѣмъ вечѣрнѣмъ холодку заплакавъ и левше ему стало. Чувъ, що величезный тягаръ, котрый страшно давивъ его сердце и котрого не мѣгъ вже бѣльше знести, упавъ ему зъ сердца.

Смеркало вже, коли вертавъ до дому зъ вязанкою цвѣтѣвъ, уложеныхъ niezwykle старанно, котрѣ зѣрвавъ онъ для окрасы комнаты хорои. Коли такъ скоро ишовъ до дому панѣ Мелі, почувъ за собою на дорожѣ гуркѣтъ воза. Оглянувъ ся, а се бувъ почтовый вѣзъ. Дорога була досыть вузка, а почтарь ѣхавъ чваломъ. Тому, щобы що ему не сталося, притиснувъ ся онъ до брамы огорода. Вѣзъ зблизивъ ся и теперь побачивъ онъ лице, майже сховане въ нѣчной шапцѣ, що здавалось ему знанымъ. Зачавъ думати, хто се, коли сей незнакомый закликавъ его и казавъ почтареву стати.

— Оліверъ, що дѣсєь зъ панєю Рожєю, що дѣсєь, Оліверъ? — спытавъ панъ Джайльсъ.

— Скажи правду коротко: лѣше чи гѣше? — обѣзавъ ся молодой паничъ, бѣѣпхавъ Джайльса, а самъ высунувъ ся зъ воза.

— Лѣше, много лѣше! — бѣѣѣѣвъ Оліверъ скоро зъ радостію.

— Дякувати Богу! — сказавъ паничъ. — А певно?

— Можете бути певнѣ, пане, бѣѣѣѣвъ Оліверъ; — передъ кѣлькама годинами полѣпшилось, а панъ Лѣосбернъ сказавъ, що всяка небесечнѣсть вже ми-нула.

Паничъ не сказавъ вже анѣ слова, але вискочивъ зъ воза, взявъ Олівера на бѣкъ и спытавъ его дрожа-чимъ голосомъ:

— Такъ певно лѣше? Не мылишь ты ся, малый? Не дури мене, бо будишь въ менѣ надѣю, а надѣя мене зведе.

— Де-жъ бы я васъ дуривъ, пане! — бѣѣѣѣвъ Оліверъ. — Менѣ можете справдѣ вѣрити. Се слова пана Лѣосберна, що она буде жити и насъ всѣхъ ще довгѣ лѣта радувати. Я чувъ самъ, якъ бнѣ се казавъ.

Въ очахъ его явились слѣзы, коли пригадавъ собѣ тѣ слова, що зробили его такъ несказано щасливимъ, а паничъ бѣвернувъ лице и кѣлька хвиль мовчавъ. Оліверови здавалось, що бнѣ хлипає и тому не мавъ бѣдва-ги дальше говорити; стоявъ и удававъ, що займаєсь своими цѣвѣтами.

Тымчасомъ панъ Джайльсъ снѣѣѣвъ на возѣ, опер-ши лѣктѣ на колѣна, и обтиравъ очи, а коли паничъ за-говоривъ до него, а бнѣ отворивъ очи, то они були чер-вонѣ. Певно, що не удававъ плачу.

— Ъдѣте до дому моєи матери, Джайльсъ, — ска-

зав' паничъ, — а я помаленьки пбйду за возомъ, щобы трохи прийти до себе, закимъ стану передъ ви очима. Можете тй сказати, що я прийду.

— Простѣть, пане Гаррі, — бдповѣвъ Джайльсъ, — але зробили бы вы менѣ велику ласку, коли бы почтаревѣ казали се донести. Я не можу такъ передъ дамами являтисъ; всю повагу я бы у нихъ втративъ.

— Якъ хочете, Джайльсъ, — бдповѣвъ паничъ усмѣхнувшись. — Можете и зъ нами ити. лише наложѣть на голову яку иншу шапку, щобы насъ не мали за божевольныхъ.

Джайльсъ нагадавъ собѣ зб страхомъ свою шапку, сховавъ еѣ до вѣшенѣ, а замѣсть неѣ насадивъ капелюхъ. Почтарь потѣхавъ впередъ, а Джайльсъ, панъ Мелі и Оліверъ ишли за нимъ пѣшки.

бдъ часу до часу дививъ ся Оліверъ на панича зъ боку зъ великою цѣкавостію. Панъ Мелі мавъ може двацять пять лѣтъ и бувъ середного росту. Зъ правильныхъ чертъ его лица виглядала щирбсть, а поведенье его було дуже звинне и приманливе. Мимо рбзницѣ въ вѣку бувъ бнъ такъ подббный до старон дамы, що и Оліверъ бувъ бы мавъ его за якого близького свояка панѣ, хочъ бы бнъ и не назвавъ еѣ бувъ матерію.

Панъ Мелі выжидала его тужно и нетерпеливо, а привитанье матери и сына не було безъ зворушеня.

— Мамо, чому вы менѣ скорше не написали? — шептавъ бнъ.

— Я написала, — бдповѣла она — але розваживши добре, задержала листъ, поки не почувла слова пана Лѣосберна.

— Чому-жь вы выставилесь на небеспечнбсть, такъ можливу? Если бы Рожѣ — слова теперь не можу вымовити — если бы слаббсть Рожѣ взяла иншій зворотъ,

то якъ бы вы се могли простити — якій спокій мѣгъ бы я коли найта?

— Якъ бы найгѣрше лихо наступило, то мабуть ты ще гѣрше не мавъ бы спокою, а такъ се не багато значить, чи ты день скорше, чи пѣзнѣйше приѣхавъ.

— Та вже вы найлѣпше знаєте, але на кождый случай се певно, що якъ бы найгѣрше лихо наступило, то мѣй спокій —

— Рѣжа заслуговує на найправдивѣйшу, найчистѣйшу прихильнѣсть, яку лише серце мужичины може подати. Її благороднѣсть душѣ и єї любый, щирый характеръ оправдують всякій обявъ не звычайной, але глубокой и тревалой взаимной любви. Єсли бы я о тѣмъ не була переконана, а при тѣмъ не знала, що змѣна поведєня свояка супроти неї на смерть єї засмутила бѣ, то моя задача не здавала сѣ бы менѣ такъ тяжка, чи то: я не вела-бѣ зъ собою такої борбы, коли роблю те, що менѣ обов'язокъ конче наказує.

— Чи то несправедливо, мамо? Чи вы маєте мене ще за таку дитину, що я свого серця не знаю и зле розумѣю свои найсердечнѣйшій, найгорячѣйшій и найлѣпшій чувства?

— Мѣй любый Гаррі, молодѣсть має багато благородныхъ чувствъ, та не тревалыхъ. Неразъ, коли имъ вдоволати, то они чимъ скорше минають. А що бѣльше, мѣй сыну: — возьме собѣ єнтузіастичный, огнистый, честолубный молодець жѣнку, на имени котрой єсть пляма. Хочъ она тому не винна, та зимаї, простї люде возьмуть се за зле їй, а може и єї дѣтямъ. И чоловікъ и жѣнка мусять терпѣти всякїй насмѣшки и обмовы. Чимъ выше ѣнъ сягне, тымъ бѣльше будуть ему тымъ дорѣкати. Хочъ бы ѣнъ бувъ и якъ добрый та чесный, то таки вѣ пѣзнѣйшѣмъ вѣку може жалувати такого по-

дружя въ молодости, а она сама буде мучитись и грызти ся, коли буде о томъ знати.

— Мамо, — ѡдповѣвъ молодець нетерпеливо, — такий чоловікъ бувъ бы нужденнымъ самолюбомъ, негѡднымъ имени мужчєны и жѣнки такой, якъ вы єи змалювали.

— Такъ ты теперъ думаєшь, Гаррі.

— И все такъ буду думати! Мука серця, якої я зазнавъ въ послѣднихъ двохъ дняхъ, спонукує мене щиро признатись до пристрасти, котра — якъ добре знаєте — анѣ не вчерашна, анѣ не молодечо-легкодушна, анѣ не нерозважна. Моя прихильнѡсть до сєї любови, гарної дѣвчини така глѣбока и тверда, яка лишъ у мужчєны може бути. Жадної думки, жадного пляну житя, жадної надѣѣ я не маю безъ неї, ще бѡльше, якъ вы, а если вы противитесь моѣй любовѣ до неї, то нѣвечите моѣй спокѡй, цѣле мое щастєє на вѣки. Мамо, розважте лѣьше и думайте лѣьше о менѣ! Не маловажте горячого чутя, котре вы мабуть такъ мало цѣните.

— Противно, Гаррі, я такъ цѣню горячїй и чутливїй серця, що рада бы ихъ боронити ѡдъ зранєня. Але на теперъ досыть, а таки й за богато бесѣды о тѡї справѣ.

— То нехай Рожа рѣшає, а чєй вы не будете такъ острїй и не будете менѣ ставити перепонъ на дорозѣ.

— То нѣ, але я бы хотѣла, щобы ты добре роздумавъ —

— Я вже роздумавъ — роздумувавъ лѣтами — майже ѡдъ тогды, ѡдъ коли я поважно мѡгъ думати. Мои чувства не змѣнились, такъ чому я маю ѡдкладати се на пѡзвѣйше и ждати и мучитись, зъ чого може й хѡсна не буде. Рожа мусить мене выслухати, закимъ ѡдѣжду.

— Добре, — сказали панѣ Мелї.

— Якъ бы по вашѣмъ тоѣ судити, то она мене нерадо выслухае, — сказавъ молодець зѣ страхомъ.

— Зовѣмъ нѣ, — ѡдповѣла мати — выслухае радо.

— Чи она справдѣ нѣкого иншого не любить?

— Нѣ. Ты вже пануєшь зовѣмъ надъ ви серцемъ. Инакше я дуже мылюсь. — Послухай мене, — говорила дальше, коли синъ хотѣвъ ѣй ѡдповѣсти, — ще тобѣ одно скажу. Розважъ добре, закимъ свою судьбу поставишь на сей жребій, закимъ дашь ся увести найвышшѣй надѣи, розважъ исторію житя Рожѣ, мѣй любый сыну и роздумай, якій се буде мати впливъ на ви рѣшенье, если она довѣдаєсь о своѣмъ сумнѣвнѣмъ походженю. Бо она намъ ѡддана всею своею благородною душею, а притѣмъ потрафитъ и въ великихъ и въ малыхъ рѣчахъ зробити зъ себе найбѣльшу жертву.

— Що вы тымъ хочете сказати, мамо? — спытавъ сынъ.

— Я хочу, щобы ты самъ ѡдгадавъ, — ѡдповѣла панѣ Мелі. — А теперъ мушу ити до Рожѣ. Богъ зъ тобою!

— Чи я нинѣ вечеромъ буду зъ нею видѣтись?

— Будешъ, якъ лишь ѡдбѣду ѡдъ Рожѣ.

— Скажете ѣй, що я ту?

— Розумѣась.

— А такожь, — якъ я дуже о ню лякавъ ся и якъ я бажаю зъ нею видѣтись?

— И се скажу, — ѡдповѣла панѣ Мелі, стиснула сынови щиро руку и пѣшла.

Пѣдчасъ сеи короткои розмовы стоявъ Лѣосбернъ зъ Оліверомъ въ найдальшѣмъ кутѣ комнаты. Теперъ звитавъ ся щиро зъ Гаррімъ и мусѣвъ ему оповѣсти якъ найдокладнѣйше слабѣсть и теперѣшний станъ хо-

рон, Джайльсъ займавъ ся пакунками, але слухавъ дуже цѣкаво оповѣданя Льюсберна.

— Чи вы въ тыхъ дняхъ нічого не застрѣлили, Джайльсъ? — спытавъ докторъ, скѣнчивши своє справозданье.

— Нѣ, пане, нічого не застрѣливъ, — ѡдповѣвъ Джайльсъ и почервонѣвъ по самі ухы.

— И не зловили жадного злодѣя, анѣ розбѣйника не нашли? — пытавъ дальше Льюсбернъ трохи злобно.

— Нѣ пане, — ѡдповѣвъ Джайльсъ дуже поважно.

— Менѣ дуже прикро, бо вы на тѣмъ всѣмъ дуже добре розумѣетесь. А якъ Брільсъ має ся?

— Сей молодець має ся дуже добре и казавъ вамъ дуже низенько поклонитись.

— Гарно, — сказавъ докторъ. — Але тому, що васъ ту бачу, Джайльсъ, нагадую собѣ, що тогды, коли васъ ваше добре панство по мене пѣслало, я взявъ на себе маленьке порученье, для васъ досыть користне. Ходѣть зб мною на хвили до ѡкна!

Джайльсъ, досыть здивований, приступивъ до доктора и мавъ честь вести зъ нимъ коротку тайну розмову, по котрѣй богато разѡвъ вклонивъ ся и незвычайно поважно ѡдступивъ въ задъ. О чѣмъ шептали, нѣхто въ комнатѣ не довѣдавъ ся, але въ кухни то заразъ о тѣмъ знали, бо тамъ удавъ ся сейчасъ Джайльсъ, казавъ собѣ подати пива и заявивъ всѣмъ, що за его ѡдважный поступокъ при вломѣ зволила панѣ Мелі зложити для него до касы ошадности двацять пять фунтѡвъ. Кухарка и покоѣвка пѡдняли руки и очи въ гору и думали, що до пана Джайльса теперъ и не приступай! Але панъ Джайльсъ взявъ ся за ковніръ сорочки и ѡдповѣвъ, що дуже помыляють ся и що буде имъ вдячный за всяку увагу, коли бы у него яку гордѡсть замѣтили и коли

бы ѓнъ забувъ бути чемнымъ супроти низшихъ. Одтакъ зачавъ ѓнъ широко розповѣдати, якій ѓнъ скромний и не вибагливий, за що его дуже похвалили, бо такъ звичайно дѣвсь въ такихъ случаяхъ при знатныхъ особахъ.

А на горѣ минавъ вечѣръ дуже весело, бо докторъ бувъ въ найлѣпшѣмъ настрою, а Гаррі Мелі хочъ якъ бувъ зъ початку втомлений и задумавый, не мѡгъ и самъ не розвеселитись. Лѡсбернъ жартувавъ и оповѣдавъ, а Оліверови здавалось, що щенѣколи въ житю не чувъ такъ смѣшныхъ рѣчей. На велику потѣху доктора ѓнъ безнастанно смѣявъ ся, докторъ такожъ а вкѡнци и Гаррі, бо и смѣхъ має силу заразливу. Словомъ, були они такъ вдоволені, якъ лише середъ данихъ обставинъ могли бути. Вже пѡзво було, коли всѣ зъ легкимъ и спокѡйнымъ серцемъ захотѣли спати, бо по непевности и обавѣ, зазванѡй въ послѣднихъ дняхъ, дуже потребували спокою.

На другій день рано взявъ ся Оліверъ до свого звичайного занятя такъ радо и зъ такою надѣєю, якъ се ему по его думцѣ вже давно не лучалось. Журба щезла зъ его лица, якъ черезъ якї чары; здавалось ему, що цвѣты въ двое такъ ясно блищать пѡдъ росю, що легѡтъ шелестить милѣйше листьемъ, що небо чистѣйше и бѡльше ясне, якъ звичайно.

Се впливъ нашого власного внутрѣшного успособлення, коли мы инакше дивимось на свѣтъ. Тѣ, що на рѣкають на свѣтъ и людей и кажуць, що все чорне и неясне, правду кажуть; але темній барвы — се ѡбитки ихъ хорыхъ очей и сердець. Правдиві и дѣйстнї суть краски нѣжнї, лишь треба на нихъ веселѣйшими очима дивитись.

Се гѡдне уваги и Оліверъ се не мѡгъ не замѣтити,

що вже не лише самъ выбиравъ ся на ранну прогульку. Коли Гаррі Мелі побачивъ въ перше, якъ Оліверъ вертавъ зъ вязанкою цвѣтѣвъ до дому, то така пристрасть до цвѣтѣвъ начала его и такъ умѣвъ ѓнъ ихъ порядкувати, що Оліверъ зовсѣмъ не мѣгъ ему дорѣвнати. За те знавъ ѓнъ, де найкрасшій цвѣты можна найти. Они оба ходили що дня по цѣлѣй околиці и приносили чудові букеты до дому. Окно Рожѣ було все отворене, бо бальсамічний лѣтній воздухъ крѣпивъ єи. На тѣмъ ѓкнѣ що рана являвъ ся свѣжій, дуже старанно уложеный букетъ зъ цвѣтѣвъ. Оліверъ замѣтивъ, що збѣялыхъ цвѣтѣвъ нѣколи не выкидано и що докторъ, коли переходивъ городомъ, все дививъ ся на гору и значучо усмѣхаючись хятавъ головою. Такъ минали днѣ за днями, а здоровльє Рожѣ скоро поправлялось.

И нашому Оліверови минавъ уже часъ скоро, хочъ молода панѣ не выходила ще зъ комнаты и хочъ не було прогулокъ, якъ давнѣйше; хіба лишъ де-коли выходивъ зъ панєю Мелі на малый прохѣдъ. За те въ двое бѣльше учивъ ся зѣ сѣбно волосыиъ старцемъ такъ, що его самого дивувавъ скорый поступъ въ науцѣ.

Одного вечера, коли ѓнъ учивъ ся задачѣ на другій день, стрѣтила его и несподѣвана и немгла пригода. Мала комнатка, въ котрѣй ѓнъ звичайно сидѣвъ при своихъ книжкахъ, була на долѣ зъ заду дому. Окно выходило на городъ, а зъ города ишло ся черезъ дверѣ на огорожену луку, зъ ѓдеи на пасовиско и мѣжъ корчѣ. Зачинало смеркати, а Оліверъ пильно читавъ и учивъ ся на память, а що все ще було дуже горячо и трохи парно, то задрѣивавъ надъ вѣнжекою.

Насъ нападає часомъ якійсь рѣдъ дрѣмсты, коли тѣло спочиває, а душа на-пѣвъ свѣдома того, що довокola дѣє ся, може собѣ лѣтати довольѣ. Єсть то сонъ, если

сномъ назвати можна якійсь незмѣрный тягаръ, якесь обезсиленье волѣ, цѣлковиту немощь, щобъ запанувати надъ гадками и уявою. А мимо того, въ такѣмъ станѣ мы хочъ спимо, а знаємо, що коло насъ дѣе ся, бачимо все, чуємо и бесѣду и всякій иншій звукъ, якій дѣйдуть до уха. Вкѣнци дѣйствиѣсть зъ уявою такъ дивно помѣшае ся, що потѣмъ майже годѣ розрѣзнити одну ѡдъ другою. Хочъ тогды наше чутье и нашѣ очи неначе мертвѣ, то таки се фактъ, що гадки пѣдчасъ сну и рѣчи, якѣ намъ наводять уява, суть лише ѡдбиткомъ нѣмою дѣйсности, якогось дѣйсного предмету, котрый, коли мы очи примкнули, не потребувавъ бути близько, а о его зближеню або присутности мы властиво нѣчого не знаємо.

Оліверъ знавъ докладно, що находитъ ся въ своѣй малѣй комнатѣ, що его книжки лежать передъ нимъ на столѣ, а вѣтрець передъ ѡкономъ шелестить листьємъ, — а таки ѡнъ спавъ. Наразъ наступила цѣлковита змѣна въ его обставинахъ, воздухъ ставъ горячій и парный, а ему зѡ страхомъ привидѣлось, що ѡнъ знову въ домѣ жида. Страшный старый жидъ сидитъ въ кутѣ, якъ звычайно, вказуе на него пальцемъ и шепче щось до другого чоловѣка, що коло него сидитъ зъ ѡдвернутымъ лицемъ.

— Тихо! мѡй любый! — нѣбы каже жидъ — то ѡнъ, то ѡнъ певно. Ходѣмъ!

— Думаете, що я его не пѣзнавъ? — ѡдповѣдае другій. А хочъ бы цѣла громада чортѡвъ приняла его стать, а ѡнъ стоявъ въ тѡй громадѣ, то таки пѣзнавъ бы я его и найшовъ бы. Закопайте его и на пятьдесятъ стѡпъ въ землю и заведѣть мене на его грѡбъ, то хочъ бы тамъ и значка жадного не було, я пѣзнаю, що то

бнѣ тамъ дежить. Хочѣ бы и збгнѣвъ и попеломъ ставъ, я пбзнавъ бы!

А слова тѣ вымавляе той чоловѣкъ зъ такою ненавѣстію, що Оліверъ дрожить зб страху и — будѣть ся.

Боже! ажѣ кровъ застала ему въ житѣхъ, нѣ рушѣтѣсь, нѣ крикнути не може. Коло бѣна — два кроки лише бдѣ него — такъ близько що майже дбтѣнути его може — стоѣть, до хѣты заглядае та въ очѣ хлопцевѣ — жидѣ! Оліверъ дѣвить сѣ, а коло него стоѣть той самѣ чоловѣкъ, що недавно нагнавъ ему такого страху на подвбрю гостѣнницѣ, такѣй блѣдѣй зъ лютости, чи зъ огидѣ, чи зъ якого ишого внутрѣшного чутѣ, а все лишь гѣвно кидѣ очѣма на Олівера!

Але Оліверъ бачѣвъ ихъ лише хвилину; потбмъ оба щезѣли. Однакожѣ за той часѣ и онѣ его и бнѣ ихъ пбзнавъ, а ихъ поглядѣ и ихъ рухѣ лица вбѣлись ему въ памѣть такъ крѣпко и такъ глубоко, якъ бы онѣ були вырѣтѣ на камѣни и все стоѣли ему передѣ очѣма. Хвилию стоѣвъ бнѣ, якъ бы врбсѣ въ землю, потбмъ скочѣвъ передѣ бѣно до города и крикнувъ о помбчѣ.

ГЛАВА ТРИЦѢТЬ ТРЕТѢ.

Що вѣйшло зъ той пригоды Олівера? — и досѣтъ важна розмова межѣ Гаррѣмъ Мелѣмъ а Рожею.

Коли мешканцѣ дому на крѣкъ Олівера збѣглись до города, побачѣли, якъ бнѣ поблѣдѣ и дрожавъ на тѣлѣ. Онѣ вказавъ на луку за городѣмъ и ледѣи вымѣвивъ слова: „Жидѣ! жидѣ!“

Панъ Джайльсѣ зовсѣмъ не знавъ, о що ходѣть,

але Гаррі Мелі, що чувъ про житъе Олівера бдѣ своєї матери, пригадавъ собі скоро, що се за жидѣ.

— Куды утѣкъ? — спытавъ онъ и рѣвночасно пѣднявъ здорову ломаку, що случайно на землі лежала.

Оліверъ вказавъ сторону, куды — якъ видѣвъ — оба утекли, и додавъ, що онъ що-лишь передъ хвилею стративъ ихъ зъ очей.

— То мы ихъ ѡдшукаемо! — сказавъ Гаррі. — За мною, а держѣть ся близько коло мене, якъ лише можете!

Онъ скочивъ при тыхъ словахъ черезъ плѣтъ и побѣгъ такъ скоро, що прозѣ ледви могли за нимъ встѣгнути. По кѣликохъ хвилахъ прилучивъ ся до нихъ Лессбернъ, що якъ-разъ вертавъ зъ проходу до дому, и зачавъ кричати зъ всѣхъ силъ, бо не знавъ, о що ходитъ. Ажъ тогды вѣѣ станули, щоби ѡдѣхнути, коли Гаррі звернувъ въ ту сторону пасовиска, котру ему показавъ Оліверъ, и старанно зачавъ перешукувати ровы и плоты. Тогды ившѣ мали часъ здогонити его и оповѣсти Лессбернови, на кого то ловы.

Даремно шукали. Навѣтъ свѣжихъ слѣдѣвъ не найшли. Вкѣнци станули на малѣмъ горбку, звѣдки було видко далеко поля и пасовиска довкола. По лѣвѣй руцѣ було мале село; але тѣ, за котрыми гонили, не могли бы въ жадевъ спосѣбъ такъ скоро перебѣгти пасовиско и скрытись въ селѣ. По другѣмъ боцѣ припирали до пасовиска густѣ корчѣ, але такожъ годѣ було вѣрити, щоби они такъ скоро до нихъ добѣгли.

— То мабуть тобѣ снилось, Оліверъ, — сказавъ Гаррі Мелі, ѡдѣвши его на бѣкъ.

— Нѣ, пане, не снилось, — ѡдповѣвъ хлопецъ зъ жахомъ — я видѣвъ его дуже добре, видѣвъ обохъ такъ добре, якъ отъ теперъ васъ виджу.

— Хто-жь то бувъ той другій чоловікъ? — спытали Гаррі и Лѳосбернъ рѳвночасно.

— Се той чоловікъ, о котрѳмъ я вамъ казавъ, що я его подыбавъ на подвѳрѳю гостяницѳ, — ѳдповѳвъ Оліверъ. — Мы давились оденъ на другого и я бы присягъ, що то ѳнъ.

— А знаєшь ты певно, що они туды утекли? — спытавъ Мелі.

— Знаю, що и туды утекли, знаю, що и передъ ѳномъ стояли, — запевнявъ Оліверъ и вказавъ на плѳтъ межи городомъ а лукою. — Туды перескочивъ той великій чоловікъ, а жидъ побѳгъ кѳлька крокѳвъ на право и перепхавъ ся черезъ дѳру въ плѳтъ.

Мелі и Лѳосбернъ дивились то на Олівера то на себе — и треба було лишъ видѳти певнѳ Оліверовѳ рухи, а повѳрити бы можна, що певно празду казавъ. Тымчасомъ нѳгде не можна було ѳднайти нѳ слѳду тыхъ людей, що такъ скоро утекли. Трава була велика, але лише тамъ здоптана, де переслѳдуючѳ ѳи здоптали. Береги ровѳвъ були зъ мягкой глины, але нѳгде не було видко нѳ найменшого свѳжого слѳду, що тамтуды хто бѳгъ.

— То дуже дивно, — сказавъ Мелі.

— Дуже дивно, — повторивъ Лѳосбернъ. — Навѳтъ Блѳзеръ и Дафъ стратили бы при тѳмъ голову.

Они все ще шукали, поки зовсѳмъ не смеркло. Вѳдѳнци переконались, що на нѳщо не здалось ихъ гляданье. Оліверъ мусѳвъ ще описати Джайльсови якъ найдокладнѳйше обохъ пѳдозрѳныхъ людей, почѳмъ Джайльсъ пѳшовъ до пиварень въ селѳ на дослѳды. Але ѳнъ вернувъ, не довѳдавшись зовсѳмъ нѳчого, бо жида бувъ бы хто собѳ бодай пригадавъ, если бы бувъ у селѳ; бувъ

бы може казавъ собѣ подати що пети, або поговоривъ бы зъ кимъ; а то нѣхто не знавъ про него нѣчого.

На другій день зновъ шукали и слѣдили, але надармо. Третього дня пішовъ панъ Мелі зъ Оліверомъ на се мѣсце, де недавно зъ Оліверомъ пригода склалася, въ надѣи, що почує що та вивѣдаєсь о жидѣ и его товаришу, та зновъ такъ само вернувъ безъ нѣчого, якъ и перше. А по кількохъ дняхъ цѣлу справу зачали всѣ помалу забувати.

За той часъ Рожа вже встала зъ лѣжка, могла зновъ виходити на радѣсть цѣлои родини, и всѣхъ тѣшила и собою и своимъ здоров'ємъ.

Але хочъ ся змѣна мала очевидный впливъ на малый кружокъ и хочъ въ сельскѣмъ домѣ панѣ Мелі зновъ можна було почути веселі розмовы и веселый смѣхъ, то таки панувала въ нѣмъ неразъ якась незвичайна непевнѣсть, котрой и Оліверъ не мѣгъ не замѣтити. Панъ Мелі и сынъ одлучались неразъ одъ товариства и довго зъ собою на самотѣ розмавляли, а на лицю Рожѣ знати було слѣды слѣзъ. Коли разъ докторъ призначивъ день на свѣй одѣздъ, то видко було зовсѣмъ ясно, що склалася якась пригода, котра звѣвчила спокѣй душѣ молодои панѣ и ще когось.

Коли вкѣнци Рожа одного дня була въ комнатѣ сама, вѣйшовъ Гаррі Мелі и трохи зайвкучись просивъ еи о дозволѣ, поговорити зъ нею кілька слѣвъ.

— Кѣлька слѣвъ, Роже, вистане, — говоривъ молодець, сѣдаючи коло неи. — Се, що я маю сказати, то бѣ вже добре знане. Ты знаєшь найсолодшій надѣѣ мого серця, хочъ ты ще про нихъ и не чула зъ мовхъ устѣ.

Рожа поблѣдла при его входѣ, що може було ще наслѣдкомъ еи слабости. Ова схилилась надъ вазономъ зъ цвѣтами и ждала мовчки, що бнѣ дальше скаже.

— Я — я повиненъ бувъ вже давнѣйше виѣхати, — сказавъ онъ.

— И бувъ бы добре зробивъ, Гаррі, — одповіла Рожа. — Прости менѣ, що такъ кажу, але я хотѣла, щоби ты бувъ одѣхавъ.

— Найстрашнѣйша и найтяжша обава пригнала мене ту, — говоривъ дальше молодець, — обава и журба, що я мѣгъ бувъ стратити найдорожшу истоту, а зъ нею всѣ мои бажаня и надѣѣ. Тобѣ вже було близько до смерти, ты стояла вже межи небомъ а землею. Коли молодѣ, краснѣ и добрѣ люде занедужають, то ихъ чиста душа тужить за щастьемъ и спокоємъ вѣчного життя и тому то найлѣпшій и найкраснѣйшій зъ людского роду сходять въ цвѣтѣ молодости въ могилу.

При тихъ словахъ явились въ очахъ гарной дѣвчины сльози, а коли одна зъ нихъ упала на цвѣтку, надъ котрою она нахилилась, и красно на нѣй заяснила, то здавалось, що порывы чистого молодого серця спорѣднені зъ найлюбѣйшими дѣтьми природы.

— Ангелъ, — говоривъ дальше молодець пристрасно — истота, такъ красна и невинна, якъ ангелъ Божій, хиталась межи життямъ а смертію. И хто-жъ мѣгъ сподѣвати ся, що она верне на сей свѣтъ журбы и муки, коли вже вѣчність стояла для нею на пѣвѣ отворомъ. Роже! Роже! то годѣ майже було знести: знати, що ты, якъ тиха тѣнь, кинена свѣтломъ на землю, зникнешь: не мати надѣѣ, що ты ще зѣстанешь помѣжъ живыми, а притѣмъ не знати причини, чому ты маєшь одлетѣти? знати, що ты вже належишь до красшого свѣта, де такъ багато щасливыхъ вже въ дитячѣмъ або молодечѣмъ вѣку завчасу одлетѣло, а мимо того благи, щоби ты остала мѣжъ живыми! То були мои думки и въ день и въ ночи, а одъ нихъ напала мене така журба, не-

сказана туга и обава, що ты могла померти, и не знаючи, якъ я тебе горячо люблю, що я мало зъ розуму не зійшовъ. Ты выздоровѣла, день въ день, а радше що години спадали каплѣ здоровья зъ чашѣ Гігієи и мѣшались зъ слабенькимъ, майже высохлымъ, ледви журчащимъ въ тобѣ ручаємъ житя, наповняли его и давали силу до скорѣйшого, жвавѣйшого бѣгу. Зъ найбольшою тугою, зъ найгорячѣйшою любовою дививъ ся я, якъ ты вертаєшь бдѣ смерти до житя. И скажи менѣ, ты бажала, щобы я забувъ свою любовь, котра сердце мое зворушила и отворила для всея людскости!

— Сего я не сказала — зъ плачемъ бдѣвалась Рожа — я бажала лише, щобы ты звѣдѣи бдѣхавъ и зновъ посвятавъ ся своимъ высокимъ и благороднымъ стремлєнямъ, якѣ гднѣи тебе.

— Нема жадныхъ стремлєнь, гдѣвѣйшихъ мене, — гднѣйшихъ и найблагородѣйшой и найвысшой душѣ, якъ бажанье зъєднати собѣ таке сердце, якъ твое, — говоривъ молодець, взявши ея за руку. — Роже моя дорога, неказано дорога Роже, я тебе — я тебе вже довгѣ лѣта люблю, въ молодечихъ мрѣяхъ своихъ бажая здобути крихту славы, щобы бдѣтакъ вернути гордо до дому и въ саму найкрасшу пору сказати тобѣ: я дбавъ про здобутка, щобы зъ тобою подѣлитись, тобѣ пригадати тѣ рѣзнѣи нѣмѣи обьявы моеи молодечои любви, твоѣи румянецъ при тѣмъ, а потѣмъ просити тебе о руку, якъ на запечатанье давной нѣмой мѣжъ нами угоды. Пора ще не прийшла; але вже теперъ, коли ще славы не здобувъ я, коли мои молодечѣи мрѣѣи ще не сповнились, бдѣдаю тобѣ свое сердце, и такъ вже зъ давна твое, и на бдѣповѣдъ твою кладу всю свою судьбу.

— Ты все бувъ добрый и благородный, — бдѣповѣла Рожа, стараючись перемогти свое сильне звору-

шенъе. — Если ты вѣришь, що я и чутье маю и вдячна єсь, то слухай мои ѡдповѣди.

— Чи скажешь, дорога Роже, що маю старати ся, заслужити собѣ тебе?

— Скажу тобѣ, що ты муєишь старати ся. мене забути, не якъ свою давну милу товаришку забавѣ, бо се бы мене несказано тяжко зранило и заболѣло, але якъ предметъ твоеи любви. Глянь на свѣтъ, кѣлько на нѣмъ такихъ сердець, котрѣ ты зъ такою самою гордостію можешь зыскати; якъ звѣришь ся менѣ зъ любовью до якои вишой, то я буду тобѣ найчуждѣйшою, найгорячѣйшою и найвѣрнѣйшою прятельскою.

Обое замовкли, а Рожа закрыла свое лице и дала слезамъ волю. Гаррі все ще трмавъ еи за руку.

— А твоя причина яза, Роже? — зачавъ онъ вѣбѣти тихимъ голосомъ. — Чи можу звати причину, що спонукуе тебе до такого рѣшеня?

— Ты маєшь право пытатися о причину, — ѡдповѣла Рожа — але нѣчого такого не зможешь сказати, що бы зміѣнила мое рѣшенъе. Се мѡй ѡбязокъ и я мушу его выконати, ѡбязокъ супротивъ иншихъ и супротивъ себе самои.

— Себе самои?

— Такъ, Гаррі, супротивъ себе самои. Я сирота безъ маєтку, зъ плямою на имени, не зможу передъ свѣтомъ доказати, що я не зъ низькихъ причинъ скороыстала зъ твоеи першой любви и причепилась, якъ тягаръ оловяный, до всѣхъ твоихъ надѣй и плянѡвъ. Се мѡй ѡбязокъ и супротивъ тебе и твоеи родины и я мушу перестерегти тебе, чтобы ты въ порывѣ своего благородного сердца не стазивъ собѣ такой переломы до дальшого поступу.

— Если твоя прихильность годить ся зъ твоимъ почутьемъ обов'язку, — зачавъ Гаррі.

— Коли-жъ такъ не есть, — перервала его Рожа и сильно почервонѣла.

— То ты любишь мене? — спытавъ Гаррі. — Скажи, Роже, скажи лишь се и зроби, щобъ розчарованье мое не було гѣрке!

— Если бы я могла не дати причины до тяжкого терпѣнья тому, котрого люблю, то я бы — ѡдповѣла Рожа —

— То ты бы приняла заяву моеи любви зовсѣмъ иначе? — перервавъ Гаррі въ наибѣльшій нетерпеливости. — Роже, не скрывай хочъ сего передо мною!

— Отже такъ, — сказала дѣвчина. — Але — дала она, вырываючи свою руку зъ его, -- по що вести дальше таку розмову? Хочъ и радѣстно менѣ ѡдъ ней, але й болятъ мене она тяжко. Бо вже-жъ, то буде все для мене ѡдрадою, що ты мене и колись будешь такъ само поважати и любити, якъ теперь, а каждый новый тріюмфъ, якій ты въ житю здобудешь, додасть менѣ новой силы и вытревалости. Будь здоровъ, Гаррі! бо такими мы вже нѣколи не можемо бачитись, хочъ бы впрочѣмъ жили мы зъ собою въ найкрасшѣй, найсердечнѣйшѣй згодѣ. Нехай тебѣ щастять ся при всѣмъ! благословеня хоче мое шире и вѣрне сердце выпросити для тебе звѣдтамъ, де правда пануе и все есть правдою.

— Ще словечко, Роже, — сказавъ Гаррі. — Яка дѣйствна, правдива твоя причина? Скажи менѣ ви!

— Твоя будучность свѣтла, — ѡдповѣла она певно. — Ждутъ на тебе всякій почести, до чого може тобѣ помогти и значный талантъ и впливъ своякобъ та знакомыхъ. Але твои свояки и прихильники гордѣ, а я не хочу анѣ мѣжъ нихъ пхати ся та зневажати матѣрь,

що дала менѣ житє, а нѣ сынови панѣ, що менѣ рѣдну матѣрь заступила, принести нечестє або стати причиною, що надѣѣ его и выгяды пропали-бѣ. Словомъ, — говорила она ѡдвертаючись такъ, якъ бы певнѡсть опу-скала єи, — єсть пляма на моѣмъ имени, якъ се вѣ свѣтѣ невиннымъ неразѣ лучає ся. Ся пляма не смѣє перейти вѣ чужу кровь, лишє нехай вже я сама єи зношу.

— Ще, ще словечко, найдорожша Роже, — одно словечко! — скликнувъ Гаррі, кинувшись на землю передъ нею. — Єсли бы я не бувъ такъ щасливый, якъ се свѣтови здаєсь, єсли бы судьба моя була незавидна и тиха, єсли бы я бувъ бѣднымъ, хорымъ, безпомѡчнымъ, — чи й тогды бы ты мене ѡдкинула? Чи ты вагавсь єя, инакше рѣшити єя, черезъ мое богатство и почести?

— Не вымагай ѡдъ мене ѡдповѣди на се пытанье, сказала Рожа. — Нѣчимъ мене не спонукаєшь, щѡбъ я тобѣ на се ѡдповѣла, и то несправедливо зъ твоєи стороны, то прикро.

— Єсли-бѣ твоя ѡдповѣдь була така, якъ я спѡдѣвавъ єя, — перервавъ Гаррі дрожачу дѣвчину, — то яснє промѣньє впало бы на мою самотну дорогу и освѣтило-бѣ єи передо мною. Кѡлько ты можешь зрѡбити однимъ коротенькимъ словомъ менѣ, що тебе люблю по надѣ все! Роже, заклинаю тебе на мою горячу, вѣчну любовь, на все, що я черезъ тебе вытерпѣвъ и вытерплю по твоѣй ѡдповѣди, ѡдповѣдай менѣ на се пытанье!

-- Отже добре! — ѡдповѣла она. — Єсли бы доля твоя инша була, єсли бы ты трохи, та не такъ высоко понадѡмною стоявъ, єсли бы я тобѣ середъ обмежєнныхъ ѡдносинъ житя могла помогти, тебе потѣшити, а не стояти на перешкодѣ вѣ свѣтлыхъ ѡдносинахъ та затемнювати ихъ, то я бы тебе такъ не мучила. Теперь я зовсѣмъ а

зовсімъ вдоволена и щаслива, але тогды, — признаю ся, Гаррі, — було бы мсе щастье ще бѣльше.

Живі спомини давныхъ солодкихъ надій, якѣ она мала ще розцвитаючою дѣвиною, прийшли їй на память и принесли зъ собою слезы, якъ се звичайно чинять давній надії, коли зѣвали ставуть передъ душею. Але бѣдъ слізъ стало дѣвичиїмъ легче.

— Не можу перемогти свои слабей стороны и се мене ще скрѣпляє въ моїй постановѣ, — додала она, подаючи милому руку. — Справдѣ, Гаррі, я мушу тебе покинути!

— То прошу хочъ о обѣцянку, — благовѣ бнѣ. — Позволь менѣ ще разъ въ тѣмъ роцѣ, може и небавомъ, послѣдній разъ поговорити зъ тобою о тѣмъ.

— Але не на те, щобы мене спонукати, змѣнити добре обдуману постанову, бо се на нѣчо бы не здалось, — бѣдповѣла Рожа зъ тужнымъ усміхомъ.

— Нѣ, — сказавъ Гаррі, — я хочу почути, якъ ты повторить сю постанову, если ты ей схочешъ повторити. Я хочу тобѣ у нѣгъ зложити се, що своимъ буду мѣгъ назвати, и зовсімъ не противитесь твоїй постановѣ, если ты при нѣї останешь.

— Нехай и такъ буде, — сказала Рожа. — Се лишъ ще одна неприємнѣсть бѣльше, а пѣзнѣйше може я ей легче знесу.

Она подала ему ще разъ руку; але бнѣ притиснувъ ей до грудей, поцѣлувавъ въ гарне чоло и выбѣгъ зъ комнаты.

ГЛАВА ТРИЦЯТЬ ЧЕТВЕРТА.

Зновъ маленький уступъ, може и не такъ дуже важный на своѣмъ мѣсци, але перечитати его треба, бо онъ объясняє попередне и зачѣпає те, що буде.

— Отже вы рѣшились, нинѣ рано зб мною одѣѣхати? — спытавъ докторъ, коли зъ Гаррімъ Мелі и Оліверомъ засѣвъ до свѣдана. — Десь вы змѣняєте свои постановы що пѣвъ години!

— Сподѣваюсь, що небавомъ инакше будете о менѣ думати, — одповѣвъ Мелі и безъ очевидной причины почервонѣвъ.

— Я бы дуже бажавъ набрати иншого переконаня о васъ, але признаю ся: сумнѣваю ся, чи то можливе, — сказавъ докторъ. — Вчера рано постановили вы рѣшучо збѣстати и якъ добрый сынъ ѣхати зъ матерію на побережье морске. Передъ самымъ полуднемъ сказали вы, що хочете меѣ честь зроби́ти и ѣхати зб мною такъ далеко, поки не опинимось на улицяхъ Лондону. А пѣдъ вечѣръ намавляли вы мене тавмичо, щобы одѣѣхати, закемъ ще дамы вставуть. Зъ того всег овыйшло таке, що Оліверъ сидить теперь при свѣданю, замѣсть пѣйти бавитись въ ботаніка.

— Менѣ бы було дуже прикро, пане, якъ бы мене не було дома пѣдчасъ вашого одѣѣзду и пана Мелі, — одповѣвъ Оліверъ.

— Зъ тебе добрый хлопець, — сказыавъ докторъ — вернувши мѣгъ бы ты прийти до мене. Але говорѣмъ поважно! Гаррі, чи васъ яка звѣстка одъ вашихъ высокопоставленыхъ прихильникѣвъ и приятелѣвъ спонукує до такъ скорого одѣѣзду?

— Якъ довго я ту, — одповѣвъ Мелі — не мавъ я жадной звѣстки одъ прихильникѣвъ и приятелѣвъ, до

якихъ вы певчо вчисляете мого дядька, то и мабуть нѣчо таке не станесь, щобы я потребувавъ черезъ те спѣшити ся.

— Але-жь зъ васъ смѣшний дивакъ! — сказавъ докторъ. — А тамъ тымчасомъ приятелѣ передъ Рѣд-двомъ выберуть васъ певно въ парламентъ, бо ваша часта змѣна постановъ и волѣ есть зовсѣмъ незлымъ приготовленьемъ до публичного житя. Добре приготовленіе нѣколи не зашкодить, чи розходитъ ся о посады, чи о почестнѣй пугарѣ, чи о нагороду на перегонахъ.

Гаррі Мелі принявъ такій видъ лица, якъ бы бувъ певный, що легко може збити гадку доктора, але вдоволивъ ся леше словами: „Побачимо“ и такъ о тѣмъ розмова урвалася.

Небавомъ потѣмъ заѣхавъ почтовый вѣзъ, Джайльсъ позносивъ клунки, а Льюсбернъ дуже живо наглядавъ, щобы все було готове до подорожи.

— Щось тобѣ скажу, Оліверъ, — одбѣзавъ ся Гаррі Мелі тихо.

Оліверъ зблизивъ ся до ѡкна, при кстрѣмъ ѡнъ стоявъ, дуже здивований, що Гаррі заразомъ и такій тихій и сумный и неспокѣйный.

— Ты вмѣешь добре писати? — спытавъ Мелі, поклавши руку на его рамя.

— Незле, — одповѣвъ Оліверъ.

— Я може не такъ скоро верну до дому, тому пиши ты менѣ що поведѣла. Будешь писати?

— Дуже радо, пане! — одповѣвъ Оліверъ, незмѣрно вдоволенный сею просьбою.

— Напиши ты менѣ, якъ — якъ веде ся моѣй матери, паннѣ Мелі, куды ходите на прохѣдъ, о чѣмъ говорите, чи здоровѣй и щасливѣй. Розумѣешь?

— Зовсѣмъ добре, пане.

— Але я бы хотѣвъ, щобы ты имъ о тѣмъ нѣчого не казавъ. Се занепокоїло бы мою маму и она бы сама мусѣла частѣйше писати, а се для неї все таки невыгодно. Отже то мусить зѣстати помѣжь нами, а пиши менѣ всею! Я спускаюсь на тебе.

Оліверови се дуже підхлѣбило, прирѣкъ все зробити, чого жадавъ, а ѡдтакъ Мелі запевнивъ его, що его любить и сказавъ ему: Будь здоровъ!

Докторъ вже сѣвъ на вѣзъ, служба чекала коло воза, Гаррі кинувъ окомъ на ѡкно Рожѣ и сѣвъ та-кожъ на вѣзъ.

— Вйо, почтарю! — крикнувъ ѡнъ — а їдъ такъ скоро, якъ лише можешъ. Буду нинѣ дуже вдоволенный, если майже полетимо.

— А вамъ що прийшло до головы? — скрикнувъ и собѣ докторъ. — Почтарю, я буду дуже вдоволенный, если мы зовсѣмъ не полетимо.

Служба дивилась за возомъ, поки не щезъ ѡнъ имъ зъ очей, але Рожѣ, що за занавѣсою стояла, коли Гаррі глянувъ въ ѡкно, дивилась ще довго по тѣмъ, якъ служба вернула до комнатъ.

— Здає ся веселый и вдоволенный, — сказала она вѣѡнци. — Я лякалась, що буде противно, а такъ тѣшу ся, що инакше склалось.

Сльозы суть такъ само ознакою радости, якъ и болю, але тѣ, якѣ спливали по лицю Рожѣ, коли она задумана дивилась все въ ту саму сторону, означали мабуть бѡльше бѡль, якъ радѡсть.

ГЛАВА ТРИЦЯТЬ ПЯТА.

Коли читатель зволить заглянути до двадцять шестон глави, а одтакъ сю главу перечитає, то побачить контрастъ, якій неразъ въ подружнѣмъ житію можна видѣти.

Панъ Бумбль сидѣвъ въ комнатѣ въ домѣ працѣ задуманъй и сумвъй и дививъ ся то на лусту п невеселу пѣчь, въ котрѣй не горѣвъ огонь, бо то було лѣто, то зновъ на наклеєву галузку, що висѣла на стели, и на мухи, що довкола гакузки лѣтали и не думали, що она имъ грозить смертію. Може тѣ сотворѣня пригадували ему сумву пригону зъ его власного житя...

Такожъ не бракувало п вишихъ признакъ, що свѣдчили о значнѣй змѣнѣ въ его житію. Де подѣвъ ся его сурдутъ п трикутный капелюхъ? Онъ мавъ на собѣ штаны по колѣна и чорнѣй панчохи, але не такѣй, якъ слуга приходскій. Сурдутъ бувъ иншій, капелюхъ звичайный, скремный, округлый. Панъ Бумбль вже не бувъ слугою приходскимъ!

Въ житію бувають такѣй авансы, що не то що приносять зъ собою бѣльшу платню, але й иншу одѣжъ, котра має свою особливу вартѣсть и додає властивои поваги. Польный маршалокъ має уніформъ, епископъ свѣй фелонъ, судья свою велику перуку, а слуга приходскій трикутный капелюхъ. Одберѣть судѣй перуку, епископови фелонт, або слугѣй приходскому трикутный капелюхъ, то чимъ же они зѣстануть? Нѣчимъ бѣльше, лише людьми, звичайными людьми. Повага а неразъ п святѣсть зависить одъ уніформѣвъ, фелонѣвъ, перукъ и капелюхѣвъ бѣльше, нѣжъ якъ людямъ здає ся.

Панъ Бумбль оженивъ ся зъ панею Корні и ставъ надзорникомъ дому. Слугою приходскимъ ставъ

хто иншій и на него перейшовъ трикутний капелюхъ, сурдуть и палиця.

— Завтра два мѣсяць, — сказавъ панъ Бумбль и зѣхнувъ — а здаєсь, якъ бы сто лѣтъ минуло.

Панъ Бумбль хотѣвъ може сказати, що въ такъ короткомъ часѣ, якъ вѣсімъ тыжднѣвъ, переживъ щасливо житъе за цѣлый вѣкъ, — але чого ѓнъ зѣхнувъ? щось се значить.

— Я продавъ себе — говоривъ ѓнъ дальше — за шѣсть лижочокъ до чаю, за влѣщѣ до цукру, за цѣдилко, старій меблѣ и двацять фунтѣвъ гроша, — дешево, страшно дешево!

— Дешево! — обѣзвавъ ся якійсь крикливый голосъ. — Та-жъ ты и зломаного гроша не варта; Богъ знає, що я за тебе переплатила.

Бумбль обернувъ ся и побачивъ лице своєї любои подруги, котра хотъ его короткои розмовы зъ самымъ собою добре не зрозумѣла, але свою увагу выповѣла такъ на здогадъ.

— Жѣнко, будь такъ добра, глянь на мене, — сказавъ Бумбль, а самъ собѣ подумавъ: если она выдержитъ такій мѣй поглядъ, то все выдержитъ. Сей поглядъ мѣжь убогими нѣколи не хибивъ, а якъ теперь хибить, то моя власть и сила пропала.

И на нѣчо не здавъ ся его поглядъ. Панъ Корніанъ не задрожала, але ѓдповѣла найбѣльше ненавистнымъ поглядомъ и засмѣялась такъ щиро, що мабутъ смѣхъ ѓи походивъ зъ самого серця.

Коли Бумбль почувъ тѣ несподѣваніи звуки, глянувъ зъ початку недовѣрчиво и здивовано, а потѣмъ зновъ тяжко задумавъ ся. Але зъ сеи задумы выбила его панъ Бумбль.

— Чи ты думаєшь цілий день сидѣти и храпѣти? спытала она.

— Я думаю такъ довго сидѣти, доки менѣ схочется, — ѡдновѣвъ ѡнъ — и хочъ я зовсѣмъ не храпѣвъ, то теперъ якъ господарь дому стану храпѣти, пчихати, смѣяти ся и плакати, — що менѣ захоче ся.

— Якъ господарь дому! — насмѣвалась панѣ Бумблѣ зѡ страшенно ненавистнымъ видомъ.

— А якъ-же, якъ господарь дому. Господарь-чоловѣкъ має право пѣсля своєї волѣ жити и розказувати.

— А яке-жь до лиха має право жѣнка?

— Жити пѣсля волѣ чоловіка и слухати его. Твоѣй нещасливый небѡщикъ повиненъ бувъ тебе того навчити. Тогды може бувъ бы живъ — тай кобы ѡнъ бувъ живъ, той добрый чоловікъ!

Панѣ Бумблѣ пѡзнала, що теперъ надбѣйшла рѣшу-ча хвиля, щобы або разъ на все взяти власть въ свои руки, або ви зречи ся. Тому впала на крѣсло, назвала пана Бумблѣ недолюдкомъ зъ камѣннымъ серцемъ и задлялася слезами.

Але слѡзы не зашкодили серцю Бумблѣ; оно було вытревале на воду. Такъ якъ фѣльцовѣ капелюхи, котрѣ можна мити и на дощи выправити, стали его нервы черезъ слѡзы жѣнки ще крѣпшѣй. Плачь ви толкувавъ ѡнъ собѣ такъ, що она мовчен признає его перевагу надъ собою, и на се бувъ ѡнъ дуже гордый. Глянувъ на свою жѣнку зъ великимъ вдоволеньемъ и захоочувавъ ви всякими способами до плачу, бо се дуже здорово, якъ лѣкарѣ кажуть.

— Се розширює легкѣй, змыває лице, заострює очи и охолоджує надто горячѣй темпераментъ, — сказавъ ѡнъ — отже плачь лише дальше.

По тыхъ шутливыхъ словахъ хопивъ за капелюхъ,

насадивъ его бундючно на бакиръ, якъ чоловікъ, що чує свою перевагу и хоче єи показати въ ѡдповѣдний способъ, захвавъ руки въ кишені и чепурнымъ крокомъ пошовъ до дверей.

Панъ Бумбль тому пробувала плакати, бо то не тѣлько труда коштувало, що бійка. Але теперъ була она готова ужити и сего труднѣйшого способу, що панъ Бумбль небавомъ замѣтивъ.

А замѣтивъ ѡнъ се передовсѣмъ по глухѡмъ ударѣ, ѡдъ котрого его капелюхъ полетѣвъ въ найдальшій кутъ комнаты. Коли по такѡмъ початку ѡдкрылась голова пана Бумбля, хопила его досвѣдна дама одною рукою за горло, а другою вправно и добре била по головѣ, неначе градъ падавъ. Потѡмъ змѣнила она трохи своє поступованье, подрапала єму лице и вырвала жменю волося, а покаравши въ такій досадный способъ, кинула его на столецъ, що якъ на лихо стоявъ пѡдъ рукою и казала єму ще разъ говорити о своихъ правахъ, если має охоту.

— Дай менѣ спокѡй! — крикнувъ ѡнъ приказующимъ голосомъ — и забирай ся менѣ заразъ зъ очей, если не хочешъ, щобъ я чого очайдушного не зробивъ.

Ѣнъ станувъ зъ дуже заклопотанымъ лицемъ, думавъ надъ тымъ, що найбѡльше може бути очайдушне, пѡднявъ свѡй капелюхъ и глянувъ на дверѣ.

— Забираешъ ся? — крикнула панъ Бумбль.

— Забираю ся вже, забираю, — ѡдповѣвъ ѡнъ, скоро цѡфакучись до дверей, — и зовсѣмъ не думаю — справдѣ, я вже забираю ся, мила, — але жъ и сильна ты такъ, що я справдѣ —

Панъ Бумбль зѡгнула ся въ тѡй хвили, щоби поправити помятый диванъ на пѡдлозѣ, а чоловікъ єи тымчасомъ вискочивъ за дверѣ и не думавъ вже своєї

бесѣды кѣнчати. Корні стала панею, побоввища, а панъ Бумблѣ очевидно налякавъ ся и почавъ утѣкати. Ему страшно хотѣло ся пѣмисты, ѡнъ дуже радъ бувъ познущатись надъ кимъ, налякати кого, и такъ — роаумѣ ся — ставъ ѡнъ трусомъ. Але черезъ се характеръ его зовсѣмъ не тратить на вартости, бо кѣлько-жь то урядникѣвъ, дуже поважаныхъ и загално подивлюваныхъ мають такій самій слабій сторовы! Мы зробили сю замѣтку якъ разъ въ користь его, щобы нашего читача ще лѣпше перекопати, якъ ѡдповѣднымъ бувъ панъ Бумблѣ на урядника.

Але пониженю его ще не було кѣнца. Перейшовъ ѡнъ цѣлый дѣмъ и впервые подумавъ, що законъ для убогихъ справдѣ за острый, и що чоловѣкѣвъ, котрѣ утѣкають ѡдъ своихъ жѣнокъ и лишаютъ ихъ на удержаню прихода, зовсѣмъ не треба бы пѣсля закону карати, а противно нагородити, якъ заслуженыхъ людей и мученикѣвъ. Зъ такими думками зближивъ ся ѡнъ до одной комнаты, де звычайно жѣнки въ закладу убогихъ прали приходеке бѣлье, и де ѡнъ почувъ голосу розмову.

— Гмъ! — сказавъ ѡнъ, принимаючи вроджену свою повагу, — бодай тѣ бабы мусять на будуче знати мою силу. Гей, бабы проклятѣ, якъ вы до чорта смѣете ту такъ кричати!

Зъ тыми словами отворивъ ѡнъ дверѣ, ступивъ гордо и гнѣвно до середины, але заразъ потѣмъ ставъ незвычайно повѣрнымъ, коли побачивъ свою жѣнку.

— Я не знавъ, моя дорога, що ты ту, — сказавъ ѡнъ.

— Не знавъ, що я ту? -- прискочила она до него. Що ты ту маешь робити?

— Они мабуть за богато говорили, щобы могли

свою роботу сповняти, якъ треба, — ѿповѣвъ ѿнѣ заклопотано и глянувъ на вѣлька старыхъ жѣнокъ коло баліи, котрѣ лишъ дивились одна на другу и дуже дивувались, чому надзорникъ дому ставъ такъ ѿразу покорнымъ.

— Они мабуть за богато говорили? — сказала панѣ Бумбль. — А тобѣ що до того?

— Ей моя дорога.

— Ще разъ питаю ся тебе, що тобѣ до того?

— То правда, моя дорога, ты мавъ ту розказувати; але я думавъ, що тебе ту нема.

— Я тобѣ щось скажу, Бумбль: мы тебе ту не потребуемо, ты ту нѣчого не згубивъ и не пхай носа въ не свои рѣчи, що тебе не обходять. Выставляешь себе лишъ на смѣхъ, всѣ мають тебе за дурня и высмѣють, якъ лишъ плечима до нихъ звернешъ ся. Забирай ся! — хочешь, чи не хочешь?

Бумбль затремтѣвъ замѣтивши, якъ двѣ старѣ прачки мало не скакали зъ радости и вагавъ ся якійсь часъ. А панѣ Бумбль, котроѣ вже терпцю не стало, хопила судину зъ мылинами, зближилась до него, повторила своѣй приказъ и загрозила, що якъ не послухае, то его поважну особу обмѣлье мылинами.

Що-жъ мавъ ѿнѣ дѣяти? Глянувъ сумно довкола, цѣнувъ ся за дверѣ, а прачки розсмѣялись теперь на цѣле горло. Того вже було за богато. Въ ихъ очахъ бувъ ѿнѣ пониженный, стративъ честь и повагу навѣтъ у убогихъ, зъ высоты слуги приходского збѣшовъ на мужа безъ найменшого значѣня межи жѣнками. — И то все по двохъ мѣсяцяхъ! — думавъ Бумбль. — Ще передъ двома, передъ двома лишъ мѣсяцами бувъ своимъ паномъ и розказувавъ всѣмъ убогимъ, а теперь!

Того було за богато. ѿнѣ выбивъ по лицю хлопця,

що отворивъ ему браму, (бо за той часъ збйшовъ вже ажъ до брамы), и вийшовъ гажуревый на улицю.

Якійсь часъ ходивъ по ній геть и назадъ, поки трохи его журба не втихомирилась. Але за те захотѣлось ему пити. Перейшовъ по при рѣзній гостинницѣ и вкѣнци станувъ въ побѣчій уличцѣ передъ одною гостинницею, побачивши, що лишъ оденъ чоловікъ сидѣвъ тамъ, а впрочѣмъ нѣкого не було. Якъ разъ зачавъ падати сильний дощъ и ѳнъ рѣшивъ ся вступити. Вбйшовъ и казавъ собѣ дати горѣвки.

Той чоловікъ, що сидѣвъ въ комнатѣ, бувъ великій и чорный, а одягнений въ широкий плящъ. Здавалось що не бувъ тутешній и здалека прийшовъ, бо виглядавъ втомлений и мавъ запорешені чоботы. ѳнъ глянувъ бокомъ на входячого Бумбля, але на поздоровленье его ледви кивнувъ головою. Бумбль мавъ поваги за двохъ, тому выпивъ чарку горѣвки зъ водою мовчки и дуже поважно взявъ часописъ въ руки. А якъ то звичайно середъ подѣбныхъ обставинъ дѣе ся, мавъ ѳнъ дуже велику охоту и не мѳгъ здержатись, щобы ѳдъ часу до часу не глянути нешкомъ на незнакомаго, почѣмъ змѣщаний спускавъ все свои очи въ долину, бо незнакомый такъ само спозиравъ на него. Бумбль ще бѳльше змѣшавъ ся, коли побачивъ быстрій и прониваючі очи незнакомаго, ихъ хмарный, пѳдозрѣваючѳй поглядъ, якого ще нѣколи не бачивъ. Поглядъ сей робивъ чужинця дуже ѳдразливимъ.

Коли ихъ погляды такъ кѳлька разѳвъ стрѣтились перервавъ вкѣнци чужинець мовчанку.

— Чи вы мене шукали, заолядаючи въ ѳкно? — зачавъ ѳнъ грубымъ, шореткимъ голосомъ.

— Я й не знаю васъ, пане, — — ту перервавъ

Бумбль самъ себе. Онъ хотѣвъ довѣдатись, якъ чужинець зве ся, и сподѣвавъ ся, що чужинець самъ назве ся.

— А, то вы не за мною заглядали, — сказавъ незнакомый, глумливо стягаючи уста, — бо чей бы вы знали, якъ я зву ся. Я бы вамъ радивъ, зовсімъ о те не пытати ся.

— Я зовсімъ нічого злого не думавъ вамъ зроби́ти молодче, — одповѣвъ Бумбль, схиливши голову на груди.

— Тай нічо злого менѣ не зробили, — сказавъ той скоро.

Зновъ стало тихо и зновъ чужинець по якійсь хвили перервавъ мовчанку: менѣ здаєсь, що я васъ вже десь бачивъ. Вы тогда були инакше одягнені, я васъ стрѣчавъ лише на улиці, але пѣзнавъ васъ. Чи вы не були ту слугою приходскимъ.

Бумбль притакнувъ и не мало здивувавъ ся.

— Чимъ же вы теперь.

— Надзорникомъ дому, — одповѣвъ Бумбль помалу и зъ великимъ натискомъ, щобы чужинця спинити одъ надмѣрної подуфалости. — Надзорникомъ дому, молодче!

— Але чей вы и теперь мабуть розумѣете такъ само, якъ давнѣйше, зъ чого для васъ хосенъ, а зъ чого нѣ? — говоривъ незнакомый дальше, взявши добре на око Бумбля, що не мало задивованый дививъ ся на него. — Не бѣйте ся, можете менѣ сказати щиро. Та-жъ видите, що я васъ досыть добре знаю.

— Жонатый чоловікъ, — одповѣвъ Бумбль, прислонивъ очи рукою и мѣривъ незнакомаго одъ нѣгъ до до головы, — якъ и всякій иншій, радъ бы такожъ въ чесный спосѣбъ заробити якій грѣшъ. Урядникѣвъ прихода не платять такъ добре, щобы тѣ не прийняли дечо-

го зъ боку, если имъ хто що подасть въ чемный и ѳдповѣдный способъ.

Незнакомый усмѣхнувъ ся, кивнувъ головою, якъ бы хотѣвъ сказать, що негдѣ пѳзнавъ чоловѣка, и зазвонивъ. Явивъ ся господарь, а незнакомый казавъ ему чарку Бумбля знову наповнити сильною горѣвкою.

— Чей вы сильну любите? — спытавъ ѳнъ.

— Не дуже сильну, — ѳдповѣвъ Бумбль и кашельнувъ на знакъ, якій ѳнъ нѣжный.

— Вы вже знаете, що се значить, — сказавъ незнакомый сухимъ голосомъ до жида, котрый усмѣхнувъ ся и небавомъ вернувъ зъ такою горѣвкою, що Бумблеви ѳдъ неи ажъ слѳзы выступили на очи.

— Теперь слушайте, що вамъ скажу, — обѳзавъсь незнакомый, коли жидъ ѳдѳйшовъ. — Я прийшовъ ту нинѣ, щобы васъ ѳдшувати, и коли я якъ разъ думавъ, де васъ найти, надѣвъсь васъ чортъ ту, якъ то ѳнъ не разъ зводитъ приятелѣвъ до купы. Я маю дещо у васъ вывѣдатись, а вашего труда, хочъ и якъ малого, я дармо не хочу. Возьмѣть се на завдатокъ.

ѳнъ поклавъ кѳлька золотыхъ на стѳлъ передъ него. Бумбль оглянувъ ихъ докладно, чи не фальшивѣи, и зъ вдоволенѣемъ сховавъ въ кишеню, а чужинець говоривъ дальше: — Пригадайте собѣ лише зиму передъ — ага! — двадцати лѣтами.

— Давный часъ! — сказавъ Бумбль. — Але добре. Пригадую собѣ.

— Дѣялось въ домѣ убогихъ...

— Добре.

— Въ ночи...

— Такъ.

— Въ нужденнѳй норѣ, де розпустнѣи жѣнки дають житѣе дѣтямъ, а самѣи звычайно вмирають. Дѣти заби-

рає приходъ, тамъ они такожъ вмирають та зъ соромомъ сходять въ могилу.

— Вы говорите про дѣмъ полѣжницъ? — спытавъ Бумбѣ.

— Такъ. Тамъ родивъ ся хлопецъ.

— И не оденъ, — ѡдповѣвъ Бумбѣ, сумно похитавши головою.

— Чортъ побери чортѡвске насѣнье! — крикнувъ незнакомый нетерпеливо. — Я говорю о однѣмъ лише гарнѣмъ и блѣдѣмъ гультаю, що бувъ въ науцѣ у предпріємця похоронѣвъ (кобы бувъ и его самого вже давно поховавъ!), а пѣзнѣйше утѣвъ, якъ кажуть, до Лондону.

— Чи не Оліверъ Твістъ? Розумѣе ся, пригадую собѣ его дуже добре. Бѣльше впертого хлопчиска мы не мали у себе —

— Не кажѣтъ менѣ нѣчого про него, я вже богато наслухавъ ся... Де подѣлась стара вѣдьма, що була при пологахъ его матери?

— То не легко сказати. Тамъ, де она теперь, акушеры не потребують; она мабуть не має службы.

— Що вы тымъ хочете сказати?

— Що она минувшон зимы померла.

Незнакомый дививъ ся явѣйсѣ часъ на него остро, потѣмъ взбръ его ровѣсѣвъ ся и ѡнъ задумавъ ся. Не знати було, чи ся звѣстка его утѣшила, чи невдоволила, але вкѣнци — якъ здавалось — ѡдѣтхнувъ свободнѣйше, замѣтивъ, що на тѣмъ мало залежить, и станувъ, чтобы ѡдѣйти.

Бумбѣ бувъ на стѣлько бистроумный, чтобы пѣзнати, що лучаеься нагода, скористати въ тайны, яку знала его добра жѣнка. інъ тямивъ смерть старои Семі дуже добре. Она-жь тогды померла, коли ѡнъ паню Корні попросивъ о руку; и хочъ панѣ Бумбѣ ще до-

теперь! не звѣрилась передъ нимъ зъ того, що чула бдѣ небѣшки, то такъ чувъ бнѣ немало бдѣ кого иншого о тѣмъ и знавъ, що ся тайна бдѣносилась до чогось, що лучилось передъ породомъ Олівера, або по породѣ. Тому сказавъ незнакомому дуже таємничо, що старушка, за котрою пытавъ ся, казала передъ самою смертію прикликати до себе иншу жѣнку и йи щось оповѣла. Се певно кинѣ яке свѣтло на справу, о котру ходиѣ.

— Де бы я мѣгъ видѣтись зъ тою жѣнкою? — спытавъ незнакомый, очевидно наляканный, бо пѣзнати було, що дуже чогось обавлявъ ся, хочъ и не зчати чого.

— Я вже о се постараюсь, — бдѣповѣвъ Бумблѣ.

— Коли? — спытавъ незнакомый дуже нетерпеливо.

— Завтра.

— О девятѣй вечеромъ, — додавъ незнакомый и написавъ трохи дрозжакою рукою адресу якогось далекого дому. — Приведѣть ви до мене о девятѣй вечеромъ. А чей не потребуу вамъ казати: щобы вѣхто се-го не видѣвъ и не знавъ; се для васъ лѣпше.

По тыхъ словахъ заплативъ господареву, выйшовъ зъ Бумблемъ зъ гостинницѣ, замѣтивъ, що дороги ихъ розходять ся, наказавъ Бумблеви дотримати слова и пѣшовъ. Бумблѣ глянувъ на адресу: прѣзвища тамъ не було. Тому пѣшовъ за незнакомымъ, рушивъ его за рамя и спытавъ о прѣзвище.

— А на що вамъ того? — гримнувъ на него незнакомый и скоро обернувъ ся. — Чого вы йдете за мною?

— Та жѣ я мушу знати, за кимъ маю пытати ся, — сказавъ Бумблѣ. — Чи не можу васъ прѣснати о ваше прѣзвище?

— Монкъ! — бѣдповѣвъ незнакомый и бѣддаливъ ся скорымъ ходомъ.

ГЛАВА ТРИЦЯТЬ ШЕСТА.

Що дѣялось межн паномъ и панею Бумбль а Монкомъ, коли въ ночи разомъ зѣйшли ся?

Бувъ парный лѣтний вечеръ. Хмары, що цѣлый день грозили дощемъ, теперъ и розтягнулись и згустились, а грубѣи капли дощу вже падали зъ нихъ и заповѣдали сильну зливу. Тогдѣ то панъ и панѣ Бумбль выйшли зъ головної улицѣ мѣста и звернули въ сторону малои кольонїи, де розсѣяно стояли дома, декотрѣ запаляй. Кольонїя була бѣддалена о якои пѣвторы милѣ и збудована на багнїстѣй незинѣ надъ Тамизою. Обое убрались въ старїй плащѣ, щобы мабутъ и нѣхто не пѣзнавъ ихъ и не змокли до нитки. Панъ Бумбль нѣсь лѣхтарню, въ котрѣй однакожь не горѣло жадне свѣтло, и ишовъ кѣлька крокѣвъ впередъ, мовъ бы хотѣвъ въ болотѣ выдоптати своими широкими чобѣтьми слѣды, въ котрѣ бы могла вступати его жѣнка. Они ишли не обзываючись, панъ Бумбль оглядавъ ся часомъ поза себе, якъ бы хотѣвъ перековати ся, чи йде жѣнка за нимъ, и якъ лишь побачивъ еи за собою, то все прискорювавъ хѣдъ.

Дѣмъ, до которого ишли, зовсѣмъ не мавъ доброй славы, бо здавна всѣ знали, що въ нѣмъ мешкають всѣлякѣй непевнѣй волоцюги, що жили головно зъ крадежи и розбою. Була то радше купа нужденныхъ шопѣ, а въ серединѣ ихъ надъ берегомъ стоявъ великѣй дѣмъ, що бувъ давнѣйше якоюсь фабрикою и дававъ мабутъ занятѣе всѣмъ мешканцамъ доокола. Але вже давно онъ за-

павъ ся, а щурѣ, хробы и вогкѣсть надѣпсули палѣ, на котрыхъ спочивавъ, такъ що значна часть будынку впа-ла въ воду, а проча часть высѣла надъ темною водою и ждала на таку саму судьбу.

Передъ семь будынкомъ станула поважна пара мовчки, коли якъ разъ далеко загремѣло и сильный дощъ пустивъ ся.

— Онь мабуть десь ту буде, — сказавъ Бумбль, спозыраючи на кусень паперу, що мавъ въ руцѣ.

— Хто тамъ? — обѣзвавъ ся голосъ зъ горы.

Бумбль глянувъ въ гору и побачивъ, якъ хтось зъ другого поверха дививъ ся въ низъ.

— Пѣждѣть хвилину, — сказавъ той — я заразъ збѣду.

— Чи то ѣнъ? — спытала панѣ Бумбль, а чоло-вѣкъ еи притакнувъ головою.

— Не забудь, що я тобѣ казала, — сказала панѣ дальше — говори такъ мало, якъ лише можешь, бо инакше зрадишь насъ заразъ.

Бумбль, що дививъ ся на дѣмъ зъ великою обавою, хотѣвъ высказати свѣй сумнѣвъ, чи взагалѣ добре въ таку пору вступати до него, коли Монкъ спинивъ его въ тѣмъ, отворивъ скоро дверѣ, передъ котрыми стояли и рукою казавъ имъ пѣйти.

— Скоро! — крикнувъ ѣнъ нетерпеливо и тупнувъ ногою. — Не задержуйте мене ту!

Панѣ Бумбль, що зразу дрожала, вѣйшла смѣло до середины, а еи чоловѣкъ, що встидавъ ся чи лякавъ ся зѣстати, пѣшовъ за нею, але очевидно дуже занепоко-еный и безъ тои поваги, якою ѣнъ звычайно ѣдзначавъ ся.

— Чого до чорта стояли вы ту на дворѣ на дощи? — сказавъ Монкъ до него, засуваючи зновъ дверѣ.

— Мы — мы хотѣли трохи охолодитись, — вылепетѣвъ Бумбѣль, боязко оглядаючись.

— Хотѣли охолодитись! — ѡдповѣвъ Монкѣ. — Весь дощъ, що впавъ вже зъ неба и ще спаде, не зможе загасити некогольного огню, якій чоловікъ носить въ собі. Не думайте, що такъ легко можете охолодитись.

Зъ тими приємними словами и зъ хмарами, блуднымъ поглядомъ звернувъ ся Монкѣ до панѣ Бумбѣль, котра спустила передъ нимъ очи на землю, хочъ ей впрочѣмъ не такъ легко можна було наполохати.

— Чи то ваша жѣнка? — спытавъ Монкѣ.

— Гмъ! Ага, — ѡдповѣвъ панѣ Бумбѣль, памятаючи добре острогу жѣнки.

— Вы може думаете, що жѣнки не вмѣють додержати тайны! — ѡббѣвалася панѣ Бумбѣль и глянула быстро и пытаючи на Монка.

— Я знаю лишъ, що они про одно мовчать такъ довго, поки не виявить ся, — ѡдповѣвъ Монкѣ згѣдно.

— А то про що? — спытала панѣ Бумбѣль такимъ самымъ довѣрочнымъ голосомъ.

— Про те, що втратили свою добру славу, — сказавъ Монкѣ — и такъ само не бою ся, що жѣнка выхопить ся зъ тайною, коли знае, що за те повѣсили-бъ ей або выгнали зъ краю. Зрозумѣли?

— Нѣ, — ѡдповѣла дама, трохи зарумянившись.

— Ну, певно, — сказавъ Монкѣ глумливо — якъ вы можете мене розумѣти! — Онъ глянувъ на подружѣ на пѡвъ глумливо, а на пѡвъ грѣзно, кивнувъ рукою, щобы за нимъ ишли, побѣгъ впередъ черезъ велику, але низьку комнату и хотѣвъ якъ разъ лѣзти по сходахъ, чи радше по драбинѣ, коли блискавка заяснила въ отворѣ дому и загремѣло такъ, що ажъ цѣлый западный дѡмъ въ основахъ затрясъ ся.

— Слушайте! — крикнувъ ѡнъ наляканный — слушайте, якъ гремитъ и трѣщитъ, якъ бы въ сто пеклахъ, де чорты ховають ся, гомѡнъ ѡдбивавъ ся. Проклятїи громы, ненавижду ихъ!

Помовчавъ хвилину, а коли наразъ ѡднявъ руки ѡдъ лица, замѣтивъ панъ Бумбль, що блѣдный бувъ якъ стѣна, и охлялый. Бумбль ажъ самъ несказано злякавъ ся.

— Я маю неразъ такїи напады — сказавъ Монкъ замѣтивши переполохъ бѣднаго надзорника дому, — и то грѣмъ неразъ выкинуе у мене тї напады. Не зважайте на се; на теперъ вже се минуло.

Зъ тими словами вылѣзъ ѡнъ по сходахъ, заменивъ скоро ѡконницѣ вѡмнаты, до котрой впровадивъ Бумблѣвъ, спустивъ лѣхтарню, що висѣла на цѣнурку на стели, и блѣде свѣтло освѣтило старый стѡлъ и три при- ставленїи стѡльцѣ. Коли усѣли, сказавъ:

— Чѣмъ скорше зачнемо про справу говорити, тѣмъ лѣпше для насъ всѣхъ. Чи жїнка знае, о що ходитъ?

Пытанье було звернене до пана Бумбля, але панъ Бумбль скорше обѡзвалась и заявила, що цѣлкомъ до- кладно знае, по що прийшла.

— Ѣнъ сказавъ, що вы були того вечера у старой вѣдьми, коли она выирала, и она вамъ щось сказала —

— О матери хлопця, котрого знаете, — перервала его панъ Бумбль. — Такъ, пане.

— Перше пытанье такѣ: — сказавъ Монкъ — що она вамъ сказала?

— То друге пытанье, — замѣтила панъ Бумбль дуже спокѡйно — а перше пытанье такѣ: що дасте за тайну?

— Хто до черта знає, що дати, коли не знати, яка тайна? — спытавъ и собѣ Монкъ.

— Я переконана, що ніхто не знає такъ добре, о що ходять, якъ вы, — ѡдповѣла панѣ Бумбль, котрой, якъ се ей чоловѣкъ мѡгъ зъ досвѣду посвѣдчити, зовсѣмъ не бракувало ѡдваги.

— Гмъ! — сказавъ Монкъ значучо и зъ хитрымъ та быстрымъ поглядомъ. — Чи можна таке довѣдатись, що грошъ варта?

— Може — може, — ѡдповѣла панѣ Бумбль псмалу.

— Дѣстати, що їй ѡдобрано, — говоривъ скоро Монкъ — що она носила, що —

— Найлѣпше зробіте, якъ подасте свою цѣну, — перервала его панѣ Бумбль. — Я вже на стѡлько знаю и певна, що се вы тымъ чоловѣкомъ, для которого моя тайна щось варта.

Панѣ Бумбль, що про тайну своєї жѣнки не довѣдавъ ся ще бѡльше, якъ знавъ передъ тымъ, слухавъ ихъ розмовы зъ вытягнуеною шиєю и широко отвореными очима, котрыми зъ неуданнымъ зачудованьемъ водивъ то по жѣнцѣ, то по Монку. А цѣкавѡсть его ще бѡльше змогла ся, коли Монкъ спытавъ поважно, що має заплатити за выяву тайны.

— Що она для васъ варта? — спытала панѣ Бумбль такъ само холоднокровно, якъ перше.

— Може бути, що она для мене нѣчого не варта, а може й варта двацять фунтѡвъ — ѡдповѣвъ Монкъ. — Говорѣть самѣ, кѡлько жадаєте!

— Доложѣть ще пять фунтѡвъ, дайте двацять пять фунтѡвъ въ золотѣ, — сказала панѣ Бумбль — а я вамъ скажу все, що знаю; але перше дайте!

— Двацять пять фунтѣвъ! — скрикнувъ Монкъ и нагнувъ ся въ задъ.

— Я сказала выразно, — ѳдповѣла панѣ Бумбль — и чей то грошѣ не великій.

— Не великій грошѣ, за маленьку тайну, котра може й бесѣды не стоятъ, коли си выявите! — сказавъ Монкъ нетерпеливо — за тайну, котру вже всѣ за дванацять лѣтъ, або й бѣльше забули!

— Такихъ рѣчей не забуває ся. Они зыскують на вартости, чимъ давнѣйшій, такъ якъ добре вино, — замѣтила панѣ Бумбль все таки холоднокровно и рѣшучо такъ, якъ перше. — А що до того, що си люде забули, то скажу вамъ, що суть ще такі люде, котрі — о скѣлько знаемо — и по дванацяти тысячахъ або й дванацяти мільонахъ лѣтъ встануть зъ гробу и вкѣнци розкажуть дивній рѣчи.

— Та що-жь, якъ я за нѣчо заплачу? — спытавъ задуманый Монкъ непевно.

— Вы можете менѣ легко грошѣ ѳдобрати — ѳдповѣла дама. — Та-жь я лише жѣнка и то сама и безъ опѣки въ вашѣмъ далекомъ мешканю.

— И не сама, моя мила, и не безъ опѣки, — забравъ голосъ панъ Бумбль, що дрожавъ зѣ страху, — и я ту, моя мила. А крѣмъ того, — говоривъ ѳнъ и сѣкъ зубами — а крѣмъ того и панъ Монкъ занадто великій джентельменъ, щобы мѣгъ и найменше лихо заподѣяти людамъ зъ прихода. Панъ Монъ знае, що я вже не въ цѣлѣ вѣку и силы; але ѳнъ чувъ, певно чувъ, моя дорога, що я дуже рѣшучій урядникъ и незвычайно сильный, если менѣ дасть хто причину до борбы. Я лишь потребу зѣбрати свои силы.

При тыхъ словахъ старавъ ся панъ Бумбль рѣшучо и ѳдважно хопити за свою лѣхтарню, але не вдалось

ему. Зб̄ всѣхъ его чертъ лица и рухб̄въ видко було страхъ и спразд̄ѣ ему конче треба бы було зб̄рати всѣ свои силы, закимъ бы б̄дваживъ ся на яку-будь военну демонстрацію, вынявши хиба проти убогихъ або безоружныхъ людей.

— Дурень зъ тебе, — б̄дповѣла ему ж̄нка — и пайлѣше зробишь, якъ будешъ держати языкъ за зубами.

— А я сейчасъ побю его, если не буде тихше говорити, — сказавъ Монкъ гнѣвно. — То б̄нъ вашъ чоловікъ?

— О̄нъ мб̄й чоловікъ! — зареготалась панѣ Бумбль, выминаючи пытанье.

— Я такъ собѣ и думавъ, коли вы вб̄шли, — говоривъ Монкъ дальше, замѣтивши гнѣвный поглядъ, якій кидала ж̄нка на свого чоловіка. — Тымъ лѣпше; я не бою ся мати справу зъ людьми, коли бачу у нихъ таку саму волю, якъ и у себе. Я се не на жартъ кажу — дивѣть ся!

О̄нъ вытягнувъ мошонку зъ грб̄шми, вычисливъ двацять и пять sovereignb̄въ на стб̄лъ и посунувъ ихъ до ж̄нки Бумбля.

— Возмѣть собѣ, — сказавъ б̄нъ — а теперъ скажѣть менѣ, що маєте сказати, най лише мине той проклятый грб̄мъ, що якъ разъ летить надъ домомъ; я чую се.

Якъ лише грб̄мъ минувъ, пб̄днявъ Монкъ голову зб̄ стола и нагнувъ ся до панѣ Бумбль, щобы почути, що она скаже. И обое Бумблѣ нахилились надъ столомъ такъ, що головы ихъ стыкались. Матове свѣтло, що зъ завѣшенои лѣхтарнѣ якъ разъ на нихъ патало, освѣщувало ихъ блѣдї лица, котрї выглядали тымъ страшнѣйше, що довкола нихъ була наибб̄льша темнота.

— Коли вмирала жінка, котру мы звали старою Селі, — зачала пань Бумбль шепотомъ — то я була зъ нею сама.

— Не було нѣкого при тѣмъ? — спытавъ Монкѣ такимъ самымъ глухимъ шепотомъ — жадной хорои або божевѣльной въ иншѣмъ лѣжку? — жадной душѣ, котра бы могла чути, або розумѣти?

— Мы були лише самі, — запевняла пань Бумбль — лише я сама стояла коло еи лѣжка, коли она конала. Говорила она о одній молодѣй женщинѣ, котра кѣлька лѣтъ передъ тымъ породила дитину, и то не лише въ тѣй самѣй комнатѣ, але й въ тѣмъ самѣмъ лѣжку, въ котрѣмъ вмираюча лежала.

— Справдѣ! — сказавъ Монкѣ дрожащими устами и глянувъ по-за себе — до чорта, якъ то неразъ може лучитись!

— Дитина була та сама, о котрѣй вы вчера вечеромъ ему казали, — говорила пань Бумбль, вказуючи недбало на свого чоловіка, — а стара Селі обѣкрала еи матѣрь.

— За житя? — спытавъ Монкѣ.

— Нѣ, ажъ померла, — ѡдповѣла пань Бумбль зъ якимсь страхомъ. — Она обѣкрала небѣшку, коли тая померла; вкрала она якъ разъ се, що вмираюча мати просила заховати для дитини.

— Продала се? — обѣззавъ ся Монкѣ дуже нетерпеливо — продала се? Де — коли — кому — якъ давно тому?

— Якъ лишь она менѣ сказала, що зробила, впала на подушку и померла.

— И не сказала нѣчого бѣльше? — крикнувъ Монкѣ голосомъ, котрый тымъ бѣльше бувъ лютый, чимъ бѣльше старавъ ся ѡнъ его придусити. — То брех-

ня! Я звести не дамъ ся!. Она сказала бѣльше, — я васъ обою убю, если не довѣдаюсь, що то було.

— И словечка не сказала бѣльше, — ѡдповѣла панѣ Бумблѣ, анѣ трохи — якъ здавалось — не налякана гнѣвомъ Монка, коли чоловікъ ей очевидно дуже настрашивъ ся; — хопила лише мене судорожно за одѣжъ, а коли померла и я розняла ей руку, то найшла въ нѣй кусень брудного паперу.

— Що на нѣмъ було? — перервавъ Монкъ, нахилившись.

— Нѣчого не було; то була картка заставна.

— Що заставила?

— Вже я вамъ пѣзitivше скажу. Я думаю, що она переховувала якійсь часъ дороговѣннѡсть, на яку була выставлена заставна картка, а потѣмъ ей заставила и що року платила ѡдсотки, щобъ на случай якого ѡдкрытя выкупити ей. Але такъ не сталося ■ она померла зъ карткою въ рукахъ. А що заставъ бувъ бы за кѡлька днѣвъ пропавъ, то я выкупила его, бо думаю собѣ: придасть ся ще до чого.

— Де ѡнъ? — спытавъ Монкъ скоро.

— Ось нѣ вамъ, — ѡдповѣла панѣ Бумблѣ и малу шкѡряну мошонку кинула на стѡлъ такъ скоро, якъ бы рада була ей позбутися. Монкъ хопивъ скоро и отворивъ дрожачими руками. Въ мошонцѣ была маленька золоти корѡбочка, а въ нѣй два кучерѣ волося и простый золотый перстень слюбный.

— На спѡднѡй сторонѣ вырѣте имя Агнесъ, — сказала панѣ Бумблѣ, а на прѡзвище лишене мѣсце. Потѣмъ иде день и рѡкъ передъ родинами хлопця, якъ я довѣдалась.

— И то вже все? — спытавъ Монкъ, оглянувши ще докладно и зъ великою цѣкавостію мошонку.

— Все, — одповѣла панѣ Бумблѣ, а ви чоловікѣ зѣтхнувѣ довго и глубоко, якѣ бы зѣ радости, що все щасливо минуло и Монкѣ не жадавѣ звороту двацять пяти фунтѣвъ. Онѣ набравѣ теперь такой ѡдваги, що обтерѣ пѣтъ, котрый зѣ початку розмовы выступивѣ ему на чоло и лице.

— Бѣльше не знаю нѣчого о тѣй справѣ, хибѣ що дешо догадую ся, — ѡдѣзвалась его жѣнка, по короткѣмѣ мовчаню — тай не рада я знати, бо то безпечѣйше. Але чи можу васѣ о дешо спытати?

— Можете, — сказавѣ Монкѣ, трохи задивованный — але чи я ѡдповѣмѣ, то инше пытанье.

— То мы лише будемо пытати ся, — замѣтила панѣ Бумблѣ, щобы вмѣшати въ розмову трохи дотепу.

— Чи се бажали вы дѣстати въ руки, що я вамѣ дала? — спытала дама.

— Се — ѡдповѣвъ Монкѣ. — А друге пытанье?

— Що вы думаете зѣ тымѣ зрѣбити, — чи можна сего проти мене ужити?

— Въ жаденѣ спѣсѣбѣ, — сказавѣ Монкѣ — и противѣ мене не можна сего ужити. Дивѣть ся; але не руйтесь зѣ мѣсця, бо згинете нѣ за цапову душу!

При тыхѣ словахѣ ѡдсунувѣ бнѣ наразѣ стѣлъ на бѣкѣ и отворивѣ великѣй дверѣ въ пѣдлозѣ. Тѣ ѡдхилились въ низѣ передѣ самыми ногами Бумблѣ, ажѣ той якѣ опареный цѣфнувѣ ся кѣлька кровѣвъ въ задѣ.

— Гляньте въ низѣ, — сказавѣ Монкѣ, освѣтивши лѣхтарнею ѡтвѣръ, — а не бѣйте ся. Якѣ бы я бувѣ хотѣвъ, то вже давно мѣгѣ бы бувѣ васѣ тамтуды пѣслати, коли вы на дверехѣ сидѣли.

Панѣ Бумблѣ пристунила смѣло до ѡтвору, а й чоловікѣ ви ѡдваживѣ ся те саме зрѣбити, бо бувѣ цѣкавый. ідѣ дощу зѣбрала вода и шумѣла въ визу такѣ

сильно, що майже нічого не було чути. Було то якъ разъ на мѣсці давного млина, а палъ и инші останки спинали лише воду та скрѣпляли ей напѣръ и шумъ.

— Якъ бы кинути тутъ якого небѣщика, то де бы завтра опинивъ ся? — спытавъ Монекъ, махаючи лѣхтарнею надъ темною пропастію.

— Дванацять миль въ низу въ рѣцѣ, та ще й пѣрвалобъ его на куснѣ, — бѣповѣвъ Бумблъ и задрожавъ на саму вже гадку о тѣмъ.

Монекъ взявъ малу мошонку, привязавъ до неї тягаръ оловяный, що мавъ пѣдъ рукою, и кинувъ въ воду. Всѣ трое почули, якъ она впала, глянули потѣмъ на себе и здавалось — свободнѣйше бѣдѣхнули. Монекъ замкнувъ дверѣ назадъ.

— Такъ! -- сказавъ бнѣ. — Если море зверне коли небѣщикѣвъ, — а въ книжкахъ пишутъ, що зверне, — то таки золото и сѣбѣло зъ тымъ дрантьемъ задержитъ собѣ. Не маємо що вже бѣльше говорити и можемо закѣнчити свою милу розмову.

— Розумѣе ся, розумѣе ся, — замѣтивъ панъ Бумблъ дуже живо.

— Але чей вы будете держати языкъ за зубами? — спытавъ Монекъ и глянувъ грѣзно. — За вашу жѣнку я не журюсь.

— Можете и на мене спуститися, молодче, — бѣповѣвъ Бумблъ и дуже чемно вланняючись зближивъ ся до драбины. — Менѣ ходить и о другихъ, и — знаете — о себе такожъ, пане Монекъ.

— Дуже радуюсь, що вы такъ кажете, — бѣповѣвъ Монекъ. — Засвѣтѣть свою лѣхтарню и забирайтесь якъ найскорше!

Въ самъ часъ казавъ бнѣ имъ забирати ся, бо панъ Бумблъ, якъ бы ще разъ бувъ поклонивъ ся и ступивъ

кровъ назадусь, бувъ бы певно впавъ въ низъ. Онъ за-
свѣтивъ свою лѣхтарню, ступивъ мовчки на драбину, а
жѣнка злѣзала за нимъ. Вѣѣнци зачавъ злазити и Монкъ,
послухавши передъ тымъ, чи не чути якого иншого го-
лосу; та вѣчого не було чути, лише вода шумѣла и
дощъ. Перейшли помалу и осторожно комнату на долѣ,
бо Монкъ лякавъ ся найменшою тѣни, а Бумблъ, дер-
жачи лѣхтарню стопу надъ землею, все оглядавъ ся бо-
язко за спадаючими дверми. Монкъ отворивъ браму, по-
дружью на прощавье кивнуло своему непевному знакомо-
му головою и вийшло на двѣръ въ темноту.

Якъ лише надзорникъ дому и жѣнка его бдѣйшли,
Монкъ — якъ видко було : великій ворогъ самоты — за-
кликавъ хлопця, що десь бувъ сховавъ ся, казавъ ему
йти зъ лѣхтарнею впередъ ■ вернувъ въ комнату, зъ ко-
трои що лишъ вийшовъ.

ГЛАВА ТРИЦЯТЬ СЕМА.

**Выступають давній знакомй, а Фажинъ и Монкъ
сходятъ ся разомъ.**

Може двѣ години пѣзвѣйше того вечера, коли скла-
лось се, ще було розказане въ попереднѣмъ уступѣ, збу-
дивъ ся Сайксъ ■ спытавъ, котра година. Комната въ
котрѣй онъ лежавъ, не була та сама, зъ котрой выби-
равъ ся на розбѣй въ Черці, хочъ ■ находилась она не-
далеко ѡдъ давного мешканя. Бувъ то ще гѣршій бу-
дынокъ, а свѣтло падало лишъ черезъ одиное ѡкно въ
дашъ, що выходило на вузку и брудну улицю. Такожъ
були и рѣзніи инші признаки, що Сайксъ зѣйшовъ на

найбольшу нужду. Свідчило о тѣмъ и его блѣда та змарнѣле лице.

Коло ѳіна сидѣла Нансі и направляла якусь стару одѣжъ. Она такожь була блѣда и втомлена зъ голоду та неспаня и змѣнилась такъ, що лише по голосѣ можна було єи познати, коли ѳдповѣла Сайкови :

— Недавно сема минула. Біль, чи вамъ нинѣ вечеромъ лѣпше?

— Слабый я, мовъ павутина, — ѳдповѣвъ ѳнъ и додавъ свѣй звичайный проклѣнъ. — Ходи сюды, подай менѣ руку и поможи встати зъ проклятого лѣжка.

Черезъ недугу зовсѣмъ не ставъ Сайкъ привѣтнѣйшимъ, бо коли єго Нансі пѣдняла зъ лѣжка и вела до крѣсла, ѳнъ клявъ, що невинно веде, и ударивъ єи

— Вже сказулишь? — сказавъ ѳнъ. — Лишь не квичи менѣ. Якъ не знаєшь нѣчого лѣпшого, то забирай єя радше. Чуєшь?

— Та-же не позакладало менѣ, — ѳдповѣка дѣвична, ѳдвертаючи лице и силуючись усмѣхнутъ. — Але що вамъ на думку прийшло, Біль?

— Або ты выдумала що лѣпше? — спытавъ Сайкъ грѣзно, замѣтивши слезы въ єи очахъ — Тымъ лѣпше для тебе.

— Хоть нинѣ вечеръ не гнѣвайтесь на мене Біль, — сказала она и поклала руку єму на плече.

— Чому?

— Кѣлько то, кѣлько ночей пересидѣла я коло васъ терпеливо, — ѳдповѣла она, зворушена нѣжностью жѣночюю, черезъ що и голосъ єи ставъ мякшимъ, — пильнувала васъ, обходилаєь, якъ зъ дитиною! И вы певно не гнѣвались бы такъ на мене, якъ теперь, коли бы о тѣмъ подумали; правда, Біль? Такъ, чи нѣ? Скажѣть.

— Ну, такъ, не гнѣвавь бы ся, — сказавъ Сайксъ.
— Але ей Богу, дѣвка скавулить знову.

— То нѣчо, — зѣтхнула Нансі и сѣла на крѣсло.
— Не журѣть ся лишъ о мене, а се скоро мине.

— Що мене? — спытавъ Сайксъ гнѣвно. — Яка тобѣ дурниця стрѣлила знову въ голову? Стань, бери ся до работы и зѣ своими бабскими примхами не выѣзди!

Въ иншу пору була бы Нансі послушала его приказу; але теперь була она справдѣ безсильна и втомлена, голова ѣй опала на поручье крѣсла и она зѣмляла, закимъ ще Сайксъ вепѣвъ выговорати ѡдповѣднѣй прокляны, якѣ звычайно въ подобныхъ обставинахъ додававъ до своихъ грозбѣвъ. Онъ не знавъ добре, що мае почати, бо Нансі, якъ коли зѣмляла, то трудно було ей до памяти привести. Тому зачавъ передоверѣмъ хулити Богу, а потѣмъ кривнувъ о помѣчь, коли хуленье на нѣчо не здалось.

— Що такого, мѣй любей? — сытавъ жидъ заглядаючи до комнаты.

— Не можешь дѣвцѣ помогти? — крикнувъ на него Сайксъ нетерпеливо. — Не стѣй та не балакай, — чого выбалушивъ очи?

Фажинъ зъ окликомъ задиву прибѣгъ дѣвчинѣ на помѣчь, а тымчасомъ панъ Джонъ Докінсъ (звычайно званный майстромъ), котрый за своимъ чеснымъ приятелемъ вѣйшовъ до комнаты, поклавъ скоро якійсь клунокъ на землю, вырвавъ зъ рукъ пана Чарля Бетса, що заразъ за нимъ стоявъ, якусь фляшку, въ одной хвили ѡдкоркувавъ еи зубами, покоштувавъ впередъ самъ, щобы часомъ не помѣнитись, и влявъ кѣлька капель хорѣй въ уста.

— Надуй ѣй, Чарль, трохи свѣжого воздуха мѣш-

комъ, — сказавъ ѓнъ — вы, Фажинъ, трѣть руки, а вы, Біль, розвяжѣть одѣжь на нѣй.

И такъ всѣ старались еи отямити, а особливо панъ Бетсъ бувъ незвычайно вдоволенный зѡ своєи ролѣ. Небавомъ пришла Нансі помалу до себе, допленталась до крѣсла коло лѡжка, сховала лице въ подушку и зовѣсьмъ не робила собѣ нѣчо зъ того, що о нѣй говоривъ Сайкъсъ прихажимъ и що говоривъ о такъ несподѣванѡмъ ихъ приходѣ.

— Яке васъ лихо принесло сюды? — спытавъ ѓнъ Фажина.

— Нѣяке лихо, мѡй любый, — ѡдповѣвъ жидъ — бо лихо не приносить нѣчого доброго, а я приношу щось добре. Може и вы радо подивитесь. Майстеръ, мѡй любый, розвяжи клунокъ, та дай Білеви се, за що мы всѣ грошѣ выдали.

Майстеръ розвязавъ клунокъ, а Бетсъ вынимавъ зъ его рѡзній рѣчи та хваливъ ихъ.

— Гляньте, Біль, — говоривъ той паничъ — що за штеты зъ крѡляка, зъ тои нѣжнои звѣрины, ажъ слина иде; — а отсе славный чай — и цукоръ — и хлѣбъ — и свѣже масло — сыръ глосестерскій — а передо-вѣмъ, що вы на те скажете?

Зъ тыми словами поставивъ ѓнъ на стѡлъ добре зату-тну фляшку вина. Тымчасомъ Докінсъ наливъ зъ фляшки, котру перше вырвавъ зъ рукъ Чарля, чарку горьки и подавъ хорому, а той душкомъ еи выпивъ.

— Отсе для васъ буде добре, то добре, Біль! — скавъ жидъ, зъ вдоволения затыраючи руки.

— Буде добре? — крикнувъ Сайкъсъ. — Я бы вже дваць разѡвъ згинувъ, закимъ бы вы пальцемъ для мен рушили. Чого се ты, лукавый шибенику, не загляну-вудѡ чоловѣка въ такѡмъ станѣ черезъ три недѣль?

— Чувствуй, дитино, що бачиш? — сказавши жиди, здвигнувши раменами, — а то тогди, коли ми йому принесли тільки гарних речей.

— Незале те все, то правда, — замислив Сайкс, глянувши оком на добре заставлений стіл і трохи успокоившись; — але чим можеш ти оправдати ся, що ти мене хорого лишив ту без гроша, без нічого і цілий час не журиш про мене так, мов би я не був більше варта, як песь який.

— Мене в Лондоні не було, мій любий, довше, як тиждень, — відповів жиди.

— А де ти був через других два тижні, — спытав Сайкс — коли я ту лежав, як щур в норі.

— Годі було прийти, Біл, — відповів Фажин — а причини не можу тобі сказати, коли стільки їх слухав; але слово честі даю, що я не міг прийти.

— Слово честі! — заворкотів Сайкс з найбільшою погордою. — Хлопці, візьміть мені кусень пасти, най я закушу та не чую смаку їди його честі, бо можу згинути їди того.

— Лише не будьте так нечестливі, мій любий, — сказав жиди дуже покірно. — Я не забував на вас ніколи, Біл, — ніколи.

— А вже-ж, і я би на тебе присяг, — перебив його Сайкс з дуже грізним усміхом. — Ти вди за своєю роботою, а я лежу тут в пропасниці. За зривля ти робив для тебе і се і те — все, не пильнуйся о заплату, а потім впав в нужду і бувши померти та згинути, як би не дівка.

— То правда Біл, — сказав жиди, підхоплюючи радо останні слова Сайкса, — як би не дівка! ле

хто єи виховавъ, чи не я? И були бы вы єи мали, якъ бы не я?

Теперь вмѣшала ся Нансі до спору, але хитрому жидови якось удалось имъ обомъ заткати уста. Однакожь Сайксъ выхопивъ ся теперь зъ новымъ жаданьемъ: сказавъ Фажинowi, що мусить мати грошѣ.

— Не маю нѣчого, Біль, анѣ шелюга при души, — одповѣвъ жидъ.

— Ну, то маєшь черезъ те бѣльше дома, — сказавъ Сайксъ — и тому мушу я дещо зъ того мати.

— Бѣльше дома! — крикнувъ Фажинъ, пѣднявши руки. — Я не маю такъ богато, — отъ лише —

— Не знаю, кѣлько ты маєшь, — перебивъ єго Сайксъ — и ты мабуть самъ не знаєшь, бо то треба бы немало часу, щобы ихъ перечислити; але то все одно, я мушу нинѣ вечеромъ мати грошѣ.

— Добре вже, добре — одповѣвъ Фажинъ зѣтхнувши — пришлю вамъ майстромъ.

— Лишь не майстромъ, — сказавъ Сайксъ. — Майстеръ — трохи за великій майстеръ, готовъ забути принести, або въ дорожѣ де вступить, або поліцай єго зловить, все найдєсь яка причина, а якъ нѣ, то выдумає єи. Нансі пѣде зъ тобою и принесе, а я тымчасомъ положу ся спати.

По рѣзнихъ переговорахъ и спорахъ згодивъ ся жидъ дати Сайксowi три фунты и чотыри шілінги, почѣмъ одѣйшовъ зѣ своимъ вихованцями, а Сайксъ положивъ ся на лѣжку, щобы переспати часть ажъ до повороту Нансі. Въ помешканю жидѣ сидѣвъ Тобі Крекитъ а панъ Чітлінгъ при пятнадцатѣй грѣ въ *крібеджѣ*. Чітлінгъ — розумѣє ся — програвъ свою пятнадцату и послѣдну шѣстєу.*) Панъ Крекитъ — якъ здаєтьсѣ —

*) Шѣсть пенсѣвъ.

трохи засоромивъ ся, що запустивъ ся въ гру зъ такимъ молодымъ хлопцемъ, котрый и своимъ становищемъ и способностями зовсімъ ему не дорівнувавъ, одтакъ позѣхнувъ, спытавъ за Сайксомъ и хопивъ за капелюхъ.

— Не було ту нѣкого, Тобі? — спытавъ жидъ.

— Анѣ живой душѣ, — одповѣвъ панъ Крекитъ, хопившись за ковшъ серочки. — На добрый способъ вы повинні менѣ заплатити за те, що я вашъ дѣмъ такъ довго стерѣгъ. Ёй Богу, дурный я, якъ якій присяглый, и бувъ бы заснувъ, якъ въ Ньюетъ, если бы въ своей добродушности не загравъ бувъ зъ тымъ молодымъ. Страшно було скучно.

При тыхъ словахъ сховавъ грошъ въ кишенѣ камізоля зъ такимъ лицемъ, якъ бы се уважавъ негѣднымъ своей чести, такі малі грошъ ховати, почѣмъ оддаливъ ся своимъ звычайнымъ забіяцкимъ ходомъ. Томъ Чітлінгъ глянувъ за нимъ здивовано и заявивъ, що зовсімъ не жалуетъ грошей, програвыхъ зъ такъ знатною особою. Панъ Бетсъ высмѣявъ его и казавъ Фажинови рѣшити, чи майстеръ знатна особа, чи нѣ. Жидъ моргнувъ на Довінса и Чарля и запевнивъ Тома, що зъ него дуже славный молодець.

— А чи Крекитъ не великій панъ? — спытавъ Томъ Фажина.

— А вже жъ, мій любый.

— И не честь то для чоловѣка, познакометись зъ нимъ.

— Певно, любчику. Ляше оба они заздрѣсні и не зичливі собѣ.

— А видите! — сказавъ Томъ зъ тріумфомъ. — Онъ мене виховавъ и я можу виходити вже на заробокъ — и зароблю колись богато, якъ лише схочу, — правда, Фажинъ?

— Правда, Томъ, — одповѣвъ жидъ — и чимъ скорше зачнешь бѣльше зарабатывать, тымъ лѣпше. Отже не гайте часу! Майстеръ, Чарль, пора вамъ ити на заробокъ, — вже майже десята, а ще нѣчого не заробили.

Майстеръ и Чарль сказали Нансі добранѣчь и дотепкуючи собѣ зъ Тома Чітлінга одѣйшли. А поведенье Тома чей зовсѣмъ не впадало въ очи и не було незвычайне, бо кѣлько-жь то молодыхъ джентельменѣвъ платить ще бѣльшій грошѣ, щобы лѣше находить ся въ добрѣмъ товариствѣ; а кѣлько то есть такихъ добре выхованыхъ и знатныхъ панѣвъ, що становлять таке добре товариство! Панове тѣ доходять до своєї славы майже въ такій самый способъ, якъ елегантный Тобі Крекитъ.

— Теперъ я дамъ тобѣ грошѣ, Нансі, — сказавъ жидъ, коли тамтѣ одѣйшли. — Правду сказати, я мало що й маю, бо робота — пстѣ! — перебивъ ѣнъ самъ себе — що се? чуешь?

Нансі сидѣла зъ заложенными руками и здавалась зовсѣмъ байдужна, чи хто приходить, чи нѣ, поки не почула голосу якогось мужчины. Зачувши голосъ, хопила капелюхъ и шаль и кинула ихъ скоро пѣдъ стѣлѣ. Заразъ потѣмъ звернувъ ся до неї жидъ а она зачала нарѣкати слабымъ голосомъ, що дивно виглядало въ порѣвнаню зъ еї попередною нагальностію.

— Се чоловікъ, на котрого я ждавъ, — сказавъ жидъ шепотомъ и очевидно невдоволенный приходомъ. — Иде вже по сходахъ. Анѣ слова о грошахъ, дитинко, коли ѣнъ буде. Ѧнъ ту довго не посидить, анѣ десять хвиль, люба дитино.

Костистый вказуючій палець поклавъ собѣ на уста и зближивъ ся зѣ свѣтломъ до дверей. Вже взявъ за клямку, коли гѣсть отворивъ дверѣ и скоро вѣйшовъ. — То бувъ Монеъ.

— Лишь одна моя шолода учениця, — сказавъ Фажинъ, коли Монкъ цофнувъ ся, побачивши незнакому.

Нансі глянула байдужно на Монка, а потѣмъ ѡдвернула ся ѡдъ него. Але коли бнѣ очи звернувъ на жида, то она вишкомъ глянула зновъ на него, и то такъ хитро и остро, якъ бы наразъ зовсѣмъ змінилась.

— Що нового чувати? спытавъ жидъ.

— Богато.

— И — и доброго? — пытавъ жидъ заикуючись якъ бы лякавъ ся подразнити Монка тымъ, що сподѣвае ся доброго.

— Бодай не злѣ новины, — ѡдповѣвъ Монкъ зъ усмѣхомъ, — я тымъ разомъ досыть мавъ заходу. Ходѣть, поговоримо кѣлька слѣвъ.

Нансі не рушала ся зъ мѣсця, хочъ видѣла, що Монкъ на ню вказавъ. Жидъ лякавъ ся мабуть казати їй вийти, щобы не упѣмнулась о грошѣ, тому показавъ мовчки на гору и вийшовъ зъ Монкомъ.

— Лише не ведѣть мене зновъ до проклятой поры, — чула Нансі, якъ Монкъ говоривъ. Жидъ засмѣявъ ся и ѡдповѣвъ щось, але она вже не зрозумѣла. Походѣ пѣзнати було, що пѣшли на другій поверхъ. Она скоро стягнула зъ нѣгъ черевики, прислухалась дуже уважно коло дверей и не почувши нѣчого вийшла тихонько зъ комнаты. Може за чверть години вернула такъ само тихо назадъ до комнаты, а заразъ за нею зѣйшли оба мужчины по сходахъ. Монкъ вийшовъ зъ дому, а коли жидъ по якѣмсь часѣ вернувъ зъ грѣшми дѣвчина закладала якъ разъ капелюхъ на голову, якъ бы збиралась до ѡдходу.

— Бѣй ся Бога, Нансі, яка ты блѣда! — крикнувъ Фажинъ настрашений. — Що тобѣ?

— Нѣчо, отъ сиджу въ тѣснѣй комнатѣ вже й не

знати якъ довго, — ѳдповѣла она рѣвнодушно. — Дайте-жъ менѣ грошѣ, най вже собѣ пѳду.

Фажинѣ вычисливѣ ѳй грошѣ на руку, зѳтхнувѣ тяжко, сказавѣ добранѳчь, и она выйшла. Якѣ лишь опинилась на вѳльнѳй улицѣ, сѣла собѣ на сходы передѣ одною брамою, бо оголомшена, та втомлена, не могла мабутѣ дальше ити. Наразѣ зѳрвала ся на ноги, пустилась вѣ зовсѣмѣ иншѣй бѳкѣ, якѣ було мешканье Сайкса, прискорила хѳдѣ, а вкѳнци побѣгла такѣ скоро, якѣ лишь могла. По хвили мусѣла станути, щѳбы ѳдетхнути, але наразѣ знову отямилась, заломила руки и залялась слѣзами, такѣ, якѣ бы видѣла, щѳ не може зрѳбити того, щѳ дуже бажала.

Чи то ѳдѣ слѣзѣ стало ѳй лекше, чи може пѳзнала свое безнадѣйне положенье, досытѣ, щѳ вернула назадѣ и майже такѣ само скоро побѣгла до мешканя Сайкса, щѳбы и втраченый часѣ наложити и щѳбы свои бурливѣ гадки втихомирити.

Хочѣ и була ще зворушена, коли явилась передѣ розбѳйникомѣ, то таки не замѣтивѣ ѳнѣ сего, лише спытавѣ еи, чи принесла грошѣ и почувши, щѳ принесла, заснувѣ зновѣ.

ГЛАВА ТРИЦЯТЬ ОСЬМА.

Дивнѣ ѳдвѣдины, котрѣ суть наслѣдкомѣ того, щѳ було розказане вѣ попереднѳмѣ уступѣ.

Се було щастьемѣ для дѣвчины, щѳ Сайксѣ дѳставѣ грошѣ, бо на другѣй день ѳнѣ ѳвѣ и пивѣ безнастанно, а се мало дуже добрый впливѣ на его настрѣй. ѳнѣ и часу не мавѣ и охоты, займатись теперѣ дѣвчи-

ною. Хитрый его приятель, жидъ, бувъ бы пѣзнавъ, що она має якійсь замѣръ, але Сайксъ не мавъ такихъ способностей, якъ Фажинъ, и не мѣгъ розпѣзнати, що Нансі була незвычайно зворушена и неспокойна.

Коли зближавъ ся вечеръ, она стала ще бѣльше неспокойна, а якъ при нѣмъ сидѣла и нетерпеливо ждала, поки не засне зъ запою, то лице еи було таке блѣде, а въ очахъ пробивавъ ся такий незвычайный огонь, що вкѣнци и Сайксъ мусѣвъ на се звернути увагу. Оня бувъ втомленный пропащицею, пивъ горѣвку зъ горячою водою, щобы такъ дуже не палила, и подававъ Нансі чарку въ третье и въ четверте до наповненя, коли въ очи впала ему еи блѣдѣсть и огонь въ очахъ. Видививъ ся на ню, пѣдперъ ся лѣбтями, заворкотѣвъ проклѣнъ и сказавъ:

— Але жъ и выглядаешь ты, якъ трупъ, що збудивъ ся до житя. Що тобѣ?

— Що менѣ? — ѣдповѣла она. — Нѣчо. Чого вы на мене такъ выдивились?

— А ты що зновъ верзешь? — спытавъ ѣнъ, поклавши руку на еи плечѣ и зовсѣмъ не легко потермосивши еи. — Що се? Що се значить? О чѣмъ ты думаешь дѣвчино?

— О рѣзныхъ рѣчахъ, — ѣдповѣла она боязко и закрыла очи руками. — А вамъ на що знати?

Она хотѣла весело вымовити послѣднй слова, але се Сайкса вразило ще бѣльше, якъ еи попередный дикй и непевный поглядъ.

— Я тобѣ щось скажу, — говоривъ ѣнъ сумно. — Если ты заразилась ѣдъ пропащицѣ и теперь еи маешь то се щось незвычайне, а притѣмъ и небеспечне. Чей не схочешь забратись ѣдъ мене — и Боже борони! ты не можешь забратись нѣколи!

— Чого не можу? — спытала дѣвчина.

— Нема, — воркотѣвъ Сайксъ, вдвившись въ ню, — нема на свѣтѣ певнѣйшой и вѣрнѣйшей дѣвки, якъ она, бо инакше бувъ бы я тѣ ще передъ трема мѣсяцями голову стявъ. Пропасницю дѣстала — и тѣльки всього.

Выпивъ чарку и казавъ собѣ подати лѣкъ. Нансі скочила скоро, приготовила лѣкъ, обернувшись до него плечима, и подала ему.

— Теперь сядь собѣ коло моего лѣжка — сказавъ онъ — и держи ся за лице, бо змѣню тобѣ его такъ, ажъ не спѣзнаешь, если тобѣ того потрѣбно.

Она послухала его, онъ взявъ ея за руку, упавъ на подушку и вняливъ очи въ ея лице. Повѣки замкнулись ему, онъ зновъ отворивъ, глянувъ блудно доволка и вкѣнци заснувъ твердымъ и тяжкимъ сномъ.

— Напѣй на сонъ зробивъ свое, — заворкотѣла она — але може вже за пѣзно..

Станула скоро, ходила капелюхъ и шаль, оглянувшись боязко по комнатѣ, якъ бы мимо напою на сонъ лякалась, почути тяжку руку Сайкса на своихъ плечахъ, нахилилась надъ лѣжкомъ, поцѣлувала разбѣйника въ уста, отворила тихо и замкнула дверь — и вышла зъ дому. Одинъ сторожъ выкликувавъ пѣвъ до десятой години, а она спытала его, чи вже давно по пѣвъ. — Чверть години, — ѡдповѣвъ онъ, а она шепнула: А я ажъ за годину тамъ буду, — и пѣшла скоро.

Выбила десята, а ея нетерпеливость росла, особливо, коли натовпъ людей въ бѣльше оживленныхъ улицяхъ здержувавъ ея. Она ишла такъ загонисто и не зважаючи на нѣяку небезпечность, що переходимъ здавалась божевѣльною. Коли прийшла на захѣднѣй конецъ мѣста, натовпъ ставъ меншій, а она ще бѣльше прискорила

хѣдъ. Вѣдѣнці прийшла на се мѣсце, де хотѣла. Бувъ то гарний дѣмъ при улиці недалеко ѡдъ Гайдепарку. Вибила якъ разъ одинацята. Она вѣйшла въ сѣни. На мѣсци дверника не було нѣкого; она оглянулася непевно довкола и зближилася до сходѣвъ.

— До кого вы хотите, молода дѣвчино? — спытала ей добре убрана служниця, що отворила дверѣ коло неи.

— До одной панѣ въ тѣмъ дѣмѣ.

— Одной панѣ! — ѡдповѣла служниця и глянула згѣрдно на Нансі. — До якои панѣ?

— Панѣ Мелі, — сказала Нансі.

Служниця, котра теперъ могла оглянути дѣвчину докладнѣйше, глянула на ню ще згѣрднѣйше, закликала слугу, а Нансі повторила ему свою просьбу. Той спытавъ, якъ зве ся.

— Не потребуєте того казати.

— Яку-жь вы орудку маєте до панѣ Мелі?

— Я мушу зъ нею бачити ся — и вже.

Слуга казавъ ѣй вынестись зъ дому и хотѣвъ выкинути ей за дверѣ.

— Уважайте! Живою мене не выкинете зъ того дому! — крикнула она. — Чи нема нѣкого межи вами, що бѣднѣй дѣвчинѣ зробивъ бы прислугу и давъ знати пани?

Тымчасомъ слуги зѣбрались довкола неи. Добродушный кухарь унявъ ся за нею и казавъ слугѣ донести пани Мелі о дѣвчинѣ.

— Але по що? — ѡдповѣвъ слуга. — Чи вамъ здаєсь, що молода панѣ допустить таку особу до себе?

Отся приспѣвка до пѣдозрѣного стану Нансі выкликала велике побожне обуренье у чотырехъ служницъ, котрѣ дуже живо заявили, що се сотворѣнье — то со-

ромъ для ихъ роду, и конче наставляли на се, щоби безъ пощады выкинути єи на улицю въ рѣвъ.

— Робѣть зѣ мяю, що хочете, — сказала дѣвчина, звертаючись до слуги, — але зробѣть перше се, що я хочу; а я васъ прошу: змилюйтесь и дайте знати пани.

Мягкосердный кухарь зновъ унявъ ся за нею, а конець зъ того бувъ такий, що чоловікъ, котрый насампередъ явивъ ся, рѣшивъ ся донести пани Мелі.

— Що маю сказати своєму панству? — спытавъ ѡнъ.

— Що одна молода дѣвчина хоче зъ панею Мелі поговорити въ чотири очі, — ѡдповѣла Нансі — и... що молода панѣ, якъ лишъ одно ємово ѡдъ мене почує, заразъ спѣзнає, чи має дальше слухати сего, що я скажу, чи выкинути мене за дверѣ за те, що брешу.

— Отсе певнѡсть себе! — замѣтивъ слуга.

— Донесѣть лишє мою просьбу, а дайте менѣ знати, яка ѡдповѣдь, — сказала дѣвчина твердо.

Слуга побѣгъ на гору, а Нансі стояла блѣда, майже безъ ѡддыху и зъ дрожачими устами. Чула она, якъ честный и побожный служницѣ не жалували їй слѡвъ зневаги. А коли слуга вернувъ и сказавъ їй, що може ити на гору, то она ще бѡльше зблѣдла.

— Теперъ честнымъ не варта бути на свѣтѣ, — замѣтила перша служниця.

— Лѣпше мосяжи, якъ золоту, котре перейшло пробу огневу, — сказала друга.

Третя вдоволилась тымъ, що высказала своє зачудованье: — чи дамы зложенїи зъ лѣвишого тѣла и крови? — а четверта ѡдозвалась сопраномъ въ тѡмъ кварталѣ: отъ соромъ! — и тымъ закончили Дїяны свою розмову.

Важнѣйшїи рѣчи мала Нансі на думцѣ, тому не зва-

жала на розмову служниць и зъ трепетомъ ввійшла зб слугою до малого передпокою, освѣченого лампою, що звисала зб стелѣ. Ту лишивъ ей проводникъ саму.

Цѣле свое житѣе провела она на улицяхъ столицѣ и въ нехлюйныхъ норахъ проступку, а таки лишилася ще въ нѣй частина вдачѣ жѣночои. А коли почула за дверми легкій хѳдъ и нагадала собѣ тыхъ людей, зъ котрыми доля ей звела, то чула ся такъ роздратованою, засоромленою и такъ налякалася, якъ бы не могла зне-сти притомности дамы, до котрой ей допущено.

Але противъ сего лѣпшого чутя повстала въ нѣй гордѳсть, — сей грѣхъ не лише найнизшихъ верствъ и найгѳршихъ проступникѳвъ, але й высокопоставленыхъ та тыхъ, що о собѣ добре думаютъ. Нещасна товаришка злодѣѳвъ и проступникѳвъ рѳзного рода, низько впавша жителяка нужденной норы, товаришка проступникѳвъ зъ вязницъ и галеръ, котрѳй такожъ шибениця грозила, — и та особа, такимъ соромомъ верыта, була надто горда, щобы зрадити хочъ крихту жѣночого чутя, котре здавалось ѣй слабою стороною ей вдачѣ, а дѣйствио було, ще одинокою ниткою, що вязала ей зъ лѣвшими людьми. Дике житѣе знищило у неї всѣ признаки и слѣды лѣпшого товариства.

Она пѳднесла очи на стѳлько, що замѣтила нѣжну стать гарной дѣвчины, котра теперъ ввійшла; ѳдтакъ спустила очи и пѳднимаючи голову зъ уданою рѳвнодушностію, сказала:

— Ледви мене допустили до васъ, леді. Если бы я була зважала на ихъ слова и пѳйшла собѣ, якъ бы то кождый иншій зробивъ, то вы були бы колись жалували и то певно.

— Менѣ прикро, що зъ вами зле обѳйшли ся, —

бдповѣла Рожа. — Не думайте о тѣмъ бѣльше, а ска-
жѣть менѣ, чога вы зѣ мною хотѣли видѣтись.

Сердечный тонъ бесѣды, въ якѣмъ она бдповѣла
ѣи прїязный голосъ, ѣи нѣжне поведенѣе и сс, що она
не зраджала анѣ гордостѣ, анѣ неподобаня, такъ напо-
лохало Нансі, що слезы такъ ѣ полились ѣй зъ очей.

— Ой леді, леді, — говорила она, заломавши силь-
но руки — якъ бы бѣльше було такихъ, якъ вы, то мен-
ше було бы такихъ, якъ я — певно, певно!

— Сѣдайте, — сказала Рожа. — Вашѣ слова зво-
рушують справдѣ мое сердце. Если вы въ потребѣ або въ
нещастю, то я буду дуже рада, коли вамъ зможу по-
могти, — вѣрте менѣ. Сѣдайте!

— Я собѣ постою, леді, — сказала дѣвчина, все
ще рыдаючи, — а вы не говорѣть такъ ласкаво до ме-
не, поки мене лѣпше не пѣзнасте. Але то вже буде за
пѣзно. Чи тѣ — тѣ дверѣ замкненѣ?

— Замкненѣ, — бдповѣла Рожа, цѣфнувшись вѣль-
ка кроковъ въ задъ, якъ бы на случай потреби рада
мати скорше помѣчь. — Або що?

— Бо я хотѣла свое житѣе и житѣе другихъ зло-
жити въ вашѣ руки. Я — тая дѣвчина, що малого Олі-
вера затыгла до старого жида Фажина того вечера, ко-
ли ѣнъ вышовъ зъ дому въ Пентонвиль.

— Вы! — здивувалась Рожа Мелі.

— Я, леді. Я — отся безсоромна, о котрѣй вы пев-
но чули, що живу межи злодѣями и — такъ менѣ Боже
поможи! — не чую бѣдъ дитинства ласкавого слова, не
знаючи лѣпшого житя, лѣше жию такъ, якъ мои това-
ришѣ менѣ позволять. Цѣфайтєсь лише зъ бдразою бѣдъ
мене, леді. Я молодша, якъ вы на око можете по менѣ
судати, а ѣ найбѣднѣйшѣй жѣвнѣи боять ся мене дѣтну-
ти, коли я йду улицями помѣжъ людьми.

— Страшно! — сказала Рожа, віддаляючись мимо-мовою ще дальше від дівчини.

— На колінах дякуйте Богу, поважана леді, — скрикнула нещаслива — що мали родину, котра васъ въ молодости стерегла и вела, и що вы ніколи такъ, якъ я від самої дитини, не зазнали холоду и голоду, не волочились и не піячили и — не робили ще чогось гіршого, якъ те все. Я можу се сказати, бо нужденні улиці и дикі норы — се мое мешканье; въ нихъ я жила и въ нихъ я помру.

— Жаль мені васъ! — сказала Рожа дрожачимъ голосомъ. — Мало серце не пукне, васъ слухаючи.

— Богъ васъ нагородить за вашу доброту! — відповѣла дівчина. — Якъ бы вы знали, що неразъ з мною діве ся, вы бы мене дуже жалували, вѣрте мені. Але я нишкомъ утекла від людей, котрі мене певно убили-бъ, якъ бы знали, що я тутъ, и хочу вамъ сказати се, що я від нихъ чула. Ча вы знаєте Монка?

— Ні, — відповѣла Рожа.

— Онъ васъ знає, — говорила дівчина дальше — и знає такожъ, що вы тутъ мешкаєте, бо лишъ черезъ те, що вінъ сказавъ другому, могла я васъ віднайти.

— Такого прізвища я не чула ніколи, — сказала Рожа.

— То мабуть вінъ межи нами инакше зве ся, якъ я вже зъ давна догадувалась. Не довго по тій ночі, коли то и Олівера завели до вашого дому на розбій, підслухала я розмову того чоловіка зъ Фажиномъ, бо я його підозрѣвала. И довѣдалась я, що Монкъ, — той чоловікъ о котрому я вамъ казала.

— Розумію; говоріть дальше, — сказала Рожа.

— Що Монкъ разомъ зъ двома нашими хлопцями бачивъ Олівера того самого дня, коли вінъ пропавъ, и

заразъ пѣзнавъ въ нѣмъ того, кого шукавъ, хочъ и не знаю, пощо ѓнъ его шукавъ. ѓнъ зробивъ зъ Фажиномъ таку угоду: Якъ бы Оліверъ вернувъ, то жидъ конче має зробити зъ него злодѣя, а Монкъ ему заплатить кѣлько счоче, 'бо се ему до чогось потрібне.

— До чого-жь бы? — спытала Рожа.

— Якъ я его такъ пѣдслухувала, побачивъ ѓнъ наразъ мою тѣнь на стѣнѣ, — говорила дѣвчина дальше — и не всякій ѓдваживъ бы его въ друге пѣдслухувати. А тимчасомъ менѣ вдалось се вчера зновъ.

— И то якъ?

— Я вамъ скажу, леді. Вчера прийшовъ ѓнъ до Фажина. Оба пѣшли по сходахъ на гору, а я пѣзнѣйше за ними и скрылась такъ, що и тѣнь моя не могла мене зрадити. Першій слова, якѣ я чула ѓдъ Монка, були такі: „И такъ одинокій доказъ, що Оліверъ, — то той хлопець... лежить на днѣ рѣки, а стара вѣдьма, котра доказъ той мала ѓдъ его матери, гниє вже въ своѣй домовинѣ“. Оба засмѣялись и радувались, якъ то все щасливо склалось. А Монкъ дальше говорилъ о хлопцѣ и дуже бувъ гнѣвний. Хочъ теперъ я — каже — буду мати досыть грошей по тѣмъ молодѣмъ чортику, але я волѣвъ бы, щобы се було якось инакше склалось. Бо и яке-жь то вдоволенье, знѣвечити величне завѣщанье батька тимъ, що хлопця будуть гонити зъ одной мѣскои вязницѣ до другой, а потѣмъ за якійсь великій зловчинокъ поставлять его передъ судъ и на смерть засудять.“ А Фажинъ готовъ се зробити. Використає хлопця впередъ, а потѣмъ й цуеть на смерть.

— И то правда? — спытала Рожа зъ жахомъ.

— Правда, леді, хочъ се зъ моихъ устъ чуєте, — говорила дальше дѣвчина. — Потѣмъ середъ проклонѣвъ, до котрыхъ я привыкла, а котрыхъ вы не знаете и не

могли бы слухати безъ страху, сказавъ бнѣ, що якъ бы таѣ не зважавъ на свою безпечнѣсть, то самъ позбавивъ бы житя хлопця, щоби лишъ вдоволити своѣй ненависти; але то небезпечно. За те буде его черезъ цѣле житѣ переслѣдувати и якъ лишъ схоже скористати зъ походження и житя его то наконѣ ему багато лиха. Словомъ, — каже до Фажина — хочъ ты й жидъ, та не вдалось тобѣ наставити ще нѣколи таквхъ силовѣ, якѣ я наставивъ на свого молодого брата.

— Свого брата! — скрикнула Рожа сумно.

— То его слова, — сказала Нансі, оглядаючись все непевно докола, бо грѣзна стать Сайкса сгояла йъ все передъ очима. — А що бѣльше: коли говоривъ бнѣ про васъ и про иншу паню, то каже: небо чи пекло завзялось на него (на Монка) и запхало Олівера въ вашѣ руки, але зъ насмѣшкою додавъ: се трохи й добре. Бо й кѣлькожь сотокъ тысячъ фунтовъ не дали-бъ вы за се, якъ бы довѣдались, хто ванѣ двоногѣй песикъ-братчикъ.

— Чей те все не сказано поважно оббавалась Рожа и поблѣдла.

— Менѣ теперъ зовсѣмъ не до жартѣвъ и я поважно кажу, — бѣднѣла дѣвчина, сумно хитаючи головою, — и бнѣ такожь не любитъ жартувати, коли ненависть въ собѣ почуе. Я знаю багато людей, що ще гѣрше чинять, та хочъ бы они й десять разѣвъ о тѣмъ говорили, то я бы имъ не кочче повѣрила, а Монкови повѣрю за однимъ разомъ. Але вже пѣзно, я мушу вертати домѣвъ, щоби й пѣдозрѣня не було, що я въ тѣй цѣли вийшла. Треба спѣшитись до дому.

— Але що-жь я маю робити? — спытала Рожа. — Якѣй же хосенъ буду я мати зъ вашого оповѣданя безъ васъ? Хотите вертати домѣвъ! Якъ можете вы вертат

до товаришѣвъ, котрыхъ вы въ такихъ страшныхъ кра-
скахъ змалювали? Если повторите свои слова передъ
однымъ паномъ, котораго я м жу въ тѣй хвилѣ заклика-
ти, то за пѣвъ години будете въ безопаснѣмъ мѣсяці.

— Але я хочу вернути, — ѡдповѣла дѣвчина. —
Я мушу вернути, бо — охъ, якъ же я можу говорити
о такихъ рѣчахъ передъ невинною дамою такою, якъ
вы? — бо межѣ мужчинами, о котрыхъ я вамъ сказа-
ла, есть оденъ, найстрашнѣйшій зѣ всѣхъ, котораго я по-
кинути не можу; нѣ — хочъ бы мала спасти ся ѡдъ
такого безбожнаго, страшнаго житя, яке теперъ веду.

— Вы вже разъ для дорогаго хлопця потрудились,
а теперъ зновъ мимо великои небезпечности прийшли
сюды, щобы сказати се, що почули. По васъ виджу, що
правду кажете, що жалуете и соромаетесь своего житя.
Те все оправдує мою думку, що вы ще на добру доро-
гу можете вернути. — По тыхъ словахъ глубоко звору-
шена Рожа Мелі заломила руки, а слезы покотились ѣй
по лицю. — Выслушайте — говорила она дальше —
просьбы чоловѣка, що такожь належить до вашего роду,
першого — певно першого, що милосерднымъ голосомъ
и зъ трепетомъ промавляє до васъ, щобы спасти васъ
ѡдъ погубы душѣ. Выслушайте моихъ слѡвъ и зачнѣть
лѣпше жити; я васъ схочу выратувати.

— Леді, — ѡдповѣла дѣвчина, падаючи на колѣна,
— дорога, ангельска леді, вы справдѣ першѣ, що оду-
шевили мене словами такими, и якъ бы я ихъ була по-
чула передъ лѣтами, то могла бы була вырватись зъ
такого грѣшнаго и тяжкаго житя. Але теперъ вже за-
пѡзно — запѡзно.

— На покуту и жалѣ нѣколи не пѡзно — ѡдповѣ-
ла Рожа.

— А таки за пѡзно! — скрикнула Нансі такимъ

голосомъ, що зраджавъ цѣлу ви муку душѣ. — Я не можу вже теперь его покинути, не можу смерти на него наводити.

— Якъ же бы вы навели смерть на него? — спытала Рожа.

— Згинувъ бы певно, — нарѣкала дѣвчина. — Если-бъ я другимъ розповѣла се, що вамъ сказала и дала причину до его увязненя, то згинувъ бы безъ пощады. Онъ наибольшій проступникъ зъ всѣхъ; чого онъ вже не заподѣявъ!

— Чи то можливо, — сказала живо Рожа, — щобъ вы за-для такого чоловѣка бдмавляли собѣ всякои надѣѣ на будуче, на спасенье? Се божевѣльнѣсть.

— Не знаю, що се; — бдповѣла дѣвчина — знаю лише, що такъ есть, и то не лише у мене одной, але у сотки иншихъ, такихъ злыхъ и нужденныхъ, якъ я. Мушу йти. Чи се Богъ гнѣває ся за богато мовхъ злыхъ учинкѣвъ, не знаю, але я мимо рѣзныхъ терпѣнь, мимо нелюдского обходженя незвычайно до него прихильна; и хочъ бы черезъ нього й згинути мала, то мабуть була бы до него такъ само прихильна.

— Що-жь я маю чинити? — спытала Рожа. — Властиво не повинна я васъ пустити.

— Нѣ, нѣ, леді, вы мене пустите, — бдповѣла дѣвчина. — Вы мене не станете здержувати, бо я повѣрила вашѣй добротѣ и хочъ могла, то таки не вымогла на васъ жадной обѣцянки.

— До чого-жь менѣ здались ваші звѣстки? — обставала при своїмъ Рожа. — Сю тайну треба выслѣдити; явій хосенъ може выйти зъ того, що вы менѣ бдкрыли, для Олівера, котрого судьба вамъ такъ дуже лежить на серця.

— Вже вы найдете якого доброго пана, котрому зъ тымъ звѣритесь и котрый вамъ порадить.

— А де-жь я васъ найду, если васъ буду потребувати. — Я не пытаю, де тѣ страшнѣе люде мешкають, але назначѣть мѣсце и часъ, де бы зъ вами можна побачитись.

— Приречѣть менѣ, що не зрадите нѣкому тайны, а прийдете самѣ, або лише зъ чоловікомъ, котрому можете повѣрити, и що нѣхто на мене не засяде, анѣ не поѣде за мною.

— Прирѣкаю вамъ торжественно; — одповѣла Рожа.

— Добре, то я що недѣлѣ межи одинацатою а дванацатою годиною въ ночи, если буду жити, буду ходити по лондонськимъ мостѣ геть и назадъ, — сказала Нансі ненадумуючись.

— Заждѣть ще хвилику, — сказала Рожа, задержуючи Нансі, котра вже до дверей зближилась. — Розважте ще разъ свое положенье и нагоду, яку вамъ даю, щобы зъ него вырватись. Не лишъ за се, що вы принесли такѣ важнѣе вѣсти, але й черезъ те, що вы майже зовсѣмъ пропащѣ, можете числити на мою помѣчь. Чи вы справдѣ хочете вертати до шайки розбѣйникѣвъ и до того страшного чоловіка, коли одно — одиѣсенье слово може васъ выратувати? Що за чары тягнуть васъ въ безбожне житье, въ нужду? Ахъ, чи у вашѣмъ сердцю нема вже жадной струны, котру бы можна порушити, — нема жадного чутя, що повстало бы противъ такого заслѣвленя?

— Если дамы, такѣ молодѣ, приязнѣ и гарнѣ, якъ вы, оддають свое сердце, — одповѣла дѣвчина певнымъ голосомъ — то любовь робить ихъ до всего способными, хочъ сердце ихъ може любити ще й свою батьків-

щину, родину, приятелівъ, численнихъ знайомихъ. А если женщина така, якъ я, що не має даху, хіба вѣко бдѣ домовини, вѣ недузѣ и при смерти не має помочи, хіба надзорницю шпитальну, бддасть мужчинѣ своє надбѣсуйте серце и той выповнить вѣ нѣмъ всѣ мѣсяцѣ, якѣ колись занимали родичѣ, батьківщина и приятелѣ, або й мѣсяцѣ черезъ цѣле нужденне життє пустѣ, — то хто-жъ може ви спасти? Жалуйте насъ леді, жалуйте насъ тому, що намъ остало лише одно жѣвоче чуттє и що се чуттє, якъ тяжка кара зъ неба, замѣсть бути для насъ потѣхою и гордостію єсть для насъ проклятьємъ, жереломъ новихъ терпѣнь и злого обходженя.

— То чей приймете бдѣ мене малый дарунокъ, — сказала Рожа по хвили — котрый вамъ поможе жити безъ сорому — бодай до часу, якъ зновъ побачимось.

— Анѣ шелюга не прийму, — бдповѣла дѣвчина, боронячись рукою.

— Не бднихайте жъ моєи руки, коли я вамъ помогти хочу, — сказала Рожа, приступивши до неѣ. — Вѣрте менѣ, я хочу вамъ зробити прислугу.

— Вы бы найлѣпшу прислугу зробили, если бы менѣ за однимъ замахомъ життє бдобрали, -- бдповѣла Нансі, галомавши руки, — бо думка о тѣмъ, чимъ я є, збудила за сѣю коротку годинку такий тяжкій бѣль у моѣмъ серци, якогѣ я ще нѣколи не чула и я бы рада не померти вѣ тѣмъ неклѣ, вѣ котрѣмъ жала. Богъ заплатитъ вамъ, добра леді, за ваше щире серце и зѣшле тѣлько щастя на васъ, кѣлько сорому я на себе взяла.

По тыхъ словахъ нещасна голосно захлипала и вѣйшла зъ комнаты, а Рожа по тѣй розмовѣ, що радше здавалась вѣ сномъ, якъ правдою, майже безсильна впала на крѣсло и старалась зѣбрати свои розсѣяні думки.

ГЛАВА ТРИЦЯТЬ ДЕВЯТА.

Тутъ розказаній новій ôдкрытя и показано, що несподѣванки, такъ якъ нещастя, нѣколи не лучають ся саміи.

Положенъе Рожи було справдѣ тяжке, бо она дуже бажала ôдкрыти тайну житя Олівера, а не могла надужити довѣря, зъ якимъ нещасна ôднеслась до неї, якъ до молодого, невинного дѣвчини. Слова еї и цѣлый виглядъ дуже зворушили Рожу и теперъ по-при прихильности до свого малого вихованця повстало въ нѣй горяче бажанъе, спасти нещасну дѣвчину зъ погибели.

Панѣ Мелі постановела собѣ ще лише три днѣ побути въ Лондонѣ, а потôмъ на кôльеа тыжднѣвъ выѣхати на далеке побереже морске. Була пôвночь межи першимъ а другимъ днемъ. На якій спосôбъ могла Рожа рѣшитись за сорокъ вôсѣмь годинъ? и якъ могла она ôдложити подорожъ на пôзнѣйше и не збудити пôдозрѣня, що щось незвычайне склалось?

Панѣ Лъосбернѣ бувъ дома и мавъ замѣръ зôстати ще й черезъ слѣдуючі два днѣ; однакожъ Рожа знала горячу вдачу доктора надто добре и вже напередъ зображала собѣ его гнѣвъ, его обуренъе, коли почуе, якъ въ-друге хотять увести Олівера; тому лякалась повѣрити ему тайну, поки не була певна, що хтось попре еї справу и въ користь Нансі. То була причина, для котрой Рожа рѣшилась, повѣдомити тѣтку о цѣлôй справѣ, але дуже осторожно, бо сподѣвалась, що она певно порадить ся доктора, що робити. Зъ тої самої причини не можна було й думати о тôмъ, щобы удати ся до якого правника, хочъ бы сама й знала, якъ має при тôмъ заховуватись. Разъ прийшло ѣй на думку, просити Гаррі

о раду и помѣчъ; але ѓнѣ будивѣ въ нѣй згадку о послѣднѣмъ прощаню и черезъ те здавалось ѣй негѣднымъ, притягати его зновѣ до себе, бо може теперь ему удалось вже еи забути и ѓнѣ вже щасливый... При тѣй думцѣ выступили ѣй слези на очи.

Думка за думкою у неи змѣнялась и она рѣшалась то на оденъ способъ, то на другій, то зновѣ всѣ способы ѓдкидала. Черезъ те зворушена не спала она цѣлу нѣчъ, а коли на другій день спрагу ще разъ добре розважила, рѣшилась она мимо обавы порадитись Гарри Мелі.

Хочъ се може буде мукою и для него, назадъ тутъ вертати, але яка мука буде то для мене! — думала она. — А може ѓнѣ и не приѣде; може напише письмо, а може ѣй приѣде та буде мене оминати — якъ тогды, коли ѓдѣжджавъ. Я того не сподѣвалась; але се для насъ обоихъ було лѣпше — богато лѣпше... Роза поклала перо и ѓдвернула ся такъ, якъ бы не бажала собѣ, щобы и папѣръ, на котрѣмъ писала, бувъ свѣдкомъ еи слѣзъ.

Зъ двацять разѣвъ вже брала за перо и ѓдкидала его, та роздумувала, якъ зачати першу стрѣчку. Але ѣй буквы ще не написала, коли Оліверъ, котрый зъ Джайльсомъ вернувъ зъ проходу по мѣстѣ, вѣйшовъ до комнаты дуже задыханный и не спокѣйный такъ, якъ бы ему нещастье случилось.

— Оліверъ, чого ты такій наляканный? — спытала Роза, выйшовши супротивъ него. — Скажи моя дитинко.

— Не можу; я ледви дышу, — ѓдповѣвъ хлопецъ. — Ахъ! и я его ще разъ побачивъ и можу васъ переконати, що я правду оповѣдавъ.

— Я нѣколи ѣй не сумнѣвалась мѣй любый, що ты правду кажешь, — ѓдповѣла Роза лагѣдно. — Але о кѣмъ ты говоришь?

— Я видѣвъ того пана, — ѡдповѣвъ хлопецъ — що для мене бувъ такий добрый, — пана Бравнльова, о котрѡмъ мы такъ часто говорили.

Де? — спытала Рожа.

— Онъ злѣзъ зъ воза и пѡшовъ до одного дому, — ѡдповѣвъ Оліверъ, а слезы радости полились ему зъ очей. — Я не говоривъ зъ нимъ, — не мѡгъ, бо онъ мене не видѣвъ, а я дрожавъ такъ, що кроку ступити не мѡгъ. Але Джайльсъ вивѣдавъ ся, що онъ въ тѡмъ домѣ мешкає. Дивѣтъ ся, — говоривъ онъ, показуючи вусень паперу, — ту написано, де онъ мешкає. Пѡйду до него заразъ. Боже! Я не буду мѡгъ прийти до себе, коли его побачу и почую зновъ его голосъ.

Рожа Мелі середъ тыхъ и подѡбныхъ окликѡвъ радости хлопця ледви ѡдчитала адресъ пана Бравнльова: „Улиця Крєвенъ на березѣ“, а по хвили рѣшилась, скористати безъ проволоки зъ ѡдкрытя Олівера.

— Скоро! — сказала она. — Кажи сировадити ту вѡзъ и будь готовъ, ѣхати зѡ мною. Заразъ обоє поѣдемо, лише впередъ тѣтцѣ скажу, що на годнву выѣдемо; и заразъ буду готова такъ, якъ ты.

Оліверови не треба було й казати, щобы спѣшивъ ся — и за нецѣлыхъ пять хвиль ѣхали вже обоє на означене мѣсце. Коли тамъ приѣхали, казала Рожа Оліверови зѡстати въ вѡзѣ, щобы впередъ пригото-вити старого пана на его появу, сама злѣзла зъ воза и передала слугою картку до пана Бравнльова зъ прось-бою, що хоче зъ нимъ говорити въ однѡй дуже пильнѡй справѣ. Слуга вернувъ небавомъ и просивъ еи ити на гору. Она вѡйшла за нимъ до комнаты на поверсѣ и за-стала тамъ пристаркуватого пана въ яснозеленѡмъ сур-дуть. Зъ лица его такъ и пробивалась добродушнѡсть. Коло него побачила другого старого пана въ нанкінѡ-

выхъ штанахъ и камашахъ; той выглядавъ не дуже приязно, а сидѣвъ, поклавши руки на голову тяжкой палички и опершись пѣдбородкомъ на ню.

— А! — сказавъ панъ въ яснозеленѣмъ сурдутѣ, зѣрвавшися скоро въ мѣся и выйшовши насупротивъ Рожѣ, — а, простѣтъ, моя молода панѣ, я думавъ, що се яка влѣзлива особа, що — простѣтъ менѣ, будьте ласкаві. Прошу сѣдати.

— Вы, — панъ Бравильовъ, если не милю ся? — спытала Рожа, кивнувши на другого пана окомъ.

— Такъ я зву ся, — ѡдповѣвъ старый панъ. — А се мѣй пріяель, панъ Грімвигъ. Грімвигъ, будьте ласкаві, выйдѣтъ звѣдси на кѣлька хвиль.

— Менѣ здаеся, що непотрѣбно трудити пана, — замѣтила Рожа. — Если не милю ся, то ему не чужа ся справа, въ якѣй я прийшла.

Бравильовъ приставъ на се и на згоду кивнувъ ленько головою, а Грімвигъ, що дуже вымушено вклонивъ ся и станувъ, теперь знову такъ само вклонивъ ся и сѣвъ.

— Се, що я вамъ маю сказати, буде певно для васъ несподѣванкою, — зачала Рожа помалу и розважно. — Въ свѣй часъ були вы для одного моего пріяеля молодого дуже ласкаві и добрі и я переконана, що вамъ мило буде зновъ почути про нього.

— Для молодого пріяеля! — сказавъ панъ Бравильовъ. — Якъ зве ся?

— Оліверъ Твистъ, — ѡдповѣла Рожа.

Ледви выговорила тѣ слова, коли Грімвигъ, котрый нѣбы то дуже пильно читавъ книжку, лежачу на столѣ, замкнувъ еи голосно, оперъ ся о поруче крѣсла, а на лица его малюявъ ся незмѣрный задивъ. Великими очима вдививъ ся ѡнъ въ Рожу; потѣмъ якъ бы засоро-

мивъ ся, що показавъ ся такъ зворушенимъ и сѣвъ собѣ зновъ такъ, якъ перше, выдививъ ся впередъ себе, а довгій свистъ роздавъ ся зъ его устъ и затихъ не въ воздухѣ, але десь въ самѣмъ внутрі его жолудка.

Панъ Бравильовъ бувъ такъ само здивований, хочъ задиву свого не виявивъ въ такій дивный способъ. Онъ присунувъ своє крісло ближе до Рождъ и сказавъ: — Будьте ласкаві, моя мила молода панѣ, не говорѣть про мою доброту и зичливѣсть, о чѣмъ нѣхто не знае, хіба вы; а если маєте якї доказы, що змінили-бъ мое лихе переконанье, до якого спонукала мене ся нещасна дитина, то скажѣть менѣ — прошу васъ дуже.

— То злый хлопчиско, голову свою зѣмъ, що злий, — заворкотѣвъ Грімвигъ, неначе говоривъ животомъ, бо лице его анѣ не рушилось.

— Хлопець зъ него розумный и щирый, — сказала Рожа, почервонѣвши одъ такои его замѣтки, — а провидѣнье, котрому подобалось, наслати на его молоду голову рѣзні нещастя, дало ему за те тѣлько чутя и розуму, що се принесло бы честь неодному, и шѣсть разѣвъ старшому одъ него.

— Я що йно шѣстьдесять одинъ лѣтъ маю, — замѣтивъ Грімвигъ такъ само неподвижно — а що се була бы несамовита справа, если бы той Оліверъ не мавъ що найменше дванацять лѣтъ, то бачу, що ся замѣтка не до мене односить ся.

— Не зважайте, панѣ Мелі, на мого приятеля; — сказавъ Бравильовъ — онъ думае инакше.

— А якъ не думае инакше? — одгризавъ ся Грімвигъ.

— Нѣ, онъ думае инакше, — повторивъ Бравильовъ, що очевидно що-разъ бѣльше гнѣвавъ ся.

— Онъ свою голову зѣвѣть, если думаетъ иначе, — перечивъ ся Грімвѣтъ.

— Онъ варта свою голову втратити, если бы не думавъ иначе, якъ говорилъ, — ѡдповѣвъ Бравнльовъ.

— А онъ бы радъ того бачити, що наваживъ бы ся взяти ему голову, — сказавъ Грімвѣтъ, сильно пукнувши паличкою о пѡдлогу.

Такъ посперечавшись, зажили оба табаки и подали собѣ руки, якъ звичайно.

Отже, панъ Мелі, — зачавъ Бравнльовъ, звертаючись до Рожѣ, — вернѣмъ до справы, въ котрій вы показали стѡлько любви ближнього. Чи можу спытати, що знаєте о бѣднѡмъ хлопцѣ? Позвольте лише менѣ впередъ сказати, що я, абы его найти, уживъ всѣхъ возможныхъ менѣ средствъ, а моя перша думка по выѣздѣ за границу, що онъ мене обманивъ и бувъ въ змовѣ зъ давними своими товаришами та хотѣвъ мене обрабувати, вже значно захитана.

Рожа, котра за той часъ могла збрати свои думки, оповѣла Бравнльовови все, що склалося зъ Оліверомъ, ѡдъ коли онъ опустилъ его дѡмъ, а замовчала лише про Нансі, бо про ню хотѣла зъ нимъ поговорити лише въ чотири очі. Своє оповѣданье закончила тымъ, що хлопецъ ѡдъ кѡлькохъ мѣсяцѣвъ тѡльки й журбы мавъ, що не мѡгъ свого давного добродѣя и приятеля ѡд-найти.

— Слава Богу! — сказавъ старый панъ. — Ся звѣстка робить мене щасливимъ, дуже щасливимъ. Але вы, панъ Мелі, не сказали менѣ, де онъ теперь. Простѣтъ менѣ, — але чому не взяли вы его зъ собою?

— Онъ жде на долѣ въ возѣ передъ брамою, — ѡдповѣла Рожа.

— Передъ моею брамою? — скрикнувъ старый

панъ радѣстно и слова бѣльше не сказавши выбѣгъ за дверь, збѣгъ по сходахъ на дѣлѣ и приекочивъ до воза.

Коли ѡнъ ѡдѣйшовъ, пѣднѣсь Грімвигъ голову въ гору, зачавъ хитатись на своѣмъ крѣселѣ и не встаючи зъ него, при помочи своєї палички и стола, обкрутивъ ся три разы довкола себе. Коли ему сѣ еволюціи щасливо вдались, пѣдскочивъ въ гору, перештильгувавъ зъ дванацять разѣвъ геть и назадъ по комнатѣ, наразъ становъ передъ Рожею и безъ довгихъ заходѣвъ поцѣлувавъ еи.

— Петъ! — сказавъ ѡнъ, коли Рожа встала, налякана трохи симъ незвычайнымъ поступкомъ, — Не бѣйтесь, я бы мѡгъ бути вашимъ дѣдомъ. Вы моторна и дуже добра дѣвчина — я васъ люблю. Осъ идуть вже.

При тыхъ словахъ усѣвъ ѡнъ дуже складно на своє давнє мѣсце, а въ тѣй хвили вѣйшовъ Бравнльовъ зъ Оліверомъ, и его Грімвигъ повитавъ дуже ласкаво. Ахъ, если бы ся одна радѣстна хвиля мала бути для Рожи нагородою за всю еи журбу и обаву про Олівера, то она чула бы ся достаточно нагороджечою.

— Але мы ще про когось забули, — сказавъ Бравнльовъ и потягнувъ за шнуръ ѡдъ дзвѣнка.

— Скажи пани Бедвинъ, щобы прийшла на гору, — розказавъ Бравнльовъ слугѣ, що вступивъ въ дверь.

Старенька господиня явилась сейчасъ, вклонилась и коло дверей ждала на приказъ пана.

— Мѡй Боже, та-жъ вы щодня бѣльше не видите, — сказавъ Бравнльовъ, троха маркотный.

— Може бути, пане, — ѡдповѣла добра старушка. — Въ моѣмъ вѣку очи не поправляють ся.

— Се и я бы мѡгъ вамъ сказати, — ѡдповѣвъ Бравнльовъ. — Але насадѣть окуляры и подивѣть ся добре, чи не побачите самѣ, чого и васъ привликавъ.

Старушка почала сейчас шукати по своихъ кишенихъ; але Оліверови вже не стало терпеливости и въ поривѣ чутя кивувъ ся їй въ рамена.

— Боже милосердный! — то мѣй невинный хлопецъ! — скрикнула она и обняла его нѣжно.

— Моя дорога, старенька нянька! — крикнувъ Оліверъ.

— Боже, я була певна, що ѓнъ верне! Якій здоровый, румяный, а убранный, якъ шляхоцкій сынъ! Де ты пробувавъ такъ довго, такъ довго? Ахъ! се-жъ те саме любе личко, лишъ не таке блѣде; те саме нѣжне око, лишъ не таке сумне. Тямлю я ихъ дуже добре — и его тихій усмѣхъ такожь; я его день въ день видѣла по-при тыхъ своихъ любимыхъ дѣтяхъ, що померли ще, якъ я була молодою, веселою жѣвною.

Въ своѣй щирости то ѓдступала она ѓдъ Олівера, щобы ему лѣпше приглянути ся, то зновъ нѣжно притискала его до грудей, ѓдгортала ему вучерѣ зъ надъ очей, плакала и смѣяла ся въ одної и тѣй самѣй хвили.

Бравильовъ лишивъ ихъ обѣ, щобы натѣшились собою, и запровадивъ Рожу до иншої комнаты. Тамъ она докладно розповѣла ему розмову зъ Нансі, ѓдъ чого ѓнъ немало налякавъ ся, замѣщавъ ся и занепокоивъ ся. Рожа розказала ему такожь причину, чому не хотѣла зъ тымъ звѣритись приятелеви Льюсбернови. Старый панъ признавъ їй, що дуже мудро вчинила и сказавъ, що готовъ самъ нарадитись зъ поважанымъ докторомъ. А щобы ему до того дати якъ найскорше нагоду, то умовили ся такъ, що Бравильовъ ще того самого вечера має поговорити зъ докторомъ въ готели, а потѣмъ осторожно повѣдомить ся о всѣмъ паню Мелі. По тыхъ

тымчасовыхъ постановахъ вернули Рожа и Оліверъ домо́въ.

Рожа зовсімъ добре вгадувала, якъ знаменитый докторъ розгнѣває ся, почувши оповѣданье Нансі; бо ледви ему се розказали, онъ зачавъ клясти и грозити, казавъ, що Нансі якъ першу жертву ѡддасть въ руки быстроумному Блезерсови и Дифови, и вже наложивъ капелюхъ, щобы пойти заликати тыхъ благородныхъ людей до помочи. И онъ певно бувъ бы такъ зробивъ, зовсімъ не думаючи, якѣ бы зъ того були наслѣдки, але его задержавъ въ части такей самыи гнѣвъ Бравнльова, котрый такожь мавъ скору вдачу, а въ части мотивы и поясненя, котрыми Бравнльовъ думавъ якъ найлегше ѡдвести его ѡдъ нерозважного замѣру.

— Але що жъ до лиха робити? — спытавъ горячий докторъ, коли вѣшли до комнаты, де сидѣли обѣ дамы. — Чи зъ ласки нашої має жити безпечно всяка мужеска и женѣска зволочь? Чи мы ще маємо ихъ просити, щобы приняли сто або кѡлькасоть фунто́въ, якъ малу ознаку нашего поважаня и малый доказъ нашего признаня за ихъ доброту для Олівера?

— То нѣ, — ѡдповѣвъ Бравнльовъ зб смѣхомъ, — але мы мусимо робити дуже розважно и осторожно.

— Розважно и осторожно! — скрикнувъ докторъ. — Та я бы всѣхъ тыхъ розбишаевъ що до ноги...

— Все одно, щобы вы зъ ними зробили, — перервавъ его Бравнльовъ, — але спытайте самѣ себе, чи мы осягнули бы свою цѣль, хочъ бы зробили зъ ними, що хотѣли?

— Яву цѣль? — спытавъ докторъ.

— Таку цѣль, що хочемо вивѣдатись, хто были родичѣ Олівера и постаратись о зворотъ его спадщины,

котру ему — якъ зъ всѣхъ данныхъ видко — безлично и пѣдступно одобрили.

— А! — сказавъ Льюсберитъ, охолоджуючись хустиною — я мало що не забуду о тѣмъ.

— Отже видите, — сказавъ Бравнльовъ. — Що бы мы зыскали, якъ бы на пр. удалось намъ бѣдати въ руки справедливости всѣхъ гѣльтавъ, не наразивши бѣдноты дѣвчины на небезпечность?

— Се бы зыскали, що декотрѣ зъ нихъ повисли бы, а прочихъ бы вышупасовали, — бѣповѣвъ докторъ.

— Дуже добре, — сказавъ Бравнльовъ смѣючись, — але зъ вами те станеть певно и безъ насъ, а якъ мы въ те вѣдмсь, то мабутъ зъ того готова выйти велика Донъ-Кихотерія, а для насъ чи радше для Олівера — все одно — вѣйшла бы шеода.

— Явимъ способомъ? — спытавъ докторъ.

— Чи-жь се не ясне, — бѣповѣвъ Бравнльовъ — що намъ буде дуже тяжко бѣкрыти тайну, если не зможемо спонукати Монка до розкаяня? Але се можна осягнути лише пѣдступомъ и тымъ, що опамятаемо его, если ще до теперъ якѣ гѣльтавъ не взяли его въ свои руки. Бо хочъ бы его и зловили, то мы доказбвъ противъ него не маемо. Онъ — о скѣлько мы знаемо, а радше, якъ видко зѣ званыхъ намъ обставинъ, — не бравъ участы въ жадебѣй врадежи або розбою шайки злодѣвъ. Хочъ бы его и не увѣльнили, то се дуже неимовѣрно, щобы его засудили на яку иншу кару, хѣба що замѣнуть его якъ волоцюгу. А тогды уста его були-бъ разъ на все замѣненѣ и мы бы не осягнули свои цѣли такъ само, якъ бы онъ бувъ глухимъ, нѣмымъ, слѣпымъ и божевѣльнымъ.

— Я васъ ще разъ пытаю, — сказавъ докторъ живо — чи треба додержати обѣцянку, дану дѣвчинѣ, бо

хочь она дана въ найлѣншѣмъ и найщиршѣмъ замѣрѣ, то все-таки...

— Прошу васъ, поважана молода панѣ, не говорѣть о тѣмъ, — сказавъ Бравильовъ, випередивши Рожу, — обѣцянку треба додержати. Я думаю, що намъ се въ нашѣмъ поступованю зовсѣмъ не пошкодить. Але закимъ мы рѣшились на остаточну постанову, що робити, мусимо впередъ конче дѣвчину видѣти и чути бѣдъ неї, чи она намъ сякѣ або такѣ стане до помочи, щобы дѣстати Монка въ свои руки; а если не може намъ помогти, то щобъ хочь описала намъ его особу та сказала, де ѣнъ звычайно крѣсь, або взагалѣ де его можна найти. Се скорше не станесь, якѣ на другій тыждень, а нинѣ що йно второкъ. Тому моя рада така, що мы до того часу заховуймо ся спокѣйно и навѣть передъ Оліверомъ все скриваймо.

Хочь пану Лѣосбернови така рада, щобы цѣлыхъ пять днѣвъ зовсѣмъ нѣчого не робити, дуже була не до вподобы, то таки мусѣвъ признати, що на теперъ иншой рады нема; а що и Рожа и панѣ Мелі станули по сторонѣ Бравильова, то на раду его всѣ згодились.

— Я ще возьму до помочи свого приятеля Грімвіга, — сказавъ Бравильовъ. — Дивакъ зъ него, але дуже быстроумный и може намъ дуже помогти. Ёнъ ученый правникъ по званю, а станѣ адвокатскій повинувъ тому лише, що за цѣлыхъ десять лѣтъ повѣрено ему лишь одинъ процесъ. Але вы самі рѣшѣть, чи се о нѣмъ добре свѣдчить, чи зле?

— Я не противлюсь, щобы вы взяли до помочи свого приятеля, але я возьму собѣ свого, — сказавъ Лѣосбернъ, а коли Бравильовъ спытавъ, що се за приятель, то ѣнъ додавъ: — То сынъ панѣ Мелі, а Рожѣ — дуже давный приятель.

Лице Рожѣ почервонѣло; але она нічого не одповіла на сю замітку (може тому, що ніхто бы бувъ єи не поперъ) и такъ Гаррі Мелі и Грімвіга выбрали членами комітету.

— Розумѣе ся, мы лишимось такъ довго въ мѣстѣ, — сказала панѣ Мелі — поки не побачимо, що зъ нашихъ старань не буде жадного успѣху. Я въ тѣй справѣ, що насъ всѣхъ обходить, не пожалую ні труда, ні коштѣвъ и радо тутъ збѣстану, — если треба, то й рѣкѣ цѣлый, якъ довго лишъ буде яка надѣя.

— Добре, — сказавъ Бравнліовъ — але я такъ и читаю на вашихъ лицахъ, що хочете мене спытати, чому я не стараю ся розслѣдити оповѣданя Олівера, та выѣхавъ такъ нагло за границу. Такъ позвольте менѣ зажадати бдѣ васъ: не пытайте мене о се скорше, поки я самъ не узнаю за одповѣдне, розповѣсти вамъ всю исторію. Вѣрте менѣ, мое жаданье не безпѣдставне. Бо если бы я инакше собѣ поступивъ, то може збудивъ бы у васъ надѣѣ, котрѣ бы ніколи не сповнились и выкликали бы лишъ рѣзні клопоты и ровчарованя, котрыхъ и такъ вже не мало. — Мое панство, насъ кличуть до вечера, а Оліверови, що сидить въ сусѣдній комнатѣ, буде вкѣнци адаватися, що вже вамъ надѣѣвъ и що мы вже выдумали який спосѣбъ, выпхати зновъ єго въ свѣтъ.

При тыхъ словахъ подавъ старый панъ пани Мелі руку и запровадивъ єи до їдальнѣ; Лѣсбернъ пошовъ зъ Рожею и такъ нарада скѣнчилась.

ГЛАВА СОРОКОВА.

Давный знакомый Олівера показуєсь справдешнымъ геніємъ и займаєсь публнчною дѣяльностію въ столицѣ.

Якъ разъ того самого вечера, коли Хансі була у Рожі Мелі, широкимъ гостинцемъ, що вѣвъ на півнибѣ, йшло до Лондону двое людей. Имъ мусимо мы пригланутись. Одинъ — мужчина належавъ до довгихъ, костистыхъ постатей, що то хлопцемъ виглядають такъ, якъ заматерѣлій мужчины, а вже мужчиною виглядають такъ, якъ завчасу выросшій хлопцѣ. Друга була жєнщина, молода, але груба и певно сильна, бо инакше й не двигнула бы такого тягару, якій мала на плечехъ. Їи товаришъ нѣсъ лише малый и легкій клунокъ на палици на плечехъ, а що мавъ и довгій ноги, тому все йшовъ кѣлька крокѣвъ передъ нею, причѣмъ все нарѣкавъ на свою товаришку, що такъ по малу йде. Они вже минули Гайтєтъ, коли ѡнъ станувъ и нетерпеливо крикнувъ на ню :

— Чи ты скорше не можєшь ити? Чого такъ лѣнливо волочишь ся за мною, Шарльото?

— Великій тягаръ, ты й не знаєшь, якій великій, — ѡдповѣла она, поспѣшаючи майже безъ ѡддыху.

— Тягаръ? Ты що плєтєшь? — а ты до чого? — говоривъ Ной Кляйполь (бо се ѡнъ бувъ) и переложивъ свѣй малый клунокъ на другє плечє. А ты вже зновъ стала? При тобѣ то й найлѣпшій втративъ бы терпєливѣсть.

— Чи ще далеко? — спытала Шарльота, а густі каплѣ поту спливали ѣй по лиці.

— Чи ще далеко? Мы вже такъ, якъ бы на мѣсци. Чи бачишь тамъ — свѣтло въ Лондонѣ?

— То ще що найменше двѣ добрі милѣ, — бѣдо-
вѣда Шарльота въ розпуцѣ.

— Двѣ милѣ чи двадцять милѣ, то все одно; вста-
вай и ходи, бо якъ тебе копну... — остерѣгавъ си Ной
зъ носомъ, бѣдъ гнѣву ще бѣльше червонымъ, якъ зви-
чайно. Шарльота встала и зновъ пѣшла поручъ него.

— Ной, де ты думаєшь нинѣ заночувати? — spy-
тала она его по якѣмсь часѣ.

— Чи я знаю, — бѣдопѣвѣ панѣ Кляйполь, котро-
му вже того ходу було такожъ за богато.

— Але чей десь недалеко?

— Нѣ, не далеко.

— Чому нѣ?

— Если я тобѣ кажу, що я такъ хочу або не хо-
чу, то вже досыть; а ты й не пытай ся, чому й якъ?
— бѣдопѣвѣ поважно.

— Я лишь пытаю ся — не потребуєшь такъ гнѣ-
вати ся.

— Отсе бы було гарно, якъ бы мы зайшли до пер-
шой лѣпшой гостинницѣ передъ мѣстомъ, а Соерберрі,
если за нами гонить, встремивъ свѣй старый нѣсъ, зло-
вивъ бы насъ, казавъ закути и гайда назадъ! Нѣ, я пѣ-
ду въ найвузшу улицю, яку лишь зможу найти, и скор-
ше не ставу, поки не найдемо якон найдальшой гостин-
ницѣ. Дякуй Богу, що я розуму маю и за тебе и за
себе. Бо якъ бы мы були не пѣшли впередъ противною
дорогою, то тебе бы ще передъ осьми днями були зам-
кнули и шию скрутили, якъ дурной гусцѣ.

— Я знаю, що я не така мудра, якъ ты, але не
скидай всен вины на мене. Якъ бы мене замкнули, то
бы й тебе замкнули.

— А хто взявъ грошѣ зѣ столика, якъ не ты?

— Я, любый Нос; але я взяла для тебе.

— Чи я ихъ маю и несу при собѣ?

— Нѣ; ты казавъ менѣ нести ихъ и добре ты зробивъ,
— сказала Шарльота, поклепавши его по пѣдбородку и
взявшись зъ нимъ по-пѣдъ руку.

Се справдѣ такъ и було; але п. Кляйполь не бувъ
такій дурный, щобы кому будь повѣрити грошѣ; онъ
ѡддавши Шарльотѣ грошѣ, зробивъ тому такъ мудро, —
се треба ему признати — щобы грошѣ найдено въ неи,
а не въ него, если бы ихъ зловлено. Але теперь розу-
мѣе ся — того онъ ѣй не сказавъ и обоє ишли въ най-
бѡльшой згодѣ разомъ дальше.

Пѡсля свого добре обдуманого пляну ишовъ панъ
Кляйполь, не задержуючись ажъ до ангела въ Ислінг-
тонъ и ту по натовпѣ пѣшихъ людей и возѡвъ пѡзнавъ,
що вже справдѣ Лондонъ починає ся. Онъ оглянувъ ся
разъ довкола себе, въ котрыхъ улицяхъ найбѡльшой на-
товпъ и котрѣй тому треба оминати, звернувъ въ сторону
св. Джонъ Родъ и скоро найшовъ ся въ лѣбиринтѣ тем-
ныхъ, брудныхъ улицъ та уличокъ межи Грей Инъ Ленъ
и Смітфільдъ, въ одніймъ заулку посередѣ Лондону, ко-
трый мимо свого поступу и незмѣрныхъ прикрасъ таки
оставъ поганимъ.

Нова шукавъ все за гостинницею, бо си въ своѣмъ
положеню и до своєї цѣли уважавъ за найвѡдповѣднѣй-
шу, вкѡнци станувъ передъ найвужденнѣйшою, яку лишъ
мѡгъ побачити и рѣшивъ ся въ нѣй заночувати.

— Дай но менѣ клунокъ, — сказавъ онъ, ѡдбира-
ючи его ѡдъ своєї товаришки, — а мовчи, хибѣ що хто
до тебе промовить. Якъ зве ся сей дѡмъ? Що се за на-
писъ: п. ѡ. дѣ —?

— Калѣскою, — докѡнчила Шарльота.

— Пѡдъ калѣскою — дуже добра назва, — замѣ-
тивъ Ной. — Держись мене, ходѣмъ!

Пхнувъ поломанѣй дверь плечима и обое вѣшли. Въ шинку сидѣвъ лише молодой чоловѣкъ, жидъ, що зачитавъ ся въ якѣйсъ бруднѣй часописи.

— Чи тутъ „кальва“? — спытавъ Ной.

— Тутъ.

— Мы стрѣтили одного джентельмена и той намъ васъ зарекомандувавъ, — говоривъ Ной дальше, тручаючи лѣктемъ Шарльоту може тому, щобы звернула увагу на его хитрѣсть и знала его вагу, або може, щобы пригадати ѣй мовчанье. — Мы бы хотѣли тутъ заночувати.

— Не знаю, чи буде можна, — бѣповѣвъ Барней, бо то онъ бувъ послугующимъ духомъ въ тѣй гостинниці — але звѣдаюсь.

— Заведѣть насъ тымчасомъ до гостинной комнаты та дайте намъ кусень мяса та пива трохи, — сказавъ Ной.

Барней завѣвъ втомленныхъ подорожныхъ до заднои комнаты, принѣвъ, чого жадали, zarazомъ звѣстивъ имъ, що можуть заночувати и лишивъ люблю пару саму.

Комната, до котрой ихъ завѣвъ, находилась заразъ за шинкомъ и лежала кѣлька стѣпъ ниже такъ, що коли було бѣсунути занавѣску зъ маленького бѣна въ стѣнѣ зъ шинку, то можна було безпечно видѣти и чути все, що тамъ гостѣ робили або говорили.

Ледви Ной и Шарльота взялись до вѣды, коли Фажинъ явивъ ся въ шинку и спытавъ, чи нема одного его молодого вихованця.

— Пстѣ! — сказавъ Барней — тамъ чужинцѣ.

— Чужинцѣ? — повторивъ Фажинъ шептомъ.

— Ага — не зъ мѣста, смѣшний народъ; и я такъ мѣреую, що вамъ бы они придались.

Фажинъ выльзъ сейчасъ на столецъ и побачивъ

черезъ мале ôконце, якъ Ной ласо заѣдавъ, а Шарльотѣ дававъ лише ôдъ часу до часу гомеопатичнѣ дозы.

— Ага! — шепнувъ Фажинъ, звертаючись до Барнея — хлонецъ зъ лица менѣ подобавсь. Могъ бы намъ придати ся, бо вже вмѣ обдурювати дѣвку. Сиди тихо, якъ мышъ въ норѣ, мѣй любый; послухаю, що говорять.

Глянувъ зновъ черезъ мале ôконце зъ такимъ видомъ лица, що подававъ радше на старого опира.

— Отже и ôдъ теперъ хочу бути джентельменомъ, — сказавъ Ной, вытягнувши ноги и продовжаючи розмову, котрой початку Фажинъ не чувъ. — Теперъ вже, Шарльото, не буду пильувати домовинъ та слухати паньства, але буду жити, якъ джентельменъ; а ты, если хочешь, то будешь панею.

— Ай, чи я-жь бы не хотѣла мѣй любый, — ôдповѣла Шарльота — але то що дня не вдасть ся выпорожнити васу та ще й утечи.

— Чортъ побери всѣ касы! — скрикнувъ Ной — выпорожняти можна и що инше.

— Що-жь? — спытала Шарльота.

— Кишенѣ, мошонки, домы, почтовѣ возы, банки, — ôдповѣвъ панъ Кляйполь, котрого ôдвага зросла тымъ бôльше, що портеръ ударивъ ему въ голову.

— Але ты того всего не потрафишь, любый Ное, — сказала Шарльота.

— То я оглянусь за товаришами, котрѣ те потрафлять, — ôдповѣвъ Ной. — Они насъ потрафлять вже до чогось ужити. Ты сама варта бôльше, якъ пятьдесятъ бабъ; бо я ще въ житю такои не видѣвъ, що бы була така хитра и непевна, якъ ты, коли тобѣ полишити бôльшу руку.

— Якъ ты вмѣешь схлѣбляти! — сказала Шарльота и поцѣлувала его въ поганѣ уста.

— Ну вже, дай мені спокій, — сказавъ Ной, зъ великою повагою одриваючись бдѣ неї, лише не ласи ся такъ, коли я гнѣвний на тебе. Я бы радъ стати ватажкомъ якои шайки, держати єи въ рукахъ и ходити зъ нею, куды захоче ся. Се бы було добре занятье для мене, если бы зъ того бувъ добрый зыскъ; и чувшь: если бы намъ пощастило ся найти кѣлькохъ панѣвъ до такого занятя, то се бы було бѣльше варта, якъ нашихъ двацять фунтѣвъ, зъ котрыми не знати, що й почати.

Панъ Кляйполь глянувъ при тыхъ словахъ дуже мудро на свою склянку зъ портеромъ, напивъ ся, кивнувъ головою дуже ласкаво до Шарльоты и вже хотѣвъ зновъ напиться, коли отворились дверѣ и явивъ ся якійсь незнакомый. То бувъ Фажинъ. Онъ принявъ якъ наймилѣйшій видъ лица и низько вклонившись сѣвъ за другимъ столомъ заразъ коло любои пары. Одакъ закликавъ скривленого Барнея и казавъ собѣ подати пива.

— Приемный вечеръ, пане, лише трохи за холодный на теперѣшну пору, зачавъ онъ, затираючи руки. — Вы, бачу, зъ провинціи приходите, пане?

— По чѣмъ пѣзнаете? — спытавъ Ной Кляйполь.

— Мы тутъ въ Лондонѣ не маємо тѣлько пороху, кѣлько вы на собѣ принесли, — бѣповѣвъ жидъ, вказуючи на черевики Ноя и Шарльоты та на клунки.

— Тай хитрѣй жъ вы зъ бѣса, — сказавъ Ной зѣ смѣхомъ. — Чувшь, Шарльото, що онъ каже?

— Е, мѣй любый, якъ тутъ не бути хитрымъ въ тѣмъ мѣстѣ, — говоривъ дальше жидъ довѣрочнымъ шепотомъ и бючись по носѣ пальцемъ, що Ной и собѣ почавъ наслѣдувати, але не зовсѣмъ удачно, бо нѣсѣ его не бувъ до того бѣповѣдно великимъ. Однакомъ Фажинъ толкувавъ собѣ се мабутъ такъ, що Ной зовсѣмъ

пишесь на его думку й тому присунувъ ему дуже приязно склянку пива, котру що йно Барней прийнявъ.

— Добрый напбѣй, — сказавъ жидъ. — Кто его все хоче пити, той мусить все щось выпорожняти: касы, кишень, мошонка, домы, почтовѣ возы або банки.

Панъ Кляйполь такъ и похиливъ ся на задъ своего крѣсла и звернувъ свое, якъ стѣна поблѣдле та заклопотане лице бѣдъ жида до Шарльоты.

— Не журѣть ся тымъ, мѣй любый, — сказавъ жидъ, присуваючись ближе. — Ха-ха-ха! се щастье, що нѣхто васъ не чувъ, лише я припадково — то велике щастье для васъ!

— Я не вынимавъ, — лепетѣвъ Ной, не вытягаючи вже нѣгъ такъ, якъ независимый джентельменъ, але взявши ихъ пѣдъ столецъ такъ далеко, якъ лишъ мѣгъ. — Она ихъ сама выняла, се ты выняла, Шарльото; ты знаєшь, що не я.

— Все одно, мѣй любый, чи вынявъ хто, чи не вынявъ, — перервавъ его жидъ, соколинымъ окомъ споглядаючи на дѣвчину и на оба влунки. — Се й мое ремесло и вы менѣ тому подобаетесь.

— Яке ваше ремесло? — спытавъ Ной, отямившись трохи.

— Таке саме, яке вы почали, — бѣдповѣвъ Фажинъ — а тутешнѣй господарѣ такожь тымъ займають ся. Вы тутъ трафили якъ разъ въ добрѣй дверѣ; вы тутъ безпечнѣй, якъ на лонѣ Авраама. Нема безпечнѣйшого дому въ цѣлѣмъ мѣстѣ, якъ калѣвка; то значить, если я хочу; и вы менѣ подобались и молода дѣвчина такожь. Отже бачите, хто я, и можете бути зовсѣмъ спокѣйнѣй.

Мимо того зацѣвненя Ной дививъ ся все ще боязко и пѣдозрѣло та сувавъ ся неспокѣйно по своѣмъ

стільці. Фаживъ кивнувъ приязно Шарльотъ головою, шепнувъ їй до уха, щоби не боялись, и говоривъ дальше:

— Я вамъ ще скажу ось що. Я маю приятеля, котрый вашій сердечній бажаня може сповнити и — якъ менѣ здаєсь — дасть вамъ насампередъ роботу таку, яка вамъ найлѣпше подобаєсь, а потѣмъ вже навчитесь всего иншого.

— Вы говорите такъ, якъ бы те все була правда, замѣтивъ Ной.

— Если бы я не говорилъ правды, то якій бы хосенъ мавъ зъ того? — говоривъ жидъ, здвигаючи раменами. — Ходѣть, поговоримо о тѣмъ кѣлька слѣвъ на иншѣмъ мѣсци.

— Не треба, по що виходати та трудити ся, — сказавъ Ной, вытягаючи помалу ноги зъ пѣдъ стѣльця. — Она може тымчасомъ занести клунки до нашої комнаты. Шарльсто, занеси клунки на гору.

Шарльота послухала поважного розказу и не отягаючись анѣ на хвилину, пѣдняла оба тлумаки и вийшла.

— Чи не добре держу я ви въ рукахъ? — спытавъ Ной такимъ тономъ, якъ сторожъ, що освоивъ дивого звѣра.

— Знаменито, — ѡдповѣвъ Фажинъ, клепаючи его по плечахъ. — Вы гений, мѣй любый.

— Погано бы менѣ пришло ся тутъ жити, якъ бы я не бувъ гениємъ, — сказавъ Ной. — Але не тратьте часу, бо она небавомъ верне.

— Дуже добре. Що скажете на те: если бы вамъ подобавъ ся мѣй приятель, то щс-жь бы вы могли лѣпшого зробити, якъ вѣйти зъ нимъ въ спѣлку? — спытавъ Фажинъ.

— То залежить ѡдъ того, чи добре ему ремесло

йде, — бѣдповѣвъ Ной, хитро споглядаючи однимъ своимъ малымъ окомъ на жида.

— Онъ має у себе багато людей, а має найлѣпше товариство такихъ, що тымъ ремесломъ займають ся.

— Правдивыхъ мѣськихъ хлопцѣвъ?

— Нема мѣжъ ними ані одного не-Лондонця, и бѣвъ бы васъ певно не приймѣвъ, хочъ бы и я васъ поручивъ, але ему теперъ хибую помѣчникибѣвъ.

— Чи я буду виходити на роботу? — спытавъ Ной, ударившись по кишеняхъ штанбѣвъ.

— Не давши двацѣть фунтбѣвъ, не будете могли виходити, — бѣдповѣвъ жидъ рѣшучо.

— Але жъ двацѣть фунтбѣвъ — то купа грошей!

— Дрѣбничка, если вы не можете ей позбутись.

— Коли я можу бачитись зъ вашимъ приятелемъ?

— Завтра рано.

— Де?

— Тутъ.

— Гмъ! — И що бѣвъ платити?

— Живете собѣ якъ джентельменъ — маєте харчъ, мешканье, тютюнъ, горѣвку дармо, половину зъ всего, що заробите самѣ и що заробить молода дѣвчина.

Се дуже непевне, чи Ной Кляйполь, хочъ и якъ лакомый, бувъ бы приставъ на сѣ блискучі условья, если бы мавъ зовсѣмъ свободнай руки; але бѣвъ роздумавъ, що якъ бы не приставъ, то незнакомый мѣгъ его сейчасъ бѣдати въ руки справедливости. Тому заявивъ, що ему проектъ Фажина зовсѣмъ выдае ся незлымъ.

— Але видите, — додавъ бѣвъ — тому, що она може добре зайнятись роботою, то я радъ бы дѣстати щось лѣпше въ руки. Що бы було теперъ найбѣдповѣднѣйше для мене? То бы щось мусѣло бути таке, при чѣмъ бы я и не дуже мучивъ ся и бувъ безпечный.

— Мій приятель потребувавъ такого, що розумѣся трохи на шпіонствѣ. Що вы на те скажете? — спытавъ жидъ.

— Зовсімъ незле для мене и тимчасомъ я бы и тимъ занявъ ся, — сказавъ Ной непевно — але се не дає нѣчого въ руки.

— То правда, — згодивъ ся зъ нимъ жидъ. — А що бы вы сказали про старыхъ дамъ? Вытягати имъ мошонки и пакеты, а потѣмъ скручувати на розѣ улицѣ — зъ того богато гроша приходить.

— А они не кричуть, або не драпають часомъ чоловіка? — замѣтивъ Ной, хитаючи головою. — Я до того не вдавъ ся. Иншой роботы нема?

— А, есть! — сказавъ жидъ, поклавши руку на колѣва Ноя. — Бубнѣвъ обкратати!

— А то якихъ?

— Звычайнс посылають матери малыхъ дѣтей зъ шести пенсами и шілінгами, щобы де-що купили; имъ ѡдбирає ся грошѣ, котрѣ они все держать въ рукахъ, потѣмъ тручає ся ихъ въ рѣвъ и ѡдходить ся спокѣйно, якъ бы нѣчо не сталося, або якъ бы дитина сама впала и потовкла ся. Ха-ха ха!

— Ха-ха-ха! — засмѣявъ ся и собѣ панъ Кляйцоль и зъ незмѣрного вдоволеня пѡдкинувъ ноги въ гору. — Ёй Богу, отсе добре!

— Певно — певно, — сказавъ Фажинъ. — Вы можете мати знаменитѣ повѣгы въ Кемденъ-Тавнъ, въ Бетль-Бріджъ и иншѣ околицѣ, де все богато нашихъ и де на роботу и що години кладає на землю такихъ бубнѣвъ, коли лише хоче.

— Отже я всѣмъ вдоволенный, — сказавъ Ной, коли зновъ охоловъ зѡ свого одушевленя а Шарльота вернула. — О котрѣй години маємо зѡйтись?

— Може о десятій?

— Ной приставъ.

— Якъ маю васъ назвати передъ своимъ приятелемъ?

— Больтеръ, Морріссъ Больтеръ — то есть Больтеръ.

— Отже кланяюсь низенько пану Больтерови, — сказавъ жидъ и поклонивъ ся зъ ситшвою елеганцією. — Сподіюсь, що васъ небавомъ ще лѣнше пѣзнаю.

— Чуешь, Шарльото, що панъ каже? — спытавъ поважно Кляйполь.

— Чую, любый Ное, — одповѣла Шарльота, вытягаючи руку.

— Морріссъ Больтеръ, звичайно Кляйполь, звернувъ ся до жида и сказавъ: — Ной — то здрѣбнѣле имя, якимъ она мене все кличе.

— О, я розумію — розумію дуже добре, — одповѣвъ жидъ и тымъ разомъ сказавъ правду. — Добранѣчь! Добранѣчь!

ГЛАВА СОРОКЪ ПЕРША,

въ котрій розказано, якъ майстеръ заховувавъ ся въ клопотъ *)?

— Отже то вы самі були тымъ вашимъ приятелемъ — неправда? — спытавъ панъ Больтеръ, звичайно Кляйполь званный, коли по угодѣ зъ Фажинномъ пересе-

---

*) Слово се у злодѣѣвъ лондонскихъ значитъ „передъ судомъ карнымъ“.

ливъ ся до его мешканя. — Ото дурень зъ мене — та-жь я мѣгъ бувъ вже вчера впасти на сю думку!

— Каждый самъ собѣ приятель, — ѡдповѣвъ Фа-жинъ. — Деякі дурисвѣты кажутъ, що число три чарѡвне, а инші зновъ, що сѣмъ; але то неправда мѡй приятелю. Число оденъ чарѡвне!

— Ха-ха-ха! Число оденъ найважвѣйше!

— Въ такѡмъ малѡмъ товариствѣ, якъ наше, — сказавъ жидъ, котрый уважавъ потрібнымъ, пояснити свою думку, — маємо загальне число оденъ, то значить: вы не можете вважати себе числомъ оденъ, не вважаючи такожъ мене и всѣхъ прочихъ молодцѣвъ такимъ же числомъ.

— Ото!

— Видите добре, — говоривъ дальше жидъ, удаючи, що не замѣтивъ его оклику, — нашъ хосенъ и наша шеода одна — и инакше не може бути. На прикладъ, вашимъ замѣромъ есть, дбати про число оденъ — то есть про самого себе.

— Такъ есть, такъ есть.

— Ну, добре, — але вы не можете дбати лише про себе самого, про число оденъ, не дбаючи заразомъ и про мене, такожъ число оденъ.

— Число два хочете сказати, — перервавъ его панъ Больтеръ, що бувъ самолюбнымъ въ найвысшѡмъ степени.

— Нѣ, нѣ! — ѡдповѣвъ жидъ. — Я такъ само важный для васъ, якъ вы самі для себе.

— Слушайте, — сказавъ панъ Больтеръ — вы дуже славный чоловікъ и я васъ дуже поважаю, але чей мы не такі щирі приятелѣ, якъ вамъ здае ся?

— Ану розважте лише, розважте! — сказавъ жидъ, здвигаючи раменами и простягаючи руки. — Вы посту-

пили собі дуже красно и я васъ тому люблю и пова-
жаю. Але черезъ свій поступокъ вы можете дѣстати
на шию краватку, котру дуже легко заложити, але
зняти самому годѣ — т. е. шнуръ.

Больтеръ хопавъ ся рукою за нашайну хустину
такъ, мовъ бы его давила и заворкотѣвъ, що жидъ
правду каже.

— Шибениця, — говоривъ Фажинъ дальше — ши-
бениця, — мѣй любый, то поганий дороговказъ, що вже
показавъ дорогу на другій свѣтъ неодному славному,
бѣдважному чоловікови. Отже держати ся зъ далека
бѣдъ шибеницѣ и сен дороги, се ваше число оденъ, мѣй
любый.

— Розумѣе ся, — сказавъ живо Больтеръ — але
по що вы говорите о такихъ рѣчахъ?

— Щобы сказати свою думку докладно, — бѣдо-
вѣвъ Фажинъ, підтягнувши бровы въ гору. — Вы самѣ
не вчините нѣчого на свою руку, лишъ вы зависимѣ
бѣдъ мене, а я зависимѣй бѣдъ васъ, если мое мале ре-
месло має добре ити. Перше єсть ваше число оденъ,
друге мое число оденъ. Чамъ бѣльше вамъ на серци
лежить ваше число оденъ, тымъ бѣльше мусите вы дба-
ти про мое; и такъ веѣнци вертаємо до того, що я вамъ
сказавъ заразъ зъ початку, — що старанье о число
оденъ виходить всѣмъ намъ на добре, а якъ мы про
него не будемо дбати, то всѣ пропадемъ.

— То правда, — замѣтивъ Больтеръ задумчиво. —
Вы дѣйствио бувалый старый чоловікъ!

Фажинъ замѣтивъ зъ найбѣльшимъ вдоволеньемъ,
що се не була лише облестнѣсть, але що своему ново-
бранцеву показавъ свою силу и хитрѣсть, -- а се въ
початкахъ ихъ знакомости було дуже важне. Щобы вра-
женье, яке зробивъ на молодци, ще скрѣпити, розказавъ

ему деякі свої прехитрі операції, причому, відповідно до цілі, помішав правду з неправдою так вправно, що поважанье пана Болтера до него очевидно зросло, а заравомъ повставъ въ нѣмъ спасенный страхъ, чого собі жидъ найбільше бажавъ.

— Лише взаємне довѣрье — сказавъ жидъ — потїшав мене въ тяжкихъ стратахъ. Що йно вчера стративъ я свого найлїпшого помічника.

— Пропавъ? — спытавъ Болтеръ.

— Пропавъ проти своєї волї. — одповѣвъ Фажинъ. — Ёго обвинили о кишениву крадїжъ и нашли при нѣмъ срібну табакирку. То була его власна, мій любый, его власна, бо ёнъ самъ нюхавъ табаку, а табакирка була дорега. Переслухъ одложили на нинї, бо думали, що однайдуть властителя. О, ёнъ варта бѣльше, якъ пятьдесять срібныхъ табакирокъ, и я бы ихъ давъ, якъ бы лишъ зновъ мавъ его у себе. Кобы вы були знали майстра, мій любый, кобы вы були знали!

— Сподїваюсь, що я его ще пїзнаю, — думаете, що нї, Фажинъ?

— Мабуть нї вже, — одповѣвъ жидъ зѣтхнувши. — Бели не будуть мати жадного вишого доказу противъ него, то за шість або вѣсьмь недѣль будемо его зновъ мати межи собою; инакше *засиплять* его на цїле житье, певно на цїле житье; бо они вже знають, що то за зїленько той майстеръ.

— Що вы хочете сказати, що его *засиплять*? — спытавъ Болтеръ. — Чого вы менї говорите такї слова, коли знаете, що я ихъ не розумїю?

Фажинъ хотївъ вже пояснити ему, що засипати значить вывезти зъ краю, але въ тїй хвилї вѣйшовъ панъ Бетсъ зъ руками въ кишенихъ одъ штанѣвъ и зъ лицемъ смїшно сумнымъ.

— Процавъ, Фажинъ, — сказавъ ѓнъ, коли представлено его новому товаришеви такъ, якъ треба.

— Що кажешъ? — спытавъ жидъ дрожащими устами.

— Ђднайшли пана, до котрого табакирка належала и ще о якійсь иншій проступки его обвинили, — повезесь майстеръ за дармо, — ѓдповѣвъ панъ Бетсъ. — Фажинъ, дайте менѣ цѣлу жалобну одѣжъ и крепу на капелюхъ, най я его ѓдвѣдаю, закимъ ѓдѣде. Ото склалось! Джекъ Докінесъ, — славный Джекъ Докінесъ — майстеръ — великій майстеръ — и его мають засипати за дурну тубакирку! за незначне *липкарство!**) Менѣ здавалось, що хочъ за золотый годинникъ и ланцуюхъ зъ печаткою, а то... Кобы хочъ бувъ *закнявъ ся***) до якого богатого пана та свиснувъ ему всѣ грошѣ, все до чиста, — тогды бодай ѓдѣхавъ бы собѣ, якъ джентельменъ! — а то якъ простой липкаръ, безъ славы, безъ чести!

Высказавши такъ своѣ жалѣ за несчастливымъ приятелемъ, невдоволенный и маркотный сѣвъ собѣ панъ Бетсъ на першѣмъ лѣпшѣмъ крѣслѣ, яке побачивъ.

— Що ты плетешь: ѓнъ безъ славы, безъ чести! — кликнувъ Фажинъ, гнѣвно глянувши на своего вихованця. — Чи ѓнъ васъ всѣхъ не перевышавъ — чи мѣгъ котрый зъ васъ зъ нимъ змѣритись — хочъ въ дѣчѣмъ ему дорѣвнати, га?

— Правда, правда! Але чи не жалко чоловѣкови, — ѓдповѣвъ Чарль — чи сердце не може пукнути зъ жалю, що сего въ судѣ знати не будуть, що нѣхто и половины зъ сего не дѣбанасъ, хто и що ѓнъ бувъ? Якій нужденный титулъ дѣстане ѓнъ въ нюїетскѣмъ кален-

*) Крадѣжъ. **) Закравъ ся.

дари, а може его тамъ и не вишуть! Охъ-охъ, якъ жалко!

— А! Если ты такъ думаешь, — сказавъ жидъ, вдоволено усмѣхаючись и подаючи ему руку, — если ты такъ думаешь, то що инше. Дивѣть ся, мѡй любый, — звернувъ ся ѡнъ до Больтера — якѡи они горді на свѡй станъ и свое званье! Ажъ радѡсть бере чоловіка!

Панъ Больтеръ бувъ тои самои думки, а жидъ приступивъ зъ радѡстною гордостію до Чарля, поклепавъ его по плечехъ и сказавъ потѣшаючо: — Не жури ся, Чарль; чей колись виявить ся и ѡнъ самъ покаже, чимъ бувъ; не нанесе ѡнъ сорему на своихъ давныхъ товариштвъ и свого учителя. Подумайте лише: якѡй ѡнъ ще молодой! Чи се жъ не велика ѡдзнака, що въ такѡмъ вѣцѣ засиплять его на цѣле житье?

— Певно — я о тѡмъ и не думавъ — то справдѣ велика честь для него! — ѡдповѣвъ Чарль трохи потѣшений.

— Буде мати все, чого потребує; — говоривъ жидъ дальше — будуть его въ *кэачи**) держати, якъ джентельмена, буде мати що дня пиво и грошѣ въ кишени, и буде грати въ карты, ести не буде мѡгъ на що инше ихъ выдати.

— Справдѣ? — скликнувъ Чарль.

— Цѣлкомъ певно, цѣлкомъ певно! — сказавъ Фажинъ. — А мы ему найдемо адвоката — якого лишъ найхитрѣйшого зможемо найти — и той буде его боронити, а если хоче, то и самъ може беронитись, а мы то все перечитаємо въ часописяхъ. Що ты на се Чарль?

— Знаменито! знаменито! — кликнувъ Чарль Бетсъ. — Я такъ виджу его передъ собою, якъ ѡнъ ста-

---

*) У вязници.

рїи перуки за нбсѣ водать, якѣ они горобѣжать ся, щобы выглядати поважно, а бнѣ говорить до нѣхѣ довѣрочно; якѣ бы ихѣ панѣ-братѣ, якѣ бы бувѣ рбдчымѣ сыномѣ судѣи и мавѣ бесѣду при обѣдѣ — ха-ха-ха!

— Але, Чарль, — сказавѣ жадѣ — мы мусимо выдумати якїй спосббѣ и вывѣдатисѣ, якѣ ему поводитисѣ ся та що зѣ нимѣ дѣвсѣ.

— Чи маю пбти? — спытавѣ панѣ Бетсѣ живо, бо бнѣ сподѣвавѣ ся видѣти дуже цѣкаву сцену, вѣ котрбї майстерѣ, що недавно у него выкликавѣ такїй жалѣ, мавѣ грати свѣтлу ролю.

— За жаднїй грошѣ, — ббдповбвѣ Фажинѣ.

— То пбшлѣть того — новобранця; — радивѣ Чарль — его ще нѣхто не знае.

— Незла рада, — сказавѣ жадѣ. — Що вы на те, мбїй люббїй?

— Нѣ, нѣ, — ббдповбвѣ панѣ Больтерѣ, хитаючи головою, — и не говорѣть, то не моя рѣчь.

— Яке-жѣ вы ему занятѣе призначили, Фажинѣ? — спытавѣ Чарль Бетсѣ, оглядаючи дуже згорда недбалу статѣ Нбї. — Сидѣти за печею, коли треба заризикувати и зѣвдати все, коли дома спокбїно сидимо?

— Тобѣ до того засѣ, — перервавѣ его панѣ Больтерѣ и ты собѣ не кия зѣ людей, до котрыхѣ ты, нездаро, не дорбсѣ, а то пбзнаешѣ, що не вѣ тї дверѣ попавѣ.

Панѣ Бетсѣ высмѣивѣ его чванливу грозбѣу такѣ голосно, щб Фажинѣ мусѣвѣ ажѣ заждати, щобы пану Больтерови справу пояснити. Пбти до полїцїи — сказавѣ бнѣ — говѣмѣмѣ ему не небезпечно, бо за его незначный проступокѣ ще певно нѣхто вѣ столицѣ не знае тай гбнчого листу нема; а якѣ бы и бувѣ, то перебдѣвшисѣ нѣгде вѣ Лондонѣ не буде безпечнѣйшимѣ, якѣ

въ поліцію, бо тамъ певно ажъ на конець будуть его шукати.

Такими и подібними поясненнями давъ ся вкѣнци панъ Больтеръ намовити піти въ поліцію, хочъ и якъ се було ему не въ смакъ. Але бнѣ лякавъ ся жиди и тому згодивъ ся. Фажинъ давъ ему сейчасъ плащъ, якій вѣзники носять, манчестрові штаны по колѣна, шкѣрянні камашѣ, капелюхъ зъ ѳдзнакою и батѣгъ, а о добрый успѣхъ зовсѣмъ не лякавъ ся, бо панъ Больтеръ бувъ до того и такій неповоротный, якъ вѣзникъ. Описали ему докладно майстра, а панъ Бетсъ завѣвъ его побѣчними уличками ажъ на Бавъ-Стрітъ, показавъ ему дорогу, подавъ ще деякій потрѣбні звѣстки, казавъ спѣшитись и прирѣвъ ждати на его поворотъ на тѣмъ мѣсци, де теперъ.

Панъ Бетсъ розказавъ ему все такъ докладно, що Ной Кляйполь або Моррісъ Больтеръ, якъ читатель хоче, дуже легко и вѣского не пытаючись зайшовъ до поліції. Перепхавъ ся черезъ громаду людей, що складалась головно зъ дѣвчатъ и вѣйшовъ до темной та брудной комнаты судової. Передъ столомъ судѣ стояли двѣ женщины, що кивали головами до своїхъ задивованихъ своякѣвъ, а тимчасомъ писаръ ѳдчитувавъ двомъ поліцаямъ и якомусь просто одягненому, на столѣ опертому мужчинѣ выскази свѣдкѣвъ. Коло нихъ стоявъ сторожъ вязницѣ и ѳдъ часу до часу крачавъ: „спокѣй!“ „вывести дитину!“, если далось чути яке непримичне шептанье або выкрикъ дитини при грудяхъ. Ной оглядавъ ся быстро за майстромъ, бачивъ досыть людей, що могли бы бути братами, сестрами або родинами его, але не побачивъ такого, якого ему описали. Вкѣнци за-суджено и выпроваджено жѣнку зъ комнаты и ажъ те-

перъ побачивъ Ной обжалованого, що певно бувъ майстромъ.

Джекъ ишовъ досыть смѣло передъ сторожемъ вязницѣ, державъ капелюхъ въ правѣй руцѣ, лѣву запхавъ въ кишеню, въ штаны, а коли станувъ въ лавѣ присяжныхъ, спытавъ сейчасъ голосно, чому его завели на такъ соромне мѣсце?

— А не стулишь ты пыска? — крикнувъ ключникъ на него.

— Чи я не Авгілієць? — крикнувъ и собѣ майстеръ. — Де моя свобода?

— Заразъ ви будете мати — бѣдповѣвъ ключникъ и то ще зъ перцемъ.

— Но-но, най лишъ менѣ допѣвають, то вже секретаръ державный для справъ внутрѣшнихъ буде знати, що сказати судьямъ, — говоривъ Джекъ Докінсъ дальше. — А теперь — ну, що се? Чи мирові судѣ не будутъ такъ ласкаві, полагодити сю малу справу и мене не задержувати? Они часописи читають! Я замовивъ собѣ одного джентельмена до Сіті, — а я слова додержую и и въ справахъ точный; — и ѓнъ тому пѣйде собѣ, коли мене не застане въ означенѣмъ часѣ та ще готовъ заскаржити о бѣшкодованье тыхъ, що мене задержали. — Гей вы, тонконогій возный, якъ зовуться тѣ оба дерихвосты тамъ на лавѣ судѣвъ? — звернувъ ся ѓнъ до сторожа вязницѣ. Се такъ подобалось близько стоячимъ, що сердечно засмѣялись и панъ Бетсъ бувъ бы такожь не бѣдъ того, але ѓнъ не чувъ сего шутилого пытаня.

— Тахѣ! — крикнувъ ключникъ.

Одень зъ мировыхъ судѣвъ спытавъ, зъ чого повставъ смѣхъ.

— Ту е кишневый злодѣй, ваше благородіе.

— Чи вже той хлопець бувъ тутъ коли?

— Олѣ вже неразъ повиненъ тутъ бути, ваше благородіє, а впрочомъ всюды инде онъ вже бувъ. Я знаю его дуже добре, ваше благородіє.

— Такъ! Отже вы мене знаєте? — кликнувъ майстеръ и поважно додавъ: Дуже добре. Я обвиняю сего чоловіка о зневагу мого доброго имени.

Его зновъ висміяли и зновъ крикаувъ ключникъ: спокій.

— Де свѣдки? — зачавъ писарь.

— А, правда, отсе добре! — внавъ ему въ бесѣду Джекъ Докінсъ. — Де свѣдки? Я бы радъ ихъ видѣти?

Его бажаніє заразъ сповнилося, бо выступивъ поліцай, котрый видѣвъ, якъ обжалований вытягнувъ одному нанови зъ кишенѣ хустинку, а що хустина вже була стара, то лишъ уживъ єи до носа и зновъ захвавъ панови въ кишеню. Тому онъ его увязнивъ и при нѣмъ найдено срібну табакирку зъ именемъ властителя, вырытымъ на вѣку. Властитель табакирки такожъ бувъ въ комнатѣ и присягъ що табакирка его и що онъ єи стративъ тогды, коли протиснувъ ся черезъ натовпъ, въ котрѣмъ — якъ видео — обжалований и хустину вытягъ та назадъ захвавъ. Такожъ замѣтивъ онъ, що яєійсь молодой джентельменъ скоро одъ него оддаливъ ся, а тымъ джентельменомъ бувъ якъ разъ майстеръ.

— Чи ты, хлопча, маєшь о що свѣдка спытати? — звернувъ ся судья до майстра.

— Я не хочу такъ понизитись и зъ нимъ говорити, — одповѣвъ Джекъ Докінсъ.

— Чи взагалѣ маєшь що сказати?

— Чи ты не чуєшь пытаня его благородіє: чи маєшь що сказати? — оббѣзавсь живо ключникъ, торкнувши лѣктемъ мовчазного майстра.

— Простіть! сказавъ Джекъ, — оглядаючись розсѣяно. — Чи вы до мене говорили?

— Ваше благородіє, — замѣтивъ ключникъ — я ще въ своїмъ житю не видѣвъ такого молодого архигольтая. Чи маєшь що сказати, хлопче?

— Нѣ, — ѡдповѣвъ майстеръ — тутъ не скажу нічого; се не дѡмъ справедливости а и мѡй адвокат снѣдає нинѣ рано у віцепрезидента низшої палаты. Але мы ще, т. є. я и ѡнъ, поговоримо де инде зъ одною дуже знатною особою; тогды ажъ будуть судові перуки нарізати, чому на свѣтъ прийшли, або чому ихъ слуги не повѣсили, закимъ мали зѡ мною процесуватись. Я хочу —

— Най перевезесь, до вязницѣ зъ нимъ — вывести его! — крикнувъ судебный писарь.

— Ходи сюда хлопче, — сказавъ ключникъ.

— Иду вже, сказавъ майстеръ, выгладжуючи рукою капелюхъ, а потѡмъ звернувъ ся до лавы судѣвъ: — Нічо вамъ не поможе, пазове, хочъ бы и якъ вамъ маркотво було. Я милосердя надъ вами не буду мати, анѣ за грѡшъ. Ѡпокутуєте вы менѣ за те, и я за жадні грѡшѣ не хотѣвъ бы бути на вашѡмъ мѣсци. Я васъ не звѡльню, хочъ бы вы мене о те на колѣнахъ просили. Возьный, vedi мене до вязницѣ!

Ключникъ взявъ его за ковшѣръ; Джекъ грозивъ, що ѡддасть справу до парламенту, а потѡмъ зъ великимъ вдоволеньемъ усмѣхнувъ ся до ключника.

Якъ лишь Ной побачивъ, що вже его ведуть до вязницѣ, побѣгъ назадъ до пана Бетса. Той скривъ ся въ якѡмсь ѡдповѣднѡмъ сховку и показавъ ся ажъ тогды, коли побачивъ, що нѣхто не йде за его знакомимъ. Скоро пѡйшли оба до дому, щобы Фажинови подати радѡст-

ну звѣстку, що майстеръ поступивъ собѣ зовсѣмъ чесно и заслуживъ собѣ на велику славу.

ГЛАВА СОРОКЪ ДРУГА.

Нансі не може додержати обѣцянки, даної Рожи. Фажинъ уживає Ноя Кляйполя за тайного посланця.

Хочъ и якъ умѣла Нансі удавати, а таки не змогла зовсѣмъ скрити свого зворушеня, выеликаного ей поступкомъ. Она пригадувала собѣ, що такъ хитрый жидъ, якъ и звѣрскій Сайкеъ розказували їй всѣ свои тайні замѣры, а то тому, бо зовсѣмъ вѣрили їй и не могли ей о нѣщо пѣдозрѣвати. Погані були сї замѣры, безъ сорома були тї, що ихъ укладали и она лютилась на жиду, що вѣвъ ей що разъ глубше въ пропасть проступку и нужды, звѣдки вже не могла выдобутись. А таки були хвилѣ, коли була лагѣднѣйша супроти него и неспоконилась на думку, що черезъ ей зносины зъ Рожею може его стрѣнути доля, на яку вже давно заслуживъ.

Але такї гадки и чутя були лише проминаючі у неи и лише зъ привички приходили їй до головы; тимчасомъ она постановила собѣ рѣшучо, осягнути свою цѣль, а ей характеръ бувъ такій, що ѳдъ свого замѣру не дала бы ся нѣчимъ ѳвести. Зъ обавы о Сайкса могла ще цѣфнутись, поки бувъ часъ; але она вымогла на Рожи, що все буде задержане въ найбѣльшѣй тайнѣ и не показала жадного способу, котрымъ бы можна дѣйти до ѳкрытя; для него не хотѣла повиннути проступку и нужды, не хотѣла спасти ся — и що-жъ бѣльше могла зрѣбити? Она твердо держалась своєї постановы.

Але хочъ всяка ей внутрѣшня борба такъ кѣнчи-

лась, то таки все она ђдновлювалась и лишала такожъ свѣй слѣдъ. По вѣльнохъ дняхъ Нансі поблѣдла и змарнѣла. Часомъ не зважала на нѣчо, що коло неи дѣялось и до розмовы не мѣшалась, хочъ давнѣйше брала она въ нѣй найживѣйшу и найголоснѣйшу участь; а часомъ зновъ смѣялась, хочъ не була весела и галасувала безъ причины и цѣли. Инколи зновъ — а неразъ лише хвилину пѣзняйше — сидѣла мовчки, засумована, скулена, зъ головою въ рукахъ, а потѣмъ наразъ зривалась такъ, що зовсѣмъ було пѣзнати ея неспокоѣй и що она зовсѣмъ не о тѣмъ думала, о чѣмъ говорилось въ товариствѣ.

Надѣйшовъ вечеръ въ недѣлю, а годинникъ найблизшого костела выбивъ одинадцату годину. Сайкъс и жидъ перестали говорити и слухали, але ще уважнѣйше слухала Нансі.

— Година передъ пѣвночею, — сказавъ Сайкъс, отворивши ђкно и вернувши на своє крѣсло, — на дворѣ мрака и темно — добра нѣчь до работы.

— Ахъ, справдѣ, — сказавъ Фажинъ — велика шкода Біль, що нема жадной работы.

— Правду кажешь, — ђдповѣвъ Сайкъс гнѣвно. — Ще бѣльша шкода тому, бо я якъ разъ маю велику охоту до того.

Жидъ психитавъ головою и зѣтхнувъ.

— Мусимо страченный часъ надоложити, если що добре лучить ся, — говоривъ Сайкъс дальше.

— Треба надоложити, мѣй любый, — ђдповѣвъ Фажинъ и осмѣливъ ся поклепати его по плечехъ. — Дуже мене радує, що вы такє кажете.

— Дуже васъ радує — ага! Про мене! — сказавъ Сайкъс.

— Ха-ха-ха! — смѣявъ ся жидъ такъ, якъ бы ся мала уступка Сайкса справлязляла ему неввычайну ра-

дѣсть. — Вы живѣ вечеромъ правдивымъ Білемъ, мѡй любый.

— Менѣ здаець, що я зовсѣмъ иншимъ, если вы свою стару збвѣзу лабу положите менѣ на плечѣ — прочь зъ всю! — крикнувъ Сайкст, ѡдпыхаючи руку жидѣ.

— Не ѡдвѣдайте еи, Біль, — памятаете, що можуть васъ зловити? — спытавъ жидъ рѣшучо, не зраджуючи жадного зверушеня.

— Памятаю, але чортъ мене зловить, а не такій поспѣнака. Ѡдъ часѡвъ Адама не було ще чоловѣка зъ такимъ лицемъ, якъ твоє, хибѣ твоѣ батько, але й тому рже десь теперь бороду обсмалили. А може й самъ чортъ твоѣ батько — мене бы се зовсѣмъ не дивувало.

Фажинъ не ѡдповѣвъ нѣчого на тѣ лестнѣ слова, лише стѣгнувъ Сайкса за рукавъ и вказавъ на Нансі, котра зовсѣмъ тихо наложила капелюхъ и хотѣла вже виходити.

— Гей, Нансі! — крикнувъ Сайксъ. — Куды тебѣ, дѣвко, забѣгло ся ити въ ѡпѡвночи?

— Недалеко.

— Що се за ѡдповѣдь! Куды хочешь ити?

— Кажу, що недалеко.

— А я пытаюсь, куды? Чи ты чуешь?

— Сама не знаю, куды.

— То я знаю, куды, — сказавъ Сайксъ, спротивляючись виходови Нансі, бѡльше зъ примхи, якъ зъ якоисъ означенои причины. — Нѣгде не пѡдешь. Сиди дома!

— Менѣ недобре; я вамъ вже казала, що мушу выйти трохи на свѣжій воздухъ.

— Выставъ голову за ѡкно и будешь мати свѣжій воздухъ.

— Еть, що менѣ зъ него; я мушу трохи перейти ся.

— Такъ — отже не перейдешъ ся, — бѣповѣвъ Сайксъ, вставъ, замкнувъ дверѣ, вытягнувъ ключъ, збравъ двѣчирнѣ капелюхъ зъ головы и кинувъ на стару шафу. — Чи ще теперъ не схочешъ тутъ сидѣти?

— Я можу и безъ капелюха пѣйти — сказала Нансі поблѣдши. — Що се значить ся, Біль? Чи вы знаете, що робите?

— Чи я знаю? Чуєте, Фажинъ, она збожеволѣла, бо инакше не впало бы вѣй на думку, такъ до мене говорити.

— Вы хочете, щобъ я зъ розпуки яке лихо заподѣяла, — заворкотѣла Нансі, притиснувши руки до грудей такъ, якъ бы хотѣла повздержати страшный выбухъ. — Пустѣть мене — сейчасъ — въ тѣй хвили!

— Нѣ! — крикнувъ Сайксъ.

— Фажинъ, скажѣть ему, най мене пустять. Я ему се раджу. Чуєте? — крикнула Нансі, бѣючи ногами о пѣдлогу.

— Чи я чую? Чую, — крикнувъ до неѣ Сайксъ — а якъ ще тебе разъ почую, то пестъ тобѣ вырве зъ горла сей крикъ. Що тобѣ, бабо, що тобѣ прийшло до головы?

— Пустѣть мене, — благала Нансі, сѣла собѣ коло дверей на пѣдлогѣ и говорила дальше: Біль, пустѣть мене! Вы не знаете, що робите, — справдѣ не знаете. Лише на одну — однѣсеньку годинку.

— Покраяти дамъ ся, — крикнувъ Сайксъ, хопивши еѣ зовсѣмъ нелегко за рамя — если се неправда, що дѣвка збожеволѣла — зовсѣмъ сказала ся! Встань!

— Не встану скорше, поки мене не пустите — скорше нѣ! — крикнула Нансі.

Сайксъ дививъ ся на ню якійсь часъ, ѡдтавъ въ ѡд-

повѣдно́й хвили хопивъ ей нагло за обѣ руки и хочъ она рвалась, завѣвъ до сусѣднои комнаты, сѣвъ собѣ на лавку, ей кинувъ на столецъ и придержувавъ руками. Она то просила ся, то старала ся силою вырвати зъ его рукъ, але вкѣнци, коли дванацята выбила, зовсѣмъ втомлена перестала зъ нимъ тягаться. Сайксъ погрозивъ їй ще кѣлька разѣвъ и вернувъ до Фажана.

— Що за дивне сотворѣннє зъ тои дѣвки, — сказавъ бнѣ обтираючи пѣтъ.

— Дивне сотворѣннє, Біль, се правда, — ѡдповѣвъ жидъ задумчиво.

— Якъ тобѣ здаєсь, що їй въ голову влѣзло: такъ пѣзно конче виходити зъ хаты? Ты ей лѣпше знаєшь, жиде; якъ ты думаєшь про се?

— Се впертѣсть, менѣ здаєсь, — бабскѣй примхи и впертѣсть, мѡй любый, — ѡдповѣвъ жидъ, здвигаючи раменами.

— И менѣ такъ здаєсь. Я думавъ, що вже ей освоивъ, а она така зла, якъ и давнѣйше.

— Ще гѡрша, Біль. Чогось подѣбного я ще въ неи не видѣвъ та ще зъ такои малои причины.

— И я ще не видѣвъ. Мабуть набавилась ѡдъ мене пропасницѣ тай зъ крови їй не хоче выйти — що?

— Може бути.

— Я їй трохи крови пущу и безъ лѣваря, якъ лише ще разъ такъ зрѡбить.

Жидови подобалась ся думка.

— Она була день и нѣчь при менѣ, — говоривъ Сайксъ дальше, — коли я лежавъ хорый, а ты, фалшива собака, и не показавъ ся у мене. Черезъ весь часъ мы не мали що до устъ взяти и мабуть черезъ те стала она гѣввна и неспоко́йна. Де-жъ такъ довго сидѣти въ хатѣ — га?

— Щира правда, мѡй любый, — ѡдповѣвъ Фажинъ шепотомъ. — Петъ!

Въ тѡй хвили вѡйшла зновъ Нансі и сѣла на свѡмъ звичайнѡмъ мѣсци. Ёи очи були червонѡй и напухлѡй; она хиталась сюды и туды, пѡдняла голову, а по якѡмсь часѣ засмѣялась на весь голосъ.

— А тобѣ що зновъ? — крикнувъ Сайксъ и здивованный звернувъ ся до Фажина.

Жидъ давъ ему знакъ, чтобы теперь не звертавъ на ню уваги, и по кѡлькохъ хвиляхъ сидѣла она зновъ такъ, якъ перше. Онъ шепнувъ Сайксѡви, що ѡдъ теперь она вже буде зовсѣмъ спокѡйна, взявъ свѡй капелюхъ и сказавъ ему добранѡчь. Коло дверей постоявъ хвилину, обернувъ ся ще разъ и попросивъ, чтобы ему хто посвѣтивъ на темныхъ сходахъ.

— Посвѣти ему, — сказавъ Сайксъ, набиваючи люльку тютюномъ. — Шкода бы було, якъ бы онъ ту карекъ собѣ зломивъ; тѣ, що люблять на вѣшанье дивитись, не мали бы вже такои нагоды до роззявляваня рота.

Нансі провела старого жидѡ зъ свѣтломъ на долину. Въ сѣвнѣхъ коло брамы поклавъ онъ палець на уста и шепнувъ ѣй до уха: — Чого тобѣ захотѣлось, любѡ дитино?

— Якъ то: чого? — ѡдповѣла она такожь шепотомъ.

— Чого ты конче захотѣла выйти? Если онъ — ту вказавъ жидъ костистымъ пальцемъ на гору — обходить ся зъ собою такъ по варварекѣ, — бо онъ звѣръ, Нансі, нерозумный дикѡй звѣръ, — то чому...

— Що? — спытала она, коли онъ приложивъ свои уста майже до еи уха, а свои очи внавивъ въ ню и замовкѣ.

— Не скажу теперь, — одповѣвъ онъ по хвили — иншимъ разомъ про се поговоримо. Я твоѣй приятель, дитино, твоѣй вѣрный приятель. Я маю способы, — если ты хочешь на нѣмъ помститися. Онъ же зъ тобою обходиться ся, якъ зъ псомъ, ще гѣрше якъ зъ псомъ, бо пса часомъ погласкае. Ходи до мене, кажу тобѣ, ходи до мене. Онъ приятель на оденъ день, але мене ты знаєшь зъ давна, Нансі, — ще дитиною була...

— Знаю васъ дуже добре, — одповѣла дѣвчина, не зраджуючи найменшого зворушеня. — Добра-ночъ!

Коли онъ хотѣвъ їй подати руку, она цофнулася, але сказала ему ще разъ твердо добра-ночъ, глянула такъ само на него, якъ онъ при прощаню на ню, — очевидно обоє незле себе порозумѣли — и засунула за нимъ дверь.

Задуманный вертавъ Фажинъ до свого мешканя. Якійсь часъ, особливо підъ впливомъ послѣдньої пригоди, думавъ собѣ, що їй надѣло вже звѣрске обходженє Сайкса и якогось вже нового приятеля найшла собѣ. Бо въ послѣднихъ часахъ змѣнилась чогось: выходила часто сама, була досыть рѣвнодушна на зыски и втраты шайки, хочъ сама давнѣйше такъ рѣвно про ню дбала, а ось сего вечера якъ разъ въ означену годину конче забаглось їй выйти зъ дому. Те все перековувало его, що незле догадуєсь и онъ майже бувъ вже певный, що не помыляе ся. Чоловѣкъ, которого дѣвчина полюбила, не належавъ до его шайки. Отъ якъ бы то его зыскати до своєї громады, — думавъ собѣ жидъ — се бы було гарно и треба конче о се якъ найскорше постаратись...

Притѣмъ мавъ онъ ще й иншу, гѣршу цѣль. Сайкса знавъ онъ занадто добре, а его грубѣ, образливѣ слова кололи и ранили его мимо того, що старавъ ся ихъ за-

бувати. Нансі могла бути певна, що якъ бы розлучилась зъ Сайксомъ, то не скривсь передъ его лютостью. Їнъ пѣметить ся такожъ на ви новѣмъ любовнику такъ, що не лишъ его кости, але цѣле его житъе буде наражене на очевидну небезпечнѣсть. Фажинъ думавъ, що она легко дасть ся намовити, его отруити. — Жѣнщины думавъ њнъ собѣ — зробили вже неразъ такъ, або й ще гѣрше, щоби осягнути таку цѣль, яку теперъ Нансі має на думцѣ. Зробить се, то я буду вѣльний ѡдъ небезпечного шибеника, чоловѣка, котрого ненавижду, — за него дѣстану заступника, а мѣй впливъ на Нансі буде безмежний, тымъ бѣльше, що буду знати ви проступокъ.

Такіъ були его думки, коли вийшовъ ѡдъ Сайкса, и тому то старавъ ся њнъ выслѣдити дѣвчину. Она зовсѣмъ не налякалась и не удавала, що его не розумѣе; противно, зъ очей ви, коли ему въ-друге говорила добра-нѣчь, видко було ясно, що дуже добре пѣзнала его думку.

Але она мабуть вагалась, говорити про замахъ на житъе Сайкса, а о се головно ходило.

— Якъ менѣ свѣй впливъ на ню збѣльшити? — думавъ жидъ вертаючи домѡвъ. — Якій новий спосѣбъ найти на ню?

Мозокъ такій, якъ его, умѣвъ найти спосѣбъ. Хочъ не довѣдавъ ѡдъ неи нѣчого, але чей можна выслати кого на звѣданы, пѣдглядѣти, що то за новий ви любовникъ, а потѣмъ загрозити, що все роскаже Сайксови, котрого она дуже лякалась; а якъ нѣ, то нехай робить се, чого њнъ жадае. Такій спосѣбъ найшовъ њнъ, щоби ви зробити послушною.

— Все пѣде, якъ по маслѣ, — сказавъ њнъ майже голосно. — Якъ лишъ буду знати ви тайну, то вже му-

ситъ мене слухати, если ѣй о житѣе ходитъ. Я маю способности, Нансі; а ты, Сайксъ, пожди, я васъ вже маю въ рукахъ, обою маю!

Грѣзно махнувши рукою, глянувъ хмарно въ улицу позадъ себе, де покинувъ сказаного шибеника, и ступаючи дальше захвавъ костистѣ руки въ кишеню подертого плаща та стиснувъ ихъ спереду разомъ такъ, якъ бы знещавидженого врага мавъ вже межи вѣнчатыми пальцѣми.

На другій день вставъ дуже рано и чекавъ нетерпеливо на своего нового союзника. Той явивъ ся ажъ по якѣмсь часѣ, що жидови выдавалось безконечно довго, и сейчасъ лакомо кинувъ ся снѣдати.

— Больтеръ, — обѣзавъ ся жидъ, сѣдаючи насупротивъ него.

— Що? — спытавъ Ной. — Не давайте менѣ нѣякои работы, поки не поснѣдаю. Зъ тымъ тутъ и бѣда; не дадутъ чоловѣкови и попоѣсти.

— Ай, та-жъ говорити при ѣдѣ можна, — сказавъ жидъ, проклинаючи зъ цѣлого сердца своего молодого лакого приятеля.

— Ще й лѣьше їсть ся, коли говорю, — ѣдиовѣвъ Больтеръ, бѣкавуючи величезный кусень хлѣба. — Де подѣлась Шарльота?

— Я выславъ ея нинѣ рано зъ другою молодою дѣвчиною, бо хотѣвъ тутъ бути самъ.

— Я хотѣвъ лише, чтобы вы дѣвцѣ казали напразжати грѣнокъ зъ масломъ. Но, отже балакайте, — се менѣ не перешкаджае, — сказавъ Ной и справдѣ здавалось, що ѣнъ не дасть ся нѣчимъ спанити ѣдъ дальшой жвавой працѣ.

— Вчера списались вы добре, — сказавъ жидъ —

дуже красно. Шість шилінгів, дев'ять пенсів і пів пенні першого дня! Бубни зроблять вась богачемъ!

— А три збанки на пиво и горнець на молоко забули? — спытавъ Больтеръ.

— Нѣ, нѣ, мѡй любый. Збанки на пиво — се доказъ вашого великого гѣнія, а вже горнець той — то правдива штука.

— Якъ на початокъ — незле вдалось, — замѣтивъ Больтеръ значучо. — Збанки знявъ я зъ кратъ въ сутеренахъ, а горнець стоявъ передъ гостинницею. Думаю собѣ: ще заржевѣе на дощи, або простудить ся, знаєте. Ха-ха-ха!

Жидъ засмѣявъ ся такожъ нѣбы сердечно, а Больтеръ йвъ дальше безъ упину. Оѡтакъ перехилившись черезъ стѡлъ скажавъ жидъ: — Вы менѣ щось зробіте, мѡй любый; притѡмъ треба бути дуже осторожнымъ.

— Фажинъ, — ѡдповѣвъ Ной — лише не жадайте ѡдъ мене чого небезпечного и не посылайте мене на поліцію; бо разъ на все кажу вамъ: се менѣ не до вподобы и я того не хочу.

— Але-при тѡмъ, що я кажу, нема найменшой небезпечности — вы лише маєте пѡдглядѣти одну дѣвчину.

— Стару?

— Молоду.

— Но, на тѡмъ я розумѣю ся незле, — се менѣ удавалось, коли я ще до школы ходивъ. Що-жъ я маю вывѣдатись про сю молоду особу?

— Куды она ходить, зъ нимъ сходить ся и если можна, о чѡмъ розмавляє; маєте собѣ затымити улицю, если то улиця, або дѡмъ, если то дѡмъ и принесѣть менѣ тѡлько вѣстей, кѡлько зможете.

— А що дасте за те? — спытавъ Ной цѣкаво.

— Якъ вамъ добре вдасть ся, то фунтъ, мѡй любый, а якъ же: цѣлый фунтъ, — ѡдповѣвъ Фажинъ, що радъ бувъ якъ наибѡльше зацѣкавити его сею справою. — Я ще нѣкому не давъ тѡлько грошей тай ще за роботу, при котрѡй мало що зыскую.

— Що-жь то за дѣвчина?

— Одна зъ нашихъ.

— Гмъ-ага! То вы ѡй не вѣрите?

— Она собѣ найшла новыхъ любовникѡвъ, а я мушу знати, що то за однѣ.

— Розумѣю вже, — щобы мати се вдоволенье и пѡзнати ихъ, если то поважнѣе люде — що? такъ? Ха-ха-ха! Вже вы на мене спустѣтъ ся!

— Я знавъ, що на васъ можна спуститись.

— Певно, певно! Де-жь она? Де я маю на ню зачатись? Коли маю выйти?

— Все те вы, мѡй любый, довѣдастесь ѡдъ мене въ свѡй часъ. Будьте лишь готовѣ, а все проче менѣ лишѣтъ.

Шѣсть вечерѣвъ сидѣвъ шпионъ Болътеръ въ чоботахъ, перебранный за вѡзника, готовый до работы, и черезъ шѣсть вечерѣвъ вертавъ жидъ до дому маркотный та казавъ, що ще не пора. Семого — въ недѣлю вечеромъ — вѡйшовъ въ комнату зъ вдоволеньемъ, котрого не мѡгъ скрести.

— Выходить ѡнѣ вечеромъ — сказавъ ѡнъ — и я певный, що она тамъ иде, де можна выслѣдяти се, чого я потребую; бо сидѣла сама черезъ цѣлый день, а чоловікъ, котрого она лякалась, верне ажъ надо днемъ. Ходѣтъ, ходѣтъ — скоро, за мною.

Зворушенье жида заразило такожъ и Ноя и ѡнъ зѡрвавъ ся. Выйшли зъ дому, перейшли лѣбиряты улицъ и дорѡгъ и прийшли вкѡнца передъ одну гостиницю.

Ной побзнавъ, що се „калъка“. Вже було по одинацятій и дверѣ були замкнені; але коли жидъ легко свиснувъ, дверѣ отворились и зновъ загнулись, коли они тихенько ввійшли. Фажинъ вже не шептавъ, лише нѣмими знаками умавлявъ ся зъ молодымъ жидикомъ, потѣмъ вказавъ на мале ѡконце и казавъ Ноеви вилѣзти на столець, щобы придививъ ся особѣ въ сусѣдній комнатѣ.

— Чи то ся дѣвчина? — шепнувъ Ной. — Давить ся на землю, а свѣтло стоить за нею. Не можу спѣзнати єи лица.

— Стойте тихо, — шепнувъ Фажинъ и давъ Барнеєви знакъ. Тей сейчасъ вийшовъ, по кѣлькохъ хвиляхъ явивъ ся въ сусѣдній комнатѣ, и щобы нѣбы-то обтерти свѣчку, поставивъ єи передъ дѣвчину — Нансі, — заговоривъ до неї и тымъ спонукавъ єи піднести голову.

— Теперъ бачу єи — шепнувъ Ной.

— Добре?

— Побзнаю єи и мѣжъ тысячами иншихъ.

Нансі встала и готова була вийти. Скоро збѣсѣвъ ѡнъ зѣ стѣльця и оба зъ Фажиномъ сховались за якусь занавѣсу. Заразъ потѣмъ перейшла Нансі черезъ комнату и вийшла до дому.

— Петъ! — сказавъ Барней, котрый ѡдмикавъ вѣй дверѣ, — теперъ!

Ной переглянувъ ся зъ Фажиномъ и высунувъ ся зъ гостинницѣ.

— На лѣво, — шепнувъ Барней — идѣть по лѣвой руцѣ и другимъ бокомъ.

Ной побачивъ дѣвчину при свѣтлѣ лѣхтаріѣ вже въ ѡддаленю. Поспѣшавъ за нею ишовъ бѣля неї такъ близько, якъ уважавъ потрібнымъ; однакожъ тримавъ ся

по другомъ боцѣ улицѣ, щобы єи лѣпше видѣти. Она обзиралась кѣлька разѣвъ боязко по за себе и разѣ станула, щобы пустити на передѣ кѣлькохъ мужчинѣ, що ишли заразѣ за нею. Здавалось, що чимъ разѣ дальше, тымъ ставала смѣлѣйша и йшла певнѣйшимъ крокомъ. Шпіонѣ ступавъ за нею въ ѡдповѣднѣмъ ѡддаленю и не спускавъ єи зъ очей.

ГЛАВА СОРОКЪ ТРЕТЯ,

Нансі додержує ѡбѣтницѣ.

Дзвонь на вежахъ выбили вже три чверти на одинацѣту, коли двѣ постатѣ явилось на лондоньскѣмъ мѣстѣ. Та, що легко и скоро ишла впередѣ, була дѣвчина; она очевидно ждала на когось и оглядалась. Другій бувъ мужчина; ѡнъ ишовъ за нею въ наибѣльшій тѣни, яку лишъ мѣгъ найти, и въ ѡддаленю, стававъ, коли дѣвчина ставала, и зновъ ишовъ дальше скоро або помалу такъ, якъ дѣвчина ишла. Такъ перейшли они мѣстѣ зъ Мідлсексѣ на берегъ Серрі. Дѣвчина, здавалось, приглядалась цѣкаво кождому, кого стрѣтила, але помилившись оберталась наразѣ въ задъ и вертала. Тымчасомъ шпіонѣ сховавъ ся въ явесь заглибленье, оперъ ся о поручѣ, пустивъ дѣвчину мимо себе, а потѣмъ пѣшовъ дальше за нею. Майже на серединѣ моста станула она, а ѡнъ такожь.

Нѣчь була дуже темна и зима, лише дехтѣ переходивъ по-при нихъ и не звертавъ уваги. Тамиза верилась густою мракою. Блѣдо-рожевый блескъ огню на малыхъ човнахъ, припнятыхъ въ морскихъ варстатахъ, ледви пробивавъ ся крѣзь тую мраву, а дома на бере-

гахъ выглядали, якъ мрачнѣй, ще темнѣйшій масы. Вежѣ костела Спасителя и св. Магнуса — тыхъ давныхъ, величаньскихъ сторожѣвъ старого моста — видко було въ темнотѣ, але лѣсъ щоголь корабельныхъ пѣдъ мостомъ и множество вышихъ вежъ щезало въ темнотѣ.

Дѣвчина не бачила шпіона, хочъ той ишовъ за нею крокъ въ крокъ; перейшла кѣлька разѣвъ геть и назадъ по мостѣ, ажъ ось дзвѣнъ на вежи костела св. Павла звѣстивъ, то вже зновъ оденъ день минувъ. Пѣвночъ залягла надъ мѣстомъ, переповненымъ людьми, надъ палатами и хатами, надъ порами жебракѣвъ и уличникѣвъ, надъ вязницями и домами божевѣльныхъ, надъ будынками, де здоровѣй спочивали, а хорѣ стогнали, де труны лежали, а цвѣтучѣ дѣти солодко дрѣмали и спали.

Ще й двѣ хвилѣ не минули по послѣднѣмъ ударѣ дзвона, коли зъ нанятого воза недалеко коло моста злѣзла молода дама и сивоголовый нанъ та скоро пѣшли на мѣсть. Ледви они явились на мостѣ, дѣвчина стала уважно а потѣмъ побѣгла насупротивъ нихъ. Тѣ ажъ скрикнули зъ несподѣванки, але сейчасъ замовкли, бо якійсь чоловѣкъ, якъ вѣзникъ одѣтый, майже надбѣгъ до нихъ.

— Не тутъ — шепнула дѣвчина живо. — Я тутъ лякаюсь зъ вами говорити. Ходѣть за мною тамъ на сходы.

При тыхъ словахъ вѣзникъ обернувъ ся, шореткимъ голосомъ крикнувъ: „чого вы заступили цѣлый хѣдникъ!“ и пѣшовъ.

Сходы, котрѣ дѣвчина показала, находились на березѣ Серрі и вели въ дѣль до пристани, де заѣзджали кораблѣ и човны. Вѣзникъ побѣгъ до сходѣвъ, подививъ ся и зачавъ сходити въ дѣль. Сходы складались зъ трехъ ѣдѣлѣвъ. На другѣмъ по лѣвѣй руцѣ бувъ муръ, що ся-

гавъ ажъ до стовпа надъ Тамизою. Сходы дольшого ѳддѣлу ширшій, а хто на нихъ стане за стовпомъ, того зъ другого ѳддѣлу побачити не можна, хочъ и якъ ѳнъ близько. Въ тѣмъ мѣсці скрывъ ся вѣзникъ опершись плечима о стовпъ. Бувъ дуже нетерпеливый, бо сего, що тутъ дѣялось, ѳнъ зовсѣмъ не розумѣвъ и не догадувавъ ся. Вже хотѣвъ виходити зновъ на гору, коли почувъ хѳдъ а заразъ потѣмъ и голосы. Задержавъ ѳдыхъ и зачавъ слухати.

— Вже досить далеко — сказавъ панъ. — Далѣше не пушу молодой дамы. Иншій люде и такъ далеко не йшли бы за вами; бачте, що вамъ вѣрю.

— Вы справдѣ дуже осторожній, а може й недо-вѣрчивій, якъ менѣ здаєсь. Та все одно, — сказала Нансі.

— Але по що ведете вы насъ на таке мѣсце? — спытавъ панъ лагѳднѣйшымъ голосомъ. — Чому не можна було говорити зъ вами тамъ, де ясно и де люде близько?

— Я вамъ сказала, що боюсь тамъ зъ вами говорити — сама не знаю, чому, — ѳдповѣла Нансі зъ жахомъ. — Менѣ такъ чогось лячно и я такъ дрожу, що ледви на ногахъ можу встояти.

— Чого-жъ вы лякаєтесь? — спытавъ панъ мило-серно.

— Сама не знаю, — ѳдповѣла дѣвчина. — Цѣлый день зъ думки не сходили менѣ всѣлякѣ роды смерти, кровавій покрывала смертнѣй и все мене мучила тревога такъ, що я була, якъ въ огни. Я читала нинѣ вечеромъ книжку, щоби чимъ часъ забити, и все вычитувала те саме.

— Отъ выдумки, — сказавъ старый панъ, втихо-мирюючи ея.

— Зовсѣмъ не выдумки, — ѳдповѣла дѣвчина за-

хриплымъ голосомъ. — Присягну, що на кождій стороні великими чорними буквами стояло написане слово „домовина“ и отъ передъ хвилею, якъ я тутъ прийшла, несли якусь домовину.

— Се нѣчо незвычайне. Я видѣвъ неразъ, якъ попри мене несли домовину.

— Правдиву — але то не була правдива.

Все те говорила она такимъ голосомъ, що ажъ морозъ ишовъ по за плечѣ зачаєному шпіонові, ажъ кровь застигала ему въ жилахъ. Але бѣльшой полекшѣ на душі не зазнавъ онъ нѣколи, якъ теперъ, коли почувъ солодкій голосъ молодои дамы, Рожѣ. Она просила Нансі, щобъ утихомирилась и не думала про такі страшні рѣчи.

Говорѣть приязно до неї, бѣдної; їй мабуть сего треба, — додала она, звертаючись до свого товариша.

— Вашій великодушній, побожній дамы дивились бы на мене въ погордою, якъ бы мене теперъ въ ночи бачили, и проповѣди бы менѣ говорили о вѣчнѣмъ пекольнѣмъ огню и о пѣмстѣ неба, — скликнула дѣвчина. — О, моя дорога молода панѣ, чому тѣ, що хсять бути выбранцями Бога, не такі лагѣдні и добрї для насъ бѣднихъ нещасливихъ, якъ вы! Ахъ, вы маєте те все, що тамтѣ втратили, молодѣсть и красу, и вы бы могли трохи бути бѣльше гордыми, замѣсть такъ скромними.

— Ахъ! — перебивъ єї панъ — Турокъ обмившиє чисто звертає своє лице на всхѣдъ и молиъ сѧ. А тѣ добрї люде въ непривѣтнѣмъ свѣтѣ здирають людяноє зѣ свого лица, и звертають єго потѣмъ на найтемнѣйшу сторону неба. Якъ бы менѣ прийшло сѧ выбирати помѣжъ музулманами а тыми фарисеями, то я бы выбравъ першихъ.

Тѣ слова говоривъ онъ до молодои дамы, але може

бнѣ хотѣвъ тымъ дати Нансі часть, прийти до себе. Од-такъ оббѣзавъ ся до дѣвчины.

— Минувшой недѣлѣ вечеромъ васъ тутъ не було?

— Не могла прийти, силою мене задержали.

— Кто?

— Білѣ, той чоловікѣ, про котрого я згадувала молодбѣй дамѣ!

— Чей нѣхто васъ не пѣдозрѣває о се, чого вы тутъ прийшли? — спытавъ старый панъ боязко.

— Нѣ, — бѣповѣла дѣвчина хитаючи головою. — Але бнѣ мене поти не пустить зъ дому, поки не довѣдаєсь, за чимъ выходжу, и я бы такожь до дамы не могла була прийти, якъ бы не дала ему на сонъ напиться

— Чи тогды збудивъ ся бнѣ передъ вашимъ поворотомъ?

— Нѣ; п анѣ бнѣ, анѣ нѣхто мене тогдѣ не пѣдозрѣвавъ.

— Добре. Отже слухайте теперь, що я вамъ скажу. Ся молода панѣ розповѣла менѣ и ще кѣлькомъ своимъ приятелямъ, що заслугують вповнѣ на довѣрѣе, все, що вы їй донесли передъ двома тыжднями. Признаю ся, що я зъ початку сумнѣвавъ ся, чи можна вѣрити вашимъ словамъ; але теперь переконавъ ся, що можна.

— Можете менѣ вѣрити, — запевняла Нансі.

— Повтараю, що вѣрю вамъ вже. А щобы вамъ дати доказъ, що вамъ вѣрю, то скажу бѣразу, що мы хочемо налякати Монка и такъ бѣдъ него вырвати тайну. Але — але якъ бы мы его не могли дѣстати въ свои руки, або якъ бы годѣ було дѣзнатись бѣдъ него тайны, то вы мусите намъ жида дати въ руки.

— Фажана! — крикнула дівчина, цопаючись въ задъ.

— Его — такъ есть, его мусите вы намъ дати въ руки.

— Нѣколи, я того нѣколи не зроблю, — ѡдповѣла Нансі — не зроблю, хочъ и якій ѡнъ чортъ и хочъ ѡнъ зѡ мною гѡрше якъ чортъ обходивъ ся.

— Отже не хочете? спытавъ панъ, котрый мабутъ и не сподѣвавъ ся жадной иншой ѡдповѣди.

— Нѣ.

— То скажѣтъ менѣ, чому вы не хочете?

— Зъ одной причины, — ѡдповѣла Нансі твердо — зъ одной причины, котру дама знае и я певна, що она стане по моѣй сторонѣ, бо менѣ прирекла; а ще й зъ другой причины, бо хочъ и якъ безбожне житѣ ѡнъ провадить, але й я зѡйшла на сю злу дорогу. Богато зъ нашихъ жило зле, а я не хочу ихъ зрадити, бо й они мене не зрадили, хочъ якій безбожнѣй: а могли неразѣ...

— То дайте менѣ Монка въ руки, — ѡбѣзававъ панъ такъ живо, якъ бы осягнувъ се, чого хотѣвъ, — и вже намъ се лишѣтъ, що маємо зъ нимъ почати.

— А якъ ѡнъ зрадитъ иншихъ?

— Прирѣкаю вамъ, що справы рушати не будемо, якъ лишъ будемо мати его тайну. Въ малѣй исторіи житя Олівера суть справдѣ такіѣ ѡбставины, о котрыхъ бы й я дуже радо замовчавъ, и якъ лишъ правды дѡзнаємось, то нѣкому й волосъ зъ головы не спаде.

— А якъ не дѡзнаетесь правды?

— Тогда за вашимъ дозволомъ жида потягнемо передъ судъ, а чей я васъ переконаю и вы на се згодитесь.

— А панъ менѣ се прирече? — спытала Нансі зъ натискомъ.

— Прирѣкаю вамъ щиро, — сказала Рожа — будьте певніи.

— Отже Монкъ ніколи не смѣе дѣзнатись, звѣдки вы знаєте се, що я вамъ сказала, — говорила дѣвчина по короткѣмъ мовчаню.

— Добре, ніколи не дѣзнавсь, — ѡдповѣвъ панъ — ані не догадавсь.

— Я навчилась брехати и жила бдѣ самои дитини помѣжъ такими, що неправдою жиють, але вашимъ словамъ вѣрю, — сказала Нансі, зновъ по короткѣмъ мовчаню.

Обое запевнили ви, що може бути спокѣйна и теперъ сказала она такимъ тихимъ шепотомъ, що шпіонъ ледви мѡгъ зрозумѣти, якъ зве ся тая нора, зъ котрои що йно вийшли, въ якѡй она дѣлвици и при котрѡй улици. Говорила зъ малими перестанками; мабуть панъ записувавъ собѣ дещо. Описала, якъ виглядає дѡмъ въ серединѣ, коли можна тамъ найлѣпше заглянути и въ котрѣй вечерѣ та въ котру годину Монкъ звикъ тамъ приходити. По тѡмъ замовкла на кѡлька хвиль и старалась пригадати собѣ его черты лица та цѣлый виглядъ.

— Онъ великого росту — сказала она — и крѣпко збудований, але не сильный; ходитъ такъ, якъ бы чатувавъ на кого а все обзыраєсь поза себе, то въ лѣво то въ право. Запам'ятайте собѣ се; его очи сидять такъ глубоко въ головѣ, що вже й по тѡмъ однѡмъ можна бы его межи тысячами пѡзнати. Має темне волосє и очи, а лице чорняве, трохи вже пристаркувате и запале, хочъ онъ и не має ще бѡльше лѣтъ, якъ двацять шѣсть до двацять вѡсьмь. Уста его часто синіи и покусані, бо онъ дѡстає страшніи напады и неразъ собѣ руки до крови покусавъ — чому вы здивувались? — урвала она наразъ свою мову.

Панъ ѡдповѣвъ живо, що самъ не знає, чому, и просивъ ея говорити дальше.

— Я те въ бѣльшій часті мусѣла вымавити ѡдъ иншихъ, щоби вамъ сказати, — говорила дѣвчина дальше — бо я его лише два разы видѣла и то загорненого въ великій плащъ. Бѣльше вже мабутъ — ага! На шиѣ въ горѣ, такъ що можна де-що зъ того видѣти, если ѡдверне своє лице має ѡнъ...

— Широкий червоний знаєт, якъ бы ѡдъ опареня, — перебивъ ея панъ.

— То вы его знаете! — клинула дѣвчина.

Зъ устъ Рожѣ выхопивсь такожь окликъ найбѣльшого задиву и на кѣлька хвиль всѣ трое заговорили такъ, що Бѣлтеръ чувъ ихъ ѡддыхъ.

— Менѣ здаєсь, що знаю, — зачавъ панъ. — Такого, якъ вы менѣ описуете, я знаю. Але побачимо. Неразъ лучають ся люде дуже подѣбні до себе, — може бути, що се хто иншій.

Слова тѣ вымовивъ ѡнъ уданимъ байдужимъ голосомъ и ѡдступивъ кѣлька кроківъ назадъ. Черезъ те зблизивъ ся ѡнъ до укритого шпіона, котрый почувъ шепѣтъ: „се певно ѡнъ“. Заразъ по тѣмъ сказавъ ѡнъ зновъ голосно:

— Молода дѣвчино, вы намъ зробили дуже велику прислугу и я бы радъ вамъ чимъ ѡддячитись. Що я можу для васъ зробити?

— Нѣчо, — ѡдповѣла Нансі.

— Не кажѣть такъ, — говоривъ панъ дальше такимъ благодающимъ и сердечнымъ тономъ, що й найбѣльше затвердѣла душа могла зворушитись. — Прошу васъ, скажѣть менѣ.

— Я обстаю при своїмъ, пане, — ѡдповѣла Нансі

въ плачемъ. — Вы не можете для мене нічого зробити. Я справді не маю вже ніякої надії.

— Бо ви собі самі надію обдираєте, — відповівъ панъ. — Ваша минувшість — се жалісна розтрата неоціненнихъ дарівъ молодости, які Творець лише разъ дає, а въ друге ні; але на будучність ви можете мати надію. Я не кажу, щобъ се було въ нашій силі, дати вамъ спокій душі. Їго можете ви мати о стільки, о скільки самі про се будете дбати. Але ми можемо и бажаємо собі дуже, дати вамъ якій тихій притулокъ на селі, або й за границею, если ви боятесь тутъ зостати. И день ще не настане, а ви можете бути одъ своїхъ товаришівъ вже далеко и сліду по собі не кинути жадного такъ, якъ бы ви зъ землею щезли. Дайте намовитись нашимъ просьбамъ. Я бы радъ, чтобы вы вже анъ словечка не говорили зъ своими товаришами, котрі такъ люто зъ вами обходились, — чтобы вы вже анъ окомъ не кинули на мѣсце свого дотеперішного побуту и не вдыхали сего воздуха, що для васъ єсть заразою и смертю. Дайте намовитись, поки ще часъ, поки ще можете.

— Она дастъ ся намовити, — скликнула Рожа — я знаю, що она рѣшить ся.

— Нѣ, нѣ, — відповіла Нансі по короткій внутрішній борбі, — я ланцухами привязана до свого дотеперішного життя. Я боюсь и ненавижду се життя, але инакше жити не можу. Я вже давно за далеко зайшла, чтобы можна вернуть, — а таки не знаю, чи не була-бъ я дала намовитись, якъ бы вы такъ до мене були давнѣйше могли промовити. Але страхъ зновъ мене нападає, — додала она, скоро обернувшись — я мушу вернуть до дому.

— До дому! — повторила Рожа, великій натискъ поклавши на се слово.

— До дому, панѣ, — до такого дому, якій я собі вбудувала за цѣле своє житє. Прощайте. Ще хто побачить мене або підслухає. Ходімо зъ-вѣдси. Если я вамъ яку прислугу зробила, то вы хочь будьте ласкаві, пойти собі, най я сама верну до дому.

— Пропало — сказавъ панъ и зѣтхнувъ. — Мы може, задержуючи васъ тутъ, наражаємо васъ на небезпечнѣсть, и може васъ довше задержали, якъ вы сподѣвали ся.

— Справдѣ — ѡдповѣла Нансі.

— Якій же конецъ житя такихъ нещасныхъ? — скликнула Рожа.

— Подивіть ся на темну воду тамъ вѣ низу! — сказала дѣвчина. — Якъ часто читаєте вы о такихъ, якъ я, що кидають ся вѣ воду! Не лишають они по собі живої душі, що бы ихъ оплакувала або хочь спытала за ними. Лѣта минуть, а може лишь мѣсяць, а конецъ мого житя не буде лѣпшій.

— Не говорѣть такъ, прошу васъ, — сказала Рожа хлипаючи.

— Вы нѣколи о тѣмъ не почувате, моя добра молодца панѣ, и Боже васъ борони, щобы такий страшний рѣчи... добранѣчь, добранѣчь!

Панъ ѡдвернувъ ся.

— Возьміть хочь сей мѣшочокъ, — сказала Рожа — вѣ лихой годинѣ будете мати хочь яку-таку помѣчь.

— Нѣ, не возьму, — ѡдговѣла дѣвчина. — Се, що я зробила, зробила не за грѣшѣ. Нехай я вже вѣ тѣмъ пересвѣдченю остану. Лашь — дайте менѣ що на памятку — щось, що вы носили — нѣ, нѣ, не перстень, — рукавички або хустину — такъ, благословенье Боже на васъ — добранѣчь, добранѣчь!

Ея сильне зворушенье и журба, щобы ви не ѡд-

крыли, бо се було бы для неї дуже небезпечно, спонукали пана віддалитись від Рожею, бо Нансі сего бажала. Вийшовши на найвишій ступень пристанули вони.

— Слушайте! — шепнула Рожа. — Чи не кличе вона? Мені здаєсь, що я чула її голос.

— Ні, моя дорога, — відповів Бравнльов, сумно глянувши поза себе. — Она ні не рушилась, а відійде, аж нас не буде видно.

Рожа все ще сумнівалась, але старий пан взяв її під руку і тріхи силою потягнув за собою. Скоро вони щезли, кинула ся Нансі на сходи і з муки великої гірко заплакала. По якомсь часі встала і непевним кроком зачала йти додому. Здивований Больтер постояв ще кілька хвиль за стовпом, вийшов потім вище на сходи, оглянувшись быстро довкола і побіг так скоро, як тільки міг, до дому жида.

ГЛАВА СОРОКЪ ЧЕТВЕРТА.

Нещасливий наслідки.

Було ще майже дві години до дня — сама пора в осінній ночі, коли здаєсь, що навіть всякій голос замре і спить, улиці тихі і пусті, хіба ще деякі пізні гуляки і крикуны вертають додому спати. Тоді в своїй давній норі сидів жид з таким блідим і запалым лицем і так червоними та кровію наближеними очима, що більше подавав на страшну мару, котра піднялась з вогни могили й котру томить злий дух, як на чоловіка.

Загорнений в подерту ковдру прикучнувшись він

коло погасшої ватры і вдивлювавъ ся въ свѣтло на столѣ, що вже майже гасло. Наче безъ думки приложивъ ѓнъ праву руку до устъ і гризъ свои довгі, чорні нѣгтѣ такъ, що въ устахъ, въ котрыхъ — здавалось — не було зубѣвъ, показувалось кѣлька передныхъ зубѣвъ такихъ, якъ у пса або у щура.

На матрацу на землі вытягнений спавъ Ной Кляйполь твердымъ сномъ. Старый жидъ розсѣянными очима дививъ ся то на свѣтло, то на него, а въ его нутрѣ товпились неспокойні думки і бурливі пристрасти: — гѣрке розчарованье і гнѣвъ, що не вдавъ ся ему его знаменитый плянтъ; смертельна ненависть до дѣвчины, що хитро збѣйшлась зъ чужинцями; повне недовѣрье въ ширѣсть еи ваганя, що не хотѣла его зрадити; злѣсть, що не мѣгъ пѣметитись на Сайксѣ; страхъ передъ ѓдкрытьемъ его шайки, засудомъ і смертю; зъ того всего найдикша лютѣсть і нові лукаві злобні замѣры. Сидѣвъ ѓнъ не змѣняючи анѣ трохи свои поставы і — здавалось — не зважавъ на пѣзну пору, ажъ чийсь хѣдъ передъ домомъ замѣтивъ ѓнъ своимъ добрымъ ухомъ.

— Прецѣ разъ, — забормотѣвъ ѓнъ, обтерши рукою свои сухі, горячі уста, — прецѣ разъ.

Дѣвѣнокъ сбѣззавъ ся тихо, ѓнъ выйшовъ і похвили вернувъ зъ чоловѣкомъ, що ажъ по за бороду бувъ закутанный одежею і нѣсь пѣдъ пахою якусь вязанку. Бувъ то Сайксѣ.

— Такъ, — сказавъ проклятый розбишака і положивъ вязанку на стѣлъ. — Роби зъ тымъ, що хочѣ. Богато мене то труду стояло; я думавъ, що передъ трема годинами верну.

Фажинъ сховавъ вязанку, сѣвъ зновъ і мовчавъ, але быстро дививъ ся на Сайкса, уста его дрожали

такъ сильно, а лице его бѣдѣ деякихъ пристрастей такъ змінилось, що розбійникъ мимоволѣ цофнувъ ся и здивовано глянувъ на него.

— Що тобѣ? — спытавъ онъ. — До чорта, чого ты такъ выдививъ ся на мене?

Жидъ піднявъ праву руку и потрясъ вказующимъ пальцемъ; але его рухи були такі сильні, що притомъ не мѣгъ слова вимовити.

— Ей Богу, — скрикнувъ Сайксъ, захвавши руку въ нагрудну кишеню, — онъ збожеволѣвъ. Треба стергтись его.

— Не бѣй ся, не бѣй ся, — вимовивъ вкѣнци Фажинъ. — Се не про васъ, Біль. Противъ васъ я нічого не маю, нічого.

— Гмъ, се щастіе для одного зъ насъ, менше о те, для котрого, — сказавъ Сайксъ, вытягнувъ нарочно пістолетъ и сховавъ его въ другу кишеню.

— Я вамъ щось скажу, Біль; — говоривъ жидъ приступаючи до него — се васъ ще бѣльше розлютить, якъ мене.

— Ей? — бѣдповѣвъ Сайксъ недовѣрчиво. — А якъ маешъ що сказати, то розмыкай скорше ротъ и говори скоро, бо Нансі ще готова думати, що я де пропавъ.

— Ола вже й такъ не инакше думає про васъ.

Сайксъ глянувъ на него непевно, вытягъ свѣй могучій кулакъ, потрясъ нимъ и грѣзно приказавъ жидови яснѣйше говорити.

— Подумайте собѣ, сказавъ жидъ, а голосъ его майже дусивъ ся въ горлѣ зъ пересердя, — що бы вы зробили, якъ бы той хлопець вийшовъ въ ночи на улицу, порозумѣвъ ся зъ нашими наибѣльшими ворогами, описавъ имъ насъ и нашъ сховокъ, зрадивъ нашѣ най-

тайнѣйшій пляны и дѣла, до того ще богато набрехавъ, — що бы вы тогда зробили?

Сайксъ заклывъ страшно и сказавъ, що въ такѣмъ wypadку розторощивъ бы его чашку зелѣзными цѣвяхами своихъ чобѣтъ.

— А якъ бы се я зробивъ! — майже крикнувъ жидъ — я, що знаю такъ богато и тѣлько людей можу на шибеницю пѣслати?

— Не знаю, — ѡповѣвъ Сайксъ, на саму вже думку о тѣмъ закусивъ зубы и поблѣдъ. — Вже бы я у вязниці щось зробивъ, за що бы мене мусѣли забити въ кайданы; а якъ бы мене поставили зъ тобою передъ судъ, то я бы тобѣ передъ судьями, передъ всѣми головоу проваливъ. На стѣлько силы мавъ бы я, — бормотѣвъ ѡнъ, махаючи своєю жиливою рукою, — щобы тебе на порохъ збити; — такъ якъ бы по тобѣ наладованый вѣзъ переѣхавъ.

— И вы бы такъ справдѣ зробили?

— Чи я бы такъ зробивъ?! Спробуй!

— А якъ бы се зробивъ Чарль, або майстеръ, або Бетъ, або —

— Все одно, — перебивъ его Сайксъ нетерпеливо — хто бы се й не бувъ, я бы вже ему ѡдплативъ ся.

Фажинъ глянувъ зновъ остро на него, казавъ ему мовчати, нахиливъ ся надъ сплячимъ Больтеромъ и потермосивъ его, а Сайксъ тымчасомъ сидѣвъ здивованый и нетерпеливый, оперши руки на колѣна.

— Больтеръ, Больтеръ! Бѣдный хлопчиско, — сказавъ Фажинъ та глянувъ такъ въ гору, якъ бы сподѣвавъ ся незвычайной потѣхи, — змучивъ ся, не спавши черезъ васъ такъ довго, а вы такъ пѣзно прийшли.

— Що ты хочешь сказать? — спытавъ Сайксъ.

Жидъ не ѡдповѣвъ, будивъ дальше Ноя и вѣѡнци се ему вдалось.

— Розповѣдъжъ ему ты — най почуе такожь, — сказавъ ѡнъ, вказуючи на Сайкса.

— Що розповѣсти? — спытавъ Ной на пѡвъ сонный.

— Се — про Нансі, — ѡдповѣвъ жидъ, взявши крѣпко Сайкса за руку, мовъ бы хотѣвъ его задержати, щобы не выйшовъ, поки всего не почуе, а потѡмъ выпытувавъ сонного Ноя про се, що ѡнъ чувъ, зъ такою лютостію, що ледви мѡгъ надъ нею запанувати.

— А що сказала она, — спытавъ ѡнъ вѣѡнци заплѣненными устами — що сказала она про минувшу недѣлю?

— Панъ пытавъ ен, чому не прийшла попередной недѣлѣ; — ѡдповѣвъ Ной, догадуючись, хто то Сайксъ, — а она сказала, що ен силою задержавъ дома Білѣ, чоловікѣ, про которого она вже имѣ говорила.

— Що-жь дальше? — пытавъ жидъ. — Що ще сказала она про него? Скажи ему, скажи ему!

— Що тяжко їй выйти зъ дому безъ его вѣдомости, — говоривъ Ной дальше — ѡнъ мусить знати, куды она выходить, и тому она дала ему на сонъ, коли въ-перше до дамы ешла, — ха ха-ха!

— А проклята! — кривнувъ Сайксъ, вырываючись жидови зъ рукъ. — Пусти мене!

Зъ лютостію выбѣгъ ѡнъ зъ комнаты, Фажинъ выбѣгъ за нимъ и кликавъ его, але бувъ бы его не задержавъ, якъ бы брама не була замкнена.

— Пускай мене, — кричавъ ѡнъ — бо... чи пустишь ты мене, чуешь?

— Словечко ще, одно однѣсенъке словечко маю вамъ сказати, — ѡдповѣвъ жидъ зъ удачнымъ страхомъ

и поклавъ руку на клямку. — Вы — чей вы, Біль, нічого злого їй не зробите?

Дівло и було вже досыть ясно, щобы видѣти, якъ они собѣ въ лице дивились, якъ въ ихъ очахъ горѣвъ огонь, по котрѣмъ доброго годѣ було сподѣватися.

— Я думаю, — додавъ жидъ, замѣтивши, що удаванье теперъ не на мѣсці, — що вы їй нічого не зробите, черезъ що бы мы попали въ небезпечнѣсть. Хитро-мудро, Біль, а розумъ майте.

За той часъ ѓнъ отворивъ браму, а Сайкесъ не ѓдповѣвши нічого выбѣгъ на улицю и поспѣшивъ до свого дому, не оглядаючись на улици ні въ право ні въ лѣво, не змѣнивши ані трохи лиця, не воркнувши ані одного гнѣвного слова, зъ закушеними зубами, рѣшучій и жадный врови. Тихо выйшовъ на гору, отворивъ и замкнувъ дверѣ, приставивъ до нихъ тяжкій стѣлъ и розкрывъ занавѣсу надъ лѣжкомъ.

А на лѣжку лежала Нансі, на-пѣвъ убрана. Збудилась налякана.

— Вставай! — сказавъ ѓнъ.

— Се ты? — обѣзгалась она, рада зъ его повороту.

— Я. Вставай!

Свѣтло горѣло — ѓъ кивувъ его въ пѣчь. Она встала и пѣшла до ѓкна, щобы пѣдтягнути занавѣсу.

— Не пѣдтягай! — розказавъ ѓнъ. — Досыть есть ясно до нашего дѣла.

— Біль, — сказала она змѣшана — чого вы такъ на мене дивитесь?

Онъ дививъ ся на ню черезъ хвилю, сапѣвъ, а груди его то пѣдоймались, то опадали, ѓдтакъ хопивъ еи за голову и за горло, вытягъ на середину комнаты, ки-

нувъ разъ лише окомъ на дверѣ и поклавъ свою тяжку руку на єи уста.

— Біль, Біль, — сапѣла она и въ смертельнѣмъ страсѣ выривалась єму зъ рукъ, — я не буду кричати, плакати не буду, — послушайте мене — скажѣть лише — скажѣть, що я зробила.

— Вже я знаю, ты чортѣвска дочко! Тебе вчера въ ночі підслухували; я знаю кожде словечко, що ты сказала.

— Господи! — крикнула она, причепившись сильно до него, — то хочъ змилуйтесь надо мною, вадъ моимъ житьемъ такъ, якъ я вашого доглядала. Біль, до-рогий Біль, чей вы мене не хочете вбити! Розважте, на що я вчера черезъ васъ не пристала. Маєте частъ, надумайтесь и не робѣть проступку, — я васъ не опушу нѣколи. Біль, змилуйтесь надъ собою и надо мною, роздумайте, закимъ кровь прольєте. На мою грѣшну душу клянусь, я вамъ була вѣрна.

Онъ старавъ ся вырватись зъ єи рукъ, але она держала єго силою розпуки.

— Біль, — кричала она и хотѣла голову положить єму на груди — той панъ и добра панѣ хотѣли мене пѣслати за границу. Пустѣть мене ще до нихъ, а я буду ихъ на колѣнахъ благати, щоби и для васъ були такій добрый та ласкавій; тогды втечемо зъ того пекла и далеко зъ вѣдси зачнемо жити лѣпше, забудемо про себе и не побачимось вже нѣколи. На поправу нѣколи не запѣзно. Они такъ казали — я чую се теперъ — але мы мусимо мати трохи часу, хочъ трохи лише.

Онъ вырвавъ одну свою руку и хопивъ за пістоль; але хочъ якъ бувъ лютий, то таки прийшло єму на думку, що якъ бы стрѣливъ, то заразъ бы все вы-

крылось, и тому зъ всен силы ударивъ еи два разы по лицу, котрымъ она майже дотыкала его лѣця.

Она захиталась и упала огомлшена на землю, а зъ глубокои раны въ чолѣ полилась кровь, але небавомъ зновъ зъ тяжкою бѣдою пѣдвѣялась на колѣна, вытягнула зъ-за пазухи бѣлу хустину, що Рोजа їй подавала, зъ заломаными руками пѣдвѣяла еи татъ высоко до неба, якъ лишъ при своихъ слабыхъ силахъ могла та благала Бога о милосердье.

Страшно було дивитись. Убійникъ цофнувъ ся до стѣны, закрывъ очи рукою, щобы еи не видѣти, хопивъ тяжку палицю ■ поваливъ Нансі на землю.

ГЛАВА СОРОКЪ ПЯТА.

Утеча Сайкса.

Въ цѣлѣй великѣй столицѣ не було того дня такъ страшного, безбожного проступку. Сонце, — те ясне сонце, що не лише свѣтло, але й нове житье, надѣю и свѣжѣй силы дае людямъ, — зѣйшло высоко надъ много люднымъ мѣстомъ и сыпало блискучѣй промѣнѣй такъ въ помальованѣй шибѣ, якъ и залѣвленѣй паперомъ ѳкна, такъ въ храмы высокѣй, якъ и въ найнизшу, найгѣршу хатину. Оно освѣчувало такожь комнату, въ котрѣй лежала убита Нансі. Сайксъ старавъ ся, не допустити свѣтла до комнаты, але дарма. При млавѣмъ свѣтлѣ ранку выглядала дѣвчина страшно, але еи кроваве тѣло выглядало ще десять разѣвъ страшнѣйше при яснѣмъ свѣтлѣ дня.

Зѣ страху не рушавъ ся Сайксъ зъ мѣсця. Ще разъ тихенько застогнала нещасна, а рука еи затремтѣ-

ла. Тоды ёнъ зновъ бивъ ея и бивъ, бо страхъ его перемѣнивъ ся въ гѣрку ненависть. Ёдтакъ кинувъ на ню ковдру, але ему стало ще страшнѣйше, бо видѣвъ въ душѣ, якъ она очима за нимъ водила, а потѣмъ вдвиглась въ одну точку, якъ бы благала пѣмсты зъ неба. Снянувъ зъ неѣ ковдру, а тамъ лежавъ вже страшный трупъ, зъ которого ранъ ще кровь помалу выплывала.

Розложивъ огонь и палицю, до котрой приченилось волосѣ покійной, кинувъ въ полонѣнь. А хочъ самъ якій бувъ твердый, якъ желѣзо, то таки дрожавъ, коли бачивъ, якъ полонѣвъ сгорнула палицю и она помалу спопелѣла. Ёдтакъ обмивъ ся и вытеръ свою одѣжъ. На нѣй були плямы и годъ було ихъ вывабити. Тѣ плямы вырѣзавъ ёнъ зъ одежи и кинувъ въ огонь. Цѣла комната була закровавлена — навѣтъ ноги пса були поваляны кровью.

За цѣлый той часъ ёнъ анѣ разу не глянувъ на трупа и такъ само не оглядаючись, потягнувъ пса за собою до дверей, выйшовъ зъ комнаты, загнувъ дверь и покинувъ свое мешканье. Пѣшовъ въ-поперекъ улицѣ и глянувъ на ёкао въ горѣ, щобы переконатись, чи зъ надвору що видко. Ёно було закрыте занавѣсою, котру она хотѣла пѣдтягнути, щобы свѣтлу дати доступъ до комнаты; та она не мала вже его нѣколи побачити. Недалеко ѡдъ ёкна лежало ея тѣло — ёнъ знавъ се — а сонце такъ ясно освѣщувало ёкао.

Але лекше ему стало, коли выйшовъ зъ комнаты; свиснувъ на пса и скорымъ крокомъ ѡддаливъ ся. Перейшовъ черезъ Ислѣитовъ и Гайгетъ-Гиль, непевный, куды мае удатись, вѣбнци — минувъ Гемстедъ и выйшовъ на поле, положивъ ся пѣдъ плотомъ, заснувъ, але небавомъ зновъ збудивъ ся и зачавъ блукати то помалу, то скоро, безъ спочинку въ душѣ, если часомъ де при-

сѣвъ. Въ Гендонѣ думавъ де вступити, але здавалось ему, що й дѣти передъ дверми дивлять ся на него пѣдозрѣно; ему не ставало ѡдваги, зажадати хлѣба або напою и бнѣ зновъ выходивъ на поле; а вже зовсѣмъ втомивъ ся такъ довгою блуканиною, котра его все на те саме мѣсце приводила.

Вкѡнци о девятѣй годинѣ вечеромъ ѡдваживъ ся вступити до малои гостинницѣ въ Гатфѣльдъ. Въ шинку коло коминка сидѣло кѡлька сельскихъ робѣтниківъ. Они зробили мѣсце для чужинця, але бнѣ усѣвъ собѣ въ найдалшій кутокъ, вѣвъ и пивъ самъ та бдѣ часу до часу кидавъ дещо псови. Робѣтники забавлялись звичайною розмовою, а бнѣ вже дрѣмавъ, коли зъ крикомъ увѣйшовъ до шинку якійсь чоловѣкъ, нѣбы похатникъ, нѣбы торговецъ и сейчасъ ставъ захвалювати свѣй товаръ та жартувати, коли уважавъ ѡдповѣднымъ.

— Отѣй кульочки — ѡдповѣвъ бнѣ на пытанье ѡдного робѣтника — суть певнымъ средствомъ на вываблюванье плямъ зъ всякихъ матерій. Сплямила дама свою честь, то потребуе лишъ одну таку кульочку зажити. Хоче панъ свою честь показати, то може се зробити такъ добре сею кульочкою, якъ кулею зъ пістолета, и ще лѣпше, бо смакъ въ неи гѣршій. Хто купить? Одна коштуе пенні, або два пѣвъ-пенсы, або чотыри шелюги — все одно менѣ. Покупъ на нихъ такій великій, що мало коли можна ихъ дѣстати; чотырнадцять водныхъ млынѣвъ, шѣсть паровыхъ машинъ и одна гальванічна батерія працують безнастанно, а ще не може то вдоволити купцѣвъ доставою; робѣтники мало на смерть не запрацують ся; вдовамъ дають по двацять фунтѣвъ рѣчно за кожду дитину, а за близнята нагороду. Всѣ плямы нищать: зъ товстости, вина, фарбы, воды и крови. Дивѣтъ ся! Осъ на капелюсъ того джентельмена есть

пляма, а я би вызаблю скорше, закимъ подадутъ менѣ шклянку пива.

— Положите вы мѣй капелюхъ! — крикнувъ Сайкъсъ въ страсть.

— Пане, — говоривъ похатникъ, блимаючи очима до робѣтникѣвъ, — я вызаблю пляму, закимъ вы до мене дойдете. Панове чей бачате пляму на капелюсѣ, такую якъ шліпнѣтъ, а не грубшу, якъ пѣвъ корочы. Все одно, чи то пляма зъ товстости, чи зъ вина, фарбы, воды або крови —

Не докѣнчивъ, бо Сайкъсъ страшно заклавъ, трутивъ стѣлъ, вырвавъ ему капелюхъ зъ рукъ, выйшовъ лютый зъ гостинницѣ и зъ такою самою непевностію и журбою, яка его мимо волѣ цѣлый день не опускала, вернувъ зновъ до мѣста. Передъ почтою стоявъ лондонскій діліжансъ. Оминаючи старанно свѣтло его, зблизивъ ся бнѣ до него, щобы прислухатись, чи чого не почуе.

Постоявъ хвили-двѣ, поки не надѣйшовъ якийсь лѣсний та приступивъ до кондуктора, котрый стоявъ у бнѣвъ бюра та ждавъ на ѣдправу, и спытавъ его, що нового чувати.

— Цѣна жита трохи выша стала, — ѣдповѣвъ той. — И чувъ я такожь о убійствѣ, що лучилось въ Спитальфільдѣ, — та хто знае? всюды страшно брешуть.

— Нѣ, се правда, — обѣзвавъ ся якийсь подорожний. — Страшне убійство!

— Чи то забивъ хто мужчину чи жѣнку?

— Дѣвчину — и кажутъ —

Ту вѣзникови не стало терпеливости и бнѣ казавъ кондукторови сѣштитись.

— Иду вже, — сказавъ кондукторъ — та ще лишъ нема молодой богатой дамы, котра въ менѣ залюбить ся, лише не знаю, коли.

Онъ вылѣзъ на вѣстъ, загравъ на розѣ и діліжансь одѣхавъ.

Сайксъ стоявъ неподвижно та не знавъ, куды теперь удатись. Вкѣнци звернувъ ся въ сторону св. Альбана.

Манувши мѣсто и найшовшись въ темнотѣ на самѣтнѣй дорогѣ, почувъ наразъ такий страхъ, що мало сердце ему не выскочило зъ грудей. Все довкола него, дѣйстнѣй предметы и тѣни, чи они рушались чи нѣ, але приймали на себе страшну стать; а ще страшнѣйша була стать покѣйницѣ, що йшла слѣдъ въ слѣдъ за нимъ поважно та сумно. Онъ видѣвъ ея докладно въ темнотѣ, чувъ якъ шелестѣла ея одѣжъ и листье, а кождый леготъ вѣтру приносивъ до его уха послѣднѣй тихій стогѣнъ Нансі. Коли онъ станувъ, то й она ставала, коли бѣгъ, то она за нимъ не бѣгла, — бо бѣдъ того лекше було бы ему на серцю — але мовъ бы повѣльный вѣтеръ, що вѣявъ одностайно, нѣсъ ея тѣло та шумѣвъ сумно.

Кѣлька разѣвъ въ розпуцѣ обертавъ ся рѣшучо, щобы прогнати мару, хочъ бы она его мала вбити своимъ поглядомъ. Але тогды волосье ставало ему дубомъ, кровь застигала въ жилахъ, а мара разомъ зъ нимъ оберталась и була за нимъ. Рано йшла она передъ нимъ, теперь за нимъ. Онъ оперъ ся о стрѣмку стѣну могилы и чувъ, що ея стать висѣла надъ нимъ въ нѣчнѣмъ холоднѣмъ воздухѣ. Онъ кинувъ ся на землю на дорогѣ, а она станула ему у головахъ, проста, нѣма и неподвижна, подѣбна до статуѣ нагробной зъ написомъ кровавымъ.

Нехай нѣхто не каже, що убійника справедливѣсть не досягне, або що провидѣнне спить. Убійникъ Сайксъ за одну мѣнутку вытерпѣвъ сто мукъ насильной смерти.

На поли побачивъ онъ якусь шопу, де можна було заночувати. Передъ дверми єи росли три высокій тополѣ, черезъ що въ шопѣ було ще темнѣйше, а вѣтеръ шумѣвъ таємничо въ ластю. Годѣ було єму до самого дня волочитись, онъ не мѣгъ вже ходити и поклавъ ся пѣдъ стѣною, щобы зазнати новыхъ мукъ. Бо теперъ побачивъ онъ лице єи ще страшнѣйше, якъ те, передъ котрымъ зъ комнаты утѣкъ. На-пѣвъ отвореній, млавій, мовъ шклянй очи замигѣли въ темнотѣ, хочъ блеску вже не мали. Двоє ихъ лише було, а виднѣлись всюды. Коли закрывъ свои очи, то бачивъ цѣлу свою комнату зѣ всѣмъ, що въ нѣй було, ще докладнѣйше, нѣжъ якъ бы самъ въ нѣй находивъ ся. Все було на своѣмъ мѣсци, навѣтъ трупъ, а очи небѣшны були такій, якъ при его ѡдходѣ. Зѣрвавъ ся и пѣшовъ зновъ въ поле. Мара була за нимъ. Вернувъ до шопы и оперъ ся о стѣну, а мара вже була тамъ скорше, якъ онъ.

Дрожавъ на цѣлѣмъ тѣлѣ, а холодный пѣтъ ѡдъ страху покрывъ его ѡдъ головы до нѣгъ. Наразъ почувъ зѣ-далека якійсь крикъ. Єму здавалось теперъ, що й добре, коли має правдиву причину до страху. Сила и ѡд-вага вернули зновъ до него, коли побачивъ небезпечнѣсть, зѣрвавъ ся, выбѣгъ, а на небѣ ровлилась страшна луна ѡдъ далекого пожару. Десь звѣнъ звонивъ, а крикъ и галасъ щоразъ зростаѣвъ. Єму здавалось, що нове житѣе вступило въ него. Зъ псомъ попередъ себе побѣгъ якъ бѣшеный въ ту сторону де бувъ пожаръ, черезъ плоты и ровы, муры и брамы, не зважаючи на нѣякій перешкоды, ажъ вкѣнци прибѣгъ на мѣсце.

Богато домѣвъ обнявъ поломѣны, а страхъ, гамъ и заколотъ були незмѣрнй. Онъ зачавъ такожъ кричати, ажъ захрипъ и щобы не тямитись та утечи передъ своими думками, кидавъ ся въ найбѣльшу товпу, працювавъ

то коло сикавокъ, то лѣвъ по непевнѣй драбинѣ на най-
вышій верхъ даху, бувъ всюды и не лякавъ ся нѣчого.
Але въ нѣмъ була якась зачарована сила; зачало вже
днѣти, а ѡнъ не чувъ нѣякои втомы, нѣгде анѣ трохи
не попаривъ ся, не мавъ жадного мѣхура на рудѣ, анѣ
жадного знаку.

Однакожь коли божевѣльне зворушенье въ нѣмъ
минуло, то свѣдомѣсть проступку вернула до него зъ
силою въ десятеро бѣльшою. Недовѣрчиво дививъ ся до-
вола себе, бо тутъ и тамъ стояли люде купками та
розмавляли мѣжь собою, а ему здавалось, що се про не-
го говорять. Кивнувъ на пса рукою и оба нишкомъ ѡд-
даились. Сторожѣ одной сикавки просили его, чтобы
лишивъ ся зъ ними поснѣдати. Ѣнъ зѣвъ кусень хлѣба
и выпивъ склянку пива. Они була зъ Лондону и зачали
говорити про убійство. „Ѣнъ пѣйшовъ до Бірмінгемъ, —
сказавъ оденъ зъ нихъ — але его скоро зловлять, бо
поліція выслала своихъ шпіонѣвъ, а до завтра въ цѣ-
лѣмъ краю будуть о тѣмъ знати.“

Ѣнъ ѡдѣйшовъ и ходивъ такъ довго, поки его ноги
могли носити; ажъ далеко въ поли кинувъ ся на землю
и заснувъ сномъ довгимъ, але неспокоѣйнымъ и часте
перерыванымъ. Потѣмъ непевный пѣйшовъ въ дальшу
дорогу. лякаючиь другой самѣтної ночи; ажъ наразѣ
зъ розпуки прийшла ему думка, вернути до Лондону.

— Тамъ хочъ маю зъ кимъ поговорити, — думавъ
Ѣнъ собѣ — и де скрытись. Тамъ они будуть мене шу-
кати ажъ наковонецъ. Тыждень посиджу тихо, а потѣмъ
присилую Фажина, чтобы давъ менѣ грошей и поѣду со-
бѣ до Франціи. Ёй Богу, все одно!

Ѣнъ мавъ замѣръ въ ночи манѣвцами дѣстатись до
мешканя Фажина. Але несь, що за немъ волочивъ ся,
мѣгъ причинитись до ѡдгайдена его и увязнення. Тому

постановивъ Сайксъ утопити его, піднявъ тяжкій камінь и зав'язавъ его въ свою хустину. Вода була близько, онъ кликавъ пса, але той довгій часъ не хотівъ зблизитись; взбѣръ жестокого пана заостривъ мабуть инстинктъ звѣрини. Сайксъ то кликавъ его ласкаво то грозивъ, вкѣнчи прилѣзъ песъ до него, але якъ почувъ на себѣ его руку, одскочивъ и утѣвъ. Сайксъ мушувъ самъ дальше подорожувати.

ГЛАВА СОРОКЪ ШЕСТА.

Розмова межи Монкомъ а паномъ Бравильовомъ.

Вже смеркало, якъ панъ Бравильовъ зъ двома мужчинами вылѣзъ зъ нанятого воза, котрый станувъ передъ его домоу. Мужчины помогли третому чоловікови вылѣзти зъ воза и потягли его скоро въ отворену браму. То бувъ Монкъ.

Бравильовъ ишовъ передъ ними мовчки до задньої комнаты. Передъ дверми ви станувъ Монкъ и не хотівъ вѣйти. Мужчины, що держали его, глянули пытаючо на Бравильова.

— Або-або — сказавъ Бравильовъ. Онъ знав, що его жде, коли схоче вступити до насъ, а що его жде, коли не схоче. Не хоче — то выведѣть его зъ дому, заличте поліцію и въ моѣмъ имени обвинѣть его якъ годовного злочинця.

— Якъ вы смѣете мене такъ звати? — обуривъ ся Монкъ.

— А якъ вы, молодче, сидите мене, выступити противъ васъ зъ обжалованьемъ, то що? — одповѣвъ Бравильовъ, глянувши ему быстро въ очи. — Маєте о-

хоту вийти зъ мого дому? Пустять его! Такъ, пане. Теперъ можете собѣ йти, а мы пйдемъ за вами. Але даю вамъ слово, якъ лишъ кровъ ступите за порѣгъ, то увязнять васъ за обманство и рабунокъ. Я вамъ кажу рѣшучо. Хочете — добре! — але кровъ ваша спаде на вашу власну голову.

— Хто казавъ тымъ гультаямъ напасти на мене на гладкоїй дорозѣ и ту завести?

— Я ѡдповѣдаю за се, що тѣ люде зробили. Обвинить мене, що я вамъ свободу забравъ; се жь могли вы сами на дорозѣ зробити; а вамъ здавалось порадишнимъ, тихо заховуватись. Хочете боронитись законами — пробуйте, але тогды й я такъ само зроблю, та вже зовсімъ не буду мати охоты, васъ ратувати, коли справа прийде передъ судъ.

Монкъ бувъ очевидно перѣшennyй.

— Рѣшайтесь скоро, — сказавъ Бравнльовъ спокѡйно. — Хочете, щобъ я выступивъ противъ васъ зъ жалобою, — а конецъ зъ того готовъ бути поганный — то знаєте, що маєте робити; а хочете, щобъ васъ помилювавъ и простивъ я и всѣ, котрымъ вы тѡлько лиха заподѣяли, то ходѣть до комнаты и анѣ слова — сѣдайте на столець, котрый жде вже на васъ два днѣ.

Монкъ вагавъ ся ще кѡлька хвиль, вѣднці вѡйшовъ и усѣвъ. Бравнльовъ приказавъ обомъ мужчинамъ засунути дверѣ и бути готовыми, коли задзвонить.

— Гарно обходитъ ся зѡ мною найдавнішій приятель мого батька, — сказавъ Монкъ, ѡделадаючи на бѡкъ капелюхъ и плащъ.

— Якъ разъ тому, що я найдавнішій приятель вашего батька, обходжусь такъ зъ вами, молодче, — ѡдповѣвъ Бравнльовъ — бо я всѣ надѣѣ ■ бажаня мои щасливой молодости покладавъ на него и на гарву ди-

тину зъ его крови, що въ молодѣмъ вѣку вернула до Бога, а мене покинула самого на свѣтѣ; — бо ѣнъ, ще хлопцемъ, разомъ зѣ мною клячавъ у лѣжка своєї єдиної вмираючої сестры того дня, коли она мала зѣстати моею жѣвною, та Богъ инакше захотѣвъ; — бо я ѣдъ того часу ажъ до его смерти цѣлымъ серцемъ прилягъ до него мимо его нещастъ, мимо его блудѣвъ; — коли его згадаю, то будять ся въ менѣ всѣ найдорожшій спомины; — отсе причины, для котрыхъ я теперь зъ вами ласкаво обходжусь, — зъ вами, Едвардъ Ліфордъ; вы повинні соромитись, що того имени такъ негѣдній.

— Въ якій тутъ звязи мое имя зъ цѣлою справою? — сказавъ Монкъ, котрый здивувавъ ся дуже, побачивши таке зворушенє пана. — Що въ мене имя значить?

— Вже жъ, оно у васъ нѣчо не значить, — ѣдповѣвъ Бравильовъ. — Але се було ваше имя, а я якъ почую его зъ чужихъ устъ, то хочъ я старій и давній то часу, а таки серце въ менѣ запалюєсь и дрожить. Я дуже-дуже радъ, що вы его замѣнили на инше.

— Все те дуже гарно, — сказавъ Монкъ по довгѣмъ мовчаню, пѣдчасъ котрого ѣнъ хитавъ ся на своимъ стѣльци, а Бравильовъ зъ очима, закрытыми рукою, сидѣвъ біля него. — Але чого вы ѣдъ мене хочете?

— Вы маєте брата. Якъ я ишовъ на улици зъ вами и шепнувъ вамъ до уха его имя, то вже се одно спонукало васъ, що здивованій и наляканій прийшли вы тутъ за мною.

— Я не маю жадного брата. Вы знаєте, що я бувъ одинакъ, знаєте се такъ добре, якъ и я.

— Послухайте впередъ, що и знаю, а тогдѣ инакше будете говорити; зважайте лишъ на се, що я вамъ буду говорити. Вже-жъ, я знаю, що вы були єдинимъ и дуже неприроднимъ потомкомъ сего нещасного подружъя, до

котрого нужденна гордѣсть фамілійна спонукала вашого батька ще хлопцемъ.

— Менѣ все одно, якихъ вы слѣвъ станете уживати, — перебивъ его Монкъ зъ насмѣхомъ. — Вы обѣзнані зб справою и сего менѣ досить.

— Але я знаю такожъ и нужду и довгї муки, — говоривъ Бравнльовъ — якї були наслѣдкомъ сего невѣдповѣдного подружжя. Знаю, середъ якихъ мукъ нещаслива пара тягнула свои кайданы на гѣркѣмъ свѣтѣ; знаю, що по рѣвнодушности слѣдувала у нихъ обида, ѡдраза, ненависть и страхъ, поки вѣбнці они не розлучились, щобы жити зъ-далека ѡдъ себе и середъ иншихъ обставинъ забути довгї муки. Ваша мати забула ихъ скоро, але вашого батька тї муки ще довгї лѣта гнули до землѣ.

— И що дальше сталося, коли розлучились?

— О десять лѣтъ старша жѣнка середъ забавъ забула про свого молодого чоловѣка, котрый дома жалувавъ свого вѣку. Ажъ пѣзнавъ ся зъ новыми приятелями, — чей се вы знаете?

— Нѣ, — ѡдповѣвъ Монкъ, ѡдвертаючи очи въ бѣкъ, а потѣмъ въ землю, якъ чоловѣкъ, що рѣшивъ ся все заперечувати. — Нѣ!

— Ваше поведенѣе и вашї вчинки переконують мене, що вы все его тямите и все зъ горечью споминаете тї часы. Я говорю и часѣ передъ пятнадцати лѣтами, коли вы мали що йно одинацять лѣтъ, а вашъ батько трицять одинъ, бо сказано: ѡнъ бувъ ще майже хлопцемъ, коли его батько спонукавъ до женитьбы. Чи маю згадувати ще такї рѣчи, що видають тѣнь на память вашого батька, чи може скажете менѣ мовчати, а самї ѡдкрыете всю правду?

— Я не маю що ѡдкрывати! — ѡдповѣвъ Монкъ

очевидно змішаний. — Говоріть даліше, коли вже не можете мовчати.

— Ну — добре, — сказавъ Бравнльовъ. — Новимъ приятелемъ бувъ передовимъ офіцеръ фльоты, котрый покинувъ активну службу. Его жінка померла тогдѣ передъ півъ рокомъ. Они мали кілька дѣтей, але зъ тыхъ лише двохъ пережило матіръ, двѣ доньки, одна гарна дев'ятнадцятьлѣтня, а друга ще дитина дволѣтня чи трьлѣтня.

— Що-жъ се мене обходитъ? — спытавъ Монкъ.

— Вы мешкали — говоривъ Бравнльовъ, котрый, якъ здавалось, не зважавъ на слова Монка, — въ однімъ графствѣ, по котрѣмъ вашъ батько волочивъ ся и въ котрѣмъ такожъ и осѣвъ. Познакомились они, почали бувати у себе и заприятнились скоро. Вашъ батько бувъ чоловікъ спосѣбный, — такихъ мужчинъ мало — бувъ подѣбный до своєї сестры душею и тѣломъ. Старый офіцеръ чимъ лѣпше его пѣзнававъ, тымъ бѣльше его любивъ. Кобы було на тѣмъ все скѣнчилось! Але донька его робила такъ само.

Старый панъ замовкѣ на хвилию, але небагомъ зачавъ зновъ говорити, замѣтивши, що Монкъ закусивъ уста и вдививъ ся въ землю.

— При кѣнци року батько вашъ заручивъ ся зъ нею дуже урочисто. Безжурна, недосвѣдна дѣвчина полюбила вашого батька першою горячою, вѣрною любовою.

— Вы бо за широко все розповѣдаєте, — замѣтивъ Монкъ, неспокойно суваючись на стѣльци.

— Але оповѣданье се правдиве и сумне, — ѣдповѣвъ Бравнльовъ — а подѣбный исторіи звичайно довгий: якъ бы то розходилося о саме щастье, то вже-жъ, оповѣданье було бы дуже коротке. — Вкѣнци померъ оденъ богачъ, вашъ своякъ и лишивъ лѣкарство на всяку не-

дугу — грошѣ. Батько вашъ мусѣвъ ѣхати ажъ до Риму, бо вашъ своякъ тамъ померъ и лишивъ свою спадщину въ великомъ неладѣ. Прибувши до Риму самъ заслабъ и померъ по якомъ часѣ, не оставивши жадного завѣщаня. Тому цѣлый его маєтокъ припавъ вашѣй матери и вамъ. Она зъ вами поѣхала до Риму, якъ лишь въ Парижи довѣдалась о его смерти.

При тыхъ словахъ Монкъ здержавъ свѣй бѣдхъ и слухавъ Бравильова зъ великою увагою, хочъ очи свои звернувъ куды инде. Коли Бравильовъ замовкъ, змѣнивъ бѣвъ свою поставу, такъ якъ бы ему наразъ лекше стало, и обтеръ хустивою свое розпалене лице. Бравильовъ говоривъ помалу дальше, а все мавъ на оцѣ Монка: — Закимъ бѣвъ выѣхавъ за границу, бувъ бѣвъ у Лондонѣ и вступивъ до мене.

— Про се я не чувавъ нѣколи, — перебивъ его Монкъ голосомъ, що мавъ означати недовѣрье, але бѣльше свѣдчавъ о тѣмъ, що бѣвъ немило переражений.

— Вступивъ до мене и межи иншими предметами лишивъ менѣ портретъ нещасливои дѣвчины, своей суженои, котру самъ намалювавъ. Бѣвъ не хотѣвъ лиши-ти его въ иншихъ рукахъ, а въ дорогу зъ собою не мѣгъ взяти. Самъ змарнивъ дуже и зъ жахомъ говоривъ о одобраню чести дѣвчинѣ и лиху, яке заподѣявъ, та заявивъ менѣ, що рѣшивъ ся цѣлый свѣй маєтокъ, хочъ бы зъ великою стратою, продати, записати его вашѣй матери и вамъ частину зъ новои спадщини по свояку и выѣхати за границу, щобъ свого краю вже нѣколи не бачити. Я знавъ добре, що самъ бѣвъ не бувъ бы выѣхавъ за границу. Бѣльше не сказавъ бѣвъ навѣтъ менѣ, своему приятелеви бѣвъ самои молодости, а моя прихиль-нѣсть до него мала свое корѣнне въ земли, що покрыва-ла, такъ дорогу особу намъ обомъ. Бѣвъ прирѣкъ, що на-

пише менѣ и все розповѣсть та що бѣдає мене послѣдний разъ. Охъ, та се вже бувъ послѣдний разъ. Я не дѣставъ бѣдъ него жадного письма и бѣльше его не бачивъ. Коли я довѣдавъ ся, що бнѣ померъ, удавъ ся я на мѣсце — якъ бы свѣтъ се назвавъ — его грѣшнои любви, щобы зведенѣй дѣвчинѣ оказати милосердье и дати притулокъ, если бы моя обава здѣйствилась. Але еи родина полагодила недавно всѣ свои sprawy и въ ночи бѣдѣхала, не знати куды.

Монкъ бѣдѣхнувъ свободнѣйше и зъ триумфующимъ усмѣхомъ дививъ ся доволоа. Бравнльовъ присунувъ свое крѣсло близше до него и сказавъ:

— Коли вашого брата одинокого, слабого, лахами одягненого хлопця — не припадково, але зъ волѣ провидѣня стрѣтивъ я на своѣй дорогѣ житя и выратувавъ...

— Якъ? — скрикнувъ Монкъ зъ великою нетерпеливостью.

— Я его выратувавъ, — повторивъ Бравнльовъ — а сказавъ вамъ се тому, щобы звернути вашу увагу на се, що хочу ще сказати. Такъ есть, я его выратувавъ, — бачу: вашъ лукавый союзникъ промовчавъ передъ вами мое имя, хочъ и догадуватись не мѣгъ, що оно вамъ знае. Отже коли вашъ братъ у мене хорувавъ и выздоровѣвъ, то я здивованный побачивъ, що бнѣ дуже подѣбный до того портрету. Вже въ першѣй хвили, коли я его побачивъ, пригадали менѣ его черты лица моего давного приятеля, лише досыть невыразно такъ, якъ бы я хотѣвъ пригадати собѣ докладно и ясно сонъ зъ ночи. Не потребуу вамъ казати, що его увели бѣдъ мене, закимъ я пѣзнавъ его житье.

— Чому не потребуєте казати? — спытавъ Монкъ скоро.

— Вы знаѣте се дуже добре.

— Я?

— Даремно перечитесь; небавомъ побачите, що я ще бѣльше знаю.

— Вы — вы не маєте противъ мене нѣякого доказу, — лепетѣвъ Монкъ. — Спробуйте, если можете.

— Побачимо — сказавъ старый панъ, глянувши проймаючимъ окомъ на Монка. — Хлопця менѣ увели и хочъ я старавъ ся его ѣднайти, але дарма. Ваша мати померла, тому вы самѣ, скорше якъ хто иншій, могли ѣдкрыти всю тайну. А вы тымчасомъ — якъ я чувъ — поѣхали по смерти своєї матери до захѣдной Индіи, щобы утечи передъ карою за свое безбожне житѣе тутъ въ Англіи. Я поѣхавъ за вами. Тымчасомъ вы зѣ-вѣдтамъ вже ѣдѣхали. Казали, що вы въ Лондонѣ, але докладно нѣхто не знавъ. Я вернувъ. Мѣсеце побуту було вашимъ управителямъ зовсѣмъ незнане; они казали, що вы такъ нишкомъ приходите, якъ и ѣдходите. Вы такъ все робили и неразъ цѣлыми тыжднями або й мѣсяцями не показувались. Очевидно, вы тогды познакомились зъ тими поганими людьми. Вы прилучились до нихъ вже ѣдъ тогды, ѣдъ коли стали впертымъ и нѣслухнянымъ хлопцемъ. А я всюды за вами допытывавъ ся, въ день и въ ночи ходивъ по улицахъ, але дарма; ажъ передъ двома годинами побачивъ я васъ прецѣ разъ.

— Ну и що-жь, що вы мене ѣднайшли? — обѣзавъ ся Монкъ, пѣдоймаючись зъ крѣсла. — Обманъство и рабунокъ — дуже звучнѣ слова, а вамъ сейчасъ здаєсь, що хтось сего допустивъ ся длятого, бо по вашѣй думцѣ якѣйсь тамъ малый хлопець-волоцюга подѣбный зъ лица до давного помершого. А вы не знаете навѣтъ, чи зѣ знакомости зъ сею дѣвчиною була яка дитина — навѣтъ сего не знаете!

— Справдѣ, я знаю се що йно ѣдъ чотырнадцати

днѣвъ, — одповѣвъ Бравнльовъ и вставъ такожь. — Вы маєте брата и знаєте его. Завѣщанье було, але ваша мати его знѣвчила, вмираючи розповѣла вамъ тайну и лишила всѣ грошѣ. Завѣщанье односилося до одной дитини, що могла походити одъ вашого батька и прийти на свѣтъ. Дитина справдѣ народилася. Вы стрѣтили єи, а що она подѣбна до вашого батька, то вамъ се було не въ смакѣ. Вы однайшли мѣсце уродження сего хлопця, документи про его походженье и знищили ихъ. Жадови безсоромному, спѣльникови своему, сказали вы, що тѣ доказы лежать вже на днѣ рѣки, а стара вѣдьма, що одобрала ихъ одъ вашої матери, гниє у своѣй домовинѣ. Негѣднй сыну, брехуне, трусе, — що зъ розбѣйниками по темныхъ норахъ въ ночи сходишь ся, — ты причинивъ ся хитрыми пѣдступами до смерти нещасливої жѣнки, що була варта бѣльше, якъ мільонъ такихъ, якъ ты, — ты одъ колыски бувъ для свого батька жовчію гѣркою, — въ твоимъ надгнилѣмъ нутрѣ палали найгѣршѣй пристрасти такъ довго, поки не выкликали поганой слабости и не змѣнили твого лица такъ, що оно теперъ зеркаломъ твоєй дѣявольской душѣ, — и чи ты, Едвардъ Ліфордъ, ще теперъ скажешъ, що я неправду говорю?

— Нѣ, нѣ, нѣ! — выстогнавъ трусъ, оголомшенный такою силою закидѣвъ.

— Кожеде слово, — крикнувъ Бравнльовъ, — яке ты коли сказавъ до найпоганѣйшого въ свѣтѣ гѣльта, я знаю. Тѣни на стѣнѣ пѣдслухали твоѣй шепѣтъ и донесли менѣ; невинна, переслѣдувана дитина зворушила навѣтъ злочинця и додала ему одваги та зробила его майже честнымъ. Сповнено убійство, въ котрѣмъ ты що найменше морально взявъ участь.

— Нѣ, нѣ, — перебивъ его Монкъ. — Я — я о

тѣмъ вѣчого не знаю. Я якъ разъ ишовъ довѣдатись, чи се правда, а вы мене зловили. Зъ чого се пошло — я не знаю; менѣ здавалось, що зъ якоись звичайной суперечки.

— Пошло се зъ того, що она въ части одерыла вашу тайну, — сказавъ Бравильовъ. — Чи теперъ скажете вы проче?

— Добре, скажу!

— И передъ свѣдками повторите и свои высказы по́дпишете своимъ именемъ.

— По́дпишу.

— Приречѣтъ менѣ, що будете спокѣйно сидѣти въ мене дома такъ довго, поки те все не станесь, и що по́дете зѣ мною тамъ, де бы документы можна потвердити.

— Если конче хочете, то й се зроблю.

— Вы мусите ще въ иншій способъ вынагородити дитину. Вы не забули ще, якъ розпорядивъ ся вашъ покойный батько въ завѣщаню. Такъ дайте хлопцеву се, що ему по́сля завѣщаня належить ся, а потѣмъ идѣть собѣ, куды вамъ захоче ся, чтобы вы нѣколи на свѣтѣ вже й не бачилесь.

Монѣ ходивъ геть и назадъ по хатѣ, думавъ, якъ бы зъ тои матиѣ выдѣстатись, лякавъ ся, ненавидѣвъ Бравильова и не знавъ, що одповѣсти. Въ тѣй хвили наразъ отворились дверѣ и дуже зворушенный панъ Люсбернъ вступивъ до комнаты.

— Ого! гже его зловлять, нинѣ вечеромъ зловлять! — сказавъ онъ.

— Кого? Убійника?

— Убійника. Песъ его завѣвъ на слѣдъ. Его нора обставлена вже зъ всѣхъ бокѣвъ, а власти наложили сто фунтѣвъ на его голову.

— А я доложу ще пятьдесятъ и самъ се оголошу. Де Мелі?

— Гаррі? Оъя якъ лишь побачивъ васъ въ нанятѣмъ возѣ зъ тымъ молодцемъ, самъ скочивъ на коня и придучивъ ся до тыхъ, що переслѣдують убійника.

— Про жиды вы нѣчого не чували?

— Ёго въ тѣй хвилі може вже й зловили.

— Отже вы рѣшились? — спытавъ Бравнльовъ Монка тихо.

— Такъ есть. Чей — чей вы мене не выдасте?

— Нѣ, але вы тутъ останьте, ажъ я верну. Инакше не будете безпечнѣ.

Бравнльовъ и Льюсбернъ одѣйшли, а дверь замкнуено.

— Що жъ вы осягнули? — спытавъ Льюсбернъ шепотомъ.

— Все, чого сподѣвавъ ся, а навѣтъ бѣльше. Зробѣть такъ, щобъ мы позавтра вечеромъ зѣйшлись. Мы трохи скорше прийдемо и подумаемо, якъ повѣдомити о тѣмъ всѣмъ молоду паню, котру на се треба приготувити. Але кровь кипить менѣ въ жилахъ и я радъ бы пѣмстятися за се нещасне, убите сотворѣнне. Де менѣ пѣти?

— Идѣть передовсѣмъ до поліціи; а я тутъ збѣстану.

Панове скоро попрощались; оба були дуже нетерпеливѣ и зворушенѣ.

ГЛАВА СОРОКЪ СЕМА.

Переслѣдуванье и утеча.

Недалеко одъ берега рѣки Тамізы, де стоятъ костель въ Родергайсь, де будовы страшно нужденнѣ, а судна на рѣцѣ чорвѣ одъ пороху зъ угля и дыму зъ тѣсныхъ низкихъ домбѣвъ, находятъ ся по нинѣшній день заулки страшно бруднѣ, про котрѣ бѣльша часть столицѣ ѣ не чувала.

Щобы въ тѣ заулки дѣстатись, треба перейти передовсѣмъ лѣбиринтъ болотнистыхъ и вузкихъ улицъ, замешканныхъ дуже вбогими и дикими мешканцями берегѣвъ. Тѣ улицы назначенѣ для ихъ житя. Въ склепахъ тутъ продають дуже дешево одразливу їду, а за бѣнками и на дверехъ похатникѣвъ видко найрѣзновороднѣйшѣ лахи. Працюють тутъ и попыхають ся люде найнижшой клясы, що не мають сталого занятя, носять тягарѣ и углѣ, безсоромнѣ жѣнни, обѣдранѣ дѣти, правдива шумовина Тамізы. Поганѣ предметы и страшна воня ударе въ очи и нѣсъ, а въ ухахъ такъ и шумить одъ гамору рѣзного рода. Коли зайти въ улочки и заулки ще дальшѣ, де меньше людей, то тамъ дома по обохъ бокахъ мало не валять ся, а де глянути, видко запалѣ комини, повывиванѣ и позатыканѣ бѣна и всяку всячину, що свѣдчить о крайнѣй бѣднотѣ и занедбаню.

Въ такѣй околици, по другѣмъ боцѣ Докгедъ въ Берро Сайсверкѣ находятъ ся островъ Якова, обведеный довкола багнистымъ ровомъ, глубокимъ якихъ шѣсть до вѣсѣмъ стѣпъ, а пятнадцать до двацять широкимъ, коли вода збере. Давнѣйше звали той рѣвъ млынскимъ, теперь звать Фоллі Дічъ. Єсть то рѣдъ заливу рѣчного и пѣдчасъ высокои воды, коли отворити шлюзы коло млы-

нѡвъ Лідъ, ѡдъ котрыхъ дѡставъ давну назву, то можна его цѣлкомо водою залити. Тогда якъ станути на котрѡмъ деревянѡмъ мостѣ, що суть коло млынської улици, то можна бачити, якъ мешканцѣ домѡвъ по обохъ бокахъ дверми и ѡкнами спускають ведра и рѡзні кухонні судини, щоби набрати воды; можна бачити деревляні галеріи, що лучать по шість домѡвъ разомъ, зъ дѣрами, черезъ котрі видко въ визу багно; залѣплени и позабивані ѡкна, зъ котрыхъ встають жердки до сущеня бѣля, котрого не мають; дуже вузькі, вогкі и темні комнаты; на-въ-пѡвъ запалі, брудні стѣны и богато ще иншихъ такихъ признакъ нужды.

Домы зъ товарами на островѣ Якова не мають дачѡвъ и дверей. Передъ кѡлькома десятками лѣтъ бувъ тутъ великій рухъ, а теперъ тутъ пусто. Домы ті не мають властителѣвъ, стоять незамешкані, або займають ихъ такі люде, що мають до того охоту, а не мають де подѣтись, або зъ якихъ иншихъ важныхъ причинъ. Живуть они тутъ въ наибѡльшѡмъ сховку и находятъ ся неразъ въ страшно нужденнѡмъ положеню.

Въ горѣшнѣй комнатѣ одного зъ тыхъ домѡвъ, що стоявъ трохи оподалѣвъ ѡдъ другихъ, але бувъ бѡльше зруйнований, якъ всѣ инші — мавъ лишъ сильні дверѣ и ѡкна, зъ котрыхъ задні выходили на описане багно, — сидѣли мовчки засумовані три мужчины и лише ѡдъ часу до часу споглядали на себе тужными та непевными очима. Очевидно зъ жахомъ ждали на щось. Бувъ то Тобі Крекітъ, Томъ Чітлінгъ и ще якійсь розбѣйникъ, пятьдесятълѣтній, котрому хтось нѡсѣ ще давно роздавивъ и котрый на лиці мавъ поганый великій знакъ, очевидно зъ якогось бійка. Бувъ то Кеісъ, що вернувъ зъ вигнання.

— Я хотѣвъ, — звернувъ ся Тобі зѡ словомъ до

Чітлінга — щоби ви були нашли собі яку иншу віхуру, коли вамъ вже допекли оба старі, а не приходили тутъ.

— Справдѣ, — подтвердивъ Кеєсъ — чому ты, дурню, такъ не зробивъ?

— Я думавъ, що ви будете раді мене бачити, — одповѣвъ Чітлінгъ засумовано.

— Се бачите, молодий пане, така справа: — сказавъ Тобі — если хто такъ ексклюзивно живе, якъ я се зробивъ, и сидить собі спокійно въ домѣ, до которого нѣхто не пхав носа, то се зовсѣмъ немало въ такімъ положеню принимати візиты молодыхъ джентельменівъ, хочъ бы они и якъ були поважні та приемні; — тогдѣ годѣ зъ ними въ карты грати.

— Особливо додавъ Кеєсъ — если ексклюзивный молодой шентельменъ має при собі приятеля, котрый зъ чужихъ краївъ скорше вернувъ, якъ самъ сподѣвавъ ся, и котрый за надто скромный, щоби вернувши домівъ одвѣдувати судівъ и представлятись имъ.

Тобі Крекитъ мовчавъ якійсь часъ, а потімъ спытавъ Чітлінга, але вже не такъ, якъ перше, дотепно, — коли Фажина зловлено?

— Нині пополудни о другій годині, — одповѣвъ Томъ. — Чарль и я утекли мы коминомъ зъ пральні, а Больтеръ скочивъ комѣтъ головою въ порожню кадъ зъ воды, а що его довгі ноги выставали, то й его зловили.

— А Беті?

— Она прийшла оглядати трупа, зачала кричати, качатись и хотѣла собі голову о муръ розбити. Длятого положили на ню кафтанъ такий, якъ на божевѣльныхъ закладають и такі одвезли єи до дому божевѣльныхъ де она дотеперь сидить.

-- А де-жь Бетсъ подѣвъ ся? — спытавъ Кеісъ.

— Онъ тутъ приѣде, якъ лишь смеркне, а теперь волочить ся, де може. Тѣ зъ подѣ „калѣки“ сидять всѣ, а въ шивку повно поліцаѣвъ; я се видѣвъ на власнѣй очі.

— То ще неодного вмотають въ сю справу, — замѣтивъ Тобі и закусивъ уста.

— Теперь пора засѣданъ судовыхъ, — сказавъ Кеісъ — а якъ Больтеръ що противъ Фажина скаже, — а онъ скаже певно, — то вѣрте менѣ: до шести днѣвъ буде жидѣ висѣти.

— Кобы вы були чули, якъ люде озлобились, — говоривъ Чітлінгъ. — Якъ бы поліцаѣ були не боролись, мовъ чорты, то нарѣдъ бувъ бы имъ Фажина вырвавъ зъ рукъ. Онъ цѣлый бувъ заболоченый и окровавленный, бо вже разъ его повалили на землю, а тримавъ ся поліцаѣвъ такъ, якъ бы тѣ були его найлѣпшими приятелями. Мусѣли взята его мѣжь себе. Товпа пхалась якъ череда вовкѣвъ, що крови багнуть, кричала, якъ скажена, жѣнки верещали, що сердце ему выдеруть зъ тѣла.

Всѣ три сидѣли кѣлька хвиль боязко и тихо. Наразъ почувли якійсь шелестъ на сходахъ, а заразъ потѣмъ вскочивъ до комнаты песь Сайкса. Всѣ кинулись до бѣна; певно черезъ якійсь отворъ тутъ дѣставъ ся, бо его пана не було видко.

— Що се? — спытавъ Тобі, коли одступили одъ бѣна. — Я бы дуже собѣ бажавъ, щобы онъ тутъ не прийшовъ.

— Якъ бы онъ бувъ хотѣвъ, то бувъ бы прийшовъ зъ псомъ. Той такъ выглядае, якъ бы далеко десь бѣгавъ замѣтивъ Кеісъ.

— Але зъ-вѣдки мѣгъ онъ прийти? — дивувавъ ся Тобі. — Гмъ! въ иншихъ домахъ находивъ чужихъ лю-

а тутъ вже частѣйше бувавъ. Але чому ѓнъ безъ него приходить?

— ѓнъ, (нѣхто не звавъ убійника по имени) ѓнъ певно вже за водами, — сказавъ Кетсъ — а пса покинувъ, бо инакше не крутивъ бы ся тутъ.

Коли смеркло, они замінули ѓконницѣ и засвѣтили свѣтло. Страшнѣй пригоди двохъ послѣднихъ днѣвъ налякали ихъ дуже. Они зривались при кождѣмъ звуцѣ и лишѣ ѓдъ часу до часу шептали по кѣлька слѣвъ такъ, якъ бы духъ забитой бувъ въ тѣмъ домѣ. Наразѣ запукавъ хтось голосно до брамы. Крекитъ выглянувъ черезъ ѓкно и поблѣдъ. Зачали радитись и рѣшили, що его годѣ не впустати. Крекитъ вийшовъ и небавомъ вернувъ зъ мужчиною, що подававъ бѣльше на страшного духа убійника, якъ на самого Сайкса. Лице его почорнѣло и запало, очи погасли и ледви виднѣлись въ ямкахъ, а борода выросла довга. ѓнъ хотѣвъ усѣсти собѣ на крѣселѣ коло стола, але задрожавъ зѣ страху и присунувъ крѣсло до самои стѣны.

Нѣхто не промовивъ ще аніѣ слова. Ѓго очи блукали ѓдъ одного до другого. Якъ хто пѣднимавъ очи и стрѣтивъ ся зъ его взоромъ, то наново похилиавъ голову. Коли ѓнъ вкѣнці перервавъ мовчанье, налякались всѣ три такого нечуваного могильного голосу.

— Якъ прийшовъ тутъ песъ до дому? — спытавъ ѓнъ.

— Самъ. Передъ трема годинами.

— Кажуть, що Фажина зловили. Чи правда то, чи брехня?

— Зовсѣмъ правда.

И зновъ тихо стало.

— Чортъ васъ всѣхъ побери! — обѣзвавъ ся вкѣн-

ци Сайксъ и обтеръ чою рукою. — Не маєте менѣ нічого сказати?

Наступило зворушення міжъ ними, але ніхто не оббѣзавъ ся.

— Вы, що граєте тутъ ролю пана дому, — звернувъ ся Сайксъ до Крекіта, — чи не продасте вы мене або чи не задусите, доки се тровленье не скінчить ся?

— Можете збстати, если чувствуете тутъ безпечними, — одповѣвъ Тобі непевно.

Сайксъ глянувъ, чи радше хотѣвъ глянути на стѣну по-за себе, и сказавъ: — Чи ви — небѣшку вже поховали?

Трѣйця покивала головами.

— Чому нѣ? — спытавъ ѡнъ и зновъ глянувъ по-за себе. — По що держуть таку погань на землі? — Хто се пукає?

Тобі одповѣвъ, що нема чого лякатись, вийшовъ и зъ Чарлемъ Бетсъ вернувъ назадъ. Сайксъ сидѣвъ на-противъ дверей, такъ що сейчасъ впавъ въ очи хлопцеві.

— Тобі, — сказавъ Чарль — чому вы менѣ не повѣли того на долѣ?

Сайксъ побачивъ, якъ всѣ три наподохались и лестно-приятно простягнувъ до хлопця руку, бо несказанный страхъ напавъ его.

— Пусти мене до иншої комнаты, — сказавъ Чарль цофаючись.

— Чарль, — сказавъ Сайксъ, вставъ и ступивъ кѣлька кроківъ впередъ; — що се — чи ты мене не знаєшь?

— Не зближайтесь до мене, — крикнувъ хлопець, бѣступивъ ще дальше назадъ и зб страхомъ глянувъ въ лице убійникови, — вы звѣре, вы нелюде!

Сайксъ станувъ на половинѣ дороги и оба дивились на себе; але убійникъ пошалу спустивъ очи на землю.

— Я васъ трехъ беру за свѣдѣвъ, сказавъ хлопець, потрясаючи кулакомъ и що разъ грѣзньйшимъ голосомъ, — я васъ трехъ беру за свѣдѣвъ, що я его не бою ся, а якъ будуть его тутъ шукати, то самъ его покажу. Кажу вамъ отверто, нехай мене вб'є, якъ хоче або якъ бѣдвжитъ ся, але коли я тутъ, то я самъ его покажу, хочъ бы его живцемъ мали на рождѣ жарити. Ратуйте! Убійникъ! Бѣли в я вѣ три не нужденнй бабы, то помогѣть менѣ. Ратуйте! Убійникъ! Вбийте его!

Зъ тыми словами кинувъ ся онъ самъ на дуже сильного Сайкса и то такъ люто та несподѣвано, що оба впали на землю. Три зрѣтелѣ були мовъ оголошеннй и навѣтъ не показували охоты мѣшатись мѣжь нихъ, а хлопець и мужчина боролись на земли. Сайксъ бивъ хлопця, куды повало, а той не зважавъ на удары, а хопивши убійника сильно за одѣжь на груди, кричавъ зѣ всеи силы о помѣчь.

Але борба була нерѣвна, щобы довго могла тревати. Сайксъ взявъ свого противника пѣдъ себя и колѣномъ придавивъ ему горло, коли наразъ Крекитъ зъ наполоханимъ лицемъ бѣкнувъ его на бѣкъ и показавъ на ѣкно. На улицѣ внизу блимали свѣтла, чути було спѣръ, а на найблизшѣмъ мостѣ безнастанно тупали ногами такъ, якъ бы зближалось несчислене множество людей, а мѣжь ними якійсь ѣздець, бо wyraзно було чути лопѣтъ пѣдковъ по нерѣвнѣмъ камѣню уличнѣмъ. Ставало що-разъ яснѣйше, число людей росло, вѣбнци зашукавъ хтось голосно въ браму, а гнѣвнй гамѣръ

несчисленних людей мбгъ бы бувъ и найвѣдвѣжѣйшого наполохати.

— Ратуйте, ратуйте! — кричавъ хлопець проймаючимъ голосомъ. — Онъ тутъ, онъ тутъ. Выломѣть дверь!

— Въ имени короля! — кричали на дворѣ и зновъ роздавъ ся гнѣвный гамбръ, але вже голоснѣйшій.

— Выломѣть дверь! кричавъ Чарль. — Вы ихъ не отворите. Выломѣть дверь, а потѣмъ нагсу, де свѣтло!

Загремѣло голосне „гурра“ и здавалось, що сотки палиць та жердокъ ударили въ ѡконницѣ.

— Отворѣть менѣ сю нору, най замкну сего проклятого малого шибеника, що кричить, сказавъ Сайкъ люто, кинувъ хлопця въ якусь комнату, котру Тобі отворивъ, и заменивъ еи. — Чи брама добре замкнена?

— Замкнена на ключъ и подвѣйними та потрѣйними засувами, — ѡдповѣвъ Крекитъ, котрый подѣбно, якъ и иншій, не знавъ добре, що почати.

— А якъ стѣны и ѡбна? — спытавъ Сайкъ зновъ.

— Сильнѣй, якъ у вязници.

Теперь отворивъ Сайкъ ѡкно и крикнувъ на перекѣръ:

— Проклятї! Робѣть, що хочете, а таки мене въ руки не дѣстанете.

Потресаючїй крикъ лютой товпы наповнивъ воздухъ. Оди кричали, щобы полицѣ застрѣлили убійника, але нѣхто не бувъ такъ гнѣвнымъ и лютымъ, якъ той ѣздець. Онъ зѣскочивъ зъ сѣдла, перепхавъ ся черезъ товпу, такъ якъ бы лише воду поровъ собою, и передъ самымъ домомъ голосомъ, котрый було чути мимо страшного галасу, крикнувъ: — Двадцѣт ѣвней тому, хто принесе драбину.

Теперь сотки людей зачали кричати: „драбины!

молотѣвъ!“, другі бѣгали зѣ смолоскипами туды и сюды, а инші кляли, на чѣмъ свѣтъ, а якъ скаженіи пхались до дверей, або старались выдрапатись на дѣмъ.

— Вода перебувала, якъ я прийшовъ, — сказавъ Сайкъ, замыкаючи ѡкно. — Давайте менѣ шнура. Они всѣ зъ переду. А я зъ заду дому спущусь по шнурѣ въ рѣвъ и утечу. Шнура — скоро — бо ще трехъ убью, а потѣмъ и собѣ зроблю конецъ.

Всѣ три наполоханіи показали кутъ, въ котрѣмъ лежали шнуры, Сайкъ выбравъ скоро найсильнѣйшій и найдовшій, выбѣгъ зъ комнаты и вылѣзъ на дахъ.

Тымчасомъ замѣненный хлопецъ не перестававъ кричати, щобы стерегти дѣмъ зѣ всѣхъ сторѣнъ. Тому коли убійникъ отворомъ въ дахъ вылѣзъ на дахъ, то его сей-часъ побачили ■ сотки людей шукали вже дороги, якъ бы дѣстатись до задньої части дому. Вода зъ рова ѡдплыла и ѡнъ побачивъ, що въ нѣмъ було лише болото. Вже ѡкна и дахи всѣхъ дѣмѣвъ довкола оживились, и зъ дому до горы и зѣ всѣхъ сторѣнъ грѣмѣвъ та ѡдбивавъ ся о мурѣ окликъ триумфу, що убійникъ не може утечи.

— Уже его макъ, гурра! — крикнувъ оденъ чоловікъ на найблизшѣмъ мостѣ, що ажъ гнувъ ся пѣдъ тягаремъ людей, — и наразъ окликъ сей загрѣмѣвъ зъ тысячъ грудей.

— Дамъ тому пятьдесять фунтѣвъ, — крикнувъ оденъ старій, такожь на мостѣ стоячій панъ, — хто его живцемъ зловить. Я буду тутъ и дамъ грошѣ сейчасъ.

Зновъ роздавъ ся страшный крикъ, середъ котрого чути було голоса, що вже брама выломана. Теперь люде зачали пхатись до брамы, бо кождый хотѣвъ бачити, якъ полицѣвъ будутъ вести убійника. Повставъ страшный стискъ и на дахъ теперь вже меньше зважали.

Убийникъ, що въ разруцѣ сидѣвъ на даху и не знавъ вже, що почати, набравъ зновъ надѣй и постановивъ спробувати послѣднього способу, т. в. спуститись въ рѣвъ, хочъ бы тамъ прѣйшлось въ болотѣ потонути, и якъ удасть ся, середъ темноты та заволоту утечи. Надѣя додава ему новыхъ силъ, зростаючій галасъ въ дому додавъ ему бѣдзиги, онъ збравъ ся, въ двоухъ хвиляхъ прискочивъ до комина, привязавъ до него оденъ конецъ шнуръ, а на другомъ зробивъ сильну сильку. Тымъ шнуромъ мѣгъ онъ спуститись на болото, може бы его ще не стало такъ на хлопа. Онъ взявъ въ руку нѣжку, щобы въ бѣдповѣднѣй хвили перерѣзати шнуръ и кинутись въ рѣвъ.

Въ тѣй самѣй хвили, коли сильку заложивъ на голову, щобы еи взяти пѣдъ рамена и коли згаданный старый панъ кричавъ на мостѣ, що убійникъ хоче внизъ спуститись, сгледувъ ся бѣвъ по-за себе и голосный крикъ страху вырвавъ ся зъ его устъ. — Очи — зновъ тѣ очи! — крикнувъ онъ могильнымъ голосомъ, захитавъ ся, неначе громомъ раженный, стративъ рѣвновагу и покотивъ ся въ негъ по даху. Силька була на его шиѣ, а тяжке тѣло злетѣло внизъ, мовъ стрѣла. Онъ спадавъ трицять пять стѣбъ — наразъ задержавъ ся — члены тѣла судорожно затремтѣли — и онъ повисъ зъ отворенымъ ножемъ въ стиснутѣй, застигаючѣй руцѣ.

Старый коминъ задрожавъ бѣдъ потрясеня, але выдержавъ. Мертвый убійникъ гойдавъ ся на шнурѣ и засланявъ выглядъ Чарлеви; той бѣдохавъ его на бѣкѣ и крикнувъ, щобы вже разъ закончили сю ловлю; песъ бѣгавъ сюды и туды по даху та страшно вывъ, вебѣнци скочивъ на плечѣ повѣшеного, але не мѣгъ удержати рѣвноваги, впавъ головою на кѣнчастый камѣнь и вже лежавъ такожъ неживый.

ГЛАВА СОРОКЪ ОСЬМА.

Обкрытыѣ бѣльше якъ однои тайны и проектъ женитьбы безъ згадки про удержанье до смерти и дробнѣи выдатки.

Два днѣ по пригодахъ розказаныхъ въ попереднѣмъ уступѣ, ѣхали панѣ Мелі и Рожа, Оліверъ и добрый докторъ, панѣ Бравнльовъ и панѣ Бедвінъ и еще хтось до родинного мѣста Олівера. Оліверъ не мѣгъ своихъ думокъ зѣбрати, а прочіи такъ само. Бравнльовъ розповѣвъ ему и обомъ дамамъ все, що зъ тяжкою бѣдою вывѣдавъ ся бѣдъ Монка. И хочъ они знали, що теперъ ѣхали, абы свѣнчити такъ добре зачатѣ дѣло, то таки цѣла справа була ще такъ темна, що ихъ мучила наибѣльша нетерпеливѣсть; а Бравнльовъ и Льюсбернъ страшнѣи пригоды послѣднихъ днѣвъ держали ще въ тайнѣ. И такъ ѣхали они мовчки дальше.

Тымчасомъ вѣѣхали на дорогу, котрою Оліверъ давно вѣѣкавъ, и живо ѣдновились у нѣмъ споминны про тѣ часы горя. „Бачите, оттамъ, о!“ — показувавъ бнѣ черезъ ѣкно воза въ наибѣльшѣмъ зворушенію, хопивши Рожу за руку. — Се дорѣжка, котрою я утѣкавъ, а тамъ плѣтъ, за котрымъ я ховавъ ся, а то стежка, що веде до дому, де я живъ ще малою дитиною. О Дікѣ, мѣй любый Дікѣ, кобы я тебе ще разъ побачивъ!

— Побачишь его небавомъ; — сказала Рожа — скажешь ему, якій ты щасливый и якъ тебе дуже тѣшитъ, що можешь и зъ нимъ подѣлитись своимъ щастьемъ.

— Добре, добре! И мы его возьмемо зъ собою, уберемо его и завеземо въ яку здорову околицю, де бы бнѣ мѣгъ прийти до силъ — добре?

Рожа притакнула головою, бо хлопецъ середъ ща-

сливыхъ слѣзъ такъ усмѣхавъ ся, що она слова не могла промовити.

— Вы будете для него добръ, — говоривъ Оліверъ — бо вы добръ для каждого. Я певный, що вы будете плакати, коли почувте, що ѓнъ вамъ оповѣсть, але й у-радуется, такъ якъ мною, коли менѣ лѣпше було. Якъ я утѣкавъ, то ѓнъ казавъ: „Иди зъ Богомъ, най тобѣ Богъ помагає!“ о, а теперь я ему скажу: „Нехай то бѣ Богъ помагає“ и покажу ему, якъ я дуже его за те люблю.

Коли они вкѓнци фхали вузкими улицями мѣста, то Оліверъ бувъ самъ не свѓй. Тутъ бувъ дѓмъ пред-пріємця похоронѓвъ, лише далеко меншій и не такій величавый, якъ ему впередъ здававъ ся, и нишій добре ему знаній будинки та склены, и дѓмъ поправы, сумна вязница его молодыхъ лѣтъ зъ непривѣтными ѓкнами, а на брамѣ стоявъ той самъ худый двернякъ. Оліверъ мимоволѣ зжахнувъ ся, засмѣявъ ся самъ изъ себе, що такій дурный, плакавъ и смѣявъ ся на перемѣну. Богато осбѓъ у дверей и ѓконѣ пѓзнавъ ѓнъ зновъ; ему здавалось, мовъ бы мѣсто ѓнъ що ино опустилъ и мовъ бы житье за послѣдній лѣта було лише щасливымъ сномъ.

Але и мивувшѓсть и теперѣшнѓсть була дѣйстви-стью. Подорожній зафхали передъ першу гостинницю, котру Оліверъ подивлявъ давнѣйше якъ яку палату, а панъ Грімвигъ дуже собѣ ей вподобавъ, поцѣлувавъ стару и молоду даму, такъ якъ бы бувъ дѣдомъ усѣхъ и анѣ на думцѣ не мавъ фети свою голову, навѣтъ тогды, коли сперечавъ ся зъ дуже старымъ почтаремъ и твердивъ, що лѣпше знає, котра найкоротша дорога до Лондону, хочъ ѓнъ фздивъ нею лише разъ и то въ снѣ. Комнаты и обѣдъ були вже готові и все було въ порядку, мовъ ѓдъ якихъ чарѓвъ.

Переодѣли ся, зѣйшли ся зновѣ, и та сама тишина и повздержнѣсть зачала зновѣ панувати. Бравильовѣ не явивѣ ся при обѣдѣ; оба инші панове бѣгали зѣ поважними лицами геть и назадѣ и шептали щось мѣжь собою, коли вѣ комнатѣ зѣйшли ся. Вѣбниці вывеликали и павю Мелі; она вернула ажѣ за годину зѣ червоними ѡдѣ плачу очима. Те все выкликало у Рожѣ и Олівера, котрі не знали найновѣйшихѣ тайнѣ, велике невдоволеніе и неспокѣй. Они сидѣли мовчки и если часомѣ промовили кѣлька слѣвъ до себе, то шепотомѣ, такѣ якѣ бы боялись власного голосу.

Вже выбила девята година, а они зачали думати, що вже о всѣмѣ довѣдають ся ажѣ завтра, коли панѣ Лѣосбернѣ, Гріммігѣ и Бравильовѣ вѣйшли вѣ комнату зѣ однимѣ чоловікомѣ. На видѣ его Оліверѣ хотѣвѣ уже голосно скрикнути. Они сказали ему, що то его братѣ, а то бувѣ той самѣ, котрого ѡнѣ вѣ мѣстечку бачивѣ зѣ Фажиномѣ зѣ ѡкна своєї малої комнатки. Монкѣ або Чарль Ліфордѣ усѣвѣ недалеко ѡдѣ дверей и ще теперѣ не мѣгѣ повздержатись, щобѣ на здивованого хлопця не кинути гнѣвный поглядѣ. Бравильовѣ приступивѣ зѣ паперами вѣ руцѣ до стола, коло котрого сидѣли Рожѣ и Оліверѣ.

— Ті заявы, пѣдписані вѣ Лондонѣ кѣлькама панами, — зачавѣ ѡнѣ — треба тутѣ повторити, хочѣ бы й якѣ се було прикро. Я бы радѣ недопустити до упокореня васѣ, але конче треба, щобѣ мы ваші высказы почули зѣ вашихѣ устѣ, вы знаєте, чому.

— Говорѣть дальше, — сказавѣ Монкѣ ѡдвертаючись. — Скоро. Я досыть зробивѣ. Не задержуйте мене.

— Сей хлопецѣ — говоривѣ Бравильовѣ дальше, кладучи руку на голову Олівера, — естѣ вашимѣ дво-

короднымъ братомъ, сыномъ вашего батька, моего дорогого приятеля Едвіна Ліфорда, бдѣ молодой Агнесы Флемінгъ, котра въ пологахъ померла.

— Такъ, — сказавъ Монкъ, все зъ пѣдъ лоба споглядаючи на дрожачого хлопця, которого битье сердца бнѣ майже мѣгъ чути. — Онъ байструкъ.

— Въ словѣ, котре вы сказали, — зганивъ его остро Бравильовъ — мѣститъ ся закидъ противъ помершимъ, котрѣ вже давно не зважають на пустѣ свѣтовѣ осуды; не гавѣють жадного чоловіка, хибѣ самѣ себе. Але досыть о тѣмъ. Хлопець уродивъ ся въ тѣмъ мѣстѣ?

— Въ домѣ убогихъ того мѣста. Вже маєте записане.

— Тутъ притомнѣ мусять се такожъ чути.

— То-жъ слухайте. Коли его батько захорувавъ въ Римѣ, удала ся его жѣнка а моя мати до него, — о скѣлько я знаю, по се, щобы забрати его мастокъ, бо она его зовсімъ не любила, а нѣ бнѣ си. Она взяла мене зъ собою. Онъ вже насъ не спѣзнавъ, бо лежавъ безъ свѣдомости, спавъ до слѣдующого дня и померъ. Въ его столику найдено пачку паперѣвъ зъ датою першого дня его слабости, а адресовану до васъ, пане Бравильовъ, зъ замѣткою, що ажъ по его смерти має ся тѣ паперы выслати. Въ пачцѣ було письмо до Агнесы Флемінгъ и звѣщанье. Въ письмѣ признавъ ся онъ зъ жалемъ до всѣхъ своихъ способѣвъ, якими си зводивъ, и просивъ Бога о помѣчь для неи. Тогды ще бракувало кѣлька мѣсяцѣвъ до народинѣ Олівера. Онъ сказавъ тѣй, що задумувавъ зробити, щобы укрити си нечесть, если бы живѣ, и благавъ, щобъ его не проклинала, если бы померъ, бо о проступокъ сей нѣхто не смѣе посудити си и дитину, а лишъ его. Онъ пригадавъ тѣй той день, коли дарувавъ тѣй маленьку коробку, перстень зъ си именемъ и зъ

пустымъ мѣцемъ на свое имя, котре мавъ надѣю та-кожь тамъ помѣстити; просивъ ея, чтобы сю дороговѣн-нѣсть носила на серцю и повтарявъ те все кѣлька ра-зѣвъ такъ, мовъ бы зъ ума зѣйшовъ, — а менѣ здаєсь, що ѡнъ справдѣ не бувъ вже при розумѣ.

— А завѣщанье, — перебивъ его Бравильовъ, коли гѣркѣ слезы спливали по лицю Олівера, — оно написа-не въ тѣмъ самѣмъ душѣ и змыслѣ. Ѣнъ говоривъ тамъ про злиднѣ, якихъ зазнавъ ѡдъ своєї жѣвкѣ, про ея давну злѣсть и безбожнѣсть, про единого сына, въ ко-трого она вщепила ненависть до батька, и записавъ вамъ та вашѣй матери по вѣсѣмѣотъ фунтѣвъ рѣчно. Мавтокъ свѣй подѣливъ на двѣ рѣвнѣ части и записавъ одну — Агнесѣ Флемингъ, а другу своѣй и ея дитинѣ, если бы жива народилась и дѣйшла до повнолѣтности. Если бы то була дѣвчина, то спадщину мала дѣстати пѣдъ услѣ-вѣмъ, що свого имени ажъ до повнолѣтности не спля-мѣть нѣякимъ явнымъ преступкомъ. Вашъ батько зро-бивъ такъ тому, що хотѣвъ показати свое довѣрье до матери и свое переконанье, скрѣплене ще надходячою смертію, що дитина ея унаслѣдитъ по нѣй вѣ ея чест-ноты и благородну вдачу. Если бы все не склалось такъ, якъ ѡнъ думавъ, то грошѣ мали припасти вамъ; бо лишъ тогды, если бы обѣе дѣти були собѣ подѣбнѣ, вы мали мати право до маетку; а вы супротивъ брата ѡдъ само-го его дѣтиньства були холоднѣ и непривѣтнѣ.

— Моя мати — обѣзавъ ся Монетъ и то голоснѣй-ше, якъ впередъ, — зробила се, що ѣй якъ матери прийшло на думку — она спалила завѣщанье. — Писъ-мо нѣколи не дѣйшло до особы, для котрой було при-значене; лишъ она сховала его разомъ зъ иншими до-кументами на випадокъ, если бы Флемингѣ пробували ѡдпирати ся сѣи нечести. Батько Агнесы довѣдавъ ся

правды бдѣ неї и то такъ прибѣльшеної правды, яку лишь могла їй подиктувати гѣрка ненависть, за що п єї дотеперь люблю. Зравене почутье чести спонукало єго, що онѣ зб своїми дѣтьми виїхавъ до далекои мѣстности въ Уельсъ, а щоби навѣть приятелѣ не могли єго бдшукати, то змѣнивъ прѣзвище. Небавомъ потѣмъ нашли єго мертвымъ у лѣжку. Донька на кѣлька тыжднѣвъ передъ тымъ утекла нишкомъ зъ дому. Онѣ самъ перешукавъ за нею всю околицю, але вкѣнци прийшовъ до пересвѣдченя, що она наложила на себе руку, а сего вѣщастя не мѣгъ онѣ вже довше зносити, якъ кѣлька годинѣ до смерти.

Наступило коротке мовчанье. поки Бравнльовъ не зачавъ дальше оповѣдати. — По лѣтахъ — сказавъ онѣ явилась у мене мати сего молодого чоловіка — Едварда Ліфорда. Онѣ покинувъ єї у вѣсімнадцатѣмъ роцѣ житя, забравъ їй дорогоценности и грошѣ, зачавъ гра-ти, марновати грошѣ, пѣшовъ до Лондону, и приставъ тамъ до найгѣршой злолочи. Она терпѣла на невылѣчиму слабѣсть и бажала ще передъ смертю єго побачити. Шукали єго довго и докладно, ажъ вкѣнци нашли. Онѣ повѣхавъ зъ нею до Франціи.

— И она тамъ померла, — перенявъ бесѣду Монкѣ — похорувавши довго. Передъ самою смертю повѣрила менѣ свои тайны и передала менѣ въ спадщинѣ всю, свою невыгасиму смертельну ненависть до всѣхъ, замотанихъ у справѣ, хочъ се ї не було потрібне, бо я ихъ всѣхъ уже ненавидѣвъ. Она не хотѣла вѣрити, що дѣвчина собѣ и дитинѣ смерть зробила, лишь була переконана, що народивъ ся хлопець и живе. Я присягъ їй, що якъ довѣдаю ся де о такѣмъ хлопци, то буду єго переслѣдувати, нѣколи єму спокою не дамъ, буду єго ненавидѣти зб всеї душѣ и на перекѣрѣ высокопарнымъ

словамъ ображающого завѣщаня заведу его на шибеницю. Вкѣнци стрѣтивъ я его; початокъ зробивъ добрый — и бувъ бы все гарно покѣнчивъ такъ, якъ зачавъ, если бы одна довгоязыка вѣдьма не звѣстила моихъ замѣровъ.

Безвѣстный Монкъ ударивъ ся рукою по чолѣ, забормотѣвъ въ гнѣвъ кѣлька проклонѣвъ, а Бравильовъ тымчасомъ звернувъ ся до своихъ наляканныхъ приятелѣвъ и сказавъ имъ, що жидъ, давный довѣрочный помѣчникъ Ліфорда, дѣставъ великій грѣшъ одъ него, чтобы Олівера звѣвъ зѣ свѣта. Оба умовились такъ, що жидъ має звернути частину выплаченыхъ грошей, если бы Оліверъ зновъ ставъ вѣльнымъ; зъ того вышла суперечка и тому оба поѣхали на село, чтобы вывѣдаться, чи хлопецъ, принятый панею Мелі, — то справдѣ Оліверъ.

— Що скажете про коробку ■ перстень? — спытавъ Бравильовъ, звертаючись зновъ до Монка.

— Я ѡдкупивъ ихъ ѡдъ людей, про котрыхъ я вамъ згадувавъ. А они се украли ѡдъ сторожихи, котра се мала ѡдъ небѣшки, — ѡдповѣвъ Монкъ, не отвираючи очей. — Вы знаете, що зъ того вышло.

Бравильовъ давъ Грімвігови знакъ, той выбѣгъ скоро зъ комнаты и по кѣлькохъ хвиляхъ вернувъ зъ подружьемъ зъ дому поправы. Они дуже нерадо вступали въ комнату.

— Чи я милю ся, чи справдѣ виджу передъ собою малого Олівера? — скликнувъ панъ Бумбль зѣ зле уданнымъ одушевленьемъ. — Ахъ, Оліверъ, кобы ты знавъ, якъ менѣ тебе було жаль!

— Мовчи, дурню! — заворкотѣла его жѣнка.

— Жѣнко, — ѡдповѣвъ онъ — чи я можу спинити свои чувства, коли межи дуже милыми дамами и

панамі бачу того, котрого я виховавъ, якъ приходску дитину? Я все того хлопця любивъ, якъ свого власного — дѣда, — сказавъ панъ Бумбль, подумавши добре надъ найвѣдповѣднѣйшимъ порѣвнаньемъ. — Паве Оліверъ, мѣй добрый Оліверъ, пригадуешь ты собѣ добраго пана въ бѣлой камізольцѣ? Ахъ, ѡнъ померъ минуваго тыждня, поховали его въ дубовѣй домовинѣ зъ металевыми ухами.

— Будьте такъ добрі, пане, и тѣ чувства схойайте для себе, — оббѣзавъ ся злобно Грімвигъ.

— Зроблю, що можу, пане, — ѡдповѣвъ Бумбль и звернувъ ся до Бравнльова: Якъ вамъ поводитъ ся, пане? Здоровѣ?

Бравнльовъ не зважавъ на его пытанье, приступивъ близько до Бумбля и жѣнки его и слытавъ: Знаете вы того чоловѣка?

— Нѣ, — ѡдповѣла панѣ Бумбль смѣло.

— То може вы его знаете, пане Бумбль?

— Я его нѣколи въ своѣмъ житю не бачивъ.

— И нѣчого ему не продавали?

— Нѣ, — сказала панѣ Бумбль.

— И золоти коробки и перстения вы не мали?

— Боже борони... Чи мы тутъ прийшли, щобы на такій дитинній пытаня ѡдповѣдати?

Бравнльовъ давъ зновъ знакъ Грімвигу, той незвычайно скоро выбѣгъ зъ комнаты и вернувъ зъ двома старыми, ревматичными жѣнками.

— Вы замкнули дверѣ того вечера, коли стара Селі померла, але шпаръ вы не могли заткати, сказала одна, пѣднимаючи свою зѣвялу руку, а друга старушка притакнула головою.

— Мы чули, — зачала зновъ перша — якъ она вамъ казала, що зробила, и видѣли, що вы їй якійсь

звитокъ паперу взяли зъ рукъ, а на другій день занесли се до банку.

— Такъ есть, — додала друга и мы выслѣдили, що въ папери була золота коробка и перстень.

— Ще бѣльше знаємо, — говорила перша дальше. — Стара Селі оповѣдала намъ часто, що чула бѣдъ молодои дѣвчины. Дѣвчина казала, що не пережине злои хвилѣ и коли хлопець прийшовъ на свѣтъ, бажала померти при гробѣ батька своєї дитини.

— Хочете бачити той заставъ? — слытавъ Грімвигъ зъ рукою на клямцѣ дверей.

— Нѣ, — бѣдповѣла панѣ Бумблѣ. — Коли бнѣ — показала на Монка — така баба и, якъ бачу, все розповѣвъ и коли вы зъ помѣжъ старыхъ вѣдмѣ вынюхали якъ разъ тѣ дѣв найлѣпшій, то я не маю що казати. Такъ есть, я продала сѣ старі дурнички и они лежать уже тамъ, звѣдки ихъ нѣхто не дѣстане. И щожъ?

— Нѣчо, — бѣдповѣвъ Бравильовъ — теперь вже наша рѣчь постаратись, щобы вамъ и вашему чоловікови вже не вѣрили, якъ урядникамъ. Можете собѣ пѣйти.

— Сподѣваю ся, — обѣзвавъ ся сумно Бумблѣ, коли Грімвигъ выводивъ обѣ старушки, — що черезъ сю нещасливу пригоду я чей не страчу службы въ приходствѣ?

— Таки стратите, — бѣдповѣвъ Бравильовъ — и можете тѣшитись, якъ на тѣмъ все скѣнчить ся.

Панѣ Бумблѣ бѣдѣйшла и якъ лишь опинилась за дверми, чоловікъ ей сказавъ заразъ, що то она всему винна, бо не далась намовити, щобы не тыкати сѣи справы.

— Се васъ не уневинняе, — сказавъ Бравильовъ. — Вы були при продажѣ, а передъ закономъ вы ще

больше виноватъ, бо жѣнка пѣсля закону есть пѣдъ вашимъ проводомъ.

— Коли такъ законъ каже, — сказавъ Бумбль, стискаючи патетично свѣй капелюхъ, — то оседъ зъ него и пѣвголовокъ. Коли бнъ такій близорукій, то бнъ очевидно не жонатый и я бы ему бажавъ наибольшого нещастя, котре бы ему отворило очя, т. е. щобы оженивъ ся.

По тыхъ словахъ пѣшовъ бнъ за своєю жѣнкою зъ резигнацію, а Бравнльовъ звернувъ ся до Рожѣ.

— Панно, подайте менѣ свою руку. Не дрожѣть; вы тыхъ кѣлька слѣвъ, що ще маемо сказати, можете выслухати спокѣйно.

— Не знаю, чи се про мене буде мова, — сказала Рожя — але — якъ про мене, то радше скажете менѣ се коли инде. Не маю теперь силы до того.

— Вы сильнѣйшій, якъ вамъ здаєсь, — сказавъ Бравнльовъ — я знаю. Знаете сю молоду даму, пане?

— Знаю — ѡдповѣвъ Монкъ.

— Я васъ не бачила нѣколи, — сказала Рожя дрожащимъ голосомъ.

— Але я васъ бачивъ неразъ, — ѡдповѣвъ Монкъ.

— Батько нещасливой Агнесы мавъ двѣ доньки, — ѡбѣзавсь Бравнльовъ. — Яка доля судилась другѣй молодшѣй?

— Коли ви батько — ѡдповѣвъ Монкъ — померъ въ чужинѣ пѣдъ прибраннымъ прозвищемъ, не лишивши анѣ слѣду, по котрѣмъ можна бы було ѡдшукати ви своякѣвъ, приняли ви бѣднѣй люде до себе и виховали. Ненависть вышукає неразъ се, чого любовь не може найти. Моя мати найшла ви по роцѣ. Люде були убогѣй и вже имъ трохи донекла великодушнѣсть. Що найменше мужъ вже не хотѣвъ удержувати дитины. Тому

мати моя дала имъ трохи грошей, а обѣцяла прислати бѣльше, хочъ она була бы не прислала. По нуждѣ и недоволенію тыхъ людей можна було пѣзнати, що дитина заразъ немало горя, але сего було ще матери за мало. Тому оповѣла она имъ исторію сестры зъ ѡдповѣдними змѣнами и сказала, щобы на дитину уважали, бо она походить зъ злои крови, незаконна и скорше чи пѣзнѣйше зѣйде на злу дорогу. Обставины, здавалось, те все потверджали, люде тѣ вѣрили и обходились зъ дитиною такъ остро, якъ мы собѣ сего лише могли бажати, поки не лучилось, що якась дама-вдова зъ Честеръ зжалилась надъ нею. Она забрала еи до себе. А намъ здавалось, що пекло завзялось на насъ, бо мимо всѣхъ нашихъ старанъ донька старого Флемінга лишилась у дамы и була щаслива; передъ кѣлькома лѣтами стративъ я еи зъ очей, а бачивъ еи що ино передъ кѣлькома мѣсяцями.

— А теперъ пѣзнасте молоду даму?

— Такъ есть, се она оперта о ваше рамя.

Рожа мало не зѣмляла. Панѣ Мелі пригорнула еи до себе и склинула: Ты еси и будешъ все моею дорогою своячкою, моею дитиною, надъ усе дорогою. Я бы тебе за всѣ сварбы свѣта не хотѣла стратити.

— Вы менѣ единою приятелькою, якои я нѣколи не мала, — захлипала Рожа — вы менѣ все були найдорожшою, найлѣпшою матерью. О, якъ менѣ те все знести!

— Ты бѣльше вже вытерпѣла, а у всякомъ горю показалаь усе дуже доброю дѣвчиною, и ты вже зъ-давна радувала и ущасливляла кожного, хто тебе знае. Але дивись, хто се бажае пригорнути тебе до свого серця.

— Я еи вже нѣколи не буду звати тѣткою, — скликнувъ Оліверъ. — Моя сестра, моя дорога сестра.

Въ моємъ серци було щось, що менѣ зъ-разу казало єи щиро полюбити. О Рсже, моя добра Роже!

Святї слезы, теперъ пролитї, святї — урванї сло-ва обохъ сирѣтъ, що теперъ обнялись. Батька, сестру и матѣрь въ одной и тѣй самѣй хвили ѳднайшли и стра-тили; радѣсть и смутокъ змѣшались зъ собою; але жад-на слеза не була гѣрка, бо и смутокъ злагодивъ ся, а солодкїй, чарѣвнїй думки прилучились до него, такъ що ѳнъ перемѣнивъ ся въ несказану радѣсть и зовсѣмъ стративъ свою гѣрѣдь.

Они сидѣли довго-довго самї. Веѳнци хтось тихо запукавъ, Оліверъ отворивъ дверь, самъ выйшовъ, а до комнаты вѣйшовъ Гаррі Мелї.

— Я все знаю, — сказавъ ѳнъ, сѣдаючи коло ми-лої дѣвчины. — Дорога Роже, я все знаю, — я знавъ се ще вчера — и приходжу пригадати тобѣ обѣцянку. Ты позволила менѣ коли-небудь въ роцѣ вернути до предмету нашої послѣдної розмовы, — не щобы тебе силувати, змѣняти свою постанову, але щобы я почувъ, якъ ты повторишь сю постанову, если взагалѣ схочешъ повторити. Я маю зложити у нѣгъ твоихъ усе, що посѣ-даю, и не смѣю противитись твоѣй постановѣ, если ты при нѣй остаєшь.

— Тѣ самї причины, що выкликали тогды мою по-станову, истнують ще й теперъ, — ѳдповѣла Рожа пев-но. Коли-жъ, якъ не теперъ, можу я найлѣпше ѳдчу-вати, що я винна тѣй честнѣй пани, котра мене спасла ѳдъ житя нужденного, а може й соромного. Я маю ве-сти борбу, але я горда на се, що маю єи вести; тяжка то борба, але мое серце въ нѣй не згине.

— Ѳдкрыта сего вечера...

— Зовсѣмъ не змѣняють моего положеня супро-ти тебе.

— Роже, ты стараєшь ся бути неправѣтною до мене.

— Ой Гаррі, Гаррі, — сказала Рожа, заливаючись слезами, — я бы рада себе не мучати, кобы лише могла.

— Чому-жь ты сама себе мучишь? — спытавъ Гаррі, беручи ея за руку. — Подумай лише про се, що ты чула нинѣ вечеромъ.

— Ахъ, що я чула! Що мѣй батько дуже бдчувавъ обмову и тому зовсѣмъ скривъ ся передъ знакомыми людьми, — Гаррі, досыть нашої розмовы.

— Ще нѣ, ще нѣ, — скликнувъ онъ и задержавъ ея, бо она вже вставала. — Мои надѣѣ, бажаня, замѣры, чутя — все змѣнилось, лишь моя любовь нѣ. Я ще не складаю тобѣ теперь жадного бдзначеня, не маю жадного свѣтлого становиסקа въ облудбѣмъ свѣтѣ, въ котрѣмъ все ганьблять, лише безсоромай поступка нѣ; нѣ, лише тихе, скромне домове житье, дорога Роже, можу тобѣ дати, а ббльше нѣчо.

— Що ты хочешь тымъ сказати? — ледви вымвила молода панѣ.

— Коли я послѣднимъ разомъ попрощавъ ся зъ тобою, покинувъ я тебе зъ рѣшучою постановою, всѣ уровнѣй перепоны межи тобою а мною збрвати — твоѣй свѣтъ зробити своимъ, коли вже мѣй не може бути твоимъ, — и покинути гордбсть родинну, щобы тобѣ она не здавалась недоступною. И я се зробивъ. Тогды тѣ, що мене до себе тягнули, покинули мене, а тѣ, що до мене усмѣхались, показали холодну мѣау. Нехай и такъ буде! Суть ще привѣтныя поля и тѣястѣй дерева въ найкрасшѣмъ графствѣ Англіи, тамъ коло сельской церковцѣ, — коло мови, Роже, стоить сельска хатина, на котру ты мене можешь зробити ббльше гордымъ, якъ на всѣ надѣѣ и выглады, котрѣ я покинувъ; и я бы бувъ

ихъ покинувъ навѣтъ тогда, коли бы они були тысячь разбѣвъ принаднѣйшій. Отже мѡй мастокъ и отсе мое становишко въ свѣтъ — се я передъ тобою складаю.

— То справдешна проба терпеливости, ждати зъ вечерою на залюбченыхъ, — сказавъ Ірімвігъ, подрѣмавшись троха.

Правду сказати, то вечера дуже довго стояла нетикана, и анѣ панѣ Мелі, анѣ Гаррі, анѣ Рожѣ, що разомъ вѡйшли въ комнату, не знали, чымъ оправдатись.

— Я вже думавъ, що нинѣ справдѣ мушу свою голову зѣвести, — сказавъ Ірімвігъ, — бо вже менѣ здавалось, що нѣчого не дѡстану. Коли позволите, то я осмѣлюсь поцѣлувати молоду суджену.

Онъ не тративъ часу, сейчасъ поцѣлувавъ почервонѣлу дѣвчину; за прикладомъ пѡшовъ докторъ и Бравнльовъ. До уха можна бы декому сказати, що прикладъ давъ Гаррі Мелі въ сусѣднѡй темнѡй комнатѣ, але найлѣпшій авторітеры узнали бы се злобною обмовою, бо онъ молодой та ще и духовный.

— Мѡй любый Оліверъ, де ты бувъ и чого ты такий сумный? — спытала панѣ Мелі. — Що? — ты плачешь — теперь?

Мы живемо въ свѣтѣ розчарованъ. Якъ часто зводять насъ нашій наймилѣйшій надѣвъ, котрій намъ найбільше чести мали принести!

Бѣдного, малого Діва вже не було на свѣтѣ.

ГЛАВА СОРОКЪ ДЕВЯТА.

Послѣдна нѣчь жида.

Салѣ судовѣ була такъ повна людей, що можна було удусатись; не було чоловѣка, чтобы не дививъ ся на жида. Судья у своѣй промовѣ збиравъ разомъ доказы вини обжалованого. Зъ наибѣльшимъ напруженьемъ стоявъ жидъ и слухавъ зъ рукою коло уха, чтобы не стратити жадного слова. Часомъ остро дививъ ся на присяглыхъ, чтобы бачити на нихъ впливъ и найменшого слова, ласкавого для него, — часомъ зѣ страхомъ споглядавъ на судью; коли въ бесѣдѣ своѣй потрясаючи и страшно ясно выказувавъ его проступки. Впрочѣмъ не рушивъ онъ нѣ рукою, нѣ ногою, а все лишь боязко прислухувавъ ся, ажъ въ кѣнци судья закончивъ свои доказы.

Тихій шепѣтъ опамятавъ его зновъ. Онъ пѣднѣсь очи въ гору и побачивъ, якъ присяглѣ нараджувались мѣжъ собою. Очи всѣхъ були на него зверненѣ и всѣ боязко мѣжъ собою шептали. Лише кѣлькохъ не зважало на него. Зъ ихъ лица можна було пѣзнати неспокобный задивъ, якъ ще трибуналъ може вагати ся, сказати „виненъ“; але зъ жадного лица — навѣтъ зъ лицъ тутъ численно зѣбранныхъ дамъ — не мѣгъ онъ вичитати найменшой признаки милосердя. Всѣ жадно ждали и бажали его засуду.

Наступила зновъ мертва тишина — присяглѣ звернулись до судѣ. Слушайте!

Они просили лишь о дозвѣль, выйти до другой комнаты.

Коли оденъ за другимъ выходивъ, жидъ хотѣвъ вичитати зъ ихъ лица, якъ они до него настроенѣ; але даремно. Сторожъ вязницѣ взявъ его за рамя. Онъ пѣ-

шовъ за нимъ механічно до лавы обжалованыхъ и сѣвъ на крѣсло, котре ему сторожъ показавъ, бо инакше самъ бувъ бы его не бачивъ.

Онъ глянувъ зновъ на людей, що прислухувались. Дехто вѣвъ, а дехто холодивъ ся хустиною. Якійсь молодой чоловікъ рисувавъ его лице собѣ въ нотесѣ. Фажинъ цѣнавий бувъ знати, чи вдачаю его, одрисувавъ и коли рисувникъ заострювавъ словецъ, онъ подививъ ся на рисунокъ такъ, якъ бы не на свѣй портретъ дививъ ся.

Одтакъ звернувъ ся до судѣй и зачавъ дуже придивлятися его одежи, якогo она крою и кѣлько може коштувати. Мѣжъ судьями сидѣвъ старый грубый панъ; онъ оддаливъ ся на хвилю, теперь вертавъ; Фажинъ думавъ собѣ, чи той панъ обѣдавъ, де онъ сидѣвъ, и тымъ подобнй гадки свувались по его головѣ, поки якій иншій предметъ, не збудивъ у него иншихъ подобныхъ гадокъ.

Але мимо того духъ его анѣ на хвилю не мѣгъ позбутись той тяжкой свѣдомости, що грѣбъ отвирає ся передъ его ногами; грѣбъ той мрѣвъ ему все передъ очима, але невыразно, неозначено и онъ не мѣгъ довше про се думати. Его то горячка нападала, то зновъ холодъ ишовъ ему по плечахъ, а онъ тымчасомъ числивъ зелѣзані кѣнцѣ вратъ лавы, котру мавъ передъ собою и думавъ, якъ се могло статися, що оденъ конецъ зломаный; чи дадутъ натомиъсь иншій, чи нѣ. Потѣмъ на думку ему прийшла страшна шибениця и шафотъ, ажъ якъ сторожъ зачавъ скроплювати пѣдлогу водою, то се зновъ дало иншій напрямъ его думкамъ.

Видѣнци наказали мовчати, а очи всѣхъ звернулися на дверѣ. Трибуналъ верзувъ и переходивъ по при него. Лица присяглыхъ були мовъ зъ каменя, нѣчого не мѣгъ

зъ нихъ вычитати. Наступила тишина — всѣ мовчать — здержують ѡддыхъ — — виненъ!

Саля загремѣла потрясающими окликами, оклики тѣ повторились, а на се ѡдповѣла крикомъ товпа людей на улицѣ, котра тымъ способомъ высказала свою радѡсть, що засуджений мусить померти въ понедѣлокъ.

Пытали его ще, чи має що сказати, черезъ що бы може не выконано засуду. Онъ зновъ зачавъ прислухуватись стоячи и остро выдививъ ся на судью; той мусѣвъ двѣчи повторити свое пытанье, закимъ жидъ его почувъ; вкѡнци заворкотѣвъ, що ѡнъ вже старый чоловікъ его голосъ замѣнивъ ся въ тихій шепѡтъ и небавомъ затихъ.

Судья насадивъ на голову чорну шапку, — а засудженный все ще стоявъ зъ тою самою мѣною, въ тѡй самѡй пославѣ. Торжественна хвиля выкликала у одной панѣ окликъ, ѡнъ озирнувъ ся скоро и цѣкаво, але небавомъ зновъ стоявъ якъ мрамурова статуя, хочъ ѡдъ его голосу, слѡвъ, всѣ притомнѣ задрожали. Онъ ще дививъ ся впередъ себе якъ сторожъ вязницѣ поклавъ руку на его рамя и давъ знакъ ити. Онъ дививъ ся на него черезъ якусь хвилю, мовъ оголомшенный, а вкѡнци послушавъ.

Его завели въ низъ въ якоесь мѣсце, выложене плитами камѣнными, де вже ждало кѡлькохъ обжалованныхъ, поки на нихъ черга прийде, а инші розмавляли зѡ своими приятелями, котрі зтовпились передъ закратоваными ѡкнами, що выходили на подвѡрье. Мѣжь ними не було нѣкого, чтобы зъ нимъ хотѣвъ поговорити, а всѣ при его зближеню цѡгнулись назадъ, чтобы его могла побачити товпа людей тамъ на дворѣ за штабами зелѣзными. Его привитали голосною лайкою, крикомъ и сикомъ. Онъ потрясъ кулакомъ и бувъ бы оплювавъ най-

близше стоячихъ людей, але проводники перепхали его скоро черезъ темный коритарь, освѣченный лише кѣлькома млаво-блѣдыми лампами, отворили вязницю и перешукали его, чи не має якого средства, выконати на собѣ засудъ скорше, якъ постановлено. Вѣднцы завели его до малой келіи и полишили тамъ — самого.

Онъ сѣвъ собѣ напротивъ дверей на камяну лавку, що служила ему и за крѣсло и за лѣжко, впяливъ кровью набѣглыи очи въ землю и старавъ ся зѣбрати свои думки... По якѣмсь часѣ зачавъ собѣ пригадувати уривки зъ бесѣды судѣй, хочъ, коли онъ говоривъ то здавалось, що жидъ его не чув. Одна частина бесѣды лучилась зъ другою и вѣднцы цѣла промова станула ему передъ очима, мовъ написана. Его засудили на шибеницю, дѣстане швурокъ на шию, хвиля — и онъ помре — ось и конецъ. Повѣсять и помре.

Вже смеркло, потемнѣло дуже, а онъ зачавъ нагадувати собѣ всѣхъ тыхъ, котрыхъ знавъ, а котрѣ померли на шафотѣ — неоденъ зъ его вини або за его стараньемъ. Они явились передъ его очима такъ скоро оденъ по другѣмъ, що ледви мѣгъ ихъ почислити. Онъ видѣвъ неодного зъ нихъ, якъ умиравъ и кливъ собѣ зъ нихъ, бо зъ молитвою на устахъ прощались зѣ свѣтомъ. Якъ скоро тѣ сильнѣи мужчины замѣнялись у висячѣи куснѣ глины!

Неоденъ зъ нихъ може й живъ у тѣй самѣи келіи — сидѣвъ на тѣмъ самѣмъ мѣсци. Було дуже темно — чому свѣтла не привесли? Келію збудовали въ давнѣи лѣта — тутъ сотенъ людей прожили свою послѣдню годину — онъ сидѣвъ тутъ, мовъ у могилѣ, наповненѣи мерцями, а богато зъ нихъ були его добрыми знакомыи — свѣтла, свѣтла!

Вѣднцы, коли майже до крови оббилъ собѣ руки о

зелїзній дверї, явилися два мужчани; зъ нихъ оденъ нїсь свѣтло и поставивъ его въ зелїзну вмуровану лїхтарню, а другїй тягнувъ за собою матрацъ, щоби мати на чѣмъ переспати, бо їдъ теперь не смївъ вязень вже самъ бути.

Надїйшла нѣчь — темна, страшна, тиха. Иншї люде, що не сплять, радують ся, коли чують дзвони зъ вежъ церковныхъ, котрї свѣдчать о житю и звѣщають надходячїй день. Жиди довели се до розпуки. Кождий ударъ зелїзного серця о дзвѣнъ приводивъ ему на думку — смерть. Ёго не обходивъ гамѣръ робучого веселого ранку, що ажъ до вязницѣ доходивъ. Було то иншого рода подзвѣние, то насмїхъ у такъ страшно-поважну хвилю.

Минувъ день — оденъ день! То не бувъ день; їнъ що лишъ наставъ, а вже й минувъ и зновъ настала нѣчь — одна нѣчь! Такъ довга а мимо того такъ коротка; довга своєю страшною тишиною, а коротка минаючими годинами. Жидъ то плѣвъ слова безъ змыслу, то проклинавъ, потѣмъ вивъ и рвавъ на себѣ волосє. Правовѣрнї жиди прийшли разомъ зъ нимъ помолити ся, але їнъ выгнавъ ихъ проклонами зъ келїи. Ови ще разъ спробували, але мусѣли передъ его грѣзбою уступити.

Субота — ще лишъ одна нѣчь! И коли їнъ такъ думавъ и думавъ: ще лїшь одна нѣчь! — зачало дїяти — недѣля!

Ажъ пѣдъ вечѣрь того страшно-тужного дня напала его заражену душу тяжка розпука въ тѣмъ безвыхѣднѣмъ положеню. Не тому, щоби їнъ мавъ хочъ трохи надѣѣ на помилуванє; але їнъ ще не освоивъ ся зъ думкою, що мусить померѣти. Ёнъ говоривъ мало що зъ обома сторожами, котрї на перемѣну пильнували его, а они зѣ свои стороны не журились нимъ. Ёнъ сидѣвъ,

не спавъ, але снівъ. Теперъ що хвилѣ зривавъ ся и бѣгавъ по келіи засапаний и зъ розпаленимъ чоломъ одъ нескazanого страху, гнѣву, ненависти, такъ що и сторожѣ цофались передъ нимъ, хочъ привыкли до такихъ обьявѣвъ. Вкѣнци одъ муки совѣсти зробивъ ся онъ такъ страшный, що нѣхто не мѣгъ на него подивити ся, устѣсти коло него, або чути его близько себе; — тому оба сторожѣ постановили пильнувати его разомъ.

Онъ сидѣвъ кучкомъ на своѣй камѣнной лавцѣ и думавъ про мивувшѣсть. Коли его одводили до вязницѣ, то онъ зривавъ ся и тому мавъ голову перевязану лѣнвымъ платкомъ. Его руде волосѣ спадало ему на безеровне лице, борода була розхрѣстана и покручена: въ его очахъ горѣвъ страшный огонь; невмыте тѣло дрожало одъ пропасницѣ, що палила его нутро. Вѣсімъ — девять — десять! Если се не нарокомъ кажутъ бити годинникамъ, щобы его лякати, если се справдѣ година за годинсю такъ скоро минає, то що зъ нимъ буде, коли зновъ ту саму годину годинники выбѣють? Одинацятая! Ще звуки послѣдной години не затихли, вже зновъ годинникъ бѣе. О осѣмѣй казавъ онъ собѣ, що лишь самъ за собою буде жалувати на похоронѣ; о одинацятѣй —

Страшный муръ нюгетской вязницѣ, котрѣ стѣлько нужды, нескazanого страху и муки скрывали не лише передъ окомъ людскимъ, але звичайно и передъ уявою чоловѣка, не мѣстили въ собѣ нѣколи такъ страшной картины, якъ теперъ. Якъ бы хто бувъ переходивъ и бачивъ въ ту хвилю жиды та подумавъ собѣ, що зъ нимъ буде дѣятись слѣдующого дня, бувъ бы певно зле спавъ.

Одъ вечера ажъ майже до пѣвночи приступали то поодинокы то купками люде до дверняка и зъ великою цѣлѣнавостію пытали, чи заряджено одложити страченіе;

довѣдавшись, прилучались до громадки иншихъ людей, котрѣ показували дверь, звѣдки засудженный має выйти, мѣсце, де має стати шафоть, потѣмъ зъ одразою одходили и въ уявѣ зъображали собѣ страшну картину вѣшаня. Вкѣнци всѣ вернули домѣвъ, а улицѣ на годину середѣ опѣвночи стали пустѣи и темнѣи.

Мѣсце передѣ вязницею вычищено и поставлено сильне, на чорно помальоване поручѣ, щобы не допустити до сподѣваного натовпу. Тогда явивъ ся панъ Бравнльовъ зъ Оліверомъ коло брамы и показавъ дверникови дозвѣль шерифа, що може бачитись зъ засудженимъ. Ихъ сейчасъ впустили.

— Чи й паничъ иде зъ вами, пане? — спытавъ ключникъ, що бувъ ихъ провѣдникомъ. — Се картина не для дѣтей.

— Розумѣе ся, що нѣ, мѣи приятелю; — одповѣвъ Бравнльовъ — але я маю бачитись зъ засудженимъ якъ разъ у справѣ сего хлопця, а що бнѣ его знавъ за лѣпшихъ часѣвъ, то чей ему не пошкодитъ, побачити его теперъ, хочъ и прикре вражѣнье на нѣмъ зробить.

Слова тѣ вымовивъ бнѣ тихо. Ключникъ порушивъ свѣи капелюхъ, глянувъ цѣкаво на Олівера и пѣшовъ попередѣ нихъ; показавъ имъ браму, котрою засудженный має выйти, звернувъ ихъ увагу на теслѣвъ, що ставили шафоть, и вкѣнци отворивъ дверь келѣи жида.

Онѣ сидѣвъ на свѣимъ лѣжку, колисавъ ся въ оба боки, а его лице було бѣльше подѣбне до лоба зловленого дикого звѣря, якъ до людского лица. Онѣ очевидно пригадувавъ собѣ давне житѣе, бо воркотѣвъ самъ до себе; притѣмъ дививъ ся на Бравнльова и Олівера, та не видѣвъ ихъ.

— Добрый хлопецъ, Чарль — славно списавъ ся — и Оліверъ, ха-ха-ха, Оліверъ — а выглядаетъ якъ паничъ

— зовсімъ якъ паничъ — возьмѣть его — до лѣжка зъ нимъ!

Ключникъ взявъ Олівера за руку и шепнувъ ему, щобы не лякавъ ся.

— До лѣжка зъ нимъ! — крикнувъ жидъ. — Чуете? ѓнъ — ѓнъ — всему тому виненъ. Варта було виховати его до того — горло Больтерови, Біль, не журѣть ся о дѣвку, — горло Больтерови такъ можете перерѣзати. Одотнѣть ему голову!

— Фажентъ, — закликавъ ключникъ.

— Такъ есть, — сказавъ жидъ и зновъ зачавъ прислухуватись такъ, якъ у судѣ. — Я старый чоловікъ, мілѣрдъ, дуже старый.

— Ту є хтось, Фажинъ, и хоче зъ вами поговорити — чи вы чоловікъ? — крикнувъ ему ключникъ въ ухо, потрясъ нимъ, а потѣмъ добре взявъ его въ руки.

— Небавомъ вже не буду, — ѓдповѣвъ жидъ и глянувъ очима, котрѣ не мали жадного людского выразу, лише лютѣсть и страхъ малювались на лиці. — Забивайте всѣхъ! Яке маєте право, лише мене забивати?

Теперь пѣзнавъ ѓнъ Олівера и Бравнльова, зацхавъ ся въ найдалшій кутъ свого сидженя и спытавъ, за чимъ прийшли. Ключникъ все державъ его руками и казавъ Бравнльову скоро говорити, чого хоче, бо жадъ буде щоразъ бѣльше гнѣватись.

— Вамъ повѣривъ оденъ чоловікъ, именемъ Монкъ, паперы до сховку, — сказати Бравнльовъ, зближаючись до него.

— То неправда — я не маю жадныхъ паперѣвъ — жадныхъ! — ѓдповѣвъ жидъ.

— Бѣйтесь Бога, — сказавъ Бравнльовъ поважно — не кажѣть такъ, коли вы вже одною ногою у грѣбъ; скажѣть, де ихъ можна найти. Вы знаете, що Сайкесъ

вже померъ, а Монкъ признавъ ся и вы вже не можете мати нѣякои надѣѣ на зыскъ. Де паперы?

— Оліверъ, — сказавъ жидъ, киваючи на хлопця, ходи, я тобѣ скажу до уха.

— Я не боюсь, — сказавъ Оліверъ тихо до Бравнльова и пошовъ до жида; той майже притягнувъ его до себе и шепнувъ ему:

— Паперы въ полотнянѣмъ мѣшку суть у норѣ въ коминѣ въ горѣ въ переднѣй комнатѣ. Я бы радо собѣ побалакавъ зъ тобою, мѣй любый, — дуже радо.

— Добре, — одповѣвъ Оліверъ. — Дайте менѣ змовити молитву, и вы помолѣть ся зѣ мною, а тогды мы до рана будемъ собѣ розмавляти.

— Иди, йди, — сказавъ жидъ, — попхавъ хлопця до дверей и понадъ его головою видививъ ся впередъ себе завмерлыми очима. — Скажи имъ, що я сплю, они тобѣ повѣрятъ. Ты мене можешь выратувати, зроби лишь те, що тобѣ кажу. Заразъ, заразъ!

— Боже, прости сему нещасливому чоловікови! — сказавъ хлопець и заливъ ся слезами.

— Справдѣ, справдѣ! Се добрый спосѣбъ! Тѣ дверѣ насапередъ! Хочь бы я дрожавъ, идучи на шибеницю, ты не зважай на се, лише роби своє, скоро! Ось заразъ — вди!

— Не маєте нѣчого бѣльше ему сказати, пане? — спытавъ ключникъ.

— Нѣ, — одповѣвъ Бравнльовъ. — Если бы я сподѣвавъ ся, що зможу ему представити его положенье —

— Де тамъ, пане! похитавъ ключникъ головою. — Послухайте мои рады и лишѣть его самого.

Оба сторожѣ теперъ зновъ вернули, а жидъ крикнувъ: — Иди, йди! Тихо — та не такъ помалу! Скорше, скорше! — Зъ силою розпуки хотѣвъ онъ вырвати

ся зъ рукъ ключника и кричавъ разъ-по-разъ, а голосъ его пробивавъ грубѣ мурѣ и звучавъ въ ухахъ Бравнльова й Олівера такъ довго, поки не вийшли на подвѣрье.

Они не могли сейчасъ вийти зъ вязницѣ. Оліверъ мало не зѣмльвѣвъ и бувъ такъ ослаблений, що година минула, закимъ мѣгъ пѣти дальше.

Вже днѣло, коли вийшли зъ вязницѣ. Товпа людей уже зѣбралась на улиці, ѳена були набитѣ людьми; тѣ курили и картами забивали часъ; товпа на улиці попихалась, тручалась и жартувала. Цѣла околиця здавалась веселою, живою картиною, а въ серединѣ ея ставлено страшнѣ приряды, котрѣ нагадували проступокъ, судъ, бѣль и смерть.

ГЛАВА ПЯТЬДЕСЯТА.

Конецъ.

Що ще лишаєсь оповѣсти, розкажу въ нѣлькохъ словахъ.

Ще три мѣсяцѣ не минуло, а Рожѣ Флемінгъ и Гаррі Мелі повѣнчались въ сельскѣй церковци, въ котрѣй молодой духовный обнявъ мѣсце. Того самого дня спровадились они до нового и привѣтного мешканя. Панѣ Мелі замешкала у нихъ, щобы послѣднѣ днѣ свого житя провести въ радости, якои могла старушка зазнати на видѣ щасливого подружя, котрому посвятила всю свою минувшѣсть и веѣ свои силы, щобы его виховати и щасливимъ зрѣбити.

Монкъ и мати его такъ прогайнували маєтокъ, якѣй загарбали, що для него и для Олівера по рѣвнѣмъ по-

дѣлѣ останкѣвъ маєтку припало лише по три тисячѣ фунтѣвъ. Пѣсля завѣщаня батька Оліверѣ мавѣ право до цѣлого маєтку; але панѣ Бравнльовѣ не хотѣвъ ѡдбирати старшому братови средствѣ до житя, хотѣвъ, щобѣ ѡнѣ зачавѣ лѣпше жити, и тому подѣливѣ маєтокѣ. Оліверѣ приставѣ на се дуже радо.

Не змѣняючи свого прозвища, удавѣ ся Монкѣ до нового свѣта, прогайнувавѣ скоро свою пайзу, наковѣвъ зновѣ кѣлька проступкѣвъ, сидѣвъ довго у вязниці и вѣдѣнці померѣ по тяжкѣй хоробѣ. Таєѣ далеко ѡдѣ ѡтчини померли такожѣ и прочѣй головнѣ членѣ шайки Фажина.

Панѣ Бравнльовѣ принявѣ Олівера за свого сына, замешкавѣ разомѣ зѣ нимѣ и панею Бедвінѣ лишѣ ѡмилѣ ѡдѣ церковцѣ Гаррі и тымѣ вдоволивѣ єдиному, ще несповненому бажанѣу сердечного и милого Олівера. Ѳдтакѣ старавѣ ся зѣбрати кружокѣ приятелѣвъ и живѣвъ зѣ ними такѣ щасливо, якѣ лишѣ на облуднѣмѣ свѣтѣ можна.

Небавомѣ по вѣнчанѣу молодои пары вернувѣ поважаний докторѣ до Черці, а тамѣ не маючи давнихѣ приятелѣвъ, котрѣ знали єго вѣдчу, ставѣ сумнымѣ и мало не зробивѣ ся зѣ него бурмало. Проживши такѣ кѣлька мѣсяцѣвъ передавѣ ѡнѣ цѣле своє занятѣ заступникови, самѣ перенѣсь ся до села, де мешкала родина Мелі, и тамѣ занимавѣ ся огородництвомѣ, теслярствомѣ, садивѣ, ловивѣ рыбы и т. п., и все робивѣ зѣ питомою собѣ пристрастью, такѣ що у всѣмѣ, що робивѣ, ставѣ небавомѣ авторітетомѣ на цѣлу околицю.

Ѳнѣ дуже полюбивѣ пана Грімвіга, а той ексцентричний джентельменѣ такожѣ щиро зѣ нимѣ заприянивѣ ся. Тому ѡдвигнувѣ єго часто Грімвігѣ, садить, ловить рыбы и теше разомѣ зѣ нимѣ, а все вѣ якѣйсѣ не-

звычайный и дотеперь незнанный способъ; притомъ за-
клинаеся — якъ звычайно — на свою голову, що его
способъ найлѣпшій. Въ недѣлю все критикуе въ очи
проповѣдь молодого священника, а панови Люсбернови
каже на ухо, що проповѣдь по его думцѣ була знамени-
нита, але ънъ волилъ инакше говорити. Панъ Бравильовъ
усе любить ему допѣкати его пророцтвомъ про Олівера
и пригадуе ему той вечѣръ, коли то они за столомъ,
на котрѣмъ лежавъ годинникъ, ждали на поворотъ
хлопця; але Гріммітъ заявляє въ такѣмъ випадку пра-
вильно, що правду сказавъ, бо Оліверъ *тогда не вернуетъ*.
Ся замѣтка викликае звычайно смѣхъ, а се его добрый
настрѣй ще збѣльшае.

Пана Кляйполя помилювали бо ънъ бувъ свѣдомъ
противъ жида. Свое ремесло узнавъ ънъ не такъ дуже
безпечнымъ, якъ собѣ того бажавъ, и хвилю не знавъ,
якъ безъ великои працѣ жити на свѣтѣ. Добре розва-
живши зачавъ займатись доносами и живе собѣ теперь
дуже добре. Въ недѣлю именно пѣдчасъ богослуженя
ходить ънъ въ поряднѣй одежи зъ Шарльотою. Коло
дверей людяныхъ господарѣвъ гостинницѣ дама млѣзъ,
панъ каже подати горѣвки, щобы еи зновъ припровади-
ти до свѣдомости, а на другій день доносить о наруше-
нню свята и ховае въ кишеню половину грошевой кары,
яку мусить господаръ заплатити. Инодѣ панъ Кляйполь
самъ омѣвае, а успѣхъ зъ того такій самый.

Панъ и панъ Бумблѣ, стративши посаду, попали
зъ часомъ у велику нужду и недостатокъ; вѣконци при-
нято ихъ якъ убогихъ до того самого дому, въ котрѣмъ
они перше панували. Панъ Бумблѣ мавъ казати, що по
такѣмъ зворотѣ судьбы и пониженю ънъ не має вже
ѣдваги и охоты дякувати за те, що его розлучили зъ
жѣнкою.

Павъ Джайльсъ и Брільсъ все ще збстають на своихъ давнихъ становискахъ; лише першій зъ нихъ полусъвъ, а другій „хлопецъ“ зовсѣмъ уже посивѣвъ. Они сплять на приходствѣ, але служатъ Оліверови, Бравнльову, Льюсбернови и всѣмъ мешканцямъ приходства такъ радо и однаково, що селяне не можуть змѣркувати, кому они властиво служатъ.

Павъ Чарль Бетсъ, потрясений проступкомъ Сайкса, впавъ на думку, чи не радше бы жити честно; розваживъ се и рѣшивъ ся справдѣ выбрати дорогу честноты. Якійсь часъ приходилось ему се дуже тяжко, але вкѣнци удалось, бо мавъ тверду натуру. Нанявъ ся до тяжелой службы у пахтаря, потѣмъ бувъ вѣзникомъ, а теперь зъ него найславнѣйшій купецъ худобы въ цѣломъ Нордемптонсирѣ.

А теперь, при кѣнци, рука, котра се пише, zaczyna дрожати, а я бы еще радо прявъ нитку своего оповѣданя трохи довше. Я бы радъ побути еще зъ тими, що менѣ стали дорогими; въ ихъ кружѣ проживъ я такъ долго! Я бы радъ змалювати еще ихъ щастье; хотѣвъ бы-мъ зобразити Рожу якъ молодую цвѣтучую жѣваку, — яке миле и красне свѣтло вѣнула она на свою минувшу стежку житя; свѣтло се впало на всѣхъ, що зъ нею ишли, и освѣтило имъ сердца. Я бы бажавъ змалювати цѣле житье и вдоволенье родинного кружка у коминка, або въ лѣтній бесѣдцѣ. Я бы радо ишовъ за нею въ полудне въ блеску солнца и слухавъ ен любого голоса на проходахъ у мѣсячній вечеры. Я бы дививъ ся на ен добродѣйства для бѣдныхъ и на ен господарство, котрымъ она радо и невтомлено занимается. Змалювавъ бы-мъ щастье ен и дитины по покойной сестрѣ, ихъ взаимну любовь и тѣ тужно-солодкѣ думки про дорогу покойницу, що такъ сумно зѣйшла зъ свѣта. Я бы зобразивъ ве-

селѣ, свавольнѣ дѣти, якъ довкола неї бѣгають та бавлять ся, нагадавъ бы-мъ собѣ ен веселый смѣхъ, ен слезы радости въ голубыхъ очахъ, ен чарѣвый усмѣхъ, ен розумну бесѣду — кождый поглядъ, кожде слово!

Якъ панъ Бравнльовъ дбавъ про поступъ свого принятого сына въ рѣзныхъ наукахъ и якъ бнѣ его любить, чимъ бѣльше той розвивавъ ся, — якъ бнѣ въ его лицѣ шукавъ чертъ своєї милої въ молодого вѣну и чимъ разъ бѣльше находивъ ихъ, — якъ тѣ оба сироты, навченї долею, були милосердными, добрыми супротивъ другихъ та дякували щиро Богу — за охорону и спасенїе, — того всего не потребуу розповѣдати. Бо я сказавъ, що они були дѣйстно щасливими, а безъ правдивої, сердечной любви ближняго, безъ вдяки Тому, котрого закономъ єсть милосердїе и ласка и котрый все любить, що живе, правдивого щастя на свѣтѣ нема.

Коло престола въ старѣй сельскѣй церквѣ видко бѣлу мраморову таблицю, а на нѣй лишъ одно вырыте слово: Агнесъ. Пѣдъ нею въ гробѣ нема жадної домовины и нехай ще много, много лѣтъ мине, закимъ друге имя появиться ся на таблицѣ. Однакожь если душѣ помершихъ вертають на землю, щобы ѡдвидѣти мѣся, освяченї любовью, — любсвѣю, сягаючою и по за могилу, — мешканя тыхъ, що знали ихъ за житя, то здаєсь менѣ, що тѣнь бѣдной дѣвчины часто-часто лѣтає наоколо сего пустого мѣся, хочъ оно находеть ся въ церквѣ и хочъ она слаба була та зѣйшла зъ правої дороги.

К О Н Е Ц Ь.